Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І.П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ "КПІ"
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Даций Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 2 січень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 25.01.18 р.
Підписано до друку 25.01.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 24,2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №2501/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Члени редакційної колегії:

Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент кафедри менеджменту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 2 січень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— **Index Copernicus (IC);**
— **SIS;**
— **Google Scholar.**

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 25.01.18 р.
Підписано до друку 25.01.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 24,2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №2501/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 2 січень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Касич А. О., Анурова-Приходько І. О.
Рух прямих іноземних інвестицій в Україну через призму глобальних тенденцій 5
Кушнір С. О., Вернидуб М. Ю.
Оцінювання ризиків інвестицій в інновації в Україні 10
Макаренко Ю. П., Яновський К. Є.
Накопичувальне страхування життя як конкурентоздатна альтернатива пенсії 14
Макаренко А. П., Кутова М. В.
Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий засіб підвищення ефективності діяльності підприємства 18
Меліхова Т. О., Гавриленко Ф. О.
Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства 24
Гамова О. В., Козачок І. А., Ашифіна Т. Ю.
Удосконалення обліку виробничих запасів та оцінка фінансового стану ТОВ "БЗ ЗБВ" 33
Денисов О. Є.
Методичні підходи до оцінки стану та рівня економічної безпеки галузі 41
Михайлов М. Г.
Економічна ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази підприємств 44
Гірман Ю. В.
Передумови створення оптимальної моделі забезпечення фінансової безпеки банку на базі світового досвіду 49
Міщук Є. В., Сідорова І. І.
Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти 54
Сєвідова І. О.
Аспекти діяльності аграрних підприємств на оптовому ринку 58
Штех А. А., Харченко Н. В.
Шляхи удосконалення бухгалтерського обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів 64
Горай О. С.
Бухгалтерський облік зобов'язань та активів, що втрачено або пошкоджено в результаті бойових дій та окупації державних територій 69

Державне управління

Покатаєв П. С.
Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації 78
Непомнящий О. М., Митропан Т. К.
До питання управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва в Україні 82
Іщенко М. І.
Міжнародний досвід організації діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування у вирішенні проблеми безпритульних тварин 85
Тихончук Л. Х.
Особливості імплементації міжнародних стандартів врегулювання міжнародних торгових спорів України на основі процесуальних механізмів СОТ 91
Гбур З. В.
Економічна безпека України в сучасних умовах 97
Закусило Р. В.
Технічні та правові аспекти інтелектуальної власності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів 102
Федорчак В. В.
Методологічні засади формування механізмів державного управління ризиками виникнення НС 107
Вичалківська Ю. С.
Зобов'язання України щодо встановлення демократичного цивільного контролю над силовими та спеціальними структурами держави 112
Бурик З. М.
Удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України 119
Нахкур Т. Ф.
Теоретико-методологічні аспекти державної політики формування інвестиційної діяльності у будівництві 124

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 2 / 2018

CONTENTS:

Economy

Kasych A., Anurova-Prykhodko I.
THE RIGHT OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE THROUGH THE PRIMARY GLOBAL TRENDS 5

Kushnir S., Vernidub M.
EVALUATION OF INVESTMENT RISKS IN INNOVATION IN UKRAINE 10

Makarenko Yu., Yanovskiy K.
COMPENSATIVE LIFE INSURANCE COMPETITIVE PENSION ALTERNATIVE 14

Makarenko A., Kutova M.
AUDIT OF REVENUE FROM PRODUCT REALIZATION AS A DEALER OF EFFECTIVENESS OF THE ENTERPRISE ACTIVITY 18

Melikhova T., Havrylenko F.
IMPROVEMENT OF DOCUMENTATION IN RECORD OF PAYMENTS TO BUYERS AND CUSTOMERS IN ORDER TO STRENGTHEN THE SAFETY INFORMATION IMPROVEMENT OF THE ENTERPRISE 24

Gamova O., Kozachok I., Ashifina T.
IMPROVEMENT OF INVENTORY ACCOUNTING AND ASSESSMENT OF FINANCIAL CONDITION ON THE ENTERPRISE 33

Denysov O.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE STATE AND LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE INDUSTRY 41

Myhaulov M.
ECONOMIC EFFICIENCY OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF ENTERPRISES 44

Girman Yu.
BACKGROUNDS FOR THE OPTIMUM MODEL FOR PROVISION OF FINANCIAL SAFETY OF THE BANK ON THE BASIS OF THE WORLD EXPERIENCE 49

Mishchuk Ie., Sidorova I.
ANALYSIS OF ACCOUNTS PAYABLE AND RECEIVABLE: PROBLEMS 54

Sevidova I.
ORGANIZATION OF THE FUNCTIONING OF MODERN WHOLESALE MARKETS 58

Shtekh A., Kharchenko N.
THE WAYS OF THE LOW-VALUE AND FAST-WEARING ITEMS ACCOUNTING IMPROVEMENT 64

Gorai O.
ACCOUNTING ACCOUNT OF LIABILITIES AND ASSETS LOSSED OR DAMAGINED IN RESULT OF BOARD ACTION AND BUILDING OF PUBLIC TERRITORIES 69

Public administration

Pokatayev P.
PROCESSES OF DECOMMUNIZATION IN UKRAINE: CURRENT PROBLEMS AND PROSPECTS FOR FURTHER REALIZATION 78

Nepomnyashchyy O., Mitropan T.
TO THE ISSUE OF MANAGING BY THE PROCESS OF PROCUREMENT OF GOODS, WORKS AND SERVICES IN THE FIELD OF CONSTRUCTION IN UKRAINE 82

Ishchenko M.
INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ORGANIZING THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN ADDRESSING THE PROBLEM OF HOMELESS ANIMALS 85

Tikhonchuk L.
FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE SETTLEMENT OF INTERNATIONAL TRADE DISPUTES IN UKRAINE ON THE BASIS OF WTO PROCEDURAL MECHANISMS 91

Hbur Z.
ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS 97

Zakusylo R.
TECHNICAL AND LEGAL ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS 102

Fedorchak V.
METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR FORMATION OF THE MECHANISMS OF STATE ADMINISTRATION OF THE RISK OF AN EMERGENCY 107

Vychalkivska Yu.
UKRAINE'S RESPONSIBILITY FOR THE ESTABLISHMENT OF DEMOCRATIC CIVIL SURVEY OVER THE POWER AND SPECIAL STRUCTURES OF THE STATE 112

Buryk Z.
IMPROVEMENT OF PROCESSES OF STATE REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE 119

Nahkur T.
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PUBLIC POLICY OF FORMATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN CONSTRUCTION 124

УДК 330.332

А. О. Касич,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну
І. О. Анурова-Приходько,
магістрант кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну

РУХ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

A. Kasych,
Doctor of Economic Sciences, Professor of Management Department, Kiev National University of Technologies and Design
I. Anurova-Prykhodko,
Master of Management Department, Kiev National University of Technologies and Design

THE RIGHT OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE THROUGH THE PRIMARY GLOBAL TRENDS

У статті розглянуто актуальність та концепцію прямих іноземних інвестицій, як основний важіль впливу на світову економіку, так і на окремо взяту макроекономічну ситуацію в країни. У роботі проаналізовано інвестиційну привабливість України, інвестиційний потенціал та залежність від глобалізованих економічних процесів. Для наочного прикладу у статті розглянуто та порівняно надходження прямих іноземних інвестицій в українську та китайську економіки у контексті глобалізації світових процесів. Завдяки цьому ми можемо прослідкувати, які системні зрушення відбулися у країні, де розвинена політика впровадження іноземного капіталу. Після виявлення системних проблем пов'язаних із інвестиційною діяльністю, основним результатом дослідження стало виділення ключових переваг та недоліків процесів руху прямих іноземних інвестицій. Завдяки останньому було запропоновано рекомендації з поліпшення інвестиційного клімату в Україні, адже тенденції українського ПІІ не відповідають світовим і замість поступового зростання спостерігається зниження їх обсягів.

The paper considers the relevance and concept of foreign direct investments as the main lever of influence on the world economy and on the individual macroeconomic situation in the country. The investment attractiveness of Ukraine, investment potential and dependence on globalized economic processes are analyzed in the paper. For a clear example, the paper considers and compares the inflow of foreign direct investments into Ukrainian and Chinese economies in the context of globalization of world processes. As a result, we can track what system shifts have taken place in a country where a policy of attraction of foreign capital is developed. After identifying systemic issues related to investment activity, the main result of the study was the allocation of key advantages and disadvantages of the processes of direct foreign investment. Thanks to the latter, recommendations to improve the investment climate in Ukraine were made, since the trends of Ukrainian FDI do not correspond to the world and instead of gradual growth there is a decrease in their volumes.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, прямий контроль, інвестиційна привабливість, іноземний капітал, розподіл інвестицій, тенденції інвестиційної діяльності.

Key words: foreign direct investment, direct control, investment attractiveness, foreign capital, investment distribution, investment tendencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з проявів процесів глобалізації є активізація руху капіталу у різних формах і, перш за все, у вигляді прямих іноземних інвестицій. Прямі іноземні інвестиції на певних етапах розвитку тих чи інших країн виступають потужним чинником прискорення економічного розвитку. Саме тому, все більша кількість країн, що розвивається, намагається підвищити рівень інвести-

Таблиця 1. Показники руху прямих іноземних інвестицій у світі

Показники	Обсяг у поточних цінах (млрд дол.)						
	1980	1990	2005	2010	2014	2015	2016
Приток ПІІ	59	205	986	1409	1324	1774	1746
частка розвинених країн, %	*75,6*	*79,3*	*70,3*	*48,4*	*42,6*	*55,5*	*59,1*
частка країн, що розвивається, %	*24,4*	*20,7*	*27,2*	*46,1*	*53,2*	*42,4*	*37,0*
Дохід від ПІІ	47	82	791	1137	1632	1480	1511
Сукупні активи іноземних філій	2108	4595	49252	56998	104931	108621	112833
Зайнятість в іноземних філіях, тис.	19537	24476	57799	68218	75565	79817	82140
Продажі іноземних філій	2620	5097	22171	32960	33476	36069	37570

Джерело: розраховано авторами за даними [9].

ційної привабливості та використати зовнішній фінансовий ресурс, враховуючи його обмежений внутрішній обсяг.

Україна на поточному етапі розвитку потребує підвищення рівня інвестиційної активності, відповідно, питання залучення прямих іноземних інвестицій залишається важливим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Процеси впливу ПІІ на економічний розвиток на макрорівні та мікрорівні досить системно досліджуються в працях як зарубіжних, так і українських вчених. У роботах Дабур Н. [11], Бенгоа М. [10], Сан К. [13], Зіліботті Ф. [14] процес залучення ПІІ розглядається в широкому сенсі, коли відбувається не лише підвищення рівня активності інвестиційних процесів в країні, а й інші комплексні зміни в технологічному розвитку, активізації діяльності на зовнішніх ринках тощо. Із використанням досвіду розвинених країн та країн, що розвиваються, вчені розробляють рекомендації щодо державної політики відносно ПІІ.

Питання підвищення рівня інвестиційної привабливості України досліджуються в багатьох працях, зокрема, Березької К.М. [1], Бондар І.Р. [2], Мартиненко В.Ф. [8]. Для України як держави з перехідною економікою, у роботах [4—6] запропоновано розглядати залучення іноземних інвестицій у контексті структурних змін та реалізації державної інвестиційно-інноваційної політики. Пріоритетними завданнями, які необхідно вирішувати за участю прямих інвестицій, є: структурна реформа економіки, технологічне відновлення виробництва, виробництво товарів широкого вжитку, подолання залежності країни від імпорту.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідження основних тенденцій руху ПІІ у світі та порівняння їх з процесами, що відбуваються в Україні у контексті визначення ключових завдань для підвищення рівня інвестиційної привабливості країни.

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Прямі іноземні інвестиції (далі ПІІ) — це інвестиція, що викликає тривалий інтерес до підприємства, яке діє за межами економіки інвестора" [10, с. 530].

Прямі інвестиції у сучасній глобальній економіці перетворились на потужний драйвер економічного розвитку. Тому дослідження цих процесів слід провести на рівні глобальної економіки та визначити здатність Ук-

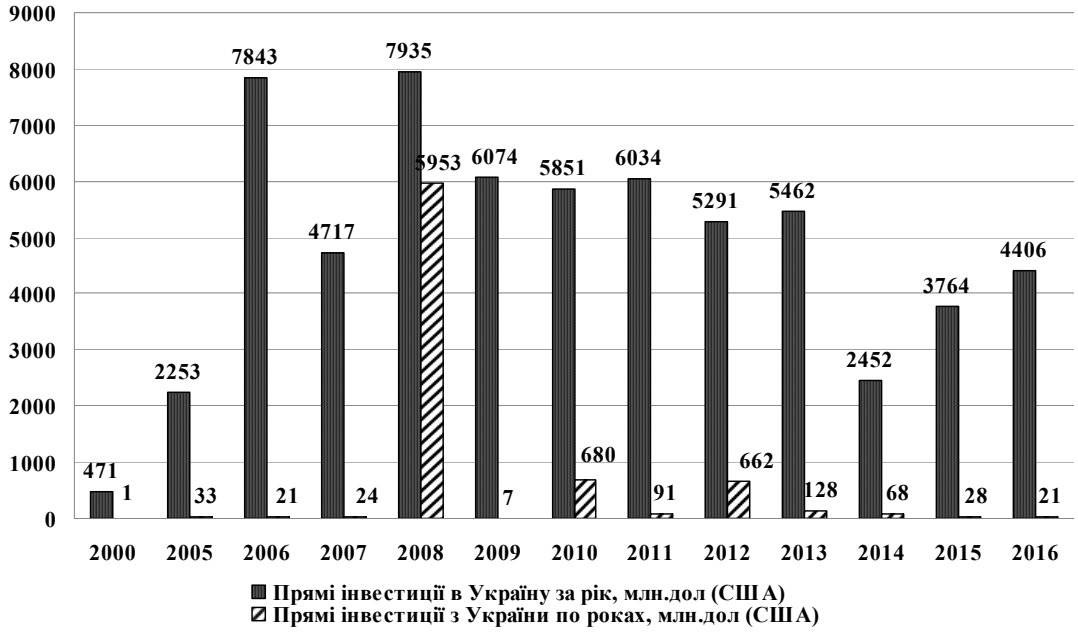

Рис.1. Динаміка ПІІ в Україну та з України

Джерело: розраховано авторами за даними [9].

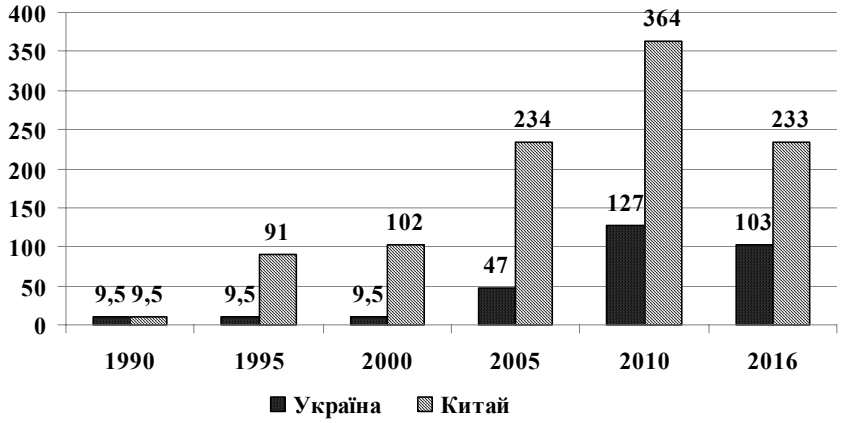

Рис. 2. Динаміка ПІІ з розрахунку на одну особу в Україні та в Китаї

Джерело: розраховано авторами за даними [9].

раїни підключитись до цих процесів. Основні показники, які характеризують рух ПІІ у світі, представлено в таблиці 1.

Представлені дані свідчать про те, що:

по-перше, обсяги ПІІ поступово зростають, оскільки кількість країн, у яких формується надлишок фінансових ресурсів, постійно зростає;

по-друге, відбулися певні структурні зрушення у напрямах руху ПІІ, тобто раніше ресурси спрямовували переважно в розвинені країни, то з часом частка країн, що розвиваються, суттєво зросла. І фактично складається ситуація, коли країни, що розвивають конкурують за ПІІ, які перерозподіляються у світі. Основними чинниками спрямування ПІІ з розвинених країн у країни, що розвиваються, стали дешева робоча сила та зацікавленість місцевої влади у притоці грошового капіталу.

Приклад активного залучення та ефективного використання ПІІ продемонстрував Китай. У роботі Сан К. наголошено, що саме зростаючий приріст прямих іноземних інвестицій був однією з головних рушійних сил економічного зростання Китаю впродовж трьох десятиліть. Починаючи ще з 1978 року у Китаї реалізувалась Політика відкритих дверей, яка забезпечила значні потоки капіталу на фоні збереження соціалістично-орієнтованої політичної системи.

На цьому фоні Україна має як низький рівень інвестиційної привабливості, так і низький інвестиційний потенціал (рис. 1).

На динаміку обсягів ПІІ в обох напрямах впливали різні чинники, перш за все, економічні та політичні. Світова фінансова криза 2007—2009 рр. в Україні зумовила чи не найбільше падіння ВВП, однак одним з найзначніших чинників цього було виведення капіталів з України у 2008 році.

Політична нестабільність 2014 року та військовий конфлікт з Росією стали основними причинами рекордно низького обсягу зарубіжних інвестицій за останні 19 років — було зафіксовано падіння на 55%. Попри поступове збільшення прямих іноземних інвестицій у 2015 році майже у 2 рази та продовження наростання позитивної ситуації за першу половину 2016 року, рівень ПІІ 2006 або 2008 років залишається недосяжним.

Представлені дані динаміки ПІІ в Україну та з нашої країни свідчать про існування системних проблем:

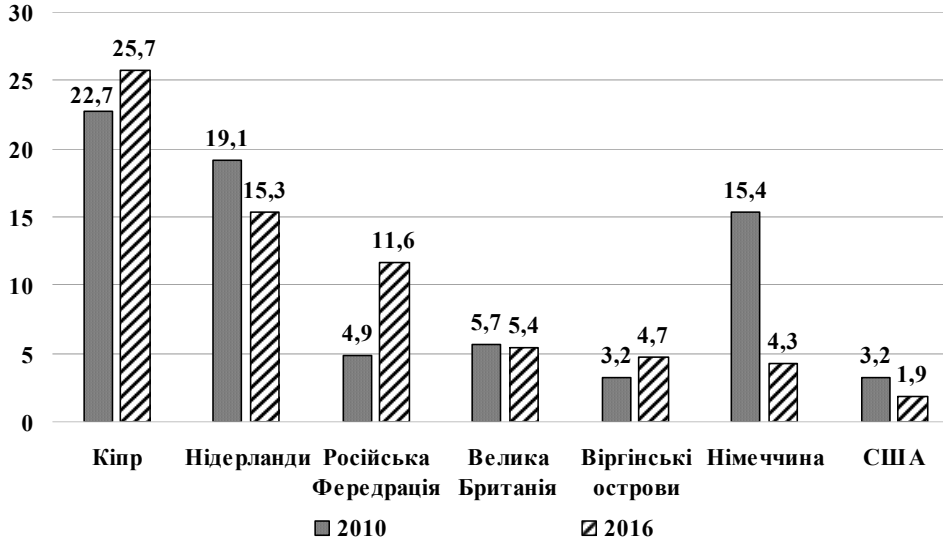

Рис. 3. Частка прямих інвестиції в економіку України із країн світу (станом за 31 грудня)

Джерело: складено за даними [9].

Таблиця 2. Ключові переваги та недоліки процесів руху ПІІ

Природа впливу	Переваги	Недоліки
Ринкові	Доступ до зовнішніх ринків	Загострення конкуренції на внутрішньому ринку
Виробничі	Виробництво конкурентоспроможної продукції. Отримання повних виробничих процесів на території країни. Створення сучасних робочих місць	Зростає залежність національного виробництва від зовнішніх фінансових ресурсів. «Придушення» національного виробництва
Фінансові	Розширення фінансових можливостей та активізації інвестиційних процесів у країні. Надходження іноземної валюти	Виведення прибутку за межі країни. Надання податкових пільг лише для іноземних інвесторів
Технологічні	Трансфер технологій, використання сучасних або більш розвинених технологічних процесів	Обмежені можливості самостійного технологічного розвитку
Організаційно-управлінські	Поширення сучасних систем управління. Розвиток кваліфікаційних навичок місцевої робочої сили. Формування людського капіталу. Збільшення можливостей для робочої сили	Втрата висококваліфікованої робочої сили
Соціально-економічні	Покращення життєвих стандартів	Деформація структури національної економіки

Джерело: розробка авторів.

по-перше, величина залучених в Україні ПІІ є нестійкою і суттєво змінювалась в окремі роки, особливо у зв'язку з політичною нестабільністю 2014—2015 рр. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну скоротився у 2014 році на 3 млрд дол. порівняно з попереднім роком. При цьому слід наголосити, що реальні обсяги прямих іноземних інвестицій є ще меншими, оскільки країни, з яких надходять капітали відносяться знову ж таки до офшорних зон;

по-друге, українські підприємства не набули фінансового потенціалу щодо здійснення самостійної інвестиційної діяльності за кордоном. Навіть суттєве збільшення експорту ПІІ 2008 року слід розглядати у контексті розгортання світової фінансової кризи та виведенням коштів з України в офшорні зоні.

Важливим індикатором інвестиційної привабливості країни є величина залучених ПІІ з розрахунку на душу населення. Для порівняння наведемо ці показники в Україні та в Китаї (рис. 2).

Протягом 1990—2016 рр. Китай збільшив величину залучених ПІІ з розрахунку на душу населення у 40 разів, Україна лише у 14. Протягом 1990-х років Україна залучала по 100 дол з розрахунку на одну особу, а протягом 2000-х на рівні 240 дол США. Таке зростання не слід вважати результатом активної інвестиційної політики держави.

Для того, щоб зрозуміти чи відбувається підвищення рівня інвестиційної привабливості економіки України доцільно провести аналіз залучених інвестицій у розрізі країн світу (рис. 3).

Основними інвесторами впродовж багатьох років залишаються Кіпр (25,7%) та Нідерланди (15,3%), які добре відомі своєю офшорною діяльністю. Наступна Російська Федерація з часткою у 12% від загальної кількості інвестицій, це також скриті офшорні махінації з подальшим виведенням коштів у швейцарські банки. Той факт, що основні обсяги ПІІ, залучених в Україну із вказаних країн свідчить про низький рівень довіри до економіки та влади.

В Україні питання залучення ПІІ в економіку країни, залишається дискусійним, оскільки цей процес супроводжується як позитивними, так і негативними впливами. Відповідно дослідження досвіду різних країн залучення та використання зовнішнього фінансового ресурсу є важливим для розуміння закономірностей цих процесів та визначення методів управління ними. Узагальнення зарубіжного досвіду залучення та використання ПІІ у різних країнах дозволяє визначити ключові переваги та недоліки процесів руху ПІІ (табл. 2).

Зважаючи на основні переваги та недоліки руху ПІІ, з якими стикаються, перш за все, країни що розвиваються, Україні у контексті поліпшення інвестиційного клімату необхідно:

— розроблення та виконання довгострокової державної політики із підвищення рівня інвестиційної привабливості країни, в межах якої необхідно передбачити підтримку та заохочення через запровадження пільг та гарантій на загальнодержавному рівні;

— введення жорсткого контролю за можливими тіньовими потоками, які виводяться з країни та можуть бути інвестовані у розвиток;

— підвищити контроль за потоками ПІІ, які надходять з офшорних територій та мінімізувати корупційні схеми, що перешкоджають ПІІ на державному та регіональному рівнях;

— проводити консультацій з іноземними інвесторами з приводу законодавчої бази для інвестиційної діяльності та умов ведення бізнесу в Україні, особливо високотехнологічних підприємств.

Виконання наведених вище пропозицій, хоча б частково, допомогли б зробити Україну привабливішою для інвестування та залучити істотні ПІІ задля підняття вітчизняної економіки та формування власного економічного ресурсу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження процесів руху ПІІ у світі та в Україні свідчить про невідповідність тенденцій. Якщо у світі обсяги ПІІ зростають та все активніше спрямовуються в країни, що розвиваються, то в Україні основні показники є нестійкими та свідчать про низьку інвестиційну привабливість країни. Такий стан справ уже впродовж тривалого періоду часу свідчить про ігнорування державними інститутами світового досвіду та штучне відмежування економіки України від світових потоків капіталу, оскільки інші чинники (природні ресурси, кваліфікація робочої сили тощо) відповідають вимога зарубіжних інвесторів.

Подальшого дослідження потребують питання залучення і використання ПІІ на мікрорівні, що стане основою для розробки стратегії підвищення рівня інвестиційної привабливості українських підприємств.

Література:

1. Березька К.М. Оцінювання диспропорцій регіонального розподілу іноземних інвестицій в Україні / К.М. Березька, О.М. Березький, В.В. Маслій. — Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 12. — С. 106—114.

2. Боднар І.Р. Проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну на сучасному етапі / І.Р. Боднар // Регіональна економіка. — 2009. — № 4 (54). — С. 62—70.

3. Кадочников С.М. Прямые зарубежные инвестиции: микроэкономический анализ эффектов благосостояния / Кадочников С.М. — СПб.: Экономическая школа, 2002. — 267 с.

4. Касич А.О. Нові підходи до методики аналізу інвестиційної діяльності / А. Касич // Ефективна економіка, 2011. — № 3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=493

5. Касич А.О. Теоретичні і методичні основи аналізу внутрішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності / Касич А.О. // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 3 (117). — С. 243—250.

6. Касич А.О. Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України / А.О. Касич // Схід. — 2005. — № 6 (72). — С. 3—9.

7. Левчинський Д.Л. Суть та економічна природа інвестицій і інвестиційного процесу / Д.Л. Левчинський // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 2. — С. 131—139.

8. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні в умовах глобалізації економіки / В.Ф. Мартиненко. — Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія "Управління". — Вип. 4. — 2013.

9. Офіційний сайт Державної служби України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

10. Bengoa M., Sanchez-Robles B. Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America // European Journal of Political Economy, 2003. — Vol. 19. — P. 529—545.

11. Dabour N. The role of foreign direct investment (FDI) in development and growth in OIC member countries // Journal of Economic Cooperation, 2000. — № 3. — P. 27—55.

12. Official site of United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unctad.org

13. Sun X. (2002). Foreign Direct Investment and Economic Development What Do the States Need To Do? Foreign Investment Advisory Service [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.econ.uzh.ch/ipcdp/theses/BA_MarieStohldreier.pdf

14. Zilibotti F. (2009). The Impact of Foreign Direct Investments on Economic Growth in China during the Era 1979—2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.econ.uzh.ch/ipcdp/theses/BA_Marie-Stohldreier.pdf

References:

1. Berez'ka, K. M. Berez'kyj, O. M. and Maslij, V. V. (2013), "Assessment of regional disparities of foreign investments in ukraine", Aktual'ni problemy ekonomiky, Vol. 12, pp. 106—114.

2. Bodnar, I. R. (2009), "Problems of investigation of foreign investments in ukraine at the present stage", Rehional'na ekonomika, Vol. 4, no. 54. pp. 62—70.

3. Kadochnykov, S.M. (2002), Priamye zarubezhnye ynvestytsyy: mykroekonomycheskyj analyz effektov blahosostoianyia [Foreign direct investment: micro-economic analysis of welfare effects], Ekonomycheskaia shkola, St. Petersburg, Russia.

4. Kasych, A.O. (2011), "New approaches to the methodology of investment activity analysis", Efektyvna ekonomika, Vol. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=493 (Accessed 20 Dec 2017).

5. Kasych, A.O. (2011), "Theoretical and methodical grounds for analysis of internal sources for financing of investment activity", Aktual'ni problemy ekonomiky, Vol. 3, no. 117 pp. 243—250.

6. Kasych, A.O. (2005), "The content and tasks of the state innovation and investment policy of Ukraine", Skhid, Vol. 6 no. 72 pp. 3—9.

7. Levchyns'kyj, D.L. (2011), "Essence and economic nature of investments and investment process", Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky, Vol. 2. pp. 131—139.

8. Martynenko, V. F. (2013), "Public administration of the investment process in Ukraine in the conditions of globalization of the economy", Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia: Seriia "Upravlinnia", Vol. 4.

9. The official site of the State Service of Ukraine (2017), available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 20 Dec 2017).

10. Bengoa, M. and Sanchez-Robles, B. (2003), "Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America", European Journal of Political Economy, vol. 19, p. 529—545.

11. Dabour, N. (2000), "The role of foreign direct investment (FDI) in development and growth in OIC member countries", Journal of Economic Cooperation, vol. 3, p. 27—55.

12. Official site of United Nations Conference on Trade and Development available at: www.unctad.org (Accessed 20 Dec 2017).

13. Sun, X. (2002), "Foreign Direct Investment and Economic Development. What Do the States Need To Do?", Foreign Investment Advisory Service, available at: http://www.econ.uzh.ch/ipcdp/theses/BA_Marie-Stohldreier.pdf (Accessed 20 Dec 2017).

14. Zilibotti F. (2009), "The Impact of Foreign Direct Investments on Economic Growth in China during the Era 1979—2009", available at: http://www.econ.uzh.ch/ipcdp/theses/BA_MarieStohldreier.pdf (Accessed 20 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 26.12.2017 р.

УДК 330.131.7

С. О. Кушнір,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
М. Ю. Вернидуб,
студент, Запорізький національний університет

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙ В ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНІ

S. Kushnir,
Candidate of Economics Science, associate professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance of Zaporizhzhya National University
M. Vernidub,
student of Zaporizhzhya National University

EVALUATION OF INVESTMENT RISKS IN INNOVATION IN UKRAINE

У статті досліджено сутність інвестицій, а також поняття інвестиції в інновації, на основі якого було сформовано власне визначення цього процесу. Визначено, перелічено та класифіковано види інвестиційних ризиків у сучасній ринковій економіці. Висвітлено питання оцінки інвестиційних ризиків. Розглянуто основні методи якісної та кількісної оцінки інвестиційних ризиків. Проведено аналіз та дослідження ризиків настання кожного з них на підприємстві ПАТ "Турбогаз". Аналіз проводився на основі залучення провідних експертів з підприємства ПАТ "Турбогаз". Їхні оцінки були оброблені та підсумовані у таблиці інноваційних ризиків ПАТ "Турбогаз".Основуючись на результатах, що були отримані після опрацювання усієї отриманої інформації, було надано пропозиції щодо уникнення та вирішення можливого настання ризикових ситуацій.

The article explores the essence of investments, as well as the concept of investment in innovation, on the basis of which was formed the actual definition of this process. Identified, listed and classified types of investment risks in a modern market economy. The questions of estimation of investment risks are covered. The main methods of qualitative and quantitative estimation of investment risks are considered. The analysis and research of the risks of each of them at the enterprise of PJSC "Turbogaz" was carried out. The analysis was carried out on the basis of the involvement of leading experts from PJSC Turbogas. Their assessments have been processed and summarized in the table of innovative risks of PJSC "Turbogas". Based on the results obtained after processing all the information received, proposals were made to avoid and resolve possible occurrence of risk situations.

Ключові слова: інвестиції, інноваційна діяльність, інвестиційний ризик, категорії інвестиційного ризику.
Key words: investment, innovative activity, investment risk, investment risk categories.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інвестування в інноваційні проекти є одним з найризикованіших видів нематеріальних активів, оскільки воно, як правило, є довгостроковим та його можна ототожнити зі значною невизначеністю у майбутньому будь-якого притоку та відтоку грошових коштів, пов'язаних із реалізацією проекту. Незважаючи на те, що цілковито уникнути ризиків неможливо, проблема оцінки ризиків є надзвичайно актуальною, оскільки точність оцінки ризиків впливає на зведення їх до мінімуму та вибору ефективної стратегії управління ризиками при інвестуванні в інноваційні проекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженням особливостей оцінки інвестиційних ризиків присвячені праці вчених-економістів: О. Барановського, О. Колодізєва, Т. Майорової, С. Онишко, А. Пересади, Б. Пшика, Т. Смовженко, І. Чуницької та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

В умовах ринкової економіки потребує подальшого дослідження проблема обгрунтування методичних підходів до оцінки інвестиційних ризиків з урахуванням

сучасних чинників нестабільності економіки України в контексті необхідності активізації інвестицій в інноваційні проекти.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей оцінювання ризиків інвестицій в інновації в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні вплив інвестицій на розвиток сучасної економіки складно переоцінити. Інвестиції є чинником структурних зрушень у вітчизняній економіці, зростання технічного прогресу та запуску модернізаційних процесів, вони виступають ефективним засобом забезпечення умов подолання економічної кризи та стимулюють поліпшення якісних та кількісних показників господарської діяльності на мікро- та макрорівнях.

Сучасна вітчизняна економічна думка пропонує численні підходи до визначення інвестицій в інновації. Так, на думку А. Пересади, інноваційні інвестиції — це вкладання у нововведення. Він вважає, що за стабільної економіки всі інвестиції повинні бути водночас інноваціями. За умов кризи можливі інвестиції на підтримку діючих технічно відсталих виробничих фондів [2, с. 14]. У наукових працях Т. Лейбєрт розглядає інвестиції в інновації як розгорнуті в часі сукупності дій з пошуку найбільш вигідних інвестиційних рішень, що пов'язані з участю інвестора в управління об'єктом інвестицій з метою отримання інвестиційного доходу в умовах певного інвестиційного середовища.

Т. Товт визначає поняття "інвестиції в інновації" як сукупність економічних відносин, що виникають у зв'язку з залученням і використанням грошових ресурсів для фінансування різних напрямів інноваційної діяльності підприємства з метою отримання прибутку та оптимізації внутрішньої господарської діяльності підприємства [4].

Отже, можемо зробити висновок, що інвестиції в інновації — це діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентноздатних товарів та послуг.

Інвестиції в інновації ставлять на меті:

— випуск та розповсюдження нових видів техніки та технологій;

— прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;

— реалізацію довгострокових науково-технічних програм із великими термінами окупності витрат;

— фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані виробничих сил підприємства;

— розробку й впровадження нових ресурсозберігаючих, технологій, спрямованих на покращення соціального стану населення, екологічної ситуації тощо.

Зрозуміло, що будь-який суб'єкт, який здійснює підприємницьку або інвестиційну діяльність на ринку капіталу, піддається ризику, оскільки як підприємство, так і індивідуальний інвестор не мають повної впевненості щодо розміру та періоду виникнення майбутніх грошових потоків, пов'язаних із прийнятими рішеннями. Ці організації можуть отримувати набагато більший прибуток, ніж очікувалося, або понести непередбачені втрати. Тобто невизначеність щодо майбутніх прибутків або збитків означає, що діяльність в умовах ризику, створює, з одного боку, шанс, а з іншого — ризики, пов'язані зі здійснюваною діяльністю.

В економіці існують два погляди на сутність ризику:

— ризик, як можливість втрат у формі фактичних збитків або упущеної вигоди;

— ризик як ступінь нестабільності, непередбачуваності результатів.

В інвестуванні існує одне головне правило: чим вище очікувана норма прибутку від інвестицій, тим вище ризик понести збитки. Таким чином, високо ризикована інвестиція може дійсно принести великі втрати, але, з іншого боку, може бути джерелом прибутку. Ризиковану інвестицію інвестор вибирає тоді, коли премія за ризик його задовольнить [10, с. 92].

Отже, під інвестиційним ризиком розуміють ймовірність понесення втрат, спричинених проблемами фінансового забезпечення чи несприятливістю умов інвестування [1, с. 37].

Існує безліч видів ризику, що спричинені різними факторами, або які зачіпають інвестиції різного ступеня. Деякі фактори впливають на більшість інвестицій і називаються системними ризиками. Інші ризики такі, як ризики сектора, впливають лише на конкретний сектор економіки. Деякі ризики є специфічними для бізнесу або активів, і називаються несистематичні ризики, або диверсифіковані ризики, оскільки такі ризики можуть бути знижені шляхом диверсифікації інвестицій.

Інноваційний ризик — це особливий вид економічного ризику, що виникає на підприємствах, діяльність яких пов'язана з інноваціями, а значить передбачає невизначеність кінцевих результатів та певний рівень ризику [5].

Для оцінки інноваційних ризиків на вітчизняних підприємствах важливо виділити види інноваційних ризиків залежно від наслідків, які вони можуть мати для підприємства у процесі його роботи. Зокрема істотний вплив на інноваційну діяльність підприємств можуть мати так звані ризики мікросередовища, до яких пропонуємо віднести:

— виробничі ризики (невідповідність техніко-виробничого розвитку підприємства потребам ринку, можливість виникнення проблем, пов'язаних з організацією виробничого процесу, погана автоматизація обладнання порівняно з конкурентами, дефіцит інноваційних запасів на підприємстві, можливість зростання собівартості продукції, зниження продуктивності праці, зриви у роботі постачальників);

— фінансові ризики (брак коштів для фінансування інвестиційно-інноваційного проекту, можливість неплатоспроможності підприємства, неправильний розрахунок вартості інноваційної продукції, нерентабельність вартості інноваційної продукції);

— кадрові ризики (неспроможність робітників підприємства самостійно реалізувати інноваційний проект, недостатній рівень кваліфікації персоналу, неспроможність штатних працівників освоювати нове обладнання та технології, плинність кадрів, неефективна система мотивування працівників, які задіяні у процес інноваційної діяльності);

Таблиця 1. Класифікація інноваційних ризиків на ПАТ "Турбогаз"

Вид ризику	Значення	Шкала ризику
R1 Фінансові ризики	44,69	Область підвищеного ризику
R2 Інформаційні ризики	35,43	Область підвищеного ризику
R3 Технологічні ризики	31,08	Область підвищеного ризику
R4 Виробничі ризики	23,91	Область мінімального ризику
R5 Кадрові ризики	35,79	Область підвищеного ризику
R6 Наукові ризики	29,18	Область підвищеного ризику
Загальний інноваційний ризик	33,34	Область підвищеного ризику

— інформаційні ризики (брак потрібної інформації про ситуацію на ринку, а також тенденції інноваційного розвитку, можливість витоку конфіденційної інформації в процесі укладання договору з іншими підприємствами чи організаціями, неадекватна оцінка наявної інноваційної інформації на підприємстві, можливість неправильного використання інформаційних ресурсів підприємства).

— трансферно-технологічні ризики (невідповідність нової технології внутрішнім можливостям підприємства, можливість невиконання партнером умов контракту з купівлі-продажу технологій, застарілість чи низький рівень якості придбаної технології, можливість копіювання нових технологій конкурентами чи партнерами, невідповідність нової технології потребам споживачів);

— наукові ризики (невідповідність виконаних наукових та науково-технічних робіт та послуг поставленим інноваційним цілям, низький рівень патентної захищеності закінчених НДДКР, можливість порушення прав інтелектуальної власності, високі витрати від проведення фундаментальних та прикладних досліджень).

Варто також сказати, що істотний вплив на інноваційні проекти підприємства можуть чинити так звані ризики мікросередовища, до яких належать:

— організаційні ризики (неефективна стратегія інноваційної діяльності підприємства, погане організування підрозділів, які займаються інноваційними розробками тощо);

— маркетингові ризики (неефективний підбір відповідних маркетингових стратегій пропагування та впровадження інновацій);

— продуктові ризики (неефективний підбір відповідних технологій, постачальників ресурсів, підрядників тощо);

— фінансові ризики (брак необхідних для реалізації інноваційних проектів коштів, погіршення фінансового стану підприємства тощо);

— ризики управління персоналом (неспроможність штатних працівників підприємства самостійно реалізувати інноваційний проект тощо) [3].

За допомогою експертних оцінок оцінимо ризики інновацій, які використовує та впроваджує підприємство ПАТ "Турбогаз", науково-виробниче підприємство, основною діяльністю якої є дослідження, розробка і впровадження турбодетандерних установок, зокрема, низькотемпературних турбохолодильних детандерних агрегатів (детандер компресорних агрегатів) в установках низькотемпературної сепарації природного газу і утилізаційних енергетичних турбодетандерних установок (детандер генераторних агрегатів) для перетворення надлишкового тиску газу на газорозподільних станціях, газорозподільних пунктах та компресорних станціях на електричну енергію.

У нашому випадку для відповідної достовірності інформації нами було залучено п'ять експертів: головний бухгалтер підприємства, заступник начальника інструментального виробництва, інженер з комп'ютерних систем, провідний інженер з нової техніки, начальник бюро інтелектуальної власності.

При оцінці інноваційних ризиків варто пам'ятати, що не можна ігнорувати будь-які варіанти, пов'язані з кожним фактором ризику, оскільки це може призвести до зниження конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкової економіки. Тому на підставі виконаних досліджень визначимо на прикладі ПАТ "Турбогаз" ймовірність настання кожного з ризиків для підприємства за 100-бальною шкалою:

— 0 балів — ризик відсутній;

— 0—25 балів — мінімальний ризик;

— 25 — 50 балів — підвищений ризик, але про настання події впевнено сказати не можна;

— 50—75 балів — критичний ризик для підприємства, який, швидше за все настане і негативно вплине на діяльність підприємства;

— 75—100 балів — недопустимий для підприємства ризик.

Результати моніторингу інноваційних ризиків за основними групами на ПАТ "Турбогаз" наведені у таблиці 1.

У результаті оцінювання було виявлено, що загальний показник ризикованості інноваційної діяльності на підприємстві становить близько 33 балів, тобто це область підвищеного ризику. Як бачимо, в області підвищеного ризику знаходяться усі види інноваційних ризиків, лише виробничий ризик знаходиться в області мінімального ризику.

Варто сказати, що хоч ризик є вагомою перешкодою для здійснення інноваційної діяльності, в той же час він є стимулюючим фактором для суб'єктів господарювання, шансом отримати переваги на конкурентному ринку (табл. 2).

Усі чинники, що впливають на зростання ступеня ризику при здійсненні інноваційної діяльності, можна поділити на суб'єктивні і об'єктивні. Варто відзначити, що виділені групи чинників ризику перебувають у тісній взаємозалежності, тому їх завжди слід розглядати разом у логічному взаємозв'язку [4, с. 242].

Інноваційні ризики підприємства, що впроваджує інновації найчастіше проявляються в тому, що нова продукція не реалізується в запланованих обсягах і за прогнозованими цінами, затримуються строки реалізації інноваційного проекту, внаслідок чого суб'єкт господарювання зазнає збитків або не отримує очікуваних прибутків.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ В ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, можна зробити висновок, що в процесі проведення інвестицій в інновації використовується досить велика кількість підходів та методів аналізу впливу можливих ризикових ситуацій на успіх реалізації проекту. Вивчення та використання таких інструментів аналізу

Таблиця 2. Негативні та позитивні риси інноваційного ризику ПАТ "Турбогаз"

№ п/п	Стримуючі фактори	Стимулюючі чинники
1	Фінансові втрати як наслідок неприйняття інноваційного продукту ринком	Покращення фінансових результатів внаслідок успішного впровадження інноваційного проекту; отримання «надприбутків», використавши переваги першовідкривача
2	Втрата ділового іміджу в результаті провалу інновації	Зростання іміджу підприємства
3	Втрачені можливості внаслідок концентрації зусиль на неперспективних проектах	Випередження конкурентів на цьому сегменті ринку
4	Складнощі у фінансуванні інноваційної діяльності	Залучення нових споживачів та підтримання інтересу існуючих, шляхом надання їм більш досконалих видів продукції
5	Трансформація традиційної системи функціонування підприємства та управління його діяльністю	Вдосконалення організаційної структури підприємства
6	Високі витрати на залучення кваліфікованих працівників для втілення інноваційного проекту	Реалізація творчого потенціалу працівників підприємства-інноватора
7	Перебудова налагоджених взаємозв'язків з партнерами, наприклад, при неможливості використати існуючі канали постачання сировини чи збуту продукції	Проникнення у нові, фінансово привабливіші сфери діяльності, освоєння більш прибуткових ринків

дозволяє значно знизити ризики недосягнення кінцевої мети проекту.

На основі наведеного прикладу оцінки ризиковості проекту за допомогою експертних оцінок аналіз ризиків інновацій ПАТ "Турбогаз" показав, що в області підвищеного ризику знаходяться усі види інноваційних ризиків. Лише виробничий ризик знаходиться в області мінімального ризику.

Для того щоб знизити загальний ризик на ПАТ "Турбогаз", підприємству необхідно вдосконалювати свою виробничу базу, систему матеріально-технічного забезпечення, поліпшувати наукове та інформаційне забезпечення, підвищувати кваліфікацію та рівень освоєння технологій персоналом. У цьому аспекті кожна успішно реалізована інновація розширює можливості підприємства, надаючи можливість конкурувати на ринку та пристосовуватись до змін зовнішнього середовища.

Література:

1. Барташевська Ю.М. Методичні підходи до оцінки інвестиційних ризиків підприємства / Ю.М. Барташевська // Приазовський економічний вісник. — 2017. — № 2 (02). — С. 36—41.

2. Валинурова Л.С. Инвестирование: ученик / Л.С. Валинурова, О.Б. Казакова. — М.: Волтерс Клувер, 2010. — С. 24—72.

3. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємництві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. — К.: КНЕУ, 2004. — 557 с.

4. Івченко І.Ю. Економічні ризики / І.Ю. Івченко. — К.: Центр навчальної літератури. — 2004. — 304 с.

5. Коломієць Н.О. Інвестиційні ризики та їх сутність / Н.О. Коломієць // Актуальні проблеми інноваційної економіки. — 2016. — № 1. — С. 73—78.

6. Крупка М.І. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: монографія / М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак, М.І. Кульчицький. — Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. — 404 с.

7. Островська Н.Л. Шляхи вдосконалення механізму моніторингу кредитних ризиків при інвестиційному кредитуванні / Н.Л. Островська // Фінанси, облік і аудит. — 2012. — № 20. — С. 132—141.

8. Пересада А.А. Інвестиційне кредитування: навч. посібник / Т.В. Майорова, А.А. Пересада. — К.: КНЭУ, 2002. — 364 с.

9. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В.П. Савчук. — К.: Максимум, 2001. — 600 с.

10. Свєженцев О.О. Методичні підходи до кількісної оцінки інвестиційного ризику / О.О. Свєженцев // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". — 2012. — № 6. — С. 89—94.

References:

1. Bartashevskaya, Yu.M. (2017), "Methodical approaches to the estimation of investment risks of the enterprise", Pryazovsky Economic Bulletin, vol. 2 (02), pp. 36—41.

2. Valinurova, L.S. and Kazakova, O.B. (2010), Investirovanie [Investing], Walters Clueur, Moscow, Russia.

3. Vitlinsky, V.V. and Velikoivanenko, G.I. (2004), Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpryiemnytstvi [Riskology in Economics and Entrepreneurship], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Ivchenko, I.Yu. (2004), Ekonomichni ryzyky [Economic risks], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

5. Kolomiets, N.O. (2016), "Investment risks and their essence", Current problems of the innovative economy, vol. 1, pp. 73—78.

6. Krupka, M.I. Van'kovich, D.V. Demchishak, N.B. and Kulchytsky, M.I. (2011), Formuvannia finansovoho potentsialu investytsijnoi diial'nosti v ekonomitsi Ukrainy [Formation of financial potential of investment activity in the economy of Ukraine], View of the LNU named after. Ivan Franko, Lviv, Ukraine.

7. Ostrovska, N.L. (2012), "Ways of improvement of the mechanism of monitoring of credit risks in investment lending", Finance, accounting and auditing, vol. 20, pp. 132-141.

8. Mayorova, T.V. and Peresada, A.A. (2002), Investytsijne kredytuvannia: navch. posibnyk [Investment Lending: Teaching manual], KNUU, Kyiv, Ukraine.

9. Savchuk, V.P. (2001), Fynansovyj menedzhment predpryiatyj: prykladnye voprosy s analyzom delovykh sytuatsyj [Financial management of enterprises: applied questions with the analysis of business situations], Maximum, Kyiv, Ukraine.

10. Svyzhentsev, O.O. (2012), "Methodical approaches to quantitative assessment of investment risk", Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", vol. 6, pp. 89—94.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2017 р.

УДК 368.914

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
К. Є. Яновський,
студент 6 курсу, магістр, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

НАКОПИЧУВАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК КОНКУРЕНТОЗДАТНА АЛЬТЕРНАТИВА ПЕНСІЇ

Yu. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor, The Dniprovs'kyy National University named after Oles' Gonchar
K. Yanovskiy,
6th year student, master, The Dniprovs'kyy, National University named after Oles' Gonchar

COMPENSATIVE LIFE INSURANCE COMPETITIVE PENSION ALTERNATIVE

У сучасних економічних умовах від звичайних громадян України не залежить проведення реформи у пенсійній системі держави, проте результати реформи відчує на собі вже через декілька років кожен українець. Від розумного і прагматичного підходу в реформуванні пенсійної системи залежить розвиток та функціонування всієї економічної системи України. Керівництво держави постійно вирішує важливі питання щодо удосконалення роботи пенсійного фонду України, проте вплинути на першопричину, а саме демографічну ситуацію в країні одразу, навіть влада не зможе. А отже, якщо громадяни не будуть створювати власні накопичення для своєї подальшої пенсії, вони проведуть свій третій період життя — відпочинок, скорше за все в бідності. Тому тема накопичувального страхування життя як довгострокової інвестиції з метою подальшого забезпечення клієнта є досить актуальною.

In today's economic environment, the reform of the pension system of the state does not depend on ordinary citizens of Ukraine, but the results of the reform are felt in a few years by every Ukrainian. The development and functioning of the entire Ukrainian economic system depends on a reasonable and pragmatic approach to reforming the pension system. The leadership of the state constantly solves important issues concerning the improvement of the functioning of the pension fund of Ukraine, however, it will affect the root cause, namely, the demographic situation in the country at once, even the authorities will not be able. Consequently, if citizens do not create their own savings for their further pension, they will spend their third lifetime — rest, most likely in poverty. Therefore, the topic of accumulative life insurance as a long-term investment in order to further provide the client is very relevant.

Ключові слова: солідарна пенсійна система, трудовий стаж, накопичувальне страхування життя, поліс страхування, страхові ризики, індексація, інфляція, прибуток, гарантії,

Key words: joint pension system, work experience, life insurance, insurance policy, insurance risk, indexation, inflation, profit, guarantees.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Унаслідок низького рівня правової культури громадяни України не завжди приділяють достатню увагу питанням пенсійного забезпечення, за традицією покладаючись на державу. Але враховуючи демографічну ситуацію, щодо якої спеціалісти роблять невтішні прогнози, варто замислитись над тим, чи справді держава спроможна забезпечити належний рівень життя своїм майбутнім пенсіонерам. Старіння нації та економічна нестабільність країни можуть призвести до того, що за декілька років на кожного працюючого громадянина припадатиме два пенсіонери.

У рамках сучасної солідарної системи пенсійного забезпечення на сьогодні один робітник забезпечує одного пенсіонера. Враховуючи те, що держава щороку компенсує пенсіонерам з державного бюджету кошти, відбувається зростання дефіциту пенсійного фонду, який сьогодні сягає більше 150 млрд грн.

У країнах Заходу ситуація аналогічна, проте громадяни країн ЄС, США вже давно роблять пенсійні накопичення самостійно, частково перекладаючи тягар відповідальності за гідний рівень матеріального забезпечення людей похилого віку з держави на самих громадян та ринкові інститути, насамперед фінансові. В Україні, на жаль, ще жива ідеологія Радянського Союзу, яка складається з постулату — подбай про свою державу, а держава подбає про тебе.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. У вітчизняній економічній літературі проблеми та перспективи впровадження різних форм пенсійного накопичення і страхування життя досліджуються або фрагментарно, або в рамках широкої економічної проблематики, без комплексного підходу. Економіко-правовий аспект окреслених питань досліджено в роботах О.І. Амоші, А.П. Архипова, Л.В. Батченко, Н.П. Борецької, Е.М. Лібанової, Л.К. Семів, В.А. Скуратівського, О.В. Фінагіної, П.І. Шевчука, М.М. Шутова та інших.

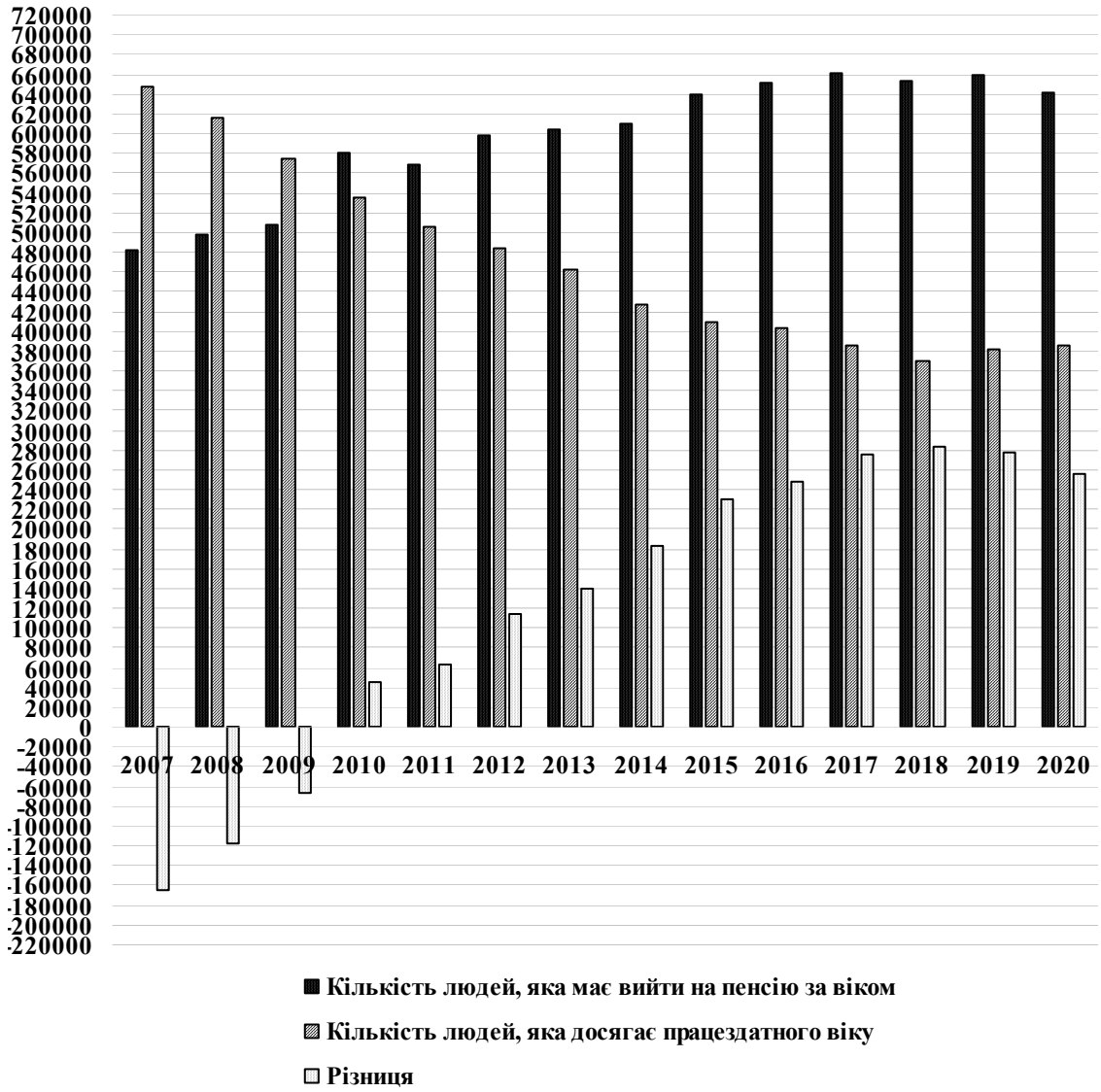

Рис. 1. Демографічна ситуація в Україні 2007—2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2].

Автор має на меті проаналізувати проблеми пенсійного забезпечення в Україні й обгрунтувати необхідність реформування пенсійної системи вбік розвитку накопичувального страхування життя як найбільш перспективного напряму поліпшення пенсійного забезпечення й соціального захисту населення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розгляд та аналіз сучасної солідарної пенсійної системи, її перспектив у найближчі роки та пошук конкурентноздатної альтернативи пенсії в Україні в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рано чи пізно настає момент, коли ми підходимо до важливої межі нашого життя — до "заслуженого відпочинку". Неминучість цього моменту практично безперечна й очевидна, хоча більшість жителів України намагаються не надавати їй суттєвого значення. Але те, на що ми можемо розраховувати, переступивши межу пенсійного віку, усе більше залежить винятково від нас.

Багато століть велося так, що турботу про осіб похилого віку брали на себе їхні діти й онуки. 15—20 дорослих працездатних людей могли утримувати двох або трьох старих. Але із часом турбота про літніх людей перекладалася на громаду, суспільство, зумовивши тим самим виникнення солідарної системи допомоги соціально незахищеним верствам населення — літнім людям, інвалідам, родинам, що втратили годувальника. Це означало, що всі працездатні сплачують певний невеликий внесок у фонд держави й забезпечують тим самим фінансове джерело гідного існування для таких категорій людей — пенсію [4].

Протягом XX ст. така система працювала непогано. Народжуваність у європейських країнах, республіках СРСР, Америці, Японії постійно збільшувалась, досягши піку після Другої світової війни. Ці діти почали трудову діяльність наприкінці 60-х років. У цей час кількість працюючих набагато перевищувала кількість пенсіонерів.

Однак поступово люди збагнули, що народжувати дітей тільки заради гідного життя на схилі літ більше немає сенсу, оскільки їхній фінансовий добробут залежить все більше не від дітей, а від уряду. Отже, тоді у 60—80-ті роки XX ст. були закладені засади нинішньої демографічної кризи.

Таблиця 1. Дефіцит пенсійного фонду України 2010—2017 рр.

Рік	Дотації ПФУ з держбюджету, млрд грн
2010	64
2011	58
2012	65
2013	83
2014	87
2015	95
2016	143
2017	156

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [7].

У нашій країні демографічні проблеми гостро виявили себе в 90-х роках минулого століття, коли через ряд економічних, політичних та соціальних потрясінь народжуваність населення почала знижуватися, а кількість пенсіонерів постійно зростає (рис. 1).

Ці об'єктивні демографічні дані свідчать про те, що, починаючи з 2012 року, кількість людей працездатного віку буде знижуватися протягом п'ятнадцяти років, тобто держава найближчим часом буде неспроможна забезпечити гідний рівень життя людям на пенсії. Тобто робити внески в Пенсійний фонд і забезпечувати гідне існування тим, хто перебуває на заслуженому відпочинку, згодом стане просто нікому [2].

Пенсія за визначенням — це той час, коли кожна людина "споживає" плоди своєї праці. Саме в цей момент громадянин як ніколи беззахисний, він більше не має можливості заробляти кошти й потребує певної соціальної допомоги. Європейські країни, США та Японія, на відміну від країн СНД, мають розвинені системи альтернативних державним пенсійних інститутів, які гарантують повний соціальний і матеріальний захист людей пенсійного віку, створюють конкурентне поле соціальних послуг і навіть змушують державу краще піклуватися про своїх громадян.

Сьогодні Україна, законодавчо закріпивши новий механізм пенсійного забезпечення та захисту, відчуває гостру необхідність його повноцінного і якнайшвидшого впровадження. Майже щодня на центральних телеканалах та радіо звучить інформація від влади про необхідність проведення пенсійної реформи і запровадження накопичувальної системи, замість старої солідарної [8].

У рамках сучасної солідарної системи пенсійного забезпечення на сьогодні один робітник забезпечує одного пенсіонера. Враховуючи те, що держава щороку компенсує пенсіонерам з державного бюджету кошти, відбувається зростання дефіциту пенсійного фонду, який сьогодні сягає більше 150 млрд грн (табл. 1).

У країнах Заходу ситуація аналогічна, проте громадяни країн ЄС, США вже давно роблять пенсійні накопичення самостійно, частково перекладаючи тягар відповідальності за гідний рівень матеріального забезпечення людей похилого віку з держави на самих громадян та ринкові інститути, насамперед фінансові. В Україні, на жаль, ще жива ідеологія Радянського Союзу, яка складається з постулату — подбай про свою державу, а держава подбає про тебе.

Відповідно до сучасного законодавства в Україні запроваджена трирівнева пенсійна система:

перший рівень — реформоване загальнообов'язкове пенсійне страхування, що базується на засадах солідарності, субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду;

другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що передбачає акумулювання коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді й фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат;

третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється за допомогою трьох учасників ринку — компаній зі страхування життя, банків та недержавних пенсійних фондів. Такий механізм грунтується на добровільних засадах громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень для отримання застрахованими особами додаткових (понад обов'язкове державне пенсійне страхування) пенсійних виплат [1].

Програми з накопичувального страхування життя завдяки багатоступінчастій системі захисту внесків (100% страхові резерви, перестрахування, поділ ризиків за джерелами інвестування, податкові пільги), крім "скарбнички", дозволяють клієнтам і їхнім родинам мати постійний захист на випадок втрати працездатності або передчасної смерті як на території України, так і будь-якої іншої держави 24 години на добу.

Крім того, щороку клієнти страхових компаній із суми сплачених премій можуть повернути собі утриманий із їх заробітної плати прибутковий податок (податковий кредит) "живими грошима", що передбачено Законом № 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб". Це, безумовно, збільшує як розмір накопичення, так і суму доходу [3].

Після закінчення терміну дії договору накопичувального страхування застрахована особа (власник страхової програми) може забрати накопичену суму або замовити довічну пенсію, яка буде сплачуватися однаковими частинами в терміни, визначені самим клієнтом (ануїтет) [6].

У розвинених країнах страхування життя давно стало обов'язковою потребою. Причиною цього є велике значення страхування життя в соціальній системі держави й особливо в системі пенсійного забезпечення. Метою цього виду страхування є не тільки забезпечення життя людини, але також і збереження її матеріального добробуту з погляду накопичення капіталу. Відчувши хоча б один раз себе захищеними й упевненими в майбутньому, тобто усвідомивши вигоди, які приносить страхування, люди ніколи не відмовляться від нього [5].

Розглядаючи варіант оформлення поліса в компанії з накопичувального страхування життя, потрібно обов'язково підібрати суму у національній валюті, яку громадянин зможе відкладати протягом періоду 20 і більше років. Сума щорічного полісу розраховується шляхом виведення в резерв 10—15% відсотків своїх щомісячних доходів. Наприклад, людина заробляє в місяць 5000 грн, тобто 10% становлять 500 грн. 500 грн — це та сума, яка серйозно не вплине на рівень життя людини. Отже, накопичуючи 500 грн в місяць, клієнт може зробити собі поліс на 6000 грн у рік. Приблизно 30% цієї суми піде на страховий захист людини — смерть по хворобі, трагедія, інвалідність, критичні захворювання, госпіталізація, хірургія, травми, переломи, опіки і т.д. Якщо із клієнтом не відбувається жодного страхового випад-

ку протягом року, ця сума автоматично згорає і йде на формування страхових резервів компанії. Якщо ж відбувається будь-який страховий випадок, окрім смерті, клієнт отримує солідну суму компенсації на лікування, якщо смерть — вигодонабувач із кола найближчих родичів отримує компенсацію. Інші 70% від 6000 грн, тобто близько 4000 грн, ідуть в фонд накопичення. Щороку по складному відсотку на всю суму накладається відсоток від 12 до 18% в середньому, що через 25 років приводить к накопиченням близько у півмільйона гривень. Розуміючи нестабільність гривні, компанії із накопичувального страхування життя пропонують клієнту щороку добровільно індексувати страхову премію на суму інфляції. Таким чином, якщо клієнт щороку суму у 6 тис. грн індексує на 10%, через 25 років він отримає близько 900 тис. грн, що в принципі і буде еквівалентним сьогоднішнім 500 тис. грн.

Щодо надійності "лайфових" компаній, варто відзначити, що у всьому світі визнано, що накопичувальне страхування життя — найнадійніший вид довгострокових інвестицій.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, варто сказати про те, що солідарна пенсійна система себе віджила, не варто громадянам розраховувати на допомогу держави, краще зробити собі самостійно накопичення, тим паче, використовуючи досвід країн розвинутого капіталізму.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання реформування системи пенсійного забезпечення стоїть дуже гостро. Пенсійна система базується на принципах солідарності поколінь, коли пенсії громадян, які закінчили свою трудову діяльність, фінансує нинішнє покоління працюючих. При цьому спостерігається постійний приріст непрацездатного населення та зменшення кількості працюючих.

Негативний вплив демографічної ситуації підсилюється проблемами економічного та соціального характеру, які в період фінансової кризи в Україні особливо важко діють на формування коштів Пенсійного фонду та збільшення його дефіциту. Усі ці об'єктивні демографічні та економічні дані свідчать про те, що держава в найближчому майбутньому не зможе забезпечити гідний рівень пенсії людям, які досягли пенсійного віку.

Оскільки пенсійне забезпечення в Україні сьогодні є функцією держави й державною системою соціального захисту населення, з 1 січня 2004 року уряд розпочав пенсійну реформу, у результаті якої створена трирівнева пенсійна система, головна мета якої — забезпечити гарантований мінімальний рівень життя всім людям пенсійного віку та створити умови для того, щоб працююче населення було зацікавлене накопичувати кошти на старість у системі недержавного пенсійного забезпечення. Тобто головною метою реформи є поступовий перехід від розподільчої пенсійної системи до накопичувальної.

Аналіз світового досвіду свідчить, що довгострокові накопичувальні програми страхових компаній є найкращою й найнадійнішою системою накопичення. Ці програми, завдяки багатоступінчастій системі захисту внесків, крім формування накопичувального фонду, дозволяють клієнтам та їхнім родинам мати постійний захист на випадок втрати працездатності або передчасної смерті як на території України, так і будь-якої іншої держави 24 години на добу.

З огляду на потреби держави, слід указати, що завдяки накопичувальним страховим програмам, держава зможе отримати стабільне джерело фінансових інвестицій в економіку.

Література:

1. В. Мельничук. Пенсійна реформа: спроба №4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.epravda.com.ua/publications/2017/07/11/626962/

2. Демографічна ситуація в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.health.unian.ua/country/2142884-demografichna-situatsiya-v-ukrajini-na-100-pomerlih-61-narodjenih.html

3. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.sfs.gov.ua

4. Накопичувальне страхування життя в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.podbayprosebe.com.ua

5. Накопичувальне страхування життя та його позитивні й негативні аспекти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.osago.biz.ua

6. Папазова О. Манакіна В. // Журнал "СХІД". — № 3 (103). — 2010 р. "Накопичувальне страхування життя як конкурентоздатна альтернатива недержавному пенсійному забезпеченню" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/22136/08-Papazova.pdf?sequence=1

7. Пенсійний фонд України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pfu.gov.ua

8. Insuarance TOP журнал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.forinsurer.com

References:

1. Melnichuk, V. (2017), "Pension Reform: Trial No. 4", available at: www.epravda.com.ua/publications/2017/07/11/626962/ (Accessed 20 Dec 2017).

2. UNIAN (2017), "Demographic situation in Ukraine", Available at: www.health.unian.ua/country/2142884-demografichna-situatsiya-v-ukrajini-na-100-pomerlih-61-narodjenih.html (Accessed 20 Dec 2017).

3. The official website of the State Fiscal Service of Ukraine (2017), available at: www.sfs.gov.ua (Accessed 20 Dec 2017).

4. Store of insurance products (2017), "Cumulative life insurance in Ukraine", Available at: www.podbayprosebe.com.ua (Accessed 20 Dec 2017).

5. Nadijnyj polis (2017), "Cumulative life insurance and its positive and negative aspects", Available at: www.osago.biz.ua (Accessed 20 Dec 2017).

6. Papazova, O. and Manakina, V. (2010), "Accumulation life insurance as a competitive alternative to non-state pension provision", Shid, vol. 3 (103), available at: www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/ 23456789/22136/08-Papazova.pdf?sequence=1 (Accessed 20 Dec 2017).

7. The official website of the Pension Fund of Ukraine (2017), available at: www.pfu.gov.ua (Accessed 20 Dec 2017).

4. Insuarance TOP magazine (2017), available at: www.forinsurer.com (Accessed 20 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

УДК 657.7

А. П. Макаренко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
М. В. Кутова,
магістрант, Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

АУДИТ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

A. Makarenko,
Doctor of Science in Economics, Professor of the Accounting, Analysis, Taxation and Audit Department,
Zaporizhzhia State Engineering Academy
M. Kutova,
Master Student, Zaporizhzhia State Engineering Academy

AUDIT OF REVENUE FROM PRODUCT REALIZATION AS A DEALER OF EFFECTIVENESS OF THE ENTERPRISE ACTIVITY

У статті визначено, що вітчизняні підприємства проводять аудит доходів від реалізації продукції з метою підвищення ефективності діяльності підприємства, авторами статті запропоновано методику проведення внутрішнього аудиту доходів на підприємствах.

Розроблено методику аудиту доходів від реалізації продукції, яка включає в себе визначення мети, завдань, анкету проведення аудиту, загальний план аудиту, програму перевірки, та запропоновано робочі документи аудитора. Проведення правильного й ефективного аудиту доходів забезпечує інформаційну прозорість у бухгалтерському обліку, а також прибутковість підприємства. Представлена анкета, програма аудиту та робочі документи аудитора дають змогу: охопити всі етапи бухгалтерського обліку доходів на підприємстві, оскільки в програмі відображені основні процедури для досягнення мети аудиторської перевірки; перевірити повноту, законність, правильність та своєчасність відображення їх в обліку та звітності; в разі виявлення порушень виявити та усунути їх; в аудиторському звіті надати рекомендації з внесення необхідних змін в облікову політику підприємства щодо організації та методики обліку доходів від реалізації.

It is determined in the article that domestic enterprises conduct an audit of the proceeds from the sale of products in order to increase the efficiency of the enterprise, the authors of the article propose a method of conducting internal audit of income at enterprises. A methodology for the audit of revenue from sales of products is developed, which includes the definition of goals, tasks, the questionnaire of the audit, the general audit plan, the program of verification, and the proposed working documents of the auditor. The correct and effective audit of incomes ensures informational transparency in accounting, as well as profitability of the enterprise. The submitted questionnaire, audit program, and auditor's working papers allow you to: cover all stages of accounting for income in an enterprise, since the program reflects the main procedures for achieving the purpose of the audit; check the completeness, legality, correctness and timeliness of their reflection in accounting and reporting; detect and eliminate violations; in the auditor's report to make recommendations for making the necessary changes in the accounting policies of the company regarding the organization and methods of accounting for revenue from sales.

Ключові слова: аудит, дохід від реалізації, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.
Key words: audit, revenue, verification, verification program, auditor's working documents.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим досвідом вітчизняних підприємств є ефективна система управління проведення внутрішнього аудиту. Розробка методики аудиту доходів від реалізації продукції підприємства, включає в себе: етапи проведення перевірки, розробку моделей робочих документів аудитора. Аудит доходів від реалізації встановлює об'єктивну оцінку щодо достовірності, правдивості, об'єктивності, й законності відображення в бухгалтерському обліку доходів та фінансових результатів.

Внутрішній аудит — це незалежна експертна діяльність суб'єкта господарювання спрямована на перевірку та оцінку його діяльності в інтересах керівництва [11, с. 159].

Виконання якісного й ефективного аудиту доходу від реалізації продукції забезпечує прибутковість підприємства. Отже, актуальною проблемою вітчизняних підприємств на сьогодні є перевірка правильності, своєчасності та законності відображення доходів від реалізації продукції в обліку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблемних питань аудиту доходів від реалізації продукції присвятили свої праці такі вчені, як: Ф.Ф. Бутинець [2], Г.М. Бескоста [1; 7; 11], Б.Ф. Усач [25], С.Я. Салига [23; 24], А.П. Макаренко [6—16],

Таблиця 1. Розроблена анкета перевірки доходу від реалізації продукції

№	Зміст	Варіанти відповіді			Оцінка системи внутрішнього контролю
		Так	Ні	Інф. відсутня	
1	2	3	4	5	6
1	Чи є відділ внутрішнього контролю на підприємстві?				
2	Чи контролюється наявність документів, що підтверджують реалізацію продукції?				
3	Коли проводилась аудиторська перевірка?				
4	Чи були виявлені аудитором порушення?				
5	Чи відповідає документація вимогам чинного законодавства?				
6	Чи ведеться окремо облік різних видів доходів на підприємстві?				
7	Чи є відповідальні особи за повноту і своєчасність відвантаження продукції, товарів?				
8	Чи правильно укладаються договори з кожним покупцем на кожний вид продукції?				
9	Чи звіряють рахунки-фактури із затвердженими замовленнями на продаж і документами на відвантаження продукції?				
10	Як ведеться аналітичний облік реалізації продукції?				
11	Чи планує підприємство обсяги реалізації продукції?				
12	Чи сформовано на підприємстві портфель заказів на вироблену продукцію?				
13	Чи дотримується якість реалізованої готової продукції на підприємстві?				
14	Чи відповідає визнання доходів згідно з П(С)БО15?				
15	Як контролюється своєчасність оплати за реалізовану продукцію?				

О.В Гамова [3], Л.П. Кулаковська [5], М.Ф. Огійчук [21], Т.О. Меліхова [17—20; 23—24], Г.М. Давидов [4], В.В. Рядська [22] та інші. Однак питання розробки програми аудиту доходів від реалізації продукції потребує подальшої розробки та дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета проведення аудиту полягає в можливості аудитора висловити свою думку стосовно організації обліку доходів від реалізації продукції, визначити фінансовий результат, розкрити інформацію бухгалтерського обліку відповідно діючого законодавства та підвищити оцінку ефективності використання отриманого прибутку підприємства для забезпечення подальшої безперервності діяльності [1, с. 10].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними завданнями аудиту реалізації продукції є підтвердження правильності:

— відображення в бухгалтерському обліку фактичної виручки від реалізації продукції;

— відображення в бухгалтерському обліку собівартості продукції;

— визначення сум доходу від реалізації продукції [2, с.143].

Для того, щоб отримати правдиві докази аудиту доходів від реалізації продукції експерту потрібні документи: прибутковий касовий ордер; виписка банку; рахунок фактура; товарно-транспортна накладна; облікові регістри (Журнал 6, рахунок 701 "Доходи від реа-

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту доходів від реалізації продукції

№	Етапи	Перелік процедур	Термін етапу аудиту	ПІБ
1	2	3	4	5
1	Підготовчий	Обмін листами, укладення договору, ознайомлення з діяльністю підприємства, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку, визначення аудиторського ризику, суттєвості, планування аудиту доходів від реалізації продукції		
2	Основний	1. Перевірка залишків реалізованої продукції на початок періоду. 2. Перевірка правильності документального оформлення операцій з обліку реалізації продукції. 3. Перевірка правильності відображення інформації про реалізовану продукцію, що складають собівартість. 4. Перевірка співвідношення ціни реалізованої продукції з прейскурантною ціною. 5. Перевірка правомірності та своєчасність включення доход від реалізації до собівартості продукції. 6. Перевірка випадків відсутності документів реалізованої продукції. 7. Перевірка правильності оцінки реалізації. 8. Перевірка правильності бухгалтерського обліку продаж (кореспонденція рахунків, облікові регістри). 9. Перевірка відповідності записів аналітичного і синтетичного обліку на рахунках реалізації записам в облікових регістрах, Головній книзі, звітності		
3	Заключний	Здійснення процедур зі збором та обгрунтування отриманої інформації (підготовка аудиторського висновку та складання аудиторського звіту)		

Таблиця 3. Програма аудиту доходів від реалізації продукції

№	Аудиторські процедури	Мета та якість	Задачі	Аудиторські докази	Метод перевірки
1	Перевірка залишків реалізованої продукції на початок періоду	Впевнитись у правильності формування залишків реалізованої продукції	Перевірка в відповідності залишків реалізованої продукції	Фінансові результати. Журнал 6. Головна книга	Документальний, арифметичний
2	Перевірка правильності документального оформлення операцій з обліку реалізації продукції	Впевнитись у правильності документального оформлення обліку доходів від реалізації продукції	Перевірка правильності документального оформлення операцій з обліку реалізації продукції	Акт приймання-передачі, лімітно-забірні картки, рахунки фактури, договори купівлі-продажу	Документальний
3	Перевірка правильності відображення інформації про реалізовану продукцію, що складають собівартість	Впевнитись у правильності відображення класифікації оцінки та умов визнання доходів	1. Перевірка правильності та повноти відображення реалізації продукції 2. Перевірка правильності та повноти формування реалізації	Договір-угода, рахунки-фактури, платіжні вимоги	Арифметичний
4	Перевірка співвідношення ціни реалізованої продукції з прейскурантною ціною	Зіставити документи та впевнитись у правильності співвідношенні ціни	Перевірка та зіставлення ціни з реалізованої продукції з прейскурантною ціною	Прейскуранти, калькуляційні картки, розрахунки бухгалтерії, накладні	Документальний
5	Перевірка відповідності документів на відвантаження продукції затвердженим замовленням на продаж	Впевнитись у правильності документального оформлення на відвантаження продукції	Зіставити документи на відвантаження продукції з книгою реєстрації та впевнитись у їх наявності	Книга реєстрації рахунків-фактур, накладні на відвантаження продукції, регістри бухгалтерського обліку	Арифметичний, зіставлення
6	Перевірка випадків відсутності документів реалізованої продукції	Впевнитись у наявності та правильності заповнення документів реалізованої продукції	Перевірка наявності документів реалізації продукції	Товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, регістри бухгалтерського обліку	Документальний, арифметичний
7	Перевірка правильності оцінки реалізації	Впевнитись у правильності оцінки реалізованої продукції	Впевнитись у правильній оцінці реалізованої продукції	Рахунки-фактури	Документальний
8	Перевірка правильності бухгалтерського обліку продаж (кореспонденція рахунків, облікові регістри)	Впевнитись у правильності введення бухгалтерського обліку реалізації продукції	Перевірка правильності відображання в обліку реалізації продукції	Товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, бухгалтерські регістри, Головна книга	Документальний, арифметичний
9	Перевірка відповідності записів аналітичного і синтетичного обліку на рахунках реалізації записам в облікових регістрах, Головній книзі, звітності	Впевнитись у відповідності записів аналітичного та синтетичного обліку на рахунках реалізації продукції	Перевірити повноту бухгалтерського обліку доходів від реалізації за звітний період	Головна книга, бухгалтерські регістри, Звіт про фінансові результати	Документальний, арифметичний

лізації готової продукції", 702 "Доходи від реалізації товарів").

Спочатку аудитор розробляє анкету перевірки доходу від реалізації продукції, яка наведена у таблиці 1.

Після проведення анкетування та отримання відповідей на питання, аудитор починає розробляти загальний план аудиту доходів від реалізації продукції (табл. 2).

План аудиту — це документ, який зокрема розглядає характер, час та обсяг аудиторських процедур, які повинні виконуватися працівниками аудиторської фірми для отримання достатніх та відповідних аудиторських доказів з метою зменшення аудиторського ризику до прийнято низького рівня [23, с. 128].

План аудиту включає в себе основні етапи проведення, які повинен виконати аудитор:

— підготовчий;

— основний;

— заключний.

На другому етапі своєї роботи аудитор повинен розробити програму аудиту доходів від реалізації продукції. Програма аудиту — це документ, що містить перелік завдань у визначеній послідовності їх виконання, за допомогою яких отримуються достатні та надійні аудиторські докази у відповідності до мети перевірки щодо відповідного клієнта [15, с. 55].

Для того, щоб правильно скласти програму аудиту доходів від реалізації продукції аудитор повинен зап-

Таблиця 4. Робочий документ аудитора

№	Дата	Журнал 6	Фінансові результати	Відхилення Журнал 6 від Ф2
1	2	4	5	6

Таблиця 5. Робочий документ аудитора

№	Показники	За даними підприємства		За даними аудиту		Відхилення (+, -)
		На початок звіт. період	На кінець звіт. період	На початок звіт. період	На кінець звіт. період	
1	2	3	4	5	6	7
1	Залишок у Журнал 6					
2	Залишок у фінансовій звітності (Фінансові результати) – рядок 2000					

Таблиця 6. Робочий документ аудитора

№	Основні реквізити первинних документів	Наявність (+, -)	Примітка аудитора
1	2	3	4
1	Договір-угода: - дата; - покупець; - умови договору; - назва продукції; - підпис обох сторін; - печатка		
2	Рахунки-фактури: - назва підприємства; - дата; - зміст; - обсяг продукції; - посади осіб; - підписи		
3	Платіжна вимога: - номер документа; - дата; - платник; - код банку; - банк платника; - розрахунковий рахунок; - призначення платежу; - сума; - підписи; - печатка		

Таблиця 7. Робочий документ аудитора

№	Назва продукції	Ціна для іноземних покупців (тис. $)	Ціна для вітчизняних покупців (тис. грн)	Курсова різниця (тис. грн)
1	2	3	4	5

Таблиця 8. Робочий документ аудитора

№	Продукція	Собівартість реалізаційної продукції	Прейскурантна ціна		Відхилення (+, -)
			Для вітчизняних покупців	Для іноземних покупців	
1	2	3	4	5	6

ланувати аудиторські процедури, які дозволять встановити правдиву істину щодо таких тверджень: доходи від реалізації продукції одержані у процесі звичайної діяльності підприємства; правильність відображання в обліку доходів; наявність первинних документів.

Під час аудиту доходів необхідно звернути увагу на наступне:

— наявність суттєвих доходів минулих періодів;

— зміна (зменшення або збільшення) собівартості реалізованої продукції, яка має істотний вплив на формування доходів підприємства.

Щоб вирішити поставлені завдання аудиту доходу від реалізації продукції, пропонуємо робочі документи, які стануть обгрунтованими доказами якісного аудиту доходу від реалізації продукції.

Основні робочі документи аудитора наведені в таблицях 4—10. Експерту потрібно перевірити наявність та правильність заповнення первинних документів і договорів з покупцями та замовниками.

Якщо при перевірці документів аудитор встановлює, що є помилки у відображені сум доходів, то експерту слід розширити межі вибіркового дослідження. Після чого, у аудиторському звіті аудитор показує достовірну інформацію про допущення помилки у обліку доходів та пропонує комплекс процедур, які допоможуть підприємству уникнути цих помилок в майбутньому.

Таблиця 9. Робочий документ аудитора

№	Зміст господарських операції	За даними підприємства			За даними аудита			Відхилення та виправлення		
		Д-т	К-т	Сума	Д-т	К-т	Сума	Д-т	К-т	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Таблиця 10. Робочий документ аудитора

№	Показники	Сума реалізації продукції			
		31.03	30.06	30.09	31.12
1	2	3	4	5	6
1	Залишок у Журнал 6				
3	Залишок Фінансові результати				
4	Відхилення Журнал 6 від Фінансові результати				

ВИСНОВКИ

У статті авторами удосконалено програму аудиту доходу від реалізації продукції з метою підвищення ефективності діяльності підприємства, яка включає анкету, загальний план аудиту, програму аудиту та робочі документи аудитора.

Запропонована методика аудиту надасть змогу аудитору:

— проаналізувати всі аспекти обліку доходу від реалізації продукції на підприємстві;

— дослідити правильність, повноту, законність та своєчасність відображення їх в обліку та звітності;

— вчасно виявити помилки у веденні обліку доходів;

— надати рекомендації з внесення необхідних змін в облікову політику підприємства щодо організації та методики обліку доходу від реалізації продукції;

— підвищити ефективність використання отриманого прибутку підприємства для забезпечення подальшої безперервності діяльності.

Література:

1. Бескоста Г.М. Аудит: Конспект лекції / Г.М. Бескоста. — Запоріжжя, 2007. — 85 с.

2. Бутинець Ф.Ф. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія / Ф.Ф. Бутинець, Н.І. Петренко. — Житомир: ЖДТУ, 2003. — 408 с.

3. Гамова О.В. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів / О.В. Гамова, М.М. Мельнік // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1. — Полтава: ПДАА. — 2016. — С. 173—179.

4. Давидов Г.М. Аудит: підручник / Г.М. Давидов. — К.: Знання, 2004. — 512 с.

5. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравела, 2004. — 567 с.

6. Макаренко А.П. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т. О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

7. Макаренко А.П. Організація і методика аудит: навч.-метод. посібник. / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.

8. Макаренко А.П. Розробка програми аудиту витрат на виробництво продукції з метою підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, Г.С. Хайло // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 68—75.

9. Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2016. — № 6. — С. 164—171.

10. Макаренко А.П. Аудит операцій і розрахунків з оплати праці та обліку її витрат на підприємстві / А.П. Макаренко, І.В. Боюк // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 1. — С. 112—119.

11. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.

12. Макаренко А.П. Концептуальні підходи щодо організації проведення аудиту власного капіталу / А.П. Макаренко, Ю.М. Малініна // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2013. — Вип. 1 (6). — Т. 2. — С. 24—30.

13. Макаренко А.П. Організація обліку та методика аудиту доходів за будівельними контрактами / А.П. Макаренко, Ю.І. Муродян // Матеріали XVI науково-технічної конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА. Проблеми економічного розвитку в сучасних умовах. — Т. — IV. — Запоріжжя, ЗДІА, 2011. — 308 с.

14. Макаренко А.П. Особливості оподаткування підприємства податком на додану вартість та шляхи підвищення його ефективності в умовах вступу України до ЄС / А.П. Макаренко, Д.Д. Мелещук // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (12). — Полтава: ПДАА. — 2016. — С. 23—29.

15. Макаренко А.П. Розробка програми аудиту дебіторської заборгованості як засіб підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, І.В Кузьменко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (10). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 53—60.

16. Макаренко А.П. Удосконалення методичних підходів щодо проведення аудиту фінансових результатів підприємства / А.П.Макаренко, Д.С Кабанен // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (8). — Т. 2. — Полтава: ПДАА. — 2014. — С. 88—95.

17. Меліхова Т.О. Концептуальні основи визначення дебіторської заборгованості / Т.О. Меліхова, Д. Мась // Наукові праці Полтавсько-ї державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2015. — Вип. 1 (10). — С. 189—196.

18. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової без-

пеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід — 2017. — № 1. — С. 34—39.

19. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль ПДВ для своєчасного виявлення загроз економічної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова // Актуальні проблеми розвитку зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності: зб. наук. праць / ДонДУУ. — Маріуполь: ДонДУУ, 2015. — Т. XVI. — Сер. Економіка; Вип. 295. — С. 133—141.

20. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. — Вип. 36. — С. 108—116

21. Огійчук М.Ф. Аудит: організація і методика: навчальний посібник для вузів / М.Ф. Огійчук, І.Т. Новіков, І. І. Рагуліна. — К.: Алерта, 2010. — 584 с.

22. Рядська В.В., Петраків Я.В. Аудит. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 265 с.

23. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

24. Салига С.Я. Оцінка якості та ефективності аудиту податків / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 1. — С. 34—38.

25. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту: підручник / Б.Ф. Усач, З.О. Душко, М.М. Колос. — К.: Знання, 2006. — 295 с.

References:

1. Beskosta, G.M. (2007), Audit [Audit], ZDIA, Zaporozhye, Ukraine.

2. Butynets', F.F. (2003), Audyt: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti [Audit: state and development trends in Ukraine and abroad], Zhytomyr, Ukraine.

3. Hamova, O.V. and Mel'nik, M.M. (2016), "Ways to improve accounting and inventory audit", Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy, vol. 1, pp. 173—179.

4. Davydov, G.M.(2004), Audit [Audit], Kyiv, Ukraine.

5. Kulakovska, L.P. and Picha Yu.V. (2004), Organizatsiya I metodyka audytu [Organization and method of audit], Lviv, Ukraine.

6. Makarenko, A.P. Panchenko, O.M. Taratuta, L.V. Melikhova, T.O. and Ptitsina, L.A. (2011), Teoriia i praktyka dokumentuvannia v obliku i audyti [The theory and practice of documenting in accounting and audit] 2nd ed, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

7. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O and Beskosta, G.M. (2015), Organizatsiya I metodyka audytu [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporozhye, Ukraine.

8. Makarenko, A.P. (2017), "Development of a program for auditing production costs in order to increase the efficiency of the enterprise", Investments Practice and Experience, vol. 1, pp. 68—75.

9. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodical foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", Economic herald Zaporizhia State Engineering Academy, vol. 6, pp. 164—171.

10. Makarenko, A.P. and Boyuk, I.V. (2011), Audyt operatsij i rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta obliku ii vytrat na pidpryiemstvi [Audit of operations and payments for payment of labor and registration of its expenses on an enterprise], Management and business, Berdiansk, Ukraine

11. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O and Beskosta, G.M. (2015), Aydyt [Audit], ZDIA, Zaporozhye, Ukraine.

12. Makarenko, A.P. and Malinin, Yu.M. (2013), "Conceptual approaches to organization of own capital audit", Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy, vol.1 (6), pp. 24—30.

13. Makarenko, A.P. and Murodyan, Yu.I. (2011), "Organization of Accounting and Audit Methodology for Revenue from Construction Contracts" Problems of economic development in modern conditions. Zaporozhye, Ukraine.

14. Makarenko, A.P. and Meleschuk, D.D. (2016), "Features of taxation of the enterprise by the value added tax and ways to increase its efficiency in the conditions of Ukraine's accession to the EU", Scientific Papers of the Poltava State Agrarian Academy, vol. 1 (12), pp. 23—29.

15. Makarenko, A.P. and Kuz'menko, I.V. (2015), "Development of the program of audit of receivables as a means of improving the efficiency of the enterprise", Scientific Papers of the Poltava State Agrarian Academy, vol. 1 (10), pp. 53—60.

16. Makarenko, A.P. and Kabanen, D.S. (2014), "Improvement of methodical approaches to audit of financial results of the enterprise", Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy, vol. 1 (8), pp. 88—95.

17. Melikhova, T.O. and Mas, D. A. (2015), "Conceptual basis for determining receivables", Scientific Papers of the Poltava State Agrarian Academy, vol. 1 (10), pp. 189—196.

18. Melikhova, T.O. Boyko, M.Yu. and Melikhova, T.O. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise, Investments: practice and experience, vol. 1, pp. 34—39.

19. Melikhova, T.O. (2015), "Internal control of VAT for timely detection of threats to the enterprise's economic security", Current problems of development of foreign economic and innovation activity, vol. 16, pp. 133—141.

20. Melikhova, T.O. and Novos'olova, K.O. (2012), "Improvements documentary providing Audit Payroll for the purpose of quality inspection", Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koi systemy Ukrainy. vol. 36, pp. 108—116.

21. Ohiychuk, M.F. Novikov, I. T. and Ragulina, I.I. (2010), Aud orhanizatsiia i metodyka [Audit: organization and methodology], Kyiv, Ukraine.

22. Ryadskaya, V.V. Petrakiv, Ya.V. (2011), Audit [Audit], Kyiv, Ukraine.

23. Saliga, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), "Audyt podatkiv sub'iektiv hospodariuvannia", Monograph KPU, p. 224.

24. Saliga, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2010), "Assessment of the quality and effectiveness of tax audit", Investments: practice and experience, vol. 1, pp. 34—38.

25. Usach, B.F. Dushko, Z.O. and Kolos, M.M. (2006), Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and method of audit], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2017 р.

УДК 657.6:658.1

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
Запорізька державна інженерна академія
Ф. О. Гавриленко,
магістр ОА-16, Запорізька державна інженерна академія

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ З МЕТОЮ ЗМІЦНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting and Auditing Department
of Zaporizhzhia State Engineering Academy
F. Havrylenko,
master AA-16 of Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF DOCUMENTATION IN RECORD OF PAYMENTS TO BUYERS AND CUSTOMERS IN ORDER TO STRENGTHEN THE SAFETY INFORMATION IMPROVEMENT OF THE ENTERPRISE

Удосконалено організацію обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства, за рахунок запропонованих схем документування обліку розрахунків з контрагентами у залежності від форм оплати та видів суб'єктів господарювання. Запропонована схема документообігу розрахунків підприємства з бюджетною установою враховує етапи проходження тендера, особливості процесу виробництва, монтажу, доставки та оплати згідно з замовленнями, а також здачі об'єкта замовнику за умовами договору. Запропоновано схему документообігу розрахунків підприємства з юридичною особами приватної форми власності, яка побудована за етапами від звернення клієнта до доставки продукції та здачі закінченого об'єкта замовнику. Запропонована схема документообігу розрахунків підприємства з фізичними особами (населенням) включає в себе послідовність від отримання заявки клієнта до доставки та здачі готового об'єкта замовнику.

Improvement of documentation in record of payments to buyers and customers in order to strengthen the safety information improvement of the enterprise for account of the proposed schemes for documentation in record of payments to contractors with due of form of payment and types of business entities. The proposed scheme of the document flow of payments to budgetary institutions takes into account the step of wining the tender, manufacturing process, assembling, delivery and payment in accordance with the orders and commissioning of a facility to customer with due regard to terms of the treaty. The scheme of document flow in record of payments to privately owned legal entity was proposed. The scheme was constructed taking into the actions from the customer's request to the delivery of products to the commissioning of a facility to customer. The scheme of document flow in record of payments to private individuals includes the actions from receiving a client's request for delivery to the commissioning of a facility to customer.

Ключеві слова: документування, розрахунки з покупцями та замовниками, контрагенти, інформаційна безпека підприємства, організація обліку.

Key words: document flow, record of payments to buyers and customers, contractors, safety information improvement of the enterprise, organization of the recording.

ВСТУП

У сучасних умовах міцні відношення підприємства з партнерами залежать від стану організації його документообігу розрахунків з покупцями та замовниками. Раціональне документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками є невід'ємною складовою інформаційної безпеки підприємства при роботі з контрагентами. Сучасні підходи до документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками можуть бути повною мірою реалізовані шляхом розробки досконалої облікової політики підприємства.

Документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками є важливою складовою процесу оперативного та якісного управління підприємством. Якщо на підприємстві не налагоджено документообіг розрахунків з покупцями та замовниками, тоді взагалі неефек-

тивне управління, бо зростає вірогідність штрафних санкцій через несвоєчасності сплати постачальникам або оприбуткування матеріалів, не контролюються дії матеріально-відповідальних осіб, що загрожує інформаційної безпеки та знижує прибуток підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми розробки документування обліку розглядаються в працях видатних вітчизняних науковців: Ф. Бутинець, Г. Кім, А. Макаренко, Т. Меліхова, І. Сахарцева, В. Сопко, Н. Ткаченко та ін. Серед опублікованих робіт недостатньо досліджено та викладено питання організації обліку розрахунків з покупцями та замовниками підприємства для формування інформаційної безпеки, тому цей напрям підлягає подальшому створенню, вивченню та удосконаленню.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Удосконалити організація обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

У здійсненні господарських операцій, створенні та передачі первинних та звітних документів розрахунків з покупцями та замовниками беруть участь багато виконавців, тому можливі втрата, невірне або несвоєчасне складання документів. Це обумовлює створення раціональної системи документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками, заздалегідь продуманої системи дій посадових осіб та руху документів, упорядкованої цілісної облікової інформації у документопотоку підприємства.

Документопотоком є сукупність операцій передавання з одного робочого місця на інше даних, зафіксованих на кількох носіях облікової інформації. Формування раціонального документообігу залежить від організаційної структури підприємства, форми організації обліку, напрямів руху документопотоку, кількість залучених для обліку та контролю посадових осіб, типів первинних та звітних документів, технічних можливостей обчислювальної засобів та комп'ютерних програм, що використовуються у процесі обліку розрахунків з покупцями та замовниками.

Документообігом є раціонально організована система створення, перевірки, обробки та здача в архів первинних документів обліку, якість ведення якої характеризується застосуванням підприємством та графіків документообігу. Для організації документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками необхідно скласти перелік господарських операцій підприємства та чітко уявляти організаційну структуру підприємства та кількість залучених для обліку та контролю посадових осіб, бо існують певні особливості у діяльності кожного підприємства. Аналізуємо підприємство займається виробництвом та монтажем металево-пластикових вікон.

Документування розрахунків з замовниками, які є бюджетними установами запропоновано здійснювати за схемою, що наведена на рисунку 1. Для укладання договорів складається дефектний акт та кошторис. У процесі роботи, якщо укладається договір, що відрізняється від кінцевої вартості у розмірі до 10% договір не переукладається, виїжджає спеціаліст та здійснює технічний контроль за обсягами робот та складається акт прихованих робіт. Але якщо сума за договором перевищує вартість кінцевих робіт більш 10 %, тоді викликається експертиза та технічний спеціаліст, які встановлюють причини та можливості ліквідації наслідків

При закритті об'єкта потрібно підписати дефектний акт; скласти акт виконаних робіт, якій підписує керівник або інженер; провести підсумковий розрахунок; скласти локальний кошторис, додаткову угоду, яка завіряється заступником або начальником департаменту; після ТВО необхідно підписати документи у навчальному закладі. Надалі документи підписує технічний спеціаліст Департаменту, перевіряє документи сметчик, договірний відділ, заступник або керівник. Усі документи надаються до Департаменту у 2-х екземплярів, далі передають до Казначейства до оплати; другий екземпляр надають виконавцю робіт.

Документування розрахунків з замовниками, які є юридичними особами приватної форми власності запропоновано здійснювати за схемою, що наведена на рисунку 2. Документопотік з юридичною особою приватної форми власності починається з виписки покупцю специфікації (комерційної пропозиції), яку складає менеджер. На цій підставі виписується рахунок покупцям. Сплата здійснюється платіжним дорученням. Наприкінці при передачі об'єкту складається акт виконаних робіт та підписання видаткової накладної.

Документування розрахунків з замовниками, які є фізичними особами (населення) запропоновано здійснювати за схемою, що наведена на рисунку 3. Документопотік з фізичною особою (населенням) починається з виписки покупцю специфікації (комерційної пропозиції), яку складає менеджер. На цій підставі виписується рахунок покупцям. При сплаті у касу підприємства складається прибутковим касовий ордер або у касах банку перераховуються грошові кошти на розрахунковий рахунок підприємства. Наприкінці при передачі об'єкту складається акт виконаних робіт та підписання видаткової накладної.

Запропонований раціональний документообіг розрахунків з покупцями та замовниками забезпечить стабільність роботи бухгалтерії, чіткість та оперативність обробки і руху документів між покупцями та постачальниками. Це дасть можливість зміцнити інформаційну безпеку підприємства.

У всіх наведених схемах документообігу підприємства робота над об'єктом починається з замовлення. Зараз на підприємстві бланк замовлення немає встановленої форми, а він складається вручну на чистому папері з необхідними даними по кожному об'єкту. Але бувають помилки та збої у роботі над об'єктом за рахунок того, що при формуванні замовлення зустрічалися пропуски необхідних даних для виробництва. Тому для удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками пропонуємо форму замовлення (рис. 4), яка включає в себе необхідні реквізити для початку виробництва та монтажу об'єкта. Це допоможе скоротити час на формування та обробку замовлення, попередить можливість пропуску будь-якій інформації при замірах об'єкта, бо буде використовуватися шаблон документу з вже зазначеним переліком реквізитів.

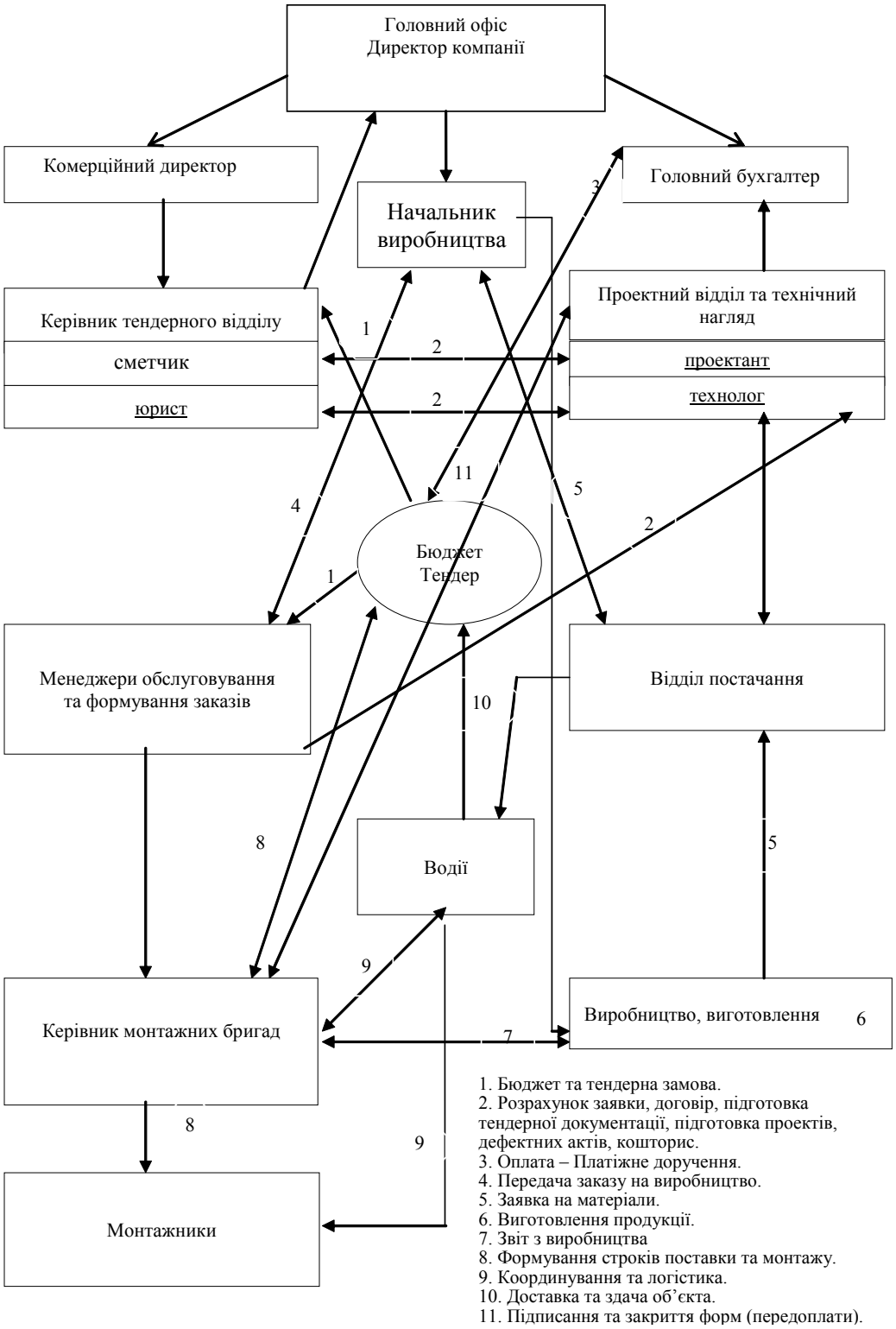

Рис. 1. Запропонована схема документообігу розрахунків з замовниками, які є бюджетними установами

Господарські операції відображаються на підприємстві тільки на підставі своєчасно та правильно оформлених документів з заповненням усіх реквізитів. Документи, які надходять у бухгалтерію підприємства, ретельно перевіряються за якісними критеріями на достовірність, законність, правильність, точність. Відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку оперативно здійснює бухгалтер підприємства після обробки документів: групування, таксування, контирування, реєстрування. Склад раціональної послідовності складання та обробки документів: первинні документи, картки аналітичного обліку, оборотні відомості аналітичного обліку, регістри синтетичного обліку, головна книга, фінансова звітність.

ВИСНОВКИ

Удосконалено документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками, за рахунок складених схем

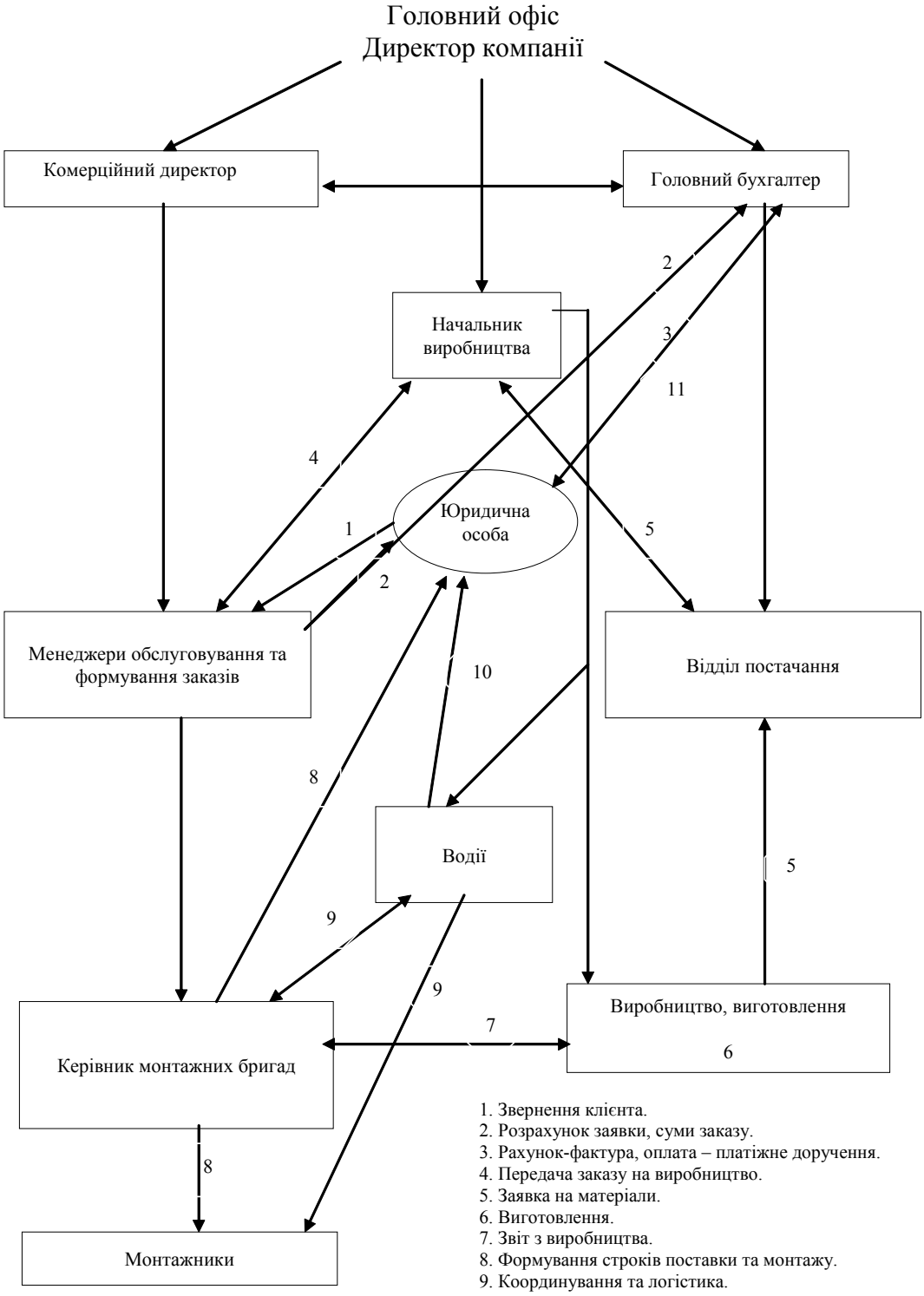

Рис. 2. Запропонована схема документообігу розрахунків з замовниками, які є юридичними особами приватної форми власності

документування обліку розрахунків з різними замовниками такі, як: бюджетні установи, юридичні особи приватної форми власності та фізичні особи (населення). У зв'язку з цим важливо сформувати на підприємстві раціональний документообіг розрахунків з покупцями та замовниками, що забезпечить стабільність роботи бухгалтерії, чіткість та оперативність обробки і руху документів між покупцями та постачальниками. Це дасть можливість зміцнити інформаційну безпеку підприємства.

Для удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками запропонована форма замовлення, яка включає в себе необхідні реквізити для початку виробництва та монтажу об'єкта. Це допоможе скоротити час на формування та обробку замовлення, попередить можливість пропуску будь-якій інформації при замірах об'єкта, так як буде використовуватися шаблон документу з вже зазначеним переліком реквізитів.

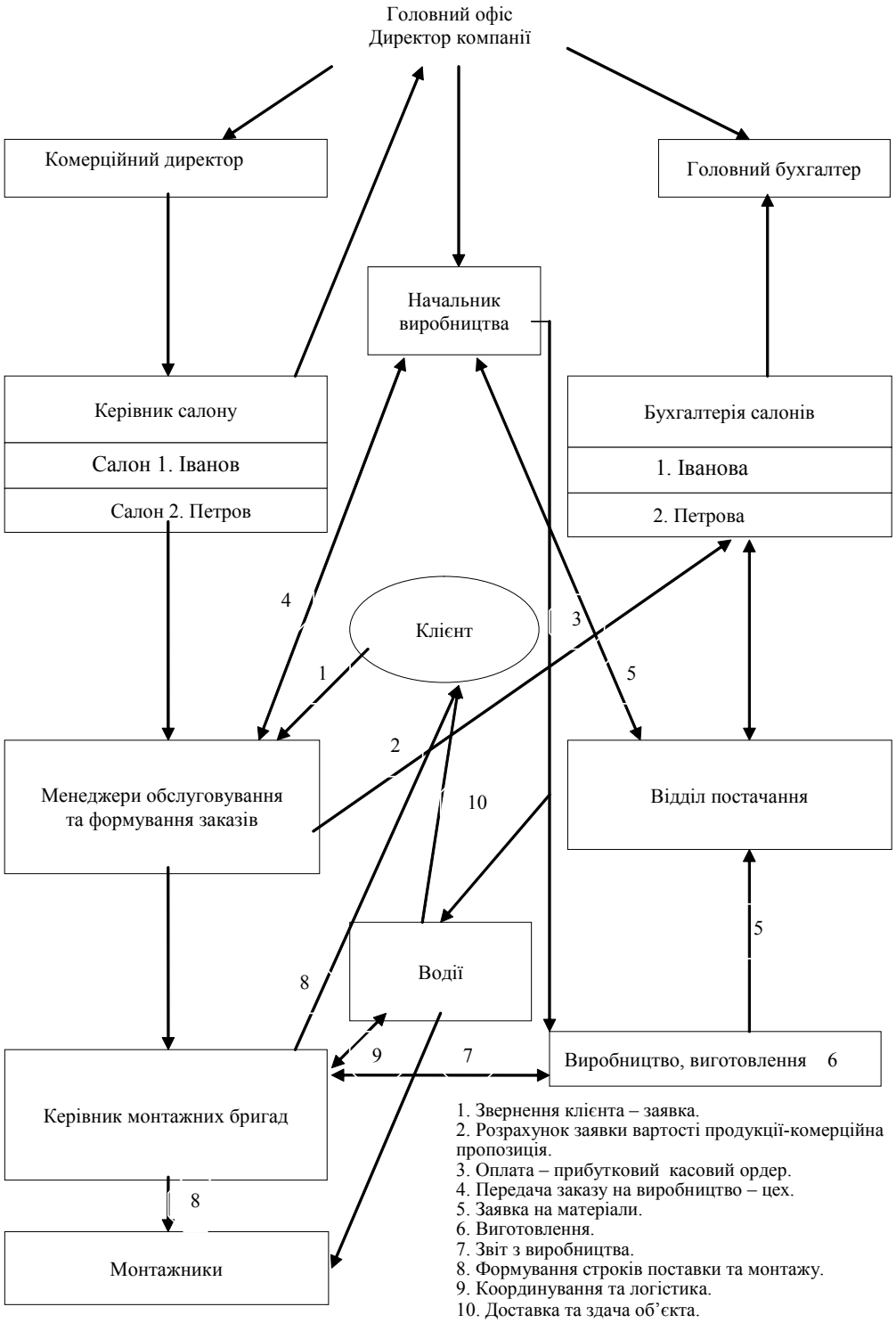

Рис. 3. Запропонована схема документообігу розрахунків з замовниками, які є фізичними особами (населення)

Література:

1. Макаренко А.П. Адаптація обліку фінансових інвестицій відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності / А.П. Макаренко, С.С. Лазаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — Вип. 2 (14). — Бердянськ, 2011. — С. 102—106.

2. Макаренко А.П. Шляхи удосконалення організації обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 33—39.

3. Макаренко А.П. Обгрунтування інформаційної основи обліку ТМЦ на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 2. — К.: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.

4. Макаренко А.П. Удосконалення організації обліку короткострокової дебіторської заборгованості на

«___» _____20__р (дата) м. Запоріжжя (місто)

Замовлення №
на виготовлення та монтаж металопластикових вікон

Замовник _____
Адреса _____домофон_____
Телефон _____ моб. телефон _____
E-mail _____

Ескіз вікна

Зовнішній вигляд	Технічні дані		
Накреслити та вказати розмір	Профіль		
	Колір профілю		
	Тип будівлі	панельний	
		цегельний	
	Склопакет	1 камерний	
		2 камерний	
	Підвіконня		
	Водозлив		
	Відкоси	Зовнішні	
		Внутрішні	
	Москітна сітка		
	Провітрювання		
	Монтажні матеріали		
	Особливості кріплення		
	Доповнення		
	Доставка		
	Демонтаж		
	Монтаж		
	Відділка відкосив		
	Поверх, наявність ліфту		
	Додаткові послуги		

Знижка %_____ сума _____грн

Загальна сума згідно з замовленням _____ грн

Попередня оплата при замовленні %_____ сума _____ грн

Залишок суми оплати при монтажу %_____ сума _____ грн

Дата виготовлення вікна «___» _____20__р

Дата монтажу вікна «___» _____20__р

Замір виконав _____ Замір до виконання прийняв_____

Замовник з конфігурацією, замірами, комплектацією та видами послуг згоден

Замовник _____

Рис. 4. Удосконалена форма замовлення, яка включає в себе необхідні реквізити для початку виробництва та монтажу об'єкта

підприємстві / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмєдова // Матеріали XXII Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Економіка та менеджмент. — Том IV. — Запоріжжя, ЗДІА, 2017. — 165 с.

5. Макаренко А.П. Фінансовий облік 1: навчальний посібник. — Вид. 2-ге, доповнене, перероблене [гриф МОН України]/ А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Г.М. Бескоста. // Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

6. Макаренко А. П. Фінансовий облік II: навч.-метод. посібник для студ. ЗДІА спец. 6.030509 "ОіА" ден. та заоч. форм навчання / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста // ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2014. — 288 с.

7. Макаренко А.П. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць. — Вип. 22/1. — Переяслав -Хмельницький, 2014. — С. 85—94.

8. Макаренко А.П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Науково-виробничий журнал "Часопис економічних реформ". — Луганськ: Східноукраїнський національний університет. В. Даля, 2014. — № 1. — С. 26—32.

9. Меліхова Т.О. Організація обліку касових операцій / Т.О. Меліхова, Т.В. Монойло // Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах. — Том IV. — Запоріжжя, ЗДІА, 2014. — 61 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http//zgia.zp.ua

10. Меліхова Т.О. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ / Т.О. Меліхова, М. Єременко // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів "Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні", 28 лютого 2013 р.: збір. наук. праць. — Ірпінь: НУ ДПСУ, 2013. — Ч. 2. — С. 105—107.

11. Меліхова Т.О. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ / Т.О. Меліхова, Т. В. Манойло // Вісник Дніпропетровського національного університету. Сер. "Економіка". — Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. — № 10/1. Т. 22 — С. 158—164.

12. Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку витрат підприємства / Т.О. Меліхова, Г.С. Хайло // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. "Україна-Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції", 25—27 вересня 2014 р.: збір. матер. — Запоріжжя: ЗДІА. Т. I, 2014. — С. 221—224.

13. Меліхова Т.О. Сучасні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Т.О. Меліхова, Д.А. Мась // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 2. — К.: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.

14. Меліхова Т.О. Проблеми та шляхи удосконалення обліку основних засобів на підприємстві / Т.О. Мелі-хова, Н.С. Ніколаєнко // Апробація результатів дослідження. Найважливіші положення та висновки магістерської роботи доповідалися на XXI науково-технічної конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА (м. Запоріжжя, 2016 р.)

15. Теорія і методика документування в обліку і аудиті: Навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА спеціальності 6.030509 "Облік і аудит" денної та заочної форми навчання. / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина. — Ч. 1. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 196 с.

16. Ткач А.А. Розвиток інституту інформаційної безпеки підприємства на основі раціонального документування обліку розрахунків з покупцями / А.А. Ткач, Т.О. Меліхова // Інституціональний вектор економічного розвитку. — Мелітополь, 2012. — № 5 (1). — С. 7—12.

17. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // Ефективна економіка. — 2011. — № 11. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua

18. Подмешальська Ю.В. Проблеми впровадження інформаційних систем обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. — Суми, ДВНЗ "Українська академія банківської справи", 2011. — № 33. — С. 179—184.

19. Меліхова Т.О. Документування обліку розрахунків з постачальниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. — 2011. — № 6. — С. 166—169.

20. Меліхова Т.О. Формування інформаційної безпеки підприємства на основі документування обліку запасів / Т.О. Меліхова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — Кіровоград: КНТУ, 2011. — Вип. 20. Ч. 1 — С. 274—282.

21. Меліхова Т.О. Вплив обліку оренди на рівень фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська // Культура народов Причерноморья. — Симферополь, 2011. — № 217. — С. 61—63.

22. Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку заробітної плати та аналізу податкового навантаження для підвищення рівня фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Р. Єременко // Економічний вісник Донбасу: наук. журнал. — Луганськ, 2012. — Вип. 1 (27). — С. 150—155.

23. Меліхова Т.О. Документування обліку розрахунків за заробітною платою з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, С. Голубенко // Складні системи і процеси. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 1 (21). — С. 63—67.

24. Меліхова Т.О. Удосконалення аналітичного обліку розрахунків за заробітною платою для підвищення якості контролю / Т.О. Меліхова, М. Єременко // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів "Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні", 28 лютого 2013 р.: збір. наук. праць. — Ірпінь: НУ ДПСУ, 2013. — Ч. 2. — С. 105—107.

25. Сахарцева І.І. Облік витрат майбутніх періодів / І.І. Сахарцева, Т.О. Меліхова // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Бухгалтерський облік та господарський контроль: минуле, сучасне, майбутнє: зб. доповідей на Міжнар. наук. конф. — Житомир: ЖІТІ, 2002. — Вип. 19. — С. 277—280.

26. Меліхова Т.О. Організація документування обліку / Т.О. Меліхова // Інновації та трансфер технології: від ідеї до прибутку: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. — Д.: Нац. гірничий ун-т, 2011. — С. 90—91.

27. Меліхова Т.О. Деякі особливості розрахунку податку на додану вартість / Т.О. Меліхова, О.О. Шушко // XII наук.-техн. конф. студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА: тези доп. — Запоріжжя: Видво ЗДІА, 2007. — Ч. VI. Секція "Обліку та аудиту". — С. 89—92.

28. Меліхова Т.О. Шляхи інтеграції бухгалтерського та податкового обліку в Україні / Т.О. Меліхова, О.І. Рузіна // XII наук.-техн. конф. студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА: тези доп. — Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2007. — Ч. VI. Секція "Обліку та аудиту". — С. 93—96.

29. Макаренко А.П. Облік суб'єктів малого підприємництва: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2013. — 314 с.

30. Макаренко А.П. Облік в малих підприємствах: навч. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Дн.: Герда, 2013. — 328 с.

31. Макаренко А.П. Оподаткування в системі обліку: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, О.В. Гамова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 147 с.

32. Макаренко А.П. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: [рек. вченою радоюЗДІА] / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 260 с.

33. Макаренко А.П. Звітність підприємства: навчально-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 194 с.

34. Меліхова Т.О. Податковий облік та звітність на підприємстві: навч.-метод. посібник / Т.О. Меліхова, О.В. Гамова, Ю.В. Подмешальська; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2013. — 224 с.

35. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

References:

1. Makarenko, A. P. and Lazarenko, S.S. (2011), "Adaptation of accounting for financial investments in accordance with international financial reporting standards", Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2(14), pp. 102—106.

2. Makarenko, A. P. and Lytvynenko, I.O. (2015), "Ways of improvement of the organization of accounting and auditing of inventory in the enterprise", Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi, vol. 2 (11), pp. 33—39.

3. Makarenko, A. P. and Lytvynenko, I.O. (2016), "Grounding the informational basis of accounting for the TMC at the enterprise", Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok. Materialy KHKHKHII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, [Socio-economic development. Materials of the XXXIII International Scientific and Practical ConferenceChernivtsi], Naukovo-vydavnychyy tsentr "Laboratoriya dumky", Kyiv, Ukraine, 18—19 Jan, pp. 22—23.

4. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2017), "Improving the organization of accounting for short-term receivables at the enterprise", Materialy XXII Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Ekonomika ta menedzhment", [Materials of the XXII th Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Economics and management"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

5. Makarenko, A.P. Panchenko, O.M. and Beskosta, H.M. (2017), Finansovyy oblik 1, [Financial Accounting 1], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

6. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H. M. (2014), Finansovyy oblik II, [Financial Accounting II], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

7. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2014), "Improvement of accounting registers for timely management of the enterprise and control over its financial security", Ekonomichnyy visnyk universytetu. Zbirnyk naukovykh prats, vol. 22/1, pp. 85—94.

8. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", Naukovo-vyrobnychyy zhurnal "Chasopys ekonomichnykh reform", vol. 1, pp. 26—32.

9. Melikhova, T.O. and Monoylo, T.V. (2014), "Organization of accounting of cash transactions", Materialy XIX Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh", [Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

10. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2013), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", Mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv "Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukrayini", [Materials Allukr science-practice conf. Young Scientists, Postgraduates and Students "Status and Prospects for the Development of Accounting in Ukraine"], NU DPSU, Irpin', Ukraine, 28 Feb, pp. 105—107.

11. Melikhova, T.O. and Monoylo, T.V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika", vol. 10/1, pp. 158—164.

12. Melikhova, T.O. and Khaylo, H.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise cost accounting", zbirnyk mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ukrayina-Polshcha: dialoh kultur v konteksti yevrointehratsiyi, [Compilation mother International science-practice conf. "Ukraine-Poland: Dialogue of Cultures in the Context of European Integration"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine, 25-27 Sept, vol. 1, pp. 221—224.

13. Melikhova, T.O and Mas, D.A. (2016), "Modern problems of accounts receivable", Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok. Materialy XXXIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, [Socio-economic development. Materials of the XXXIII International Scientific and Practical ConferenceChernivtsi], Naukovo-vydavnychyy tsentr "Laboratoriya dumky", Kyiv, Ukraine, 18—19 Jan, pp. 22—23.

14. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2016), "Problems and ways of improving the accounting of fixed assets in the enterprise" Materialy XXI Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh", [Materials of the XXI th Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

15. Makarenko,A.P. Panchenko, O.M. Taratuta, L.V. Melikhova, T.O. and Ptitsyna, L.A. (2011), Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku i audyti [Theory and methodology of documenting in the accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

16. Tkach, A.A. and Melikhova, T.O. (2012), "Development of Institute of Information Security of Enterprise on the Basis of Rational Documentation of Calculations with Buyers Accounting", Instytutsionalnyy vektor ekonomichnoho rozvytku, vol. 5 (1), pp. 7—12.

17. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Improvement of inventory management audit Udoskonalennya audytu upravlinnya zapasamy", Efektyvna ekonomika, vol. 11, Rezhym dostupu do zhurnalu: http://www.economy.nayka.com.ua (Accessed 20 Dec 2017).

18. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Problems of implementation of information systems of accounting at the enterprise", Problemy ta perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny: Zbirnyk naukovykh prats - Sumy, DVNZ "Ukrayinska akademiya bankivskoyi spravy", vol. 33 pp. 179—184.

19. Melikhova, T.O. (2011), "Documentation of calculation of settlements with suppliers in order to strengthen the information security of the enterprise", Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo, vol. 6, pp.166—169.

20. Melikhova, T.O. (2011), "Formation of information security of the enterprise on the basis of documentation of inventory accounting" Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 20, pp. 274—282.

21. Melikhova T.O. and V.Podmeshalska, Yu.V. (2011), "The impact of rent accounting on the level of financial security of the enterprise", Kultura narodov Prychernomorya, vol. 217, pp. 61—63.

22. Melikhova, T.O. and Yeremenko M.R. (2012), "Conceptual bases of the accounting of wages and analysis of a tax load for increase of a level of financial safety of the enterprise" Ekonomichnyy visnyk Donbasu, vol. 1(27), pp. 150—155.

23. Melikhova, T.O. and Holubenko, S. (2012), "Documentation of accounting for payroll calculations in order to strengthen the information security of the enterprise", Skladni systemy i protsesy, vol. 1 (21), pp. 63—67.

24. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2013), "Improvement of the analytical accounting of wage settlements for improving the quality of control", Mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv "Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukrayini", [Mather. Allukr. Sciences-practical. Conf. young adulthood, aspirants, and students "Stan that prospect for the development of the accounting sector in Ukraine"], NU DPSU, Irpin', Ukraine, 28 Feb, pp. 105—107.

25. Sakhartseva, I.I. and Melikhova, T.O. (2002), "Accounting for costs of future periods", Visnyk Zhytomyrskoho inzhenerno-tekhnolohichnoho instytutu, Vol. 19, pp. 277—280.

26. Melikhova T.O. (2011), "Organization of documenting accounting, Innovatsiyi ta transfer tekhnolohiyi: vid ideyi do prybutku : mater. II mizhnar. nauk.-prakt. konf., [Innovation and Technology Transfer: From Idea to Profit: Mater. Second intern. science-practice conf.], Nats. hirnychyj un-t, Donets'k, Ukraine, pp. 90—91.

27. Melikhova, T.O. and Shushko O.O. (2007), "Deyaki osoblyvosti rozrakhunku podatku na dodanu vartist", XII nauk.-tekhn. konf. studentiv, mahistrantiv, aspirantiv i vykladachiv ZDIA: tezy dop., [XII of Sciences. Tech. conf. students, graduate students, postgraduate students and professors ZGIA: theses additional], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine, Vol. 4, pp. 89—92.

28. Melikhova, T.O. and Ruzina, O.I. (2007), "Shlyakhy intehratsiyi bukhhalterskoho ta podatkovoho obliku v Ukrayini", XII nauk.-tekhn. konf. studentiv, mahistrantiv, aspirantiv i vykladachiv ZDIA: tezy dop., [XII Scientific Sciences. conf. students, graduate students, postgraduate students and professors ZGIA: theses additional], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine Vol. 4, pp. 93—96.

29. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2013), Oblik sub'yektiv maloho pidpryyemnytstva: navch.-metod. Posibnyk, [Accounting for subjects of small business: teaching method. Manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

30. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Chakalova, N.S. (2013), Oblik v malykh pidpryyemstvakh: navch. Posibnyk, [Accounting in small enterprises: teaching. Manual], Herda, Dnepr, Ukraine.

31. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2015), Opodatkuvannya v systemi obliku : navch.-metod. posibnyk, [Taxation in the accounting system: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

32. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk, [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

33. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Podmeshalska Yu. V. (2016), Zvitnist pidpryyemstva: navchalno-metod. posibnyk, [Reporting of enterprises: educational method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

34. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2013), Podatkovyy oblik ta zvitnist na pidpryyemstvi: navch.-metod. posibnyk, [Tax accounting and reporting in the enterprise: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

35. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Bukhhalterskyy oblik: navch.-metod. posibnyk, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2017 р.

УДК 339.144

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент кафедри ОАОА, Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
старший викладач ОАОА, Запорізька державна інженерна академія
Т. Ю. Ашифіна,
магістр, кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТОВ "БЗ ЗБВ"

O. Gamova,
Candidate of economic sciences, Assistant professorof the Chair of Accounting and Auditing, Zaporizhzhia State Engineering Academy
I. Kozachok,
Senior Lecturer, Department of Accounting and Auditing, Zaporizhzhia State Engineering Academy
T. Ashifina,
Master, Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF INVENTORY ACCOUNTING AND ASSESSMENT OF FINANCIAL CONDITION ON THE ENTERPRISE

У статті узагальнено підходи до визначення сутності виробничих запасів. Вивчено методичні підходи щодо обліку виробничих запасів та оцінки фінансового стану підприємства, запропоновані напрями його вдосконалення.

The article generalizes approaches to the definition of the essence of production stocks. The methodical approaches to inventory accounting and assessment of the financial condition of the enterprise have been studied, the directions of its improvement have been proposed.

Ключові слова: облік, виробничі запаси, оборотні активи, баланс, рахунки, оцінка, аналіз, фінансовий стан, коефіцієнти, підприємство.

Key words: accounting, production stocks, current assets, balance, accounts, estimation, analysis, financial status, coefficients, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виробничі запаси — сировина, матеріали, напівфабрикати, паливо, комплектуючи вироби тощо є предметами праці, без яких неможливо здійснення виробничого процесу, особливістю яких є те, що вони використовуються у кожному виробничому циклі та здійснюють перенос своєї вартості на собівартість готової продукції, таким чином складаючи значну питому вагу від усіх матеріальних витрат у структурі собівартості продукції. У зв'язку з чим має велике значення раціональне та ефективне їх використання на підприємстві. Таки показники, як собівартість, прибуток, рентабельність продукції, залишки виробничих запасів у складі оборотних коштів, темпи їх обігу розраховуються на підставі даних фінансової звітності та дають оцінку фінансового стану промислового підприємства, який залежить від об'єктивності і повноти представлення господарських операцій з використанням виробничих запасів в обліку. В умовах ринкового господарювання ті підприємства, які ведуть облік та аналіз виробничих запасів, приймають раціональні рішення відносно їх використання, знаходяться у більш економічно-вигідному статусі. У зв'язку з чим значні вимоги висуваються як до економічної інформації щодо фінансового стану, руху виробничих запасів, так й до їх методики обліку на підприємстві. Тому облік виробничих запасів та оцінка фінансового стану підприємства потребують подальших досліджень та удосконалення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем обліку виробничих запасів та оцінки фінансового стану підприємства займалися такі видатні науковці, як Азаренкова Г.М., Бабіч В.В., Безруких П.С., Василенко Ю.А., Голенко О.М., Журавель Т.М., Іваниєнко В.В., Кулаковська Л.П., Кужельний М.В., Ловінська Л.Г., Довга Т.А., Федченко Т.В. та інші. Але незважаючи на достатню кількість досліджень і публікацій потребує більш детального визначення термін "виробничі запаси", висвітлення теоретичних

Таблиця 1. Визначення терміну "виробничі запаси" в науковій літературі українськими та зарубіжними вченими

Автор	Визначення
1	2
Іваниєнко В.В. [6]	виробничі запаси - це матеріальні ресурси, що знаходяться на складах фірми (сировина, матеріали, покупні напівфабрикати, що комплектують вироби, паливо і пальне, тара і тарні матеріали, запасні частини для ремонту, інструменти та ін.), призначені для виробничого споживання, але що ще не поступили у виробництво
Швец І.Б. [17]	виробничі запаси є матеріальними оборотними активами підприємств, є головною умовою здійснення необхідного виробничого процесу
Безруких П.С. [3]	виробничі запаси це різні речові елементи виробництва, що використовуються в якості предметів праці у виробничому та іншому господарчих процесів
Пушкар М.С. [12]	виробничі запаси це запаси засобів виробництва, які знаходяться на складах суб'єкта господарювання і необхідні для забезпечення безперервного виробничого процесу, причому це лише ті предмети праці, які ще не задіяні у процесі виробництва і зберігають свою натурально-речову форму
Новодворський В.Д. [11]	складовою виробничих ресурсів є матеріальні ресурси, які являють комплекс речових елементів, що призначені для обробки в процесі виробництва за допомогою засобів праці
Кужельний М.В. [7]	виробничі запаси це мінімальний запас предметів праці, необхідний для виробничого процесу, таким чином, не розкриває економічну природу виробничих запасів
Азаренкова Г.М., Журавель Т.М., Михайленко Р.М. [1]	Виробничі запаси включають сировину, основні та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб
Бабіч В.В., Сагова С.В. [2]	Виробничі запаси - це предмети праці - сировина, матеріали, комплектуючі вироби, паливо тощо, з яких або за допомогою котрих виготовляється продукція, виконуються роботи, надаються послуги
Стельмащук А.М., Смоленюк П.С. [14]	Виробничі запаси є найбільш важливою і значною частиною активів підприємства, вони займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємства різних сфер діяльності; при визначенні результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан
Чебанова Н.В., Василенко Ю.А. [16]	Виробничі запаси - матеріальні ресурси (засоби виробництва, предмети споживання, інші цінності), необхідні для забезпечення розширеного відтворення, обслуговування сфери нематеріального виробництва та задоволення потреб населення, які зберігаються на складах або в інших місцях з метою їх подальшого використання
Ловінська Л.Г., Жилкіна Л.В., Голенко О.М. [10]	Виробничі запаси - це активи підприємства, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання підчас виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством
Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. [8]	Виробничі запаси - це предмети праці, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством

аспектів удосконалення обліку виробничих запасів на промисловому підприємстві, а також оцінки фінансового стану з точки зору використання виробничих запасів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обгрунтування та розробка пропозицій щодо вдосконалення діючої практики обліку виробничих запасів та оцінки фінансового стану підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми обліку та аналізу виробничих запасів, оцінки фінансового стану турбують сьогодні багатьох вчених-економістів, питання обліку яких, після переходу до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, досліджені не повністю. Неоднозначність підходів до визначення суті поняття "виробничі запаси", їх класифікації з урахуванням галузевої специфіки, організації обліково-аналітичного забезпечення є головними питаннями.

Аналіз визначення терміну "виробничі запаси" в науковій літературі українськими та зарубіжними вченими представлено в таблиці 1.

Узагальнюючи думки різних економістів-науковців, можна відмітити, що суть виробничих запасів як об'єктів обліку полягає у тому, що виробничі запаси — це сукупність предметів праці, які знаходяться у складі оборотних активів у вигляді запасів основних та допоміжних матеріалів на складах, а також палива, запасних частин, зворотних відходів, тари та інших матеріалів, які призначені для використання як у виробничому процесі, так і для будь-яких інших потреб підприємства, у кожному операційному циклі передаючи свою вартість на собівартість готової продукції, робіт, послуг, облік яких ведеться на рахунках другого класу.

Досліджуючи літературні джерела, можна стверджувати про існування єдиного підходу до ролі та значення аналізу виробничих запасів підприємства (табл. 2).

Погляди вчених-економістів на мету, задачі та напрями аналізу виробничих запасів підприємства представлені в таблиці 3.

Проаналізувавши наведені підходи авторів, очевидно що аналіз виробничих запасів підприємства відіграє важливу роль при оцінці фінансово-господарської діяльності підприємства, оскільки слугує джерелом інформації для прийняття своєчасних, ефективних та раціональних управлінських рішень.

Необхідною складовою бухгалтерського обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" є розробка механізму управління документообігом, що забезпечує: стабільність роботи бухгалтерської служби; чіткість руху та оперативність обробки документів з обліку виробничих запасів; своєчасність прийняття управлінських рішень щодо надходження та використання виробничих запасів підприємства.

Для здійснення обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" розробляється проект, який регламентує облік у певних умовах функціонування підприємства (табл. 4).

Таблиця 2. Основні підходи до ролі та значення аналізу виробничих запасів на підприємстві

№ з/п	Автор	Визначення
1	2	3
1	Андрос С.В.	Одним з головних інструментів дослідження внутрішньовиробничих резервів економії та раціонального використання виробничих запасів на підприємстві є економічний аналіз
2	Багрій К.Л.	Важливе місце у вдосконаленні економічної системи управління та покращення рівня роботи посідає аналіз, якому властивий потужний арсенал способів та прийомів дослідження господарських процесів за будь-який відрізок часу, що сприяє підвищенню оперативності управління
3	Білик М.С., Кіндрацька Г.І., Кобилюх О.Я.	Аналіз запасів як філософія обгрунтування відповідних рішень з урахуванням минулих тенденцій, поточного стану та можливостей прогнозування напрямів розвитку підприємства набуває особливого значення
4	Герасимчук З.В.	Аналіз діяльності підприємства потрібно виконувати, оскільки неможливо успішно вести господарську діяльність без ощадливого використання виробничих запасів
5	Кащена Н.Б., Цуканова О.В.	Вирішення проблем ефективного управління виробничими запасами підприємства неможливо без всебічної оцінки їх наявності та ефективності використання, а це в свою чергу потребує дієвих методик аналізу
6	Федченко Т.В., Махов М.С.	У структурі собівартості продукції виробничого підприємства найбільшу питому вагу займають витрати виробничих запасів, тобто матеріальні витрати. Тому аналіз використання виробничих ресурсів має дуже важливе значення. Він дозволяє виявити тенденції зміни обсягів витрачання виробничих запасів і показників ефективності їх використання, оцінити реальність встановлених на підприємстві норм і нормативів витрачання матеріалів на одиницю виробу
7	Юшко Т.І., Одажіу Т.Г.	Аналіз матеріальних запасів має велике значення як у виробничому, так і у фінансовому аспектах. Використання запасів підпорядковане єдиній меті – забезпеченню безперебійного процесу виробництва та реалізації продукції. Ефективне управління запасами на основі аналізу дозволяє знизити тривалість виробничого та всього операційного циклу, зменшити поточні витрати на їх збереження, визволити з поточного господарського обороту частину фінансових засобів, реінвестуючи їх в інші активи

Джерело: [5].

Таблиця 3. Погляди вчених-економістів на мету, задачі та напрями аналізу виробничих запасів підприємства

№ з/п	Автор, джерело	Мета, задачі, напрямки аналізу
1	Мельничук В.М. Основи економічного аналізу: навчальний посібник. – К.: «Кондор». – 2003. – 128 с	Мета аналізу показників використання виробничих запасів полягає в зниженні частки матеріальних витрат у собівартості продукції. Для характеристики ефективності використання виробничих запасів застосовується система узагальнюючих і приватних показників: матеріаловіддача, матеріалоємність, коефіцієнт співвідношень темпів росту обсягів виробництва і матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання виробничих запасів
2	Анализ хозяйственной деятельности в промышленности. – II – видання / Под ред. В.И. Стражева. – Минск: Університєцкое, 2002. – 267 с.	Основні задачі аналізу матеріальних запасів на промисловому підприємстві полягають у забезпеченні щоденного дослідження їх надходження, збереження на всіх етапах руху, аналіз та планування норм необхідних запасів, використання матеріальних запасів у виробництві на базі технічно-обгрунтованих норм їх використання. За допомогою аналізу використання матеріальних ресурсів можливим стає своєчасне виявлення матеріальних запасів та їх залишків, які у подальшому підлягають реалізації у відповідності з чинним порядком, що і розроблено на підприємствах
3	Поплюйко А.М. Оцінка виробничих запасів при їх використанні // Збірник наукових праць черкаського державного технологічного університету. – № 1. – Черкаси: ЧДТУ, 2002. С. 55–63.	Систематичний аналіз використання матеріальних ресурсів на машинобудівних підприємствах може бути за такими напрямами: всебічне вивчення сукупності факторів, які є носіями резервів економії матеріальних ресурсів; аналіз змін витрат на матеріали за рахунок окремих факторів, використовуються методи індексного аналізу (індекси питомого використання кожного з видів виробничих запасів, індекси виконання норм використання виробничих запасів);аналізуються показники загального використання виробничих запасів у цілому по підприємству, показники питомого використання різних видів матеріалів на виробництво окремих видів продукції підприємства, показники динаміки норм використання окремих видів виробничих запасів (за допомогою методу динамічних рядів)
4	Дерев'янко С. Проблема оцінки матеріальних цінностей в сучасних умовах // Агрокомпас. – № 11. – 2003	Для того, щоб визначити, якою мірою підприємство забезпечене матеріальними ресурсами, необхідно:вивчити порядок розрахунку й обгрунтованість договорів про поставку матеріальних ресурсів, умови поставок; визначити характер виробничих матеріальних запасів і зміну їх структури; перевірити обгрунтованість норм виробничих запасів і потребу в матеріальних ресурсах; виявити можливості зменшення виробничих запасів і потреби в матеріальних ресурсах; розробити заходи щодо зниження наднормативних і зайвих запасів матеріалів

Джерело: [15].

Таблиця 4. Проект, який регламентує облік виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ"

Складова частина проекту	Зміст складової частини
Загальна частина	Перелік нормативних документів з обліку виробничих запасів. Методи кількісно-сортового обліку виробничих запасів. Методика оцінки виробничих запасів. Склад постійної інформації з обліку виробничих запасів
Номенклатура виробничих запасів	Розробка номенклатури виробничих запасів. Розробка облікових цін виробничих запасів. Оформлення номенклатури – цінника виробничих запасів
Організація складського обліку запасів	Організація книг або карток складського обліку виробничих запасів. Складання сальдових відомостей та матеріальних звітів про рух запасів
Документування операцій з руху запасів	Складання робочих інструкцій по заповненню документів і графіків документообігу запасів
Бухгалтерський облік запасів	Організація аналітичного й синтетичного обліку запасів відповідно до прийнятої на підприємстві форми обліку
Організація праці матеріального відділу бухгалтерії	Розробка посадових інструкцій, індивідуальних графіків облікових робіт, а також структурних графіків облікових робіт матеріального відділу бухгалтерії

Таблиця 5. Елементи облікової політики по виробничих запасах ТОВ "БЗ ЗБВ"

Назва елементів облікової політики	Варіанти методів оцінки і обліку запасів
Поріг суттєвості	Встановлюється поріг суттєвості для оприбуткування виробничих запасів на баланс
Одиниця обліку запасів	Найменування; однорідна група (вид)
Методи оцінки вибуття запасів	Ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних затрат; ціни продажу
Методи обліку транспортно-заготівельних витрат	Порядок обліку (ідентифіковано чи загалом) і розподілу транспортно-заготівельних витрат; окремий субрахунок обліку транспортно-заготівельних витрат

Рис. 1. Структура коду та рахунки аналітичного обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ"

У наказі про облікову політику на ТОВ "БЗ ЗБВ" розкривають основні елементи облікової політики щодо виробничих запасів (табл. 5).

Класифікацію рахунків аналітичного обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" будується ієрархічним методом класифікації з використанням послідовної системи кодування. Кожна позиція у класифікації рахунків аналітичного обліку містить цифровий код і назву відповідних класифікаційних угруповань. Структура коду та рахунки, які використовуються в обліку руху виробничих запасів, мають наступний вигляд зображений на рис. 1.

Таблиця 6. Порядок присвоєння номенклатурного номеру при оприбуткуванні виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ"

Шаблон номенклатури матеріалу	Група виробничих запасів
201. Бетони	БМ 100; БМ 100 П-4; БМ 150; БМ 150 П-4; БМ 300; БМ 300W-4; БМ 300W-6; БМ 300W-6 П-4; інші
201. Розчини	М – 50; М – 75; М – 100; М – 150; М – 200; Вапняковий
201. Плити перекриття пустотні серії 1.141-1	ПК 90.12-8АтVт; ПК 85.12-8АтVт; ПК 74.12-8АтVт; ПК 63.12-8АтVт; ПК 49.12-8АтVт; інші
201. Плити плоскі серії ИИ 03.02	ПТП – 32-12; ПТП – 32-10; ПТП – 28-8; інші
201. Фундаментні блоки	ФБС – 24-3-6т; ФБС – 24-4-6т; ФБС – 12-5-6т; ФБС – 9-6-6т; ФБС – 9-5-6т; інші
209. Інші залізобетонні матеріали (ІЗБМ)	Стійка С-1; Подушка МП – 1; Ложемент; інші

Порядок присвоєння номенклатури при оприбуткуванні виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" відображено в таблиці 6.

Для того, щоб визначити облікові номенклатури з бухгалтерського обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ", складають перелік усіх об'єктів, які мають бути зафіксовані в первинних документах.

Складський облік виробничих запасів ведеться в картках складського обліку, які відкривають в бухгалтерії ТОВ "БЗ ЗБВ" на кожен номенклатурний номер виробничого запасу і передають на склад. У них вказують номер складу, найменування виробничих запасів, номенклатурний номер, сорт, одиницю виміру, облікову ціну і так далі.

Аналітичні дослідження показників руху виробничих запасів, фінансової звітності ТОВ "БЗ ЗБВ" надають можливість оцінити ефективність використання виробничих запасів, їх якість, його платоспроможність і ліквідність, рівень фінансової стійкості й ділової активності, обсяги і якість дебіторської та кредиторської заборгованості.

Динаміку змін у структурі балансу та в структурі оборотних активів ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр. на підставі даних фінансової звітності представимо на рисунку 2—3.

Здійснюючи аналіз діяльності підприємства ТОВ "БЗ ЗБВ" на кінець 2016 року можна відмітити такі зміни у структурі розміщення оборотних коштів підприємства, а саме: частка виробничих запасів у структурі активів підприємства збільшилась на 7,95% (з 12,03 до 19,98%), або на 1720,5 тис. грн, що свідчить про зростання виробничого потенціалу; частка готової продукції зменшилася на 6,94% (з 8,83 до 1,89%); дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги зменшилась

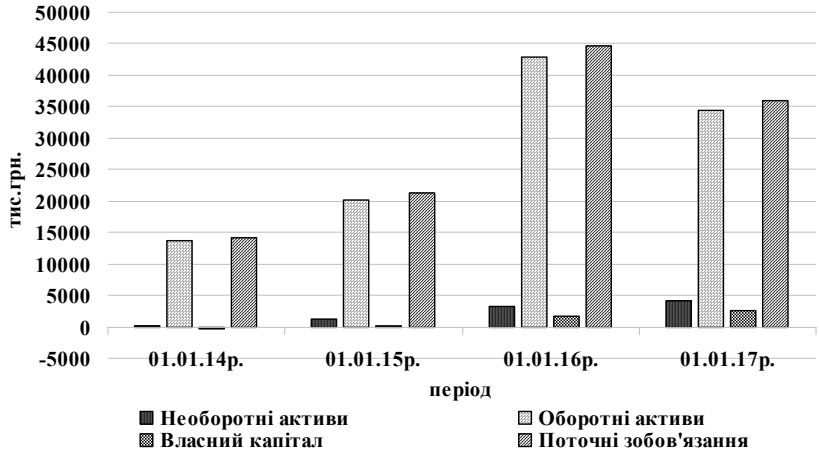

Рис. 2. Динаміка змін у структурі балансу ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр.

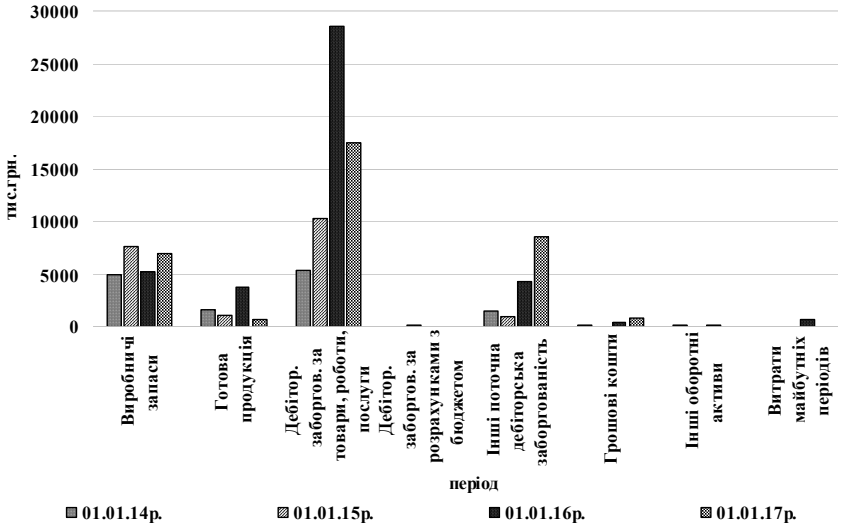

Рис. 3. Динаміка змін у структурі оборотних активів ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр.

на 15,64% (з 66,39 до 50,75%); загальне зменшення дебіторської заборгованості у порівняння з початком року дорівнює 20,39%.

Динаміку змін у складі виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр. представимо на рис. 4.

Аналізуючи динаміку змін у складі виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" на підставі рисунку 4 можна відмітити, що станом на початок 2015 р. кількість виробничих запасів зросла на 3723,6 тис. грн в порівнянні з 2014 р., але на початок 2016 р. їх кількість зменшилась на 2455,9 тис. грн У структурі виробничих запасів ТОВ "БЗ ЗБВ" сировина і матеріали займають 47,94% станом на 01.01.2014 р., але на 01.01.2015 р. їх частка зросла на 14,24% і склала 62,18%; станом на 01.01.2016 р. частка сировини і матеріалів зменшилась на 0,93% і склала 61,25%.

Для оцінки фінансового стану підприємства ТОВ "БЗ ЗБВ" необхідно розрахувати основні фінансові показники і коефіцієнти підприємства. Результати розра-

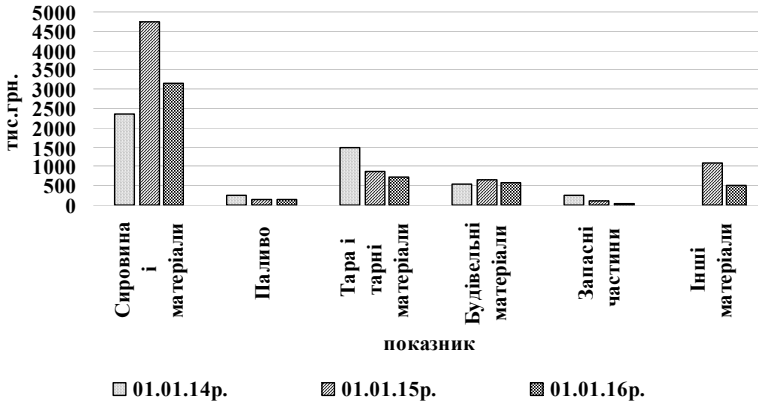

Рис. 4. Динаміка змін у складі виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр.

Таблиця 7. Аналіз основних фінансових показників і коефіцієнтів ТОВ "БЗ ЗБВ" за 2016 р.

№	Найменування показника	Норм. знач.	Формула розрахунку	На 01.01. 2016 р	На 31.12. 2016 р	Відхи-лення
1	2	3	4	5	6	7
Показники оцінки майнового стану						
1	Загальна сума господарських засобів, що знаходяться в розпорядженні п/ва, тис. грн	-	БН	46249,70	38520,30	-7729,4
2	Частка необоротних активів в активах	-	НА/БН	0,07	0,11	0,04
3	Частка основних засобів в активах	-	ОЗ/БН	0,07	0,10	0,03
4	Частка основних засобів в необоротних активах	-	ОЗ/НА	0,97	0,98	0,01
5	Коефіцієнт зносу основних засобів	-	знос/первинна вартість ОЗ	0,21	0,28	0,07
6	Коефіцієнт придатності	-	залишкова вартість ОЗ/ первинна вартість ОЗ	0,79	0,72	-0,07
Показники фінансової стійкості						
1	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,5-0,8	ВК/БН	0,03	0,07	0,04
2	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,2-0,5	ЗК/БН	0,97	0,93	-0,04
3	Коефіцієнт незалежності (2)	1,0-4,0	ВК/ЗК	0,04	0,07	0,03
4	Коефіцієнт співвідношення залученого і власного капіталу	0,25-1	ЗК*/ВК	27,70	14,12	-13,58
5	Коефіцієнт фінансової залежності	1,25-2,0	БН/ВК	28,70	15,12	-13,58
6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,05-0,10	ВОК/ВК	-1,05	-0,59	0,46
7	Коефіцієнт структури залученого капіталу		ДЗ/ЗК	0,00	0,00	0,00
8	Коефіцієнт інвестування	>1,0	ВК/НА	0,49	0,63	0,14
9	Коефіцієнт покриття запасів і затрат власними оборотними коштами	0,6-0,8	(ВК-НА)/ЗЗ	-0,19	-0,20	-0,01
10	Коефіцієнт прогнозу банкрутства	в динам.	(ОА+ВМ-ПЗ-ДМ)/БН	-0,04	-0,04	0
11	Коефіцієнт фінансової стійкості		ВК/(ПЗ+ДМ)	0,04	0,07	0,03
12	Співвідношення Дт- і Кт- заборгованості	< 1,0	ДБ/КЗ	0,73	0,73	0
Показники рентабельності						
1	Рентабельність майна (активів)	в динам.	ЧистПР/БН(с)*100	2,05	2,21	0,16
2	Рентабельність власного капіталу	в динам.	ЧистПР/ВК(с)*100	41,88	45,02	3,14
3	Рентабельність основних засобів	в динам.	ЧистПР/ОЗ(с)*100	24,36	26,19	1,83
4	Рентабельність продукції	в динам.	ЧистПР/ВирРП*100	2,27	2,16	-0,11
5	Рентабельність основної діяльності	в динам.	ЧистПР/СобРП*100	2,73	2,62	-0,11
6	Період окупності власного капіталу, міс.	-	ВК(с)/ЧистПР	2,39	2,22	-0,17
Показники ліквідності та платоспроможності						
1	Оборотний капітал, тис. грн	> 0	(ВК+ЗНВ+ДЗ)-НА	-1688,90	-1498,60	190,3
2	Власний оборотний (функціонуючий) капітал (ВОК), тис. грн	> 0	ВК+ДЗ-НА	-1688,90	-1498,60	190,3
3	Коефіцієнт маневреності функціонуючого капіталу		ГК/ВОК	-0,26	-0,53	-0,27
4	Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	-	ЧистД/ВОК	-22,73	-28,99	-6,26
5	Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності)	2,0-2,5	(ОА+ВМ)/(ПЗ+ДМ)	0,96	0,96	0
6	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,8-1,5	(ОА-ЗЗ+ВМ)/(ПЗ+ДМ)	0,76	0,75	-0,01
7	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,25-0,3	ГК/(ПЗ+ДМ)	0,01	0,02	0,01
8	Частка оборотних активів в активах п/ва		ОА/БН	0,92	0,89	-0,03
9	Частка власних оборотних коштів в оборотних активах		ВОК/ОА	-0,04	-0,04	0
10	Частка виробничих запасів в оборотних активах		ЗЗ/ОА	0,21	0,22	0,01
11	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів і затрат		ВОК/ЗЗ	-0,19	-0,20	-0,01

хунків станом на початок 2017 р. представимо в таблиці 7.

Аналізуючи фінансові показники і коефіцієнти підприємства ТОВ "БЗ ЗБВ" по роках, можна відмітити, що більшість показників за період 2014—2016 рр. не відповідають нормативним значенням, а саме:

— не відповідність показників фінансової стійкості свідчить про те, що підприємство не має достатньої фінансової забезпеченості безперервної основної діяльності. Крім цього, підприємство не здатне маневрувати власними коштами, так як їх недостатньо, у зв'язку з чим відсутнє достатньо забезпечення матеріальних оборотних засобів власними джерелами покриття;

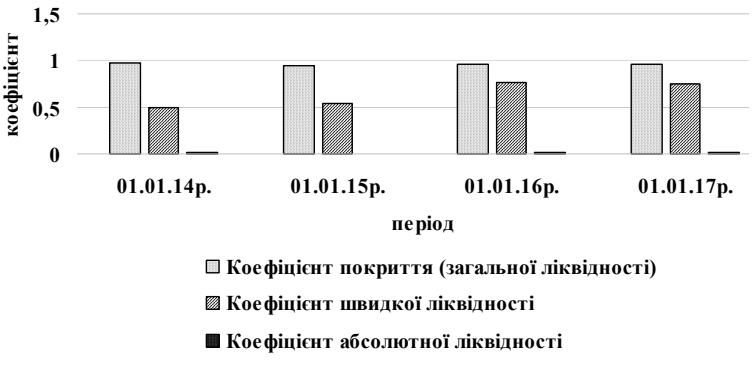

Рис. 5. Динаміка змін показників ліквідності ТОВ "БЗ ЗБВ" за період 2014—2016 рр.

Таблиця 8. Запропонований робочий план рахунків з обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ"

Рахунки та субрахунки	Назва рахунків і субрахунків
1	2
Клас 2	Запаси
Рахунок 20	Виробничі запаси
Субрахунок першого порядку	
201	Сировина й матеріали
202	Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби
203	Паливо
204	Тара й тарні матеріали
205	Будівельні матеріали
206	Матеріали, передані в переробку
207	Запасні частини
209	Інші матеріали
Субрахунок другого порядку	
201.1	Бетони
201.2	Розчини
201.3	Фундаментні блоки
Субрахунок третього порядку	
201.1.1	БМ 100
201.1.2	БМ 100 П-4
201.1.3	БМ 300
201.2.1	М - 75
201.2.2	М - 50
201.3.1	ФБС – 24-3-6т
201.3.2	ФБС – 24-4-6т
201.3.3	ФБС – 12-5-6т

— високий рівень недостачі ліквідності на ТОВ "БЗ ЗБВ" означає, що підприємство неспроможне погасити свої поточні борги і зобов'язання, що може спричинити його неплатоспроможність і банкрутство. Низький рівень платоспроможності на ТОВ "БЗ ЗБВ" забезпечено наявністю прострочених боргів бюджету, робітникам та іншим кредиторам;

— рентабельність майна, власного капіталу та основних засобів на кінець 2016 р. мають тенденцію до збільшення, але рентабельність продукції, основної діяльності знизилися. Стабільність фінансового стану ТОВ "БЗ ЗБВ" може бути відновлена за умови прискорення оборотності оборотних активів та їх зменшення на 1 грн чистого доходу, дотримання залишків у відповідності до визначених нормативів та збільшення робочого капіталу за рахунок прибутковості господарської діяльності.

Динаміку змін показників ліквідності ТОВ "БЗ ЗБВ" по роках представлено на рисунку 5.

З метою побудови ефективної діяльності ТОВ "БЗ ЗБВ" та якості обліку виробничих запасів на підприємстві можна запропонувати стадії документообігу з обліку виробничих запасів, які включають в себе технологію обробки даних та організацію етапів обігу документів:

— стадія первинного обліку повинна прискорювати передачу первинних документів з обліку виробничих запасів до бухгалтерії ТОВ "БЗ ЗБВ";

— на стадії поточного обліку виробничих запасів здійснюється бухгалтерська обробка значної кількості інформації щодо руху виробничих запасів ТОВ "БЗ ЗБВ";

— стадія підсумкового обліку виробничих запасів передбачає заощадження коштів та часу на правильне складання звітних облікових регістрів у передбачені терміни на ТОВ "БЗ ЗБВ".

Стадії якості облікових робіт з виробничими запасами та їх технології проведення необхідно розробляти в бухгалтерії ТОВ "БЗ ЗБВ", узгоджувати з керівником підприємства та іншими структурними підрозділами.

З метою підвищення аналітичності облікових робіт з виробничими запасами на ТОВ "БЗ ЗБВ" можна запропонувати робочий план рахунків, який розроблений на підставі діючого плану рахунків (табл. 8).

Достовірна і своєчасна інформація, яка надходить з бази даних підприємства, є необхідною для оперативного управління виробничими запасами ТОВ "БЗ ЗБВ". Аналізуючи використання виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ", потрібно перевірити правильність складання плану матеріально-технічного постачання, а пізніше його виконання за обсягом, номенклатурою, термінами.

Для покращення фінансового стану підприємства необхідно проаналізувати забезпеченість підприємства матеріальними ресурсами та ефективність їх використання, чим нижчим є забезпеченість підприємства виробничими запасами та ефективність їх використання, тим нижчими є показники фінансового стану.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу підходів до трактування терміну "виробничі запаси" визначено розбіжність поглядів економістів-науковців, відсутність системного підходу до розуміння терміну "виробничі запаси" у вчених. У результаті дослідження підходів до трактування поняття "виробничі запаси" визначено їх місце в системі категорійного апарату бухгалтерського обліку та надано власне визначення даного поняття, зокрема під виробничими запасами слід розуміти сукупність предметів праці, які знаходяться у складі оборотних активів у вигляді запасів основних та допоміжних матеріалів на складах, а також палива, запасних частин, зворотних відходів, тари та інших матеріалів, які призначені для використання як у виробничому процесі, так і для будь-яких інших потреб підприємства, у кожному операційному циклі передаючи свою вартість на собівартість готової продукції, робот, послуг, облік яких ведеться на рахунках другого класу.

Результатами наукової статті є сформований комплексний підхід до обліку виробничих запасів на ТОВ "БЗ ЗБВ" та здійснена оцінка фінансового стану підприємства, на підставі якого сформовані пропозиції щодо вдосконалення обліку виробничих запасів та оцінки фінансового стану ТОВ "БЗ ЗБВ".

Література:

1. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. — К.: Знання-Прес, 2006. — 287 с.

2. Бабіч В.В. Фінансовий облік (облік активів): навч. посіб. / В.В. Бабіч, С.В. Сагова. — К.: КНЕУ, 2006. — 282 с.

3. Безруких П.С. Бухгалтерский учет / П.С. Безруких. — М.: Бухгалтерский учет, 2002. — 719с.

4. Бутинець Т.А. Бухгалтерський облік: навч. посібник / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза. — Житомир, ЖІТІ, 2004. — 672 с.

5. Довга Т.А. Роль та місце аналізу виробничих запасів в системі управління ресурсним потенціалом підприємства / Т.А. Довга. — Молодий вчений. — № 5 (20). — Ч. 1. — 2015. — С.130—134.

6. Иваниенко В.В. Финансовый анализ: учеб. пособ. / В.В. Иваниенко. — [2-е изд.] — Х.: ИД "ИНЖЕК", 2003. — 176 с.

7. Кужельний М.В. Теорія бухгалтерського обліку: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — 576 с.

8. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч.посібник / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравелла, 2005. — 560 с.

9. Лень В.С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: навч. посібник / В.С. Лень, В.В. Гливенко. — К.: ЦУЛ, 2006. — 556 с.

10. Ловінська Л.Г. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни "Бухгалтерський облік" / Л.Г. Ловінська, Л.В. Жилкіна, О.М. Голенко. — К.: КНЕУ, 2005. — 370 с.

11. Новодворский В.Д. Бухгалтерский учет производственных ресурсов (Вопросы теории и практики) / В.Д. Новодворский. — М.: Финансы и статистика, 1989. — 284 с.

12. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) / М.С. Пушкар. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 422 с.

13. Сахарцева І.І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту: Монографія / І.І. Сахарцева. — Київ: Кондор,2005. — 374 с.

14. Стельмащук А.М. Бухгалтерський облік: навч. посібник / А.М. Стельмащук, П.С. Смоленюк. — К.: Центр учбової літератури 2007. — 528 с.

15. Федченко Т.В. Теоретичні аспекти аналізу виробничих запасів підприємства / Т.В. Федченко, М.С. Махов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://wwww.sworld.education/konfer27/100.pdf

16. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник / Н.В. Чебанова., Ю.А. Василенко. — К.: Вид. Центр "Академія", 2002 — 672 с.

17. Швец И.Б. Управление производственными запасами на предприятии: монография / И.Б. Швец, И.А. Бондарева. — НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. — Донецк, 2003. — 182 с.

References:

1. Azarenkova, H.M. (2006), Finansy pidpryiemstv [Finances of enterprises], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.

2. Babich, V.V. (2006), Finansovyj oblik (oblik aktyviv) [Financial accounting (asset accounting)], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Bezrukih, P.S. (2002), Buhgalterskij uchet [Accounting], Buhgalterskij uchet, Moscow, Russia.

4. Butynets', T.A. (2004), Bukhhalters'kyj oblik [Accounting], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

5. Dovha, T.A. (2015), "The role and place of analysis of inventory in the management system of resource potential of the enterprise", Molodyj vchenyj, vol. 5 (20), no. 1, pp. 130—134.

6. Ivanienko, V.V. (2003), Finansovyj analiz [Financial Analysis], ID "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

7. Kuzhel'nyj, M.V. (2006), Teoriia bukhhalters'koho obliku [Theory of accounting], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Kulakovs'ka, L.P. (2005), Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and method of audit], Karavella, Kyiv, Ukraine.

9. Len', V.S. (2006), Bukhhalters'kyj oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka [Accounting in Ukraine: Fundamentals and Practice], TsUL, Kyiv, Ukraine.

10. Lovins'ka, L.H. (2005), Navchal'no-metodychnyj posibnyk dlia samostijnoho vyvchennia dystsypliny "Bukhhalters'kyj oblik" [Educational and methodical manual for independent study of the discipline "Accounting"], KNEU, Kyiv, Ukraine.

11. Novodvorskij, V.D. (1989), Buhgalterskij uchet proizvodstvennyh resursov (Voprosy teorii i praktiki) [Accounting of production resources (theory and practice questions)], Finansy i statistika, Moscow, Russia.

12. Pushkar, M.S. (2002), Tendentsii ta zakonomirnosti rozvytku bukhhalters'koho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty) [Trends and regularities of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects)], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

13. Sakhartseva, I.I. (2005), Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia prohram audytu [Theoretical and methodological aspects of software auditing], Kondor, Kyiv, Ukraine.

14. Stel'maschuk A.M. (2007), Bukhhalters'kyj oblik [Accounting], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

15. Fedchenko, T.V. "Theoretical aspects of the analysis of the enterprise's inventory", available at: http://wwww.sworld.education/konfer27/100.pdf (Accessed 15 Oct 2017).

16. Chebanova N.V. (2002), Bukhhalters'kyj finansovyj oblik [Accounting financial accounting], Vyd. Tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

17. Shvec, I.B. (2003), Upravlenie proizvodstvennymi zapasami na predprijatii [Management of industrial stocks in the enterprise], NAN Ukrainy. In-t jekonomiki prom-ti, Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2017 р.

УДК 322.122

О. Є. Денисов,
докторант, Університет економіки та права "КРОК", м. Київ

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СТАНУ ТА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗІ

O. Denysov,
doctoral, "KROK" University, Kiev

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE STATE AND LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE INDUSTRY

Стаття покликана дослідити існуючі методичні підходи до оцінки стану та рівня економічної безпеки галузі здійснення оцінки рівня економічної безпеки держави. В статті розглядаються індикаторний, ресурсно-функціональний підходи, SWOT-аналіз, метод економічного моделювання та модель аналізу п'яти конкурентних сил Майкла Портера. Автором аналізуються переваги та недоліки у адаптації цих підходів та їх застосування в методології забезпечення економічної безпеки галузі.

This article aims to investigate the existing methodological approaches to assessing the state and level of economic security in the field of assessing the level of economic security of the state. The article discusses indicator, resource-functional approaches, SWOT-analysis, economic modeling method, and Michael Porter's model of the five competitive forces analysis. The author analyzes the advantages and disadvantages of adapting these approaches and their application in the methodology of ensuring the economic safety of the industry.

Ключові слова: економічна безпека, галузь, держава, методичний підхід.
Key words: economic security, industry, state, methodical approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Різноманіття поглядів, а також відсутність єдиного методичного підходу до оцінки стану та рівня економічної безпеки галузі свідчить про невисоку ефективність методів оцінки економічної безпеки держави. Відповідно, постає актуальне питання про необхідність розробки обгрунтованого системного підходу до вирішення проблеми забезпечення методичного підходу до оцінки економічної безпеки галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання щодо ефективності оцінки рівня економічної безпеки держави та галузі було і залишається об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких такі, як В.Алькема, В. Терехов, В. Грушко, О. Захаров, В. Мунтіян, В. Мартиненко, У. Пірсонс, У. Мітчелл, В. Шлемко, І. Бінько, О. Саєнко, В. Геєць, Д. Стінгер, Р. Кляйн та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є дослідження існуючих методичних підходів щодо здійснення оцінки стану та рівня економічної безпеки галузі з метою подальшого використання для вироблення нового підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На етапі відбору показників індикаторів стану та рівня економічної безпеки за основними складовими економічної безпеки пропонується застосування індикаторного підходу та ресурсно-функціонального підходу.

Індикаторний пороговий підхід в оцінці економічної безпеки галузі базується на адаптації індикаторного порогового підходу в визначенні рівня економічної безпеки держави та підприємств для застосування на рівні галузі. Такий підхід полягає у встановленні за результатами порівняння фактичних показників економічної безпеки галузі за всіма її складовими з нормативними (граничними, пороговими чи оптимальними) значеннями індикаторів, що відповідають певному рівню безпеки.

$$x_i = \left(\frac{P_{iф}}{P_{iн}}\right)^b \qquad (1),$$

де Ріф, Рін — відповідно фактичні і нормативні значення і-го показника; b — показник рівня (для показника типу "мінімум" дорівнює 1, для показника типу "максимум" дорівнює -1).

Такий підхід має широке застосування в затверджених державних Методиках розрахунку рівня економічної безпеки держави 2003, 2007 та 2013 років, тому цей підхід має системне застосування та не потребує додаткової окремої верифікації [1—3].

Ресурсно-функціональний підхід має комплексний характер та визначає стан функціональних складових економічної безпеки галузі та чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що на них впливають, визначає рівень економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів галузі за основними функціональними складовими.

$$Vr_{eb} = \sum_i^n K_i d_i \qquad (2),$$

де K_i — значення часткових функціональних критеріїв економічної безпеки галузі

d_i — питома вага значущості функціональних складових економічної безпеки галузі

n — кількість функціональних складових економічної безпеки галузі.

Ресурсно-функціональний підхід в дослідженні економічної безпеки галузі дозволяє визначати рівень економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів за основними функціональними складовими: фінансовою, енергетичною, кадровою, інформаційною, інвестиційною. Для дослідження економічної безпеки кожної складової пропонується визначення питомої ваги функціональних складових економічної безпеки галузі. В межах даного підходу та із застосуванням динамічного підходу проводиться розрахунок рівня економічної безпеки галузі за різні періоди із збереженням сталого критерію питомої ваги кожної функціональної складової, це дозволяє визначити зміни параметрів складових та рівня економічної безпеки кожної складової в динаміці розвитку, змінах кон'юнктури ринку та за певний діапазон часу із збереженням їх вагового коефіцієнту. Такий підхід є доцільним для використання в процесі діагностики стану та рівня економічної безпеки галузі, та у процесі моніторингу стану та рівня економічної безпеки.

Адаптація цього підходу та його застосування в методології забезпечення економічної безпеки галузі дозволяє виокремити показники індикатори, згрупувати їх за основними функціональними складовими та блоками економічної безпеки, визначити питому вагу кожного показника та визначити показники рівня економічної безпеки за кожною складовою з урахуванням їх питомої ваги в загальному значенні складової.

Метод SWOT- аналізу є широко вживаним методом, що застосовується у діагностиці та стратегічному плануванні та полягає у виявленні факторів внутрішнього та зовнішнього середовищі та розподілу їх на чотири категорії по впливу на об'єкт аналізу.

Застосування методу SWOT-аналізу дозволяє здійснити дослідження факторів та чинників впливу на стан та рівень економічної безпеки галузі: визначити слабкі та сильні сторони, можливості та загрози внутрішньо економічного та зовнішньоекономічного середовища, що впливають на економічну безпеку галузі. Сильні та слабкі сторони є факторами внутрішнього середовища об'єкту аналізу, тоді як можливості та загрози визначають фактори зовнішнього середовища в економічній безпеці галузі. Таким чином, сильні сторони визначають якості, що дають перевагу підприємствам галузі, слабкі сторони окреслюють фактори, що визначають недоліки внутрішнього стану чи ринкових позицій галузі, що негативно впливають на його економічну безпеку.

Можливості визначають додаткові фактори зовнішнього середовища, що відкривають нові перспективи чи надають нові можливості для підприємств галузі у роботі на внутрішньому та зовнішніх риках та забезпечення економічної безпеки галузі. Загрозами є факторами, що мають деструктивний вплив на стан галузі та підприємства що її формують та визначаються в економічній безпеці як деструктивні чинники, наявність значної кількості загроз може значну ускладнити досягнення мети забезпечення економічної безоке та розвитку підприємств галузі.

SWOT-аналіз є універсальним методом, який може бути успішно адаптованим та застосованим для аналізу в забезпеченні економічної безпеки галузі, оскільки він є гнучким методом із вільними визначенням та вибором факторів аналізу в залежності від прийнятої мети дослідження. Цей метод пропонується застосовувати із метою оперативної оцінки стану економічної безпеки певної галузі та в межах такого дослідження для планування стратегії забезпечення економічної безпеки галузі у тривалій перспективі.

Завданнями SWOT-аналізу є надати структурований опис ситуації стану об'єкту, відносно якого необхідним є прийняття певного рішення. Метод дозволяє здійснити комплексний якісно-кількісний аналіз цих чинників, виявити та визначити проблемні поля економічної безпеки галузі та відповідно до них окреслити напрями забезпечення економічної безпеки галузі. SWOT-аналіз є ефективним для здійснення початкової оцінки у процесі діагностики впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, проте він не є повним та остаточним та потребує додаткового застосування кількісного аналізу розрахунку показників та аналізу динаміки їх зміни.

До недоліків такого методу можна віднести надання статичного аналізу та відсутність бачення ситуації в динаміці. Це метод якісного аналізу і тому його доцільно комбінувати із кількісним аналізом та використанням динамічного підходу, недоліком методу є значна залежність від об'єму зібраного фактологічного матеріалу та ефективності його опрацювання тобто від якості інформаційно-аналітичного забезпечення.

Застосування методу економічного моделювання в забезпеченні економічної безпеки галузі зумовлене необхідністю розробки економічної моделі, що максимально повно відповідала б завданням даного дисертаційного дослідження, що дозволила б здійснити якісно-кількісний аналіз стану економічної безпеки галузі, визначити сукупність показників, стан їх економічної безпеки та інтегральний індекс рівня економічної безпеки окремо за складовими, функціонально-компонентними блоками економічної безпеки та загального інтегрального індексу економічної безпеки галузі.

Метод моделювання є ефективним засобом виявлення ознак певних процесів та явищ за допомогою моделі і відповідно під моделюванням визначають уявну або матеріальну систему що надає інформацію про об'єкт дослідження відображаючи та відтворюючи його. Структура методу моделювання включає постановку завдання, визначення аналога, створення або вибір моделі. Розробку моделі, дослідження моделі та інтерпретацію отриманих результатів, перенесення наукових знань із моделі на об'єкт дослідження. Економічне моделювання в забезпеченні економічної безпеки включає комплексне застосування якісних та кількісних методів та наукових підходів.

Відповідно до вищезазначеного на етапі формування методичного базису аналізу та оцінки економічної безпеки необхідним є адаптація та застосування методу економічного моделювання — формування моделі аналізу та оцінки рівня економічної безпеки галузі та визначення інтегрального індексу рівня економічної безпеки галузі за всіма її функціональним складовими та показниками індикаторами кожної із складових.

Для реалізації процесу моделювання та оцінки стану та рівня економічної безпеки із урахуванням комплексності відбору показників індикаторів, що відповідатимуть стану економічної безпеки за всіма складовими та всебічно відображатимуть стан їх економічної безпеки, доцільним є застосування комплексного підходу. Якісний підхід застосовується у здійсненні процесу експертної оцінки, нормативний підхід при визначенні найбільш оптимальних значень показників-індикаторів рівня економічної безпеки, кількісний підхід при проведенні відповідних розрахунків рівня економічної безпеки.

Модель аналізу п'яти конкурентних сил Майкла Портера [4] — це модель, що є доцільною для застосування із метою визначення інтенсивності та визначеності конкурентних сил у галузі, її застосування в методології забезпечення економічної безпеки галузі обгрунтовано тим, що вона дозволяє дослідити стан внутрішнього ринку тієї чи іншої галузі та окреслити перспективи при виході на зовнішні ринки. Це одна із найуживаніших і найпоширеніших моделей, що у комплексі діагностики стану та рівня економічної безпеки галузі дозволить отримати більш повний аналіз стану конкурентного ринку галузі, існуючої конкуренції та конкурентних переваг.

Модель аналізу п'яти сил Майкла Портера — це статична модель, у якій за допомогою п'яти структурних одиниць, що є характерними для кожної галузі, описано методи формування конкурентних переваг та прибутковості та утримання цих показників у довготривалій перспективі. Аналіз п'яти сил Портера є методикою для аналізу галузей та опрацювання стратегії бізнесу.

Адаптація та застосування даної моделі у процесі діагностики економічної безпеки галузі обумовлене іще і тим, що основою запропонованої стратегії інтегрованого конкурентного розвитку в забезпеченні економічної безпеки галузі є конкурентоспроможність підприємств галузі та їх продукції на внутрішньому та на зовнішніх ринках, та безпека процесу інтеграції галузі на зовнішні економічні ринки. Внаслідок цього застосування даної моделі, що безпосередньо пов'язано із діагностикою конкурентних переваг та факторів, що їх формують є доцільною та відповідає завданням цього дослідження.

Як визначено у теорії конкуренції Майкла Портера [4], на ринку кожної галузі існує п'ять рушійних сил, що визначають його прибутковість. Кожна сила в цій моделі є окремим рівнем конкурентоспроможності:

— загроза появи нових гравців;

— ринкова влада покупців;

— ринкова влада постачальників;

— загроза появи товарів-замінників;

— рівень конкурентної боротьби та внутрішньогалузева конкуренція.

За такою моделлю вищезазначені елементи ринкового середовища є рушійними силами конкуренції в галузі. Конкурентний аналіз у галузі із застосуванням цієї моделі дозволяє визначити інтенсивність конкурентних сил у галузі за основними позиціями (силами) та знайти позицію, що забезпечувала б максимальний захист від впливу факторів конкуренції.

Для визначення Першої сили "загроза появи нових гравців" здійснюється відповідний аналіз загроз появи нових гравців та визначають вхідні бар'єри у галузі та швидкість впливу існуючих гравців ринку. "Ринкова влада покупців" визначає вплив що можуть здійснювати на рівень конкурентоспроможності — покупців галузі — обсяг вимог до якості, ціни товару, її відповідності. Аналіз третьої сили "ринкової влади постачальників" дозволяє визначити їх вплив на конкурентоспроможності товарів галузі на внутрішньому ринку оскільки характеризує вартість та перерозподіл ресурсів на ринку та доступ до їх використання. Від цієї сили значною мірою залежить прибутковість у галузі та стан виробничої та фінансової складової економічної безпеки галузі.

Четверта сила — "поява товарів замінників", що значно обмежують потенціал ринку із точки зору зростання ціни та обсягів продажу, несе в собі визначення загрози зменшення темпів зростання внутрішнього ринку та обсягу споживання товарів та відповідно активує загрози для внутрішньо економічної, виробничо-технологічної, фінансової складових економічної безпеки галузі. П'ята сила — "внутрішньо галузева конкуренція" призводить до зменшення ціни та рентабельності виробництва на внутрішньому ринку та збільшення витрат та стимулювання та просування продукції, що призводить до зменшення показників прибутковості підприємств галузі, що несе у собі значні загрози для внутрішньо економічної ринкової, фінансової, виробничо-технологічної, кадрової, складових економічної безпеки галузі.

ВИСНОВКИ

Застосування методу SWOT-аналізу у процесі комплексної діагностики економічної безпеки галузі як метод якісної оцінки у комплексі із іншими методами та підходами дозволяє визначити проблемні поля та окреслити перспективні напрями забезпечення економічної безпеки галузі, які будуть враховані при розробці стратегії забезпечення економічної безпеки галузі та плануванні стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки галузі даного дисертаційного дослідження.

Використання моделі аналізу п'яти сил Майкла Портера в методології забезпечення економічної безпеки галузі із метою аналізу стану та рівня економічної безпека внутрішнього ринку дозволяє виявити фактори загроз внутрішнього ринку та силу впливу цих факторів на стан галузі та рівень її економічної безпеки.

Література:

1. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. акад. НАН України С.І. Пирожкова. — К.: НІПМБ, 2003. — 46 с.

2. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економіки України [від 02.03.2007 № 60]. — Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi

3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html

4. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. / М. Портер. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. — 608 с.

References:

1. Pyrozhkov, S.I. (2003), Metodychni rekomendatsii schodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Guidelines on the assessment of the level of economic security of Ukraine], NIPMB, Kiev, Ukraine.

2. The Ministry of Economy of Ukraine (2007), Order "On Approval of Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi (Accessed 17 November 2017).

3. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "Guidelines for calculation of economic security of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html (Accessed 17 November 2017).

4. Porter, M. (2005), Konkurentsyia [Competition], Yzdatel'skyj dom "Vyl'iams", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2017 р.

УДК 631.11.005 (477)

М. Г. Михайлов,
к. техн. н., докторант,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ПІДПРИЄМСТВ

M. Myhaulov,
candidate of engineering sciences,
postdoctoral fellow of the National Scientific Center "Institute of agrarian economy"

ECONOMIC EFFICIENCY OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF ENTERPRISES

Досліджено основні тенденції оснащення матеріально-технічної бази хмелепідприємств. Окреслено стан та перспективи розвитку матеріально-технічної бази хмелепідприємств, яка б відповідала світовим стандартам та сучасним вимогам щодо новітніх технологій. Зростання рівня фондозабезпеченності аграрного сектору економіки, відповідність складу основних засобів кращим світовим зразкам, розвиток на інноваційно-інвестиційній основі техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарського виробництва є першочерговим стратегічним завданням. Розкрито та обгрунтовано важливість формування матеріально-технічної бази хмелепідприємства у практичному значенні.

The basic tendencies of rigging of material and technical base of hop-grower economies are investigational in the article. The state and prospects of development of material and technical base of hop-grower economies are outlined, what would answer world standards and modern requirements in relation to the newest technologies. Increase of level of to material well-being agrarian to the sector of economy, accordance of composition of the fixed assets to the best world standards, development on innovative-investment basis of technical and technological potential of agricultural production is a near-term strategic task.

Importance of forming of material and technical base of hop-grower economies is exposed and reasonable in practical value.

Ключові слова: матеріально-технічна база, основні засоби, матеріальні ресурси, модернізація, економічна ефективність.

Key words: material and technical base, fixed assets, material resources, modernisation, economic efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оптимальне функціонування сільськогосподарських підприємств здійснюється за умови забезпечення ефективності їх підприємницької діяльності, оцінка якої охоплює усі її аспекти (виробничий, маркетинговий, інноваційно-інвестиційний, фінансовий, соціальний тощо) та функції менеджменту. Власники підприємств повинні постійно проводити моніторинг їх діяльності для досягнення максимальної віддачі від вкладеного капіталу й досягнення успішного функціонування бізнесу. Результати оцінки підприємницької діяльності становлять основу для прийняття управлінських рішень щодо вибору системи цілей розвитку підприємства, пошуку шляхів і методів досягнення цих цілей, здійснення раціоналізації організації виробництва, створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства.

Оцінювання інноваційно-інвестиційних рішень та економіко-математичне моделювання ефективності інноваційно-інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств, по суті, доповнюють один одного, оскільки обидва стосуються інвестиційного проектування та містять комплекс методів та моделей, здатний висвітлити інноваційно-інвестиційний розвиток, але у різній площині. Різниця полягає в їх відношенні до стратегування: інвестиційне рішення є його інструментом, а інноваційно-інвестиційний проект — об'єктом.

Інструментарій оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проектів та інвестиційних рішень містить:

— методи оптимізації та моделі управління грошовими потоками на підприємстві;

— моделі диверсифікації портфеля інвестицій;

— синергетичні моделі прийняття ефективних інноваційно-інвестиційних рішень.

Аналіз фінансових та інвестиційних рішень підприємств має особливе значення, оскільки від вибору напрямів інвестицій та їх ефективності залежить значною мірою економічна ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного підприємства, оскільки технологічні та продуктові інновації є його базовим напрямом. А ефективність діяльності аграрних підприємств в цілому обумовлюється станом їх фінансів. Тобто необхідно розглядати управління фінансами підприємства внаслідок взаємозалежності його фінансової та інвестиційної стратегій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Світовий досвід нагромадив значну кількість методів та прийомів інноваційно-інвестиційного аналізу [1—7], але їх застосування у вітчизняних умовах є проблемним, бо самі вони потребують подальшого вдосконалення. На нашу думку, слід приділити увагу: аналізу методів оптимізації та моделей управління грошовими потоками підприємства; дослідженню стратегічних напрямків розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності та формуванню механізмів управління на рівні конкретних підприємств, з урахуванням їх особливостей, що має грунтуватися на масштабному залучені та максимально ефективному використанні фінансових ресурсів із різних джерел.

Вибір форм управління і регулювання їх обсягу в часі і просторі відбувається за філіями і бізнес-одиницями — за центрами фінансової відповідальності), виходячи з умов і особливостей господарської діяльності підприємства сприяє оптимізації грошових потоків. Їх основними завданнями з оптимізації грошових потоків є забезпечення [8]:

— збалансованості грошових надходжень і виплат протягом року;

— досягнення синхронності формування доходів і здійснення витрат у часі та просторі;

— зростання чистого грошового потоку (резерву грошової особистості) підприємства в прогнозному періоді.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — обгрунтувати основні напрями ефективного інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази підприємств на основі використання передових технологій та інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діагностика потенційних фінансових можливостей самофінансування і державної підтримки техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва свідчить про потребу в залученні позикових коштів. Незважаючи на низьку ефективність позик в оновленні технічних засобів порівняно з власними інвестиційними ресурсами, модернізація аграрного виробництва не можлива без їх активного залучення, а саме: кредитів, лізингу і коштів зарубіжних та міжнародних організацій.

Розроблений бізнес-план створення виробництва з вирощування хмелю з метою розвитку хмелярства у забруднених радіонуклідами районах найбільш докладніше характеризує ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази хмелярського підприємства.

Виробничі процеси у ринкових відносинах хмелярських підприємств здійснюється в складних умовах: зберігаються проблеми, пов'язані з виробництвом і збутом продукції, незбалансованістю попиту і пропозиції на хмелепродукцію, зростанням цін, невисокою заробітною платою, неефективністю використання наявних ресурсів, низькою реальною зайнятістю населення. Через нестачу фінансових коштів різко знизилися можливості продуктивного ведення сільгоспвиробництва, скоротилися обсяги вапнування грунтів. Наслідком цього стало зменшення гумусу в родючому шарі, у багатьох господарствах почався процес підкислення грунту, що призводить до падіння врожайності, позначається на якості та валовому зборі продукції. Знижується матеріально-технічне забезпечення, погіршується облаштування та обслуговування сільських населених пунктів.

Метою цього проекту є найбільш ефективне використання земельних угідь і більш повне та раціональне використання трудових ресурсів ТОВ "Вертокиївка" Чуднівського району Житомирської області шляхом переспеціалізації частини виробництва, за допомогою організації промислової переробки сільськогосподарської продукції, що дозволить зміцнити фінансове становище сільськогосподарського підприємства.

Переспеціалізація виробництва полягає у вирощуванні на землях ТОВ "Вертокиївка" хмелю. Основними завданнями проекту є:

— будівництво шпалер для хмелю, закладка хмільників, вирощування хмелю;

— реконструкція будівель і споруд для сушіння та зберігання хмелю.

Територія ТОВ "Вертокиївка" відноситься до південної агрокліматичної зони Житомирської області, яка характеризується помірно-вологим кліматом з короткою зимою та тривалим теплим літом.

Заморозки припиняються навесні в період з 20 квітня по 5 травня, а поновлюються в третій декаді жовтня. Основна кількість опадів випадає в вегетаційний період. Запас води в сніговому покриві невеликий та мало підвищує вологозабезпеченість. Грунтово-кліматичні умови сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур і розвитку хмелярства.

Основними видами діяльності підприємства є рослинництво. Загальна земельна площа — 413 га.

Природна родючість грунтів сільськогосподарських угідь оцінюється в 28 балів, ріллі — 27 балів. В цей час ТОВ "Вертокиївка" виробляє іншу продукцію рослинництва: зернові, картопля, овочі, коренеплоди.

Загальна чисельність працівників — 120 осіб, з них:

— робочі в рослинництві — 63;

— адміністративні працівники — 18;

— водії, механізатори — 29.

За результатами господарської діяльності за 2016 р. середня рентабельність по ТОВ "Вертокиївка" склала 5,6%. Станом на 01.01.17 року ТОВ "Вертокиївка" не має заборгованості за енергоносії, є запаси паливно-мастильних матеріалів.

У результаті аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 р. в Чуднівському районі, також як і в інших регіонах Житомирської області відбулося забруднення біологічного середовища. У зв'язку з цим існує необхідність перепрофілювання сільськогосподарських підприємств на випуск екологічно чистих продуктів.

Використання технологій вирощування хмелю високопродуктивних сортів, а також реконструкція та обладнання сховищ, будівництво та монтаж пивоварного заводу дозволить виробляти та реалізовувати на ринку недорогий та якісний напій, який в повній мірі може скласти конкуренцію загальновизнаним напоям.

У ТОВ "Вертокиївка" є площі, які можна використовувати для вирощування хмелю. Будинки, невикористовувані в виробничому обороті, необхідно переобладнати для монтажу сушильного обладнання.

Для вирішення цього проекту в господарстві виникає потреба в:

— будівництві хмільників:

— придбання посадкового матеріалу;

— переобладнання існуючих будинків під сховища і сушарки.

Реалізація проекту передбачає такі етапи:

— будівництво шпалер для посадки хмелю;

— заходи з посадки та вирощування хмелю;

— підготовка та навчання персоналу;

— придбання і монтаж сушильного обладнання, отримання кредитних ресурсів;

— реконструкція та оснащення сушарки та сховища;

— створення маркетингової служби здатної здійснювати дослідження і аналіз ринку, прогнозувати його тенденції;

— розвитку ринку і окремих його сегментів та продажу сільгосппродукції.

Проект повинен бути реалізований за етапами:

— формування організаційної структури;

— будівництво шпалер, закладка хмільників та вирощування продукції;

— реконструкція будівлі та монтаж сушильного обладнання;

— зовнішнє фінансування;

— виробничий процес і повернення кредиту.

Нині у великих містах, фірмових магазинах є в достатній кількості та широкому асортименті пиво різних товаровиробників. Дуже часто цей продукт має прострочений термін реалізації. Водночас у невеликих районних містах і в торговельній мережі сільських магазинів пиво в продажу з'являється періодично.

Чуднівський район розташований далеко від великих промислових центрів. У цілому в південному регіоні Житомирської області відсутні пивзаводи, тому виробництво пива в районі з населенням близько 60 тис. чоловік вважається доцільним.

Для цього пропонується проводити і використовувати місцеву сировину на базі ТОВ "Вертокиївка".

Політика продажів буде будуватися, в першу чергу, на оптовій торгівлі. Партнерами виступатимуть торгові підприємства, що мають складські приміщення та мережі структурних підрозділів роздрібної торгівлі. Доставка товару буде здійснюватися транспортом господарства, що сприятиме більш ефективному обслуговуванню клієнтів і забезпечувати повний контроль за матеріально-технічним постачанням з боку керівництва господарства.

Політика ціноутворення передбачатиме скоординовану сукупність дій, включаючи короткострокові і довгострокові цілі, буде ув'язуватися з єдиною маркетинговою стратегією за допомогою взаємозв'язку цін на товари і їх співвідношенням з цінами конкурентів, методу встановлення цін на нові товари.

На першому етапі цінова стратегія буде базуватися на витратах. Ціна на товар буде визначатися виходячи з витрат на виробництво і реалізацію, ситуації на ринку.

Однак на стратегію ціноутворення тут великий вплив надаватимуть такі чинники:

— екологічна чистота продукту;

— законодавчі акти по підтримці цін на продовольчі товари.

На рекламні цілі буде виділятися кошти, розмір яких не перевищуватиме 0,01% від виручки, цієї суми буде достатньо для ведення рекламної компанії та організації ритмічного збуту продукції

Способи досягнення результатів:

— впровадження організації цільового маркетингу;

— вивчення ринку;

— рекламування;

— організація роботи з клієнтом;

— стимулювання збуту за місцем продажу товару;

— організація участі у виставках.

Стратегія маркетингу буде грунтуватися на глибокому і всебічному аналізі зовнішньої і внутрішньої інформації. Її вироблення буде будуватися на основі врахування виробничих і збутових можливостей компанії, аналізу негативних і позитивних сторін всіх аспектів діяльності, а також критичної оцінки існуючої стратегії. Дослідження самої компанії буде є складовою частиною маркетингових досліджень.

Необхідно проаналізувати витрати і виявити можливості економії витрат на виробництво і збут.

Аналіз фінансових аспектів визначатиме здатність підприємства фінансувати існуючі та заплановані на перспективу напрямки діяльності. Одне з центральних місць у системі маркетингу буде займати організація збутової мережі. З економічної точки зору вибір каналів збуту буде надавати великий вплив на розміри витрат і рівень прибутку. При використанні зовнішніх каналів збуту можна знизити витрати руху товару, але відносна прибуток буде менше. Однак і вона може зрости через

зусиль збутових організацій щодо збільшення обсягів продажів.

Для розробки маркетингової стратегії по каналах руху товару будуть враховані такі фактори:

— споживачі, їх характеристика, кількість, концентрація, потреби;

— товар, його вартість, збереження, частота відвантажень;

— конкуренти, їх характеристики, число, концентрація, асортимент, тактика, канали руху товару.

Для закладки хмільників необхідно буде провести такі заходи:

— будівництво та монтаж шпалер під хміль;

— заправка грунтів органічно-мінеральними добривами;

— передпосадкова оранка;

— посадка хмільників.

З огляду на особливість грунтів, проектом передбачається передпосадкова заправка грунту органічно-мінеральними добривами та внесення мінеральних добрив в період росту і плодоношення. Збір та товарна обробка шишок хмелю є найбільш трудомістким процесом у хмелярстві. Витрати на збір становлять 50—60% витрат по вирощуванню хмелю. Одним з основних етапів є сушка та зберігання зібраного врожаю. Закладання хмільників планується провести у 2 кварталі 2018 року. Догляд за хмільниками буде проводитися протягом вегетаційного періоду у 2—3 кварталі 2018 року. Збирання хмелю у 3 кварталі 2018 року. Переробка та реалізація хмелю з 4 кварталу 2018 року.

Для успішної реалізації цієї проекту необхідно створити госпрозрахункову бригаду в складі 7 чоловік робітників, під керівництвом агронома-хмеляра. На період збирання необхідне залучення тимчасових працівників в кількості 30—40 осіб.

Для успішної реалізації проекту також будуть проведені навчання та перепідготовка управлінського персоналу, в першу чергу, з питань:

— основ менеджменту;

— основ маркетингу;

— аналізу та управління фінансами;

— підбору і роботі з кадрами;

— плануванню та організації робочого часу.

Відповідно до вищезазначеного плану технічних рішень на підставі раніше розроблених кошторисів звіт витрат за проектом наведено в таблиці 1.

Оскільки хміль у перші роки реалізації проекту передбачається використовувати на виробництво пива у самому господарстві, то попередній розрахунок ефективності виробничої діяльності показує, що рівень рентабельності виробництва складе 25,5% (табл. 2).

З вищенаведеної таблиці випливає, що впровадження інвестиційного проекту призведе до збільшення фінансових результатів та підвищення фінансової стійкості підприємства.

Термін окупності проекту складе 5 років.

Для вирішення даного проекту загальна сума капітальних вкладень складе 200,0 тис. дол. США, для організації переробки та виробництва пива протягом року необхідні кошти в сумі — 103,0 тис. дол. США.

Таблиця 1. Розрахунок витрат на будівництво шпалер під хміль і посадку хмільників

Найменування витрат	Вартість, тис. грн	Вартість, дол. США
загальнобудівельні витрати		
Матеріальні витрати по проекту	1170,0	45000
Будівельні роботи	1157,0	44500
Монтажні роботи	13,0	500
Трудові витрати	260,0	10000
Експлуатація машин і обладнання	250,0	9600
Інші витрати	2080,0	80000
Разом витрат на 12 га:	3760,0	144600
Витрати на 1 га	313,3	12050
витрати на посадку хмільників		
Матеріальні витрати за проектом	216,0	8300
Трудові витрати	538,0	20700
Експлуатація машин і обладнання	39,0	1500
Інші витрати	2420,0	93100
Разом витрат на 12 га:	3213,0	123600
Витрати на 1 га	267,7	10300

Таблиця 2. Розрахунок планової ефективності виробничої діяльності підприємства

Найменування показників	Показники
Витрати всього, тис. грн	9960,0
В тому числі: на сільськогосподарське виробництво	6973,0
на виробництво пива	2227,0
операційні витрати	760,0
Виручка від реалізації, тис. грн	12500,0
у тому числі: від реалізації сільськогосподарської продукції	5650,0
від реалізації пива	4800,0
операційні доходи	2050,0
Балансовий прибуток підприємства, тис. грн	2540,0
Рівень рентабельності, %:	
минулий рік	6,5
планований	25,5
Рентабельність продажів, %	20,3
Рентабельність загального капіталу підприємства, %	3,8

До першочергових ризиків цього проекту можна віднести:

— зміна керівника господарства;

— реорганізація підприємства;

— суттєва зміна кліматичних умов;

— стихійні лиха (пожежа, повінь).

— зміна податкового законодавства щодо підприємств сільського господарства.

Для мінімізації ризиків (стихійні лиха) можна скористатися послугами страхування. Оплата страхових послуг, згідно законодавства, відноситься на собівартість продукції.

До заходів з охорони навколишнього середовища відносяться: дотримання правил техніки безпеки при зберіганні і застосуванні отрутохімікатів і гербіцидів, попередження проникнення тварин на територію хмільників, припинення робіт по захисту від шкідників за місяць до збирання врожаю.

У результаті розробки бізнес-плану "Стратегія розвитку ТОВ "Вертокиївка" Чуднівського району" встановлено, що часткова переспеціалізація виробництва з орієнтацією на вирощування хмелю потребують:

— капітальні вкладення по зведенню хмільників, витрат на підготовку виробничих площ, придбання і монтаж сушильного обладнання складе 55,0 тис. дол. США;

— обсяг виробництва пива складе 300000 літрів у рік, для чого необхідна площа посівів хмелю розміром лише 3,0 га.

— організація в ТОВ "Вертокиївка" переробного виробництва підвищить ефективність виробництва до 25,5%.

Нами розроблено стратегічні напрями розвитку підприємств хмелярської галузі.

Ними є:

— створення сприятливих умов для розвитку шляхом стимулювання залучення інвестицій, створення сприятливих податкових умов для ввезення на територію України хмелярського технологічного обладнання, що не має конкурентоспроможних аналогів вітчизняного виробництва та відповідного законодавчого забезпечення;

— надання цільової підтримки розвитку малого підприємництва у хмелярському виробництві;

— зменшення витрат матеріально-технічних та енергетичних ресурсів на виробництво хмелярських виробів, зниження їх собівартості;

— підвищення ролі держави на ринку хмелепродуктів в забезпеченні демонополізації та детінізації фінансово-економічних відносин у сфері виробництва та реалізації хмелярської продукції.

Цього можна досягти шляхом:

— розширення переліку техніки і обладнання, а також внесення до нього сучасного технологічного обладнання, що постачається виробникам хмелю, у тому числі для мініпивоварень, на умовах фінансового лізингу із залученням вітчизняних та іноземних лізингодавців;

— запровадження часткової компенсації вартості кредитів для придбання технологічного та іншого обладнання для виробництва пива, у тому числі для мініпивоварень;

— надання цільової підтримки розвитку малого підприємництва у хлібопродуктовому виробництві та мініпивоварень розташованих у сільській місцевості;

— надання часткової компенсації вартості складного технологічного обладнання вітчизняного виробництва для підприємств пивної галузі.

У процесі досягнення стратегічних цілей здійснювати техніко-технологічне переоснащення галузі на основі наукоємних технологій та техніки нового покоління, розроблення яких передбачено Законом України "Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу" (3023-14) та Державною цільовою програмою реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2007 N785(785-2007-п) із змінами та доповненнями.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оптимальне функціонування сільськогосподарських підприємств може здійснюватися за умови забезпечення їх ефективної підприємницької діяльності на основі інноваційно-інвестиційних проектів для формування матеріально-технічної бази, яка б відповідала світовим стандартам та сучасним вимогам щодо новітніх технологій.

Література:

1. Лапко О.О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О.О. Лапко. — К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 1999. — 253 с.

2. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.

3. Бондар М.І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: [моногр.] / М.І. Бондар. — К.: КНЕУ, 2008. — 256 с.

4. Брейли Р. Принципи корпоративних финансов / Р. Брейли, С. Майерс. — М.: Олимп-Бизнес, 2000. — 1087 с.

5. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л.І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 3 (69). — С. 82—97.

6. Харічков С.К. "Маркетинг. Менеджмент. Інновації": монографія / С.К. Харічков, І.М. Окландер; [за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка]. — Суми: Папірус, 2010. — 624 с.

7. Ястремська О.М. Стратегічне інвестування підприємств: шляхи активізації / О.М. Ястремська, Н.Л. Яблонська-Агу // Бизнес информ. — 2012. — №12. — С. 184—186.

8. Захарченко В.И. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: моногр. / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов, Л.В. Ширяева. — Одесса: "Печатний дом", "Фаворит", 2011. — 598 с.

References:

1. Lapko, O.O. (1999), Innovatsijna diial'nist' v systemi derzhavnoho rehuliuvannia [Innovation in the system of state regulation], In-t ekon. prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

2. Heiets', V.M. and Semynozhenko, V.P. (2006), Innovatsijni perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.

3. Bondar, M.I. (2008), Investytsijna diial'nist': metodyka ta orhanizatsiia obliku i kontroliu [Investment activity: methodology and organization of accounting and control], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Brejly, R. and Majers, S. (2000), Pryntsypy korporatyvnykh fynansov [Principles of corporate finance], Olymp-Byznes, Moscow, Russia.

5. Fedulova, L.I. (2007), "Innovative development of Ukrainian industry: trends and regularities", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 3 (69), pp. 82—97.

6. Kharichkov, S.K. and Oklander, I.M. (2010), Marketynh. Menedzhment. Innovatsii [Marketing. Management. Innovations], Papirus, Sumy, Ukraine.

7. Yastrems'ka, O.M. and Yablons'ka-Ahu, N.L. (2012), "Strategic investment of enterprises: ways of activation", Byznes ynform, vol.12, pp. 184—186.

8. Zakharchenko, V.Y. Merkulov, N.N. and Shyriaeva, L.V. (2011), Ynnovatsyonnoe razvytye v Ukrayne: nauka, tekhnolohyia, praktyka [Innovative development in Ukraine: science, technology, practice], Pechatnyj dom Favoryt, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2018 р.

УДК 33.614.8.62.7

Ю. В. Гірман,
Голова Наглядової ради ПАТ "Банк Альянс", м. Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ НА БАЗІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Yu. Girman,
Chairman of Supervisory Board in PJSC "Bank Alliance", Kyiv, Ukraine

BACKGROUNDS FOR THE OPTIMUM MODEL FOR PROVISION OF FINANCIAL SAFETY OF THE BANK ON THE BASIS OF THE WORLD EXPERIENCE

У статті досліджено світовий досвід протидії банківським загрозам та розкрито інструменти забезпечення фінансової безпеки банків на базі міжнародного досвіду. Наведено приклади актуальної проблематики банківського сектору з виокремленням кредитних ризиків та кіберзлочинів. Обгрунтовано нестабільність та різноплановість взаємовідносин між банком та клієнтом і необхідністю поглибленого аналітичного розгляду актуальної проблематики. Встановлено різницю між вітчизняними та світовими підходами до забезпечення фінансової безпеки в умовах нестабільного зовнішнього середовища та чисельних посягань на цілісність ресурсів банківської установи. Було розглянуто структурні втрати комерційних банків протягом 2015—2016 років та встановлено світові тенденції і зміни пріоритетності в забезпечення фінансової безпеки банків. У рамках імплементації на вітчизняному ринку новітніх інструментів забезпечення ФБ банку було запропоновано розглянути можливість побудови оптимальної моделі з виділенням етапів та їх характеристики з метою протидії загрозам зовнішнього середовища. Встановлено, що розглянуті втрати банківської системи у світовому масштабі за своєю структурою носять різнорідний характер, який може бути оцінено на основі груп індикаторів наведених у дослідженні.

The article analyzes the global experience of bank antithreats and discloses financial security instruments based on international experience. The examples of current issues of the banking sector with the discrepancy of credit risks and cybercrime are also disposed. The instability and versatility of the relationship between the bank and the client and the need for in-depth analytical review of the current issues are substantiated. The difference between domestic and global approaches of financial security instruments were dispozed in order to ensure financial security in the conditions of an unstable environment and numerical encroachments on the integrity of the of the banking institution resource's is established. The structural losses of commercial banks during 2015—2016 were observed, also global trends and changes in the priority of ensuring the financial security of banks were established. In the framework of implementation on the domestic market of the latest tools providing bank security was proposed to consider the possibility of constructing an optimal model with the allocation of stages and their characteristics in order to separate threats to the environment. It is established that the considered losses of the banking system on a global scale in their structure have distinguished features, which can be estimated on the basic groups of indicators proposed in the article.

Ключові слова: фінансова безпека банку, оптимальна модель, інструменти забезпечення, міжнародний досвід, протидія кібератакам, структурні втрати, банкрутства, кредитні операції.

Key words: financial security of the bank, optimal model, security tools, international experience, counteraction to cyberattacks, structural losses, bankruptcy, credit operations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Відповідно до світової практики діагностування ступеню захищеності комерційного банку, цей процес комплексно базується на показниках ефективності заходів та релевантності подій при фінансових взаємовідносинах, рівня взаємодії зі стейкхолдерами, ступеня контролю процесів внутрішнього та зовнішнього середовищ, забезпечених за допомогою принципів корпоративного управління та методик зіставлення актуальних загроз у короткостроковому періоді. Однак ті ментальні принципи відношень між банком та клієнтами у світі не можуть гарантувати фінансову безпеку (ФБ) на задовільному рівні через постійну модернізацію шкідливих інструментів та зловживань зовнішнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом 2005—2010 років в європейському законодавстві у системі платежів та зберігачів коштів відбулися значні зміни, направлені в бік підвищення вимог фінансової безпеки зокрема у питаннях:

— фінансового моніторингу, з позиції вивчення фіктивності та економічного сенсу заданих операцій;

Таблиця 1. Міжнародні інструменти забезпечення ФБ банків

Інструменти міжнародного впливу на забезпечення ФБ банків	
Тип	Класифікація
Резервні валюти	Макрорівень обгрунтування загроз та можливостей для забезпечення ФБ банків та осередків їх бізнесу, що виникають внаслідок впливу на них: акумуляція резервних валют та активів, страхових депозитів тощо
Міжнародна валютна ліквідність	Доступ до коштів МВФ та ЄБРР, відповідність програмам фінансування для банківської системи та її окремих представників під цільові програми
Режим валютного курсу	Підтримання національного курсу за рахунок міжнародної валютної ліквідності, спеціальних індикативних режимів валютного курсу а також валютних обмежень для зовнішньоекономічної діяльності банків та її супроводу з позиції ФБ (дотримання валютного контролю)
Валютні обмеження	Регуляторні вимоги, на принципах паритету та конвертованості валюти на міжнародному валютного ринку
Світовий грошовий товар	Репрезентативність міжнародних валютно-фінансових відносин на рівні Кабміну та уряду (Базельського комітету з банківського нагляду, міждержавних угод, міжнародного руху капіталу, глобалізаційних процесів та міжнародних кредитних рейтингів)

Джерело: складено автором на основі [6, с. 191].

— вивчення походження клієнтських коштів для розміщення на поточних рахунках та хеджування чистоти впорядкування фінансових ресурсів;

— вивчення ділової репутації клієнта та ланцюга доставки коштів за міжнародною системою платежів.

Слід відмітити дослідження А.О. Єпіфанова, А.П. Вожжова, І.І. Д'яконової, О.І. Барановського, Ж.М. Довгань, Т.М. Болгар, М.І. Зубка, В.Р. Краліча, В.В. Корнєєва, В.В. Глущенко, Л.С. Яструбецької, С.І. Юрія.

Сучасними дослідниками у ході проведення проблематики ФБ банків було запропоновано ряд економічних моделей, які базуються на структуруванню компонентів попередній нівелізації банківських загроз на міжнародному та внутрішньо ринковому рівнях, однак в умовах вітчизняного ринку потребує доопрацювання бізнес-процеси з нівелізації загроз в рамках забезпечення ФБ банків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні кожна фінансова установа, котра функціонує та проводить свої бізнесові операції на міжнародному рівні, прагне залишити свою інформацію конфеденціальною та за будь-яких обставин бути недоступною для інших небажаних осіб. Існують моменти, коли фінансова установа допускає помилки, які призводять до порушень засад забезпечення ФБ, що спричиняє поступову втрату інформації, ситуативні махінації, порушення роботи комерційних структур та інші негативні наслідки, які не піддаються усуненню з боку представників керівництва банку [2, с. 12].

Європейські країни у ході забезпечення практики ФБ комерційних структур представили способи захисту інформації, завдяки власним та зовнішнім охоронним агенствам, міжнародним службам інформаційної безпеки, незалежним організаціям безпеки фінансових даних та створюють підрозділи по забезпеченню захисту проти крадіжок комерційних та клієнтських баз даних [8, с. 14].

Створені служби фінансової безпеки банків проводять систематичний моніторинг клієнтської інформації та їх транзакцій, займаються розшуком потенційних загроз для ФБ банків та попереджають і усувають виявлені при функціонуванні ризики. Також зазначимо, що такий функціонал служб ФБ банку є нетиповим та таким що здійснює втручання у всі без вийнятку рівні та служби в ході фінансово-господарського процесу діяльності. Зауважимо, що управління ФБ банку роблять постійний зріз і обмін вагомою інформацією з правоохоронними органами та іноді проводять деякі спільні операції по виявленню злочинних угруповань та елімінації ризиків. Розглянемо набір міжнародних інструментів щодо забезпечення ФБ банків у таблиці 1.

Міжнародний досвід, на нашу думку, не є панацеєю для вітчизняного банківського сектору, оскільки через більш високий рівень культурології та платіжної дисципліни населення, контролінгу фінансових операцій та цінності кредитної історії і власних позицій у суспільстві, тому ті загрози, які трапляються на внутрішньому ринку можуть здаватися необ'єктивними та малодослідженими для закордонних фінансових респондентів. Відсталість соціальна та економічна спонукає шахрайства, кіберзлочинність, махінації з кредитними коштами та подачу завідомо недостовірних документів до фінансових установ.

У поточній світовій практиці ФБ банків виділяють методи профілактичних заходів захисту фінансових систем у комерційних банках разом з спеціалізованими агенствами та органами правоохорони, які функціонують на міжнародному рівні. Така успішна практика із забезпечення ФБ банків у ході взаємозв'язку з правоохоронними установами поширюється та набуває значення на міжнародному рівні. Однією з систем захисту фінансової інформації комерційних структур можуть бути служби захисту, котрі здатні провадити постійний чіткий моніторинг за потоком транзакцій та банківських операцій.

За час дії цієї системи взаємовідносин були усунені порушення на мікрорівні діяльності банків, зокрема щодо вживання працівниками незаконних препаратів на робочих місцях та намагання викрадення цінної інформації та документів із бази даних фінансової установи [4, с. 201].

Тактично запобігти фінансовій загрозі банку досить складно, адже нова операція на ринку чи окрема ситуація є вийнятковою по своїх суті та не може буде розголошена в ході службової чи скорингової перевірки службою безпеки. Тому, окремою пропозицією підтриманою ІТ спільнотою ЄС є участь в альтернативних форумах оповіщення та обміну досвідом по типовим операціям без конкретизації клієнтських даних, або по тих випадках де клієнт дав згоду на дослідження власної персональної ситуації.

Виходячи з того, що країною-лідером в забезпеченні розвитку ФБ банків та всієї системи вцілому були та залишаються США, які населяють жителі з високим рівнем культури, довіри та соціальної відповідальності, благонадійність та цілісність системи є більш міцною, ніж в європейських та пострадянських країнах. Проте часто трапляються випадки системних порушень з боку вихідців з пострадянських країн, які направленні на

Таблиця 2. Структурні втрати комерційних банків 2015—2016 років

Структурні втрати комерційних банків 2015-2016 років		
Найменування	Характеристика	Чисельний обсяг
Виведення коштів через розміщення їх на кореспондентських рахунках в іноземних банках	Зумовлено вимогою до зберігання валют, що відносяться до першої групи класифікатора (доларів і євро) на коррахунках в іноземних банках, регламентовану НБУ. В ході доведення до банкрутства банків кошти, розміщені на коррахунках в банках країн-членів ЄС та США перераховуються не по цільовому пiнизначенню. ФГВФО було встановлено декілька установ, які брали участь у аферах	746,5 млн доларів США і 52,9 млн євро
Відчуження активів банку за заниженою ціною	Суб'єкти оціночної діяльності (СОД) в ході ділових відносин з працівниками банка встановлюючи низьку ціну на банківську власність, потім ця власність продається партнерським стуктурам за заниженими цінами. За статистичними даними збитки у разі використання такої схеми дорівнюють близько	5 млрд грн
Виведення майна із застави	Розглядається майно, що належить проблемному банку та на яке накладається обмеження щодо можливості його відчуження, оскільки воно виступає які майнове забезпечення. Як правило, у такій схемі беруть участь, особи з числа працівників виконавчої служби, які незаконно знімають заборону на відчуження, вилучаючи відповідний запис з Державного реєстру речових прав на майно. Після цього вказане майно швидко реалізується керівництвом банку на відкритому ринку за середньою ціною	12,58 млрд грн
Відступленням прав вимоги за кредитами	Через здійснення такої схеми національні комерційні структури зазнали втрат на суму більше ніж 12 млрд гривень. Суть полягає у тому, що факторингові компанії занижали суму на викуп портфелю активів, після чого реалізували його	Часті випадки
Нецільове використання кредитних коштів	Керівництво банку, будучи у змові з клієнтами, беруть позики у банку за заниженим % на виробничі цілі, потім повертають ці кошти на умовах реінвестування коштів у статутний капітал. Структурно ця схема виглядає таким чином, що топ-менеджмент банку спільно зі службовими особами інших компаній (кредитних спілок, небанківських фінансових установ або промислових підприємств) отримують у банку позики на бізнесові чи споживчі цілі на пільгових умовах, тобто за заниженими процентами. У подальшому ці кошти повертаються у банк-кредитор на умовах субординованого боргу у вигляді депозиту з отриманням значно вищого відсотку у порівнянні з собівартістю кредиту	До 60 % активів банків, які визнані банкрутами

Джерело: складено автором на основі [5, с. 35].

шахрайство та зловживання в картковому бізнесі, або фіктивне кредитування з метою неповернення кредитних коштів [7, с. 82].

На сьогоднішній день у США та Канаді у внутрішню систему безпеки банків встановлено програми розпізнавання загроз від клієнтів з пострадянського простору та інших ризик групах, які можуть порушуючи загальноприйняті основи діяльності, завдати шкоди комерційним установам у вигляді збитків. Так само у теперішній момент США та Канада є країнами лідерами у протидії кіберзагроз, оскільки використовуючи ІТ спільноту в рамках співпраці протидії шахрайським операціям, збору та верифікації інформації, топ-менеджмент банків досягнув значних результатів у оперативності та якості розпізнавання ризиків в рамках кредитних та фінансово-господарських операціях [5, с. 36].

У ході вивчення кіберзагроз можна виділити ряд злочинів, які були здійсненні через недосконалу систему ФБ комерційних банків. У якості прикладів розглянемо практичні випадки коли декілька хакерів організували операцію завдяки якій, вони перерахували близько 12 млн гривень із комерційного банку, на рахунок одного з кіберзлочинців. Ця група шахраїв заздалегідь готувалася до злочину та здійснила його завдяки підробленим документам, котрі були зареєстровані на неіснуючу компанію. Через це постає питання поліпшення ФБ банків за допомогою розробки новітніх систем забезпечення захисту фінансової інформації, які здійснювали б виявлення загроз та їх оперативне усунення.

Наступна ситуація трапилася, коли група кіберзлочинців поступово викрадала гроші через інтернет-банкінг, за узагальненням така сума становила близько 250 млн доларів, на той момент вона спричинила великої шкоди українським та російським комерційним структурами, які не мали певного захисту фінансової безпеки своїх банків, що мало негативний вплив на функціонування в цілому [9, с. 11].

Натомість загрози кредитних операцій, які виникають у закордонних фінансових системах мають незначний відсоток та не регламентуються, навіть як і загроза ФБ банку. Тому більше уваги закордоном приділяється таким проблемам як визначення джерел походження коштів клієнтів, відповідність фінансового моніторингу, протидія оптимізаційним схемам, несанкціоноване розкриття банківської таємниці, оновлення функціоналу матеріально технічного забезпечення банків. У ході досліджень типів фінансових махінацій, щодо банківських карток класифікуються з позиції: покупця, продавця та третіх осіб. Найбільш розповсюдженим є шахрайство збоку третіх осіб тому, що на сьогодні у Інтернет потрапляють все більше даних з карт клієнтів, які не мають ніякого захисту від злочинців збоку банків. Завдяки цьому з'являється зручна нагода для шахраїв переводити кошти на свою рахунки для подальшого користування.

У ході розслідувань даних фінансових махінацій визначається, що способи боротьби проти шахрайства за допомогою банківських карток увесь час модифікуються, але кожен рік наслідки кіберзлочинів використовуючи фінансові дані карток типу Europay і Visa становлять втрати у 2 млрд доларів на світовому рівні. У ході розгляду статистичних даних ФБ банків, висновком є те, що кібератаки та злочинні акти здійснюються на ринках на котрих є великі об'єми випущених карток, але служби захисту ФБ не ефективно протидіють цим видам шахрайства [10, с. 216].

Протягом періоду 2015—2016 років на вітчизняному ринку відбувалися суттєві втрати, які ми детально розглянемо у таблиці 2.

На нашу думку, дослідження світового досвіду забезпечення ФБ банків не може бути корисним для вітчизняних установ, через те, що зачасту олігархічні клани у виг-

Таблиця 3. Основні етапи побудови оптимальної моделі ФБ банку

Основні етапи побудови моделі ФБ банків	
Етап	Класифікація
Зріз висновків щодо небезпек фінансової системи	Аналізування сфери діяльності комерційних банків, моніторинг та визначення політики, за якими вони діють та забезпечення попередження фінансових загроз. Також здійснюється виявлення джерел, завдяки яким походять фінансові небезпеки і визначення наслідків від потенційних загроз
Визначення стратегічних завдань забезпечення ФБ	У ході цього етапу створюється оперативна структуризація основних цілей забезпечення захисту банку та встановлення відбірних задач, що забезпечать стабільне функціонування комерційних банків та будуть сприяти досягненню цілей
Формування структури ФБ банку	На цьому етапі забезпечується створення параметрів роботи системи. Також запроваджується формування функцій забезпечення захисту від ризиків ФБ банків та проходить аналізування основних аспектів забезпечення безпеки комерційної структури. Створюється підрозділи із забезпечення ризик-менеджменту цієї системи
Інвестування певного капіталу у технічне та інформаційне забезпечення захисту	Визначення необхідної суми для забезпечення формування структури фінансового захисту банку. Виділення коштів на придбання необхідних ресурсів, які задіяні у формуванні системи безпеки такі, як енергетичні та технічні. Розрахування вкладів, навіть під ризиками не здобуття прибутку
Формування параметру оцінки безпеки компанії	На цьому етапі міститься завдання оцінки стану фінансової забезпеченості комерційної установи та встановлення структури моніторингу та прогнозування ризиків
Висновки про необхідність розробки й реалізації моделі й ефективності її застосування	Проводиться аналіз та оцінка всіх встановлених компонентів захисту фінансової системи комерційної структури, аналіз розподілу коштів на необхідні ресурси та аналіз служби безпеки банків. Подається обгрунтування керівництву щодо економічного ефекту та поетапного прогнозування діяльності ФБ банку

Джерело: складено автором [8, с. 15].

нанні авторитети кримінально з країн СНД часто маючи бізнес та активи закордоном, використовують вітчизняні банки для легалізації коштів або тіньових схем, що передбачають фіктивні розрахунки. Тому саме вітчизняні банки є найбільш заангажованими фігурантами при транзакціях через європейський та азійський ринки.

Нині на національному ринку використовуються різні методи фінансових злочинів через те, що ринок заповнений комерційними структурами, котрі не приділяють достатньої уваги кіберзлочинам та махінаціям. Такі банки не інвестують кошти у служби захисту фінансової системи. Завдяки цим показникам рівень фінансових злочинів зростає та операції за банківськими картками стають більш небезпечними [2, с.14].

На сьогодні фінансове шахрайство та зловживання працівників банків знаходиться на особливо високому рівні саме у тих фінансових установах, які проходять або наближаються до процедури виведення з ринку [9, с.10].

Нова хвиля активізації шахрайства на вітчизняному ринку відбулася у період з 2014 року по 2016 рік, коли трапився ряд банкрутсв комерційних структур. Протягом 2014—2017 років Національним банком було визначено більше 80 банків неплатоспроможними та у ході введення їх з ринку було встановлено:

— нестандартні види ризиків, що не були враховані в ході діяльності банку та призвели до значних фінансових втрат фінансової установи;

— реальний рівень порушень банківських нормативів, після проведених поглиблених перевірок фонду гарантування вкладів фізичних осіб та ліквідаторів банків;

— пряме зловживання працівників банків при видачі позик та формуванні портфеля активів банку;

— скриті форми та необ'явлені вимоги третіх сторін — кредиторів до банку після почату процедури його ліквідації.

Нині у країнах центральної Європи набирає оберти тенденція створення та просування служб безпеки у промислових та фінансових організаціях. Виходячи з цього постерігається необхідність утворення оптимальної моделі ФБ банку, яка враховувала особливості вітчизняного та світового банківського сектору [7, с. 80].

Пропонуємо ознайомитися з основними аспектами структурної побудови моделі ФБ комерційних банків на таблиці 3, задля інтерпретації бажаного стану функціонування служб безпеки банків.

У ході формування оптимальної моделі ФБ банку варто сконцентрувати увагу менеджменту та профільних служб безпеки на поетапних покращеннях діяльності банку, що стосується: макроекономічного аналіз поточного стану ФБ банку та ідентифікація можливих загроз, та їх систематизація по ймовірності та на слідкам настання для фінансової установи [8, с.14].

Проміжним етапом є детальний прорахунок бізнес плану для інвестицій у ефективну систему фінансової безпеки, яка забезпечить прогнозування та своєчасне ліквідування усіх можливих загроз фінансової системи комерційних банків. Також постає завдання щодо формування оціночних параметрів системи безпеки банку, які адаптовані згідно з сучасною проблематикою їхньої фінансової безпеки. Також завдяки даним оціночних параметрів можна провести адекватну дефініцію поточного становища служб фінансової безпеки комерційних банків для повного виявлення слабких сторін фінансового захисту.

Наступним способом постане завдання формування прозорих інформаційних підрозділів управління системою ФБ комерційних банків і рекламація щодо втілення всіх засобів протидії кібератакам та шахрайствам для діючих та потенційних клієнтів. У результаті це забезпечить максимальну довіру клієнтів та підвищить репутацію банку на ринку [1, с. 285].

Кінцевим визначенням оптимальної моделі є розробка концепції стратегічного плану по ефективній протидії підрозділами служби безпеки банку економічним загрозам, фінансовим злочинам та кібератакам в ході ризикової діяльності на відкритому ринку.

Останні заходи НБУ по запровадженню жорстких обмежень валютного контролю дають надію полегшено дивитись у майбутнє, бо орієнтовані на прозоре та досконале вивчення фінансових операцій клієнтів.

Таким чином, розглянуті втрати банківської системи у світовому масштабі за своєю структурою носять різнорідний характер, який може бути оцінено на основі груп індикаторів, до яких відносять:

— показники проникнення до банківської таємниці по клієнтам, контрагентам та акціонерам банку;

— показники обслуговування фіктивних та шахрайських суб'єктів через рахунки банку;

— показники по банківським операціям, які визнані сумнівними та стосуються виводу капіталу за кордон та надання завідомо необслуговуваних позик;

— показники зловживань працівників банку пов'язані з використанням клієнтської інформації або внутрішньобанківської інформації з корисною метою;

— показники ступеню проникнення загроз із зовнішнього середовища, які пов'язані з втратою іміджу банку та лояльності клієнтів на початковій стадії та падінням платоспроможності і капіталізації на результуючій стадії [2, с.12].

ВИСНОВКИ

У рамках дослідження було представлено світовий досвід та практику умовних рівнів супротиву загрозам ФБ банківських систем за географічною ознакою та різновидами втрат при заданому стандартному набору ризиків комерційних банків. Окремо було акцептовано увагу на побудові оптимальної моделі з виділенням етапів та їх характеристики з метою протидії загрозам зовнішнього середовища.

На нашу думку, умовний рівень показників протидії фінансових загроз серед країн, економіки яких є серед перших у світі, випливає не з технологічності, а з розповсюдження самих банківських послуг та балансу консервативності заданого історично та підтримуваного регулятором у довгостроковому періоді. Тому вітчизняній системі забезпечення ФБ ще потрібно розвивати власні нормативно-технічні заходи протидії загрозам та укорінювати принципи суспільної цінності клієнтів перед банками через акумулювання ними коштів інших учасників суспільства.

Література:

1. Барановський О. І. "Відмивання" грошей: сутність та шляхи запобігання / О.І. Барановський. — Вид-во "Форт", 2003. — 472 с.

2. Болгар Т.М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 /Болгар Т.М. — Суми, 2009. — 21 с.

3. Вожжов А.П. Имитационное моделирование финансовых потоков в системе эргономико-эвристического подхода / А.П. Вожжов, Ю.В. Жежель // Вестник СевГТУ. — Севастополь, 2001. — Вып. 34: Педагогика. — С. 112—122.

4. Глущенко В.В. Економічна безпека фінансових установ: монографія / В.В. Глущенко, Г.О. Дорошенко, Н.О. Дорошенко. — Вид-во ТОВ "Щедра садиба плюс", 2014. — 232 с.

5. Довгань Ж.М. Індикатори та моніторинг фінансової стійкості банківської системи / Ж. Довгань // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2011. — Вип. 2. — С. 31—41.

6. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.; за заг. ред. А.О. Єпіфанова. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. — 295 с.

7. Зубок М.І. Захист фінансових ресурсів банку від внутрішніх загроз / М.І. Зубок, Корнієнко // Вісник кредитно-економічного факультету ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана": зб. наук. праць. — К.: КНЕУ, 2011. — № 2. — 76—89 с.

8. Краліч В.Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 21.04.02 / Краліч В.Р. — К., 2010. — 21 с.

9. Ходжаян А.О. Тенденції тіньових процесів в Україні: оцінка та фактори впливу / А.О. Ходжаян // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — 10 (161). — С. 8—13.

10. Яструбецька Л. Фінансова компетентність як чинник фінансової безпеки суб'єктів господарювання / Л.С. Яструбецька, В.О. Яструбецький, О.М. Підхомний // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 2. — С. 210—219.

References:

1. Baranovs'kyj, O.I. (2003), "Vidmyvannia" hroshej : sutnist' ta shliakhy zapobihannia ["Money laundering": the essence and ways to prevent it], Vyd-vo Fort, Kharkiv, Ukraine.

2. Bolhar, T.M. (2009), "Financial safety of banks in the conditions of market transformation of the economy of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Sumy, Ukraine.

3. Vozhzhov, A.P. and Zhezhel', Yu.V. (2001), "Simulation modeling of financial flows in the ergonomic-heuristic system", Vestnyk SevHTU. Pedahohyka, vol. 34, pp. 112—122.

4. Hluschenko, V.V. Doroshenko, H.O. and Doroshenko, N.O. (2014), Ekonomichna bezpeka finansovykh ustanov [Economic security of financial institutions], Vyd-vo TOV Schedra sadyba plius, Kharkiv, Ukraine.

5. Dovhan', Zh.M. (2011), "Indicators and monitoring of financial stability of the banking system", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 2, pp. 31—41.

6. Yepifanov, A.O. Plastun, O.L. and Dombrovs'kyj, V.S. (2009), Finansova bezpeka pidpryiemstv i bankivs'kykh ustanov [Financial security of enterprises and banking institutions], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine.

7. Zubok, M.I. (2011), "Protection of financial resources of the bank against internal threats", Visnyk kredytno-ekonomichnoho fakul'tetu DVNZ "Kyivs'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet imeni Vadyma Het'mana", vol. 2, pp. 76—89.

8. Kralich, V.R. (2010), "Financial monitoring in ensuring the functioning of the economic security system of banking institutions in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

9. Khodzhaian, A.O. (2014), "Trends in shadow processes in Ukraine: assessment and impact factors", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 10 (161), pp. 8—13.

10. Yastrubets'ka, L. Yastrubets'kyj, V.O. and Pidkhomnyj, O.M. (2011), "Financial competence as a factor of financial security of economic entities", Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna: zbirnyk naukovykh prats', vol. 2, pp. 210—219.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018 р.

УДК 657.6

Є. В. Міщук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, ДВНЗ "Криворізький національний університет", м. Кривий Ріг
І. І. Сідорова,
магістрант, ДВНЗ "Криворізький національний університет", м. Кривий Ріг

АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Ie. Mishchuk,
PhD, assoc. prof., department of Accounting, Taxation and Public Management and Administration, SIHE "Kryvyi Rih National University", Kryvyi Rih
I. Sidorova,
Master's student, SIHE "Kryvyi Rih National University", Kryvyi Rih

ANALYSIS OF ACCOUNTS PAYABLE AND RECEIVABLE: PROBLEMS

У статті досліджено сутність дебіторської та кредиторської заборгованостей. Визначено значення дебіторської та кредиторської заборгованості для фінансового стану підприємства. Розглянуто конкретний приклад. Проведено аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей на ПРАТ "Центральний гірничо-збагачувальний комбінат". Зроблено відповідні висновки.

The article investigates the essence of receivables and accounts payable. The value of receivables and payables for the financial condition of the enterprise is determined. A specific example is considered. The analysis of the ratio of receivables and payables to PRAT "Central Mining and Processing Plant" is carried out. Appropriate conclusions are made.

Ключові слова: аналіз, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, фінансовий стан, співвідношення.
Key words: analysis, accounts payable, accounts receivable, financial standing, ratio.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У процесі своєї діяльності підприємство взаємодіє з іншими особами — постачальниками та підрядниками, покупцями і замовниками. При розрахунках з покупцями та замовниками виготовленої продукції, товарів, робіт, послуг виникає дебіторська заборгованість, яка має значну питому вагу в складі поточних активів та впливає на фінансовий стан підприємства. Крім того, сучасні умови госпо-

Таблиця 1. Показники поточної дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань на ПРАТ "ЦГЗК" за 2014—2016 рр.

Статті балансу	Дебіторська заборгованість			Поточні зобов'язання			Суми перевищень					
	Роки			Роки			Дебіторської заборгованості над поточними зобов'язаннями			Поточних зобов'язань над дебіторською заборгованістю		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	Роки			Роки		
							2014	2015	2016	2014	2015	2016
Векселі одержані/видані	-	-	-	10858	10646	10433	-	-	-	10858	10646	10433
За товари, роботи, послуги	3735688	3550100	4922607	482252	569680	602305	3253436	2980420	4320302			
За розрахунками:												
З бюжетом, тис. грн	365461	617226	225736	53155	68988	146833	312306	548238	78903			
За авансами виданими/одержаними, тис. грн	222694	407358	448239	52	119	309	222642	407239	447930			
Зі страхування, тис. грн	-	-	-	7933	10616	5491	-	-	-	7933	10616	5491
З оплати праці, тис. грн	-	-	-	15634	18486	21203		--	-	15634	18486	21203
З внутрішніх розрахунків	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
З учасниками, тис. грн				8611	10850	5057494				8611	10850	5057494
Інша, тис. грн	6409	14538	40329	7696	24459	5276			35053	1287	9921	
Разом	4323843	4574684	5596582	567637	678739	5833635	3756206	3895945				237053

дарювання, з одного боку, негативно впливають на діяльність більшості підприємств через нестабільність законодавства, валютного курсу та інші дестабілізуючі чинники, а з іншого боку, підвищуються вимоги до інвестиційної привабливості підприємств [8]. При розрахунках з постачальниками та підрядниками, які поставляють матеріальні цінності, включаючи виробничі запаси, обладнання, інші активи, надають послуги, виконують роботи виникає поточна кредиторська заборгованість, яка, при правильному використанні, може стати важливим фактором стабілізації фінансового стану підприємства.

Ураховуючи, що величина та структура дебіторської і кредиторської заборгованостей мають вплив на фінансовий стан підприємства, то останньому необхідно стежити за їх співвідношенням. Тому ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованостями на сьогоднішній день є однією з актуальних та першочергових завдань для вітчизняних підприємств, особливо гірничо-металургійного комплексу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам даного питання присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них Ф.Ф. Бутинець, М.Д. Білик, В. В. Смачило, Є. В. Дубровська, О.В. Олійник, Г.В. Савицька, М.Ф. Ван Бред та багато інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності дебіторської та кредиторської заборгованостей, визначення проблемних аспектів аналізу дебіторської та кредиторської заборгованостей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У фінансовому аналізі має значення співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, тобто вилученого із обороту грошового капіталу та залученого капіталу в якості джерела фінансування поточних платежів.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" представляє собою суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. При цьому дебітори — юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Згідно з П(С)БО, дебіторська заборгованість визначається активом, якщо її сума може бути достовірно визначена і існує вірогідність одержання майбутніх економічних вигод [1].

Що стосується кредиторської заборгованості, то вона розглядається як зобов'язання. Згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" зобов'язання — це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [2].

Відповідно до П(С)БО 11 "Зобов'язання", поточні зобов'язання — зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

Поточні зобов'язання включають:

— короткострокові кредити банків;

— поточну кредиторську заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, у тому числі з подат-

Таблиця 2. Аналіз співвідношення дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань

Співвідношення дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань за 2014 - 2016рр.			Абсол. відхил. (+; –)	
2014	2015	2016	2015 р. - 2014 р.	2016 р. - 2015 р.
7,62	6,74	0,96	-0,88	-5,78

ку на прибуток, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків; короткострокові векселі видані;

— поточні забезпечення;

— інші поточні зобов'язання [3].

В економічній та фінансовій літературі можна зустріти різні підходи до управління дебіторською та кредиторською заборгованостями на рівні підприємств.

У процесі своєї виробничо — господарської діяльності підприємства часто стикаються з проблемою коли кредиторська заборгованість значно перевищує дебіторську. Деякі економісти-теоретики вважають, що це свідчить про раціональне використання коштів, оскільки підприємство залучає в оборот більше коштів, ніж відволікає з обороту. Проте бухгалтери оцінюють таку ситуацію тільки негативно, оскільки підприємство мусить погашати свої борги незалежно від стану дебіторської заборгованості [4].

Аналіз стану дебіторської та кредиторської передбачає її порівняльний аналіз. Результатом такого аналізу може бути виявлення:

1. Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською заборгованістю.

2. Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською заборгованістю.

Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською означає відволікання коштів з господарського обороту і в подальшому може призвести до необхідності залучення дорогих кредитів банку і позик для забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності підприємства. Значне перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською створює загрозу фінансовій стійкості підприємства.

Зростання дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах може свідчити або про таке:

— неефективну кредитну політику підприємства до покупців;

— про збільшення обсягів реалізації;

— про неплатоспроможність частини покупців;

Порівняння дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань на ПРАТ "Центральний гірничо-збагачувальний комбінат" за 2014—2016 рік здійснено за даними [5] та подано в таблиці 1.

Аналізуючи дані табл.1 можна зробити висновок, що дебіторська заборгованість перевищувала поточні зобов'язання у 2014 р. на 3756206 тис. грн, у 2015 р. на 3895945 тис. грн. У 2016 р. поточні зобов'язання перевищили дебіторську заборгованість на 237053 тис. грн.

Поточна дебіторська заборгованість перевищила поточні зобов'язання за такими статтями як: за товари, роботи, послуги у 2014 р. на 3253436 тис. грн, у 2015 р. — на 2980420 тис. грн, а у 2016 р. — на 4320302 тис. грн; за розрахунками з бюджетом у 2014 р. — на суму 312306 тис. грн, у 2015 р. — на 548238 тис. грн, у 2016 р. — на 78903 тис. грн; за авансами у 2014 р. — на 222642 тис. грн, у 2015 р. — на 407239 тис. грн, та у 2106 р. — на 447930 тис. грн.

Поточні зобов'язання перевищили дебіторську заборгованість за такими статтями:векселі одержані в 2014 р. 10858 тис. грн,а в 2014 р. на 40646 тис. грн, у 2016 р. на 10433 тис. грн; зі страхування у 2015 р. перевищує на 10616 тис. грн, у 2016 р. перевищує на 5491 тис. грн; з оплати праці у 2014 р. — на 15634 тис. грн, а в 2014 р. — на 18486 тис. грн, у 2016 р. — на 21203.; з учасниками у 2014 р. — на 8611 тис. грн, у 2015 р. — на 10850, у 2016 р. — на 5057494 тис. грн. Інші поточні зобов'язання перевищують іншу поточну дебіторську заборгованість у 2014 р. — на 1287 тис. грн, а у 2015 р. — на 9921 тис. грн.

Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості розраховується за формулою [6]:

$$K_з = \frac{ДЗ}{КЗ} \quad (1),$$

де: ДЗ — дебіторська заборгованість за певний період, грн;

КЗ — кредиторська заборгованість за певний період, грн.

Даний коефіцієнт показує, чи достатньо на підприємстві грошових коштів, які будуть отримані від його дебіторів, для погашення найбільш строкових зобов'язань.

Розрахунки цього показника представимо у вигляді таблиці 2.

Якщо на підприємстві співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості рівне 1, то це вважається нормальним станом розрахунків. За таких умов господарювання — коштів, які будуть отримані підприємством від дебіторів, повністю вистачить для покриття найбільш строкових зобов'язань підприємства перед кредиторами [7].

Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у 2014 р. становив 7,62, у 2015 р. спостерігається зменшення його значення до 6,94.

Перевищення дебіторської заборгованості над поточним зобов'язанями не є позитивним для підприємства, оскільки воно зобов'язане розраховуватися за боргами перед кредиторами незалежно від того, отримує воно борги від своїх дебіторів, чи ні.

У 2016 р. значення даного коефіцієнта скоротилось до 0,96, що є позитивним для досліджуваного підприємства. На ПРАТ "Центральний гірничо-збагачувальний комбінат" значення даного коефіцієнта відповідає його нормативному значенню.

Домінування того чи іншого виду заборгованості призводить до дисбалансу у підсумку.

Як збільшення, так і зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості може негативно вплинути на фінансовий стан підприємства.

Зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може статися через погіршання стосунків з клієнтами. Збільшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути наслідком порушення платіжної дисципліни покупців [4].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Отже, на прикладі досліджуваного підприємства ПРАТ "ЦГЗК" спостерігається нераціональне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості протягом 2014—2015 рр. У 2016 р. ситуація змінилась в кращу сторону, та значення коефіцієнта співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості відповідає нормативному значенню даного коефіцієнта.

У сучасних умовах господарювання підприємствам необхідно постійно здійснювати аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості і докладати всіх зусиль для зниження його рівня, оскільки розміри та структура дебіторської і кредиторської заборгованості мають вплив на їх фінансовий стан.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": Наказ Міністерства фінансів України від 8.10.1999 р., № 237, зі змінами та доповненнями.

2. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р., № 996-XIV, зі змінами та доповненнями.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання": Наказ Міністерства фінансів України № 20 від 31.01.2000, зі змінами та доповненнями.

4. Організація бухгалтерського обліку: навч. посібник для студентів вузів / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, М.С. Шулепова. — 2-е вид., доп. і перероб. — Житомир: ЖІТІ, 2001. — 576 с.

5. Приватне акціонерне товариство "Центральний гірничо-збагачувальний комбінат", річна інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/94203

6. Методика розрахунку показників ділової активності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.finalon.com/metodyka-rozrakhunku/103-vidnosni-pokaznykydilovoi-aktyvnosti.

7. Організація бухгалтерського обліку: навч. посібник для студентів вузів / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, М.С. Шулепова. — 2-е вид., доп. і перероб. — Житомир: ЖІТІ, 2001 — 576 с.

8. Міщук Є.В. Определение составляющих инвестиционной привлекательности предприятий и отраслей как факторов их безопасности / Є.В. Міщук // Проблеми економіки. — 2017. — № 1. — С. 94—104.

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Accounting Standards (Standard) 10 "Accounts Receivable", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99 (Accessed 25 Dec 2017).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/996-14 (Accessed 25 Dec 2017).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Regulation (standard) of accounting 11 "Commitment", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00 (Accessed 25 Dec 2017).

4. Butynets', F.F. Olijnyk, O.V. Shyhun, M.M. and Shulepova, M.S. (2001), Orhanizatsiia bukhhalters'koho obliku [Organization of accounting], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

5. SMIDA (2017), "Private Joint-Stock Company "Central Mining and Processing Plant", annual information", available at: https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/94203 (Accessed 25 Dec 2017).

6. Kobylets'kyj, V.R. (2017), "Method of calculation of indicators of business activity", available at: https://www.finalon.com/metodyka-rozrakhunku/103-vidnosni-pokaznykydilovoi-aktyvnosti (Accessed 25 Dec 2017).

7. Butynets', F.F. Olijnyk, O.V. Shyhun, M.M. and Shulepova, M.S. (2001), Orhanizatsiia bukhhalters'koho obliku [Organization of accounting], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

8. Mischuk, Ye.V. (2017), "Determination of the components of investment attractiveness of enterprises and industries as factors of their security", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 94—104.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018 р.

www. economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 631.1.027: 338.43

І. О. Сєвідова,
к. е. н., доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, м. Харків

АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОПТОВОМУ РИНКУ

I. Sevidova,
PhD (Econ.), Docent, Department of applied economics and international economic relations of V. Dokuchajev
Kharkiv National Agrarian University

ORGANIZATION OF THE FUNCTIONING OF MODERN WHOLESALE MARKETS

У статті викладено результати наукових досліджень, присвячених визначенню факторів впливу на формування і розташування оптових ринків та особливості їх функціонування, розглянуто й обгрунтовано рекомендовані диференційовані норми споживання овочів в Україні. Визначено основні елементи інфраструктури оптового ринку овочевої продукції. Досліджено сучасний стан та окреслено перспективні шляхи розвитку загальнодержавного ринку овочевої продукції. Серед яких формування гарантованих каналів збуту у вигляді підтримки організації аукціонів і ярмарків, створення постійно діючих комерційних центрів, роздрібних ринків овочевої продукції. Розглянуто сучасну методику оцінювання актуального стану ринку овочевої продукції, вказано напрями вдосконалення цієї методики з метою подальшого підвищення достовірності оцінки ринкового потенціалу аграрного підприємства.

The article presents the results of scientific research devoted to determining the factors of influence on formation and placement of wholesale markets and features of their functioning, it examines and grounds the recommended differentiated norms of vegetable consumption in Ukraine. The main elements of the infrastructures of vegetable wholesale market were determined. The current condition of national vegetable market was researched, promising directions of its development were outlined. Among them are the formation of secure distribution channels in the form of support for organisation of auctions and fairs, creation of permanent commercial centers and vegetable retail markets. The article examines the current methods for evaluating the actual state of vegetable market, specifies the directions of improvement of those methods for the further increase of reliability of the estimate of an agricultural enterprise's market potential.

Ключові слова: овочівництво, оптові ринки, споживання овочів, інфраструктура оптового ринку.
Key words: vegetable growing, wholesale markets, vegetable consumption, wholesale market infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Регіональний оптовий ринок овочевої продукції є важливою частиною загального продовольчого ринку, що відображає специфіку виробництва, передпродажної доробки, реалізації та споживання в окремому регіоні країни. Важливим завданням регіональної політики є стабілізація продовольчого ринку, а також цілорічного забезпечення населення овочевою продукцією.

Виробництво овочевої продукції знаходиться у залежності від територіальних особливостей набагато більше, ніж будь-які інші галузі землеробства. Це пов'язано, насамперед, з високими транспортними тарифами і загальними витратами на доставку і зберігання овочевої продукції (під час її транспортування). Саме тому виробництво, реалізація і споживання овочів практично локалізовані в межах окремих територій. До того ж, більшість видів овочевої продукції потребують особливих умов зберігання і транспортування, при якому їх якість може значно знижуватися. Після транспортування овочевої продукції в неконтрольованих умовах вони придатні лише для термінової реалізації або переробки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є вивчення питання функціонування оптових ринків в Україні та за її межами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним аспектам функціонування присвячено праці таких вчених, як П. Березівський, Р.С. Близький, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Гончаренко, М. Дем'яненко,

В. Зіновчук, В. Зимовець, Л. Климюк, Ю. Коваленко, М. Кропивко, О. Крисальний, М. Лобанов, І. Лукінов, М. Малік, О. Могильний, В.В. Писаренко, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін., але дослідження саме функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції потребує подальшого детального дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний оптовий ринок у сучасних економічних умовах більше не є єдиним місцем продажу сільськогосподарської продукції. Цей факт очевидний в країнах Західної Європи, де десятки років на оптових ринках пропонують різні додаткові послуги. Проте, наприклад, в Польщі, угоди, що укладаються на оптових сільськогосподарських ринках, є лише одним з елементів ринку, який здійснює набагато більше функцій таких, як всебічна підтримка постачальників, які є виробниками продукції (консалтинг, навчання, забезпечення комфортних умов для продажу, висновок довгострокових контрактів з фермерами, створення маркетингових груп виробників і т.д.) і пропонує покупцям можливість покупки в комфортних умовах, доступ до сучасного офісного обладнання та до комп'ютерної мережі, можливість придбання відсортованої, чистої, детально маркованої продукції, упакованої таким чином, щоб задовольняти потреби різних груп клієнтів і т.д.

Іншим, дуже важливим для обох сторін, що представляють оптовий ринковий попит і пропозицію, нематеріальним продуктом, який повинен бути запропонований на оптових ринках, є збір інформації. Інформаційні ресурси повинні бути своєчасні, повні і за часом і формі оптимізовані для їх користувачів. Ці умови можуть бути виконані тільки тоді, коли на оптовому ринку буде створена автоматизована система інформації про ринок (SIR) для збору та обробки необхідних відповідних інформаційних ресурсів. Це необхідно для швидкого доступу до певних даних та відбору їх відповідно до заданих критеріїв. Інформація повинна бути доступною для всіх суб'єктів, що беруть участь у господарській діяльності на оптовому ринку шляхом створення внутрішньої комп'ютерної мережі і через зовнішні зв'язки, через мережу Інтернет. У разі використання Інтернету зацікавлені сторони повинні отримати пароль доступу, що дозволить мати доступ до інформаційних ресурсів у базі даних оптового ринку, який в той же час захистить систему від несанкціонованого втручання представників конкуруючих компаній. Водночас не слід забувати і про традиційні засоби передачі інформації, таких, наприклад, як корпоративний журнал, що публікується через регулярні проміжки часу, які повинні бути важливою частиною процесу спілкування з ринковим середовищем і покупцями.

Система інформації про ринок вже працює на оптовому ринку в Польщі, який називається польська біржа. Ця система була побудована у співпраці з Інститутом логістики і складування, для поліпшення умов роботи місцевого ринку [1].

Одним з найбільш важливих чинників, що визначають довгостроковий успіх на оптовому ринку, є географічна локалізація. При прийнятті рішення про вибір місця оптового ринку розглядаються наступні групи факторів:

— фактори, пов'язані з покупцями:

1) економіко-географічні — просторовий розподіл, розмір, форма бізнесу (роздрібна торгівля, оптова торгівля, громадське харчування центр і т.д.), частота покупок і їх вартість, інфраструктура, транспорт і забезпечення зберігання;

2) соціальні — просторовий розподіл, придбання звичок і причин для здійснення покупки на оптовому ринку, демографічні та поведінкові характеристики;

— фактори, пов'язані продукцією — якість, кількість, сезонність, тип, зберігання і транспортування;

— фактори, пов'язані з постачальниками (тобто операторами) — кількість, просторовий розподіл, масштаби бізнесу, транспорт та інфраструктура зберігання, види виробленої сільгосппродукції, досвіду реалізації, рівень знання культури маркетингу;

— фактори, пов'язані з особливостями регіону, в зв'язку з просторовим розвитком і ступенем урбанізації — розмір динаміки споживання регіону і просторового напряму її розвитку, кількість і рівень доріг, транспортних потоків, основний вид економічної діяльності (сільське господарство, промисловість, послуги), ступінь багатства, рівень життя, розташування по відношенню до інших регіонів і національних кордонів;

— фактори, пов'язані з оптовими ринками — фізичні ресурси, фінансова і особиста інформацію, в даний час належить компанії, кількість МС і якість ресурсів, які можуть швидко допомогти набратися досвіду в дистрибуції і маркетингу, положення на ринку, і результати переговорів з місцевою владою, цілі розвитку (наприклад, співпраця з іноземними партнерами);

— фактори, пов'язані з конкуренцією — розміри і форма бізнесу, досвід роботи в бізнесі та маркетингу, просторовий розподіл, ресурси, наявні в розпорядженні, період роботи на ринку в регіоні, масштаби ринку (регіональні, загальнонаціональні, міжнародні), можливість перетворення конкуренції в співробітництво, лояльність покупців.

Польські оптові ринки, на практиці, розташовані на околицях великих міст, завдяки чотирьом основним причинам: необхідність мати велику площу, необхідність працювати в досить великому масштабі (або мати велику групу покупців, відповідно), зниження витрат на оренду землі і динамічний розвиток автомобільної мережі. Вибір місця розташування заснований на результатах всеосяжного аналізу всіх цих чинників. Ця ситуація, звичайно, змінюється, тим більше що оптові ринки працюють в умовах постійно зростаючої конкуренції і нестабільного ринкового середовища, але все ж ці чинники є основними.

Дуже важливим фактором для успіху цієї форми продажу також є проведення заходів, відповідних візуалізації ідентичності, яка дозволяє сформувати сильні емоційні зв'язки між покупцями і постачальниками, через що вони виявляють лояльність до купівлі та продажу на оптовому ринку. Візуальний стиль дійсно є одним з найбільш важливих факторів, що визначають успіх всіх суб'єктів господарювання на оптовому ринку, і це не виняток з правил.

Основні елементи візуальної ідентифікації включають в себе:

— рівномірний колір і графічні рішення загальних для всіх рухомих і нерухомих об'єктів, що належать оптовому ринку (наприклад, автомобілів, будинків), так що певні кольори і символи розпізнаються як ринок і ототожнюються з ним;

— однорідності архітектурних форм, як з точки зору зовнішніх (окремі будівлі) та внутрішніх (усередині їх розташування) всіх об'єктів, пов'язаних з операціями безпосередньо спілкування (залів, ангарів, складів) і непрямих (станцій технічного обслуговування, банки, ресторани, ринок офісної нерухомості і т.д.);

— відповідного маркування доріг, що ведуть до ринку і будь-яких об'єктів, розташованих на території;

— парадній формі співробітників в кольорах компанії, що працює на ринку (включаючи членів рад директорів);

— зареєстрованих ідентифікаторів і т. і.

На практиці багато торгових компанії, в тому числі на оптовому ринку, зазвичай орієнтовані, перш за все, на прагненні зберегти нинішні позиції на ринку, а не на зміцнення і розширення відповідно до довгострокової стратегії розвитку [2].

Визначення продуктових меж оптового ринку є процедурою виокремлення групи товарів-замінників і вчасного формування товарів оптового кластеру. Методика аналізу наявності товарів-замінників, що здійснюється за критерієм взаємозамінності овочевої продукції. Відносна зміна загального обсягу попиту на товар показує такий критерій взаємозамінності, як коефіцієнт перехресної еластичності попиту за ціною, яку можна обчислити, як відношення зміни обсягу реалізації товару X (у%) до зміни ціни товару У (у%) за певний період.

Продуктовий характер інтеграційних відносин, особливо в умовах глобалізації та інтернаціоналізації виробництва, вимагає провадження ефективної системи виробничої типізації підприємств. Чітке визначення виробничого типу господарства є базою організації науково обґрунтованого управління, ефективного використання його ресурсного потенціалу. Методологія організації статистичного обліку виробничих типів сільгосппідприємств становить перспективу подальших розвідок у цьому напрямі [3].

Склад продавців овочевої продукції оптових продукції в основному представлений її виробниками. У сучасній економічній літературі виділяється три типи господарюючих суб'єктів, які займаються виробництвом і реалізацією овочевої продукції:

— крупнотоварні сільськогосподарське підприємства — 11,4% на ринку овочевої продукції;

— особисті господарства населення — 87,3% на ринку;

— фермерські господарства 1,3% на ринку.

Потенційним покупцем овочевої продукції є населення України, бо овочі є продуктами харчування першої необхідності. Кількісною характеристикою наявного обсягу ресурсів на оптовому ринку є загальний обсяг реалізації продукції, який визначається як сума реалізації продукції на окремому ринку всіма продавцями та розраховується за формулою:

$$V_m = \sum_{i=1}^{n} V_i \qquad (1),$$

де V_m — загальний обсяг реалізації продукції на оптовому ринку;

V_i — обсяг реалізації продукції і-м продавцем; п — кількість реалізаторів діючих на ринку.

Частка господарюючого суб'єкта (D_i) і-го продавця на оптовому ринку визначається як відношення реалізованої їм на ринку товарної продукції до загального обсягу реалізації продукції на ринку за формулою:

$$D_i = V_i / V_m \qquad (2).$$

З метою з'ясування актуального стану ринку овочевої продукції потрібно виявити ступінь його монополізації. Задля цього потрібно провести попереднє оцінювання рівня монополізації ринку, рівномірності присутності на ньому територіальних структур, а також підприємств виробників овочевої продукції на територіях, що займають найбільші частки ринку та визначити частку ринку, займану окремим суб'єктом і розрахувати показники концентрації, до яких відноситься коефіцієнт ринкової концентрації.

Ринковим потенціалом вважається здатність учасника ринку суттєво впливати на загальний стан обігу продукції на відповідному ринку. Основним показником рівня ринкового потенціалу вважається індекс конкурентоспроможності підприємства (або групи підприємств), що визначається по-різному. Так, ряд вчених визначають його через добуток індексу конкурентоспроможності продукції, що поставляється підприємством-виробником на ринок овочевої продукції, та індексу ефективності виробництва, що розраховується за формулою:

$$I_k = I_m \times I_в \qquad (3),$$

де I_k — індексу конкурентоспроможності підприємства;

I_m — індекс конкурентоспроможності товарної продукції;

$I_в$ — індекс ефективності виробництва.

При аналізі проведених розрахунків за існуючою методикою, слід визначити, що розрахунки проведені по ній приблизні і мають низьку точність оцінки через використання малої кількості факторів, що відбивають як рівень якості продукції та виробничої потужності підприємства, так і їх конкурентоспроможність у цілому, але не дозволяють повною мірою розкрити ринковий потенціал підприємства. Наприклад, при розрахунку індексу конкурентоспроможності товарної маси індекс конкурентоспроможності і-го товару розраховується дуже спрощено, крім того, взагалі не розкривається індекс ефективності виробництва (він розраховується лише по одному показнику, хоча і важливому, який, до того ж, визначається приблизно — розрахунками). Індекс ефективності збутової діяльності в такому випадку не розраховується. У зв'язку з цим потрібно вдосконалювати цю методику з метою подальшого підвищення достовірності оцінки ринкового потенціалу.

Цінова нестабільність на ринку овочевої продукції і нееквівалентність на овочеву і промислову продукцію призвела до зміщення акцентів у спеціалізації господарств та значного спаду обсягів виробництва окремих видів продукції, і, в першу чергу, це стосується овочів. Саме це призвело до зниження рівня їх споживання відносно нормативного.

Так, Київський НДІ гігієни харчування рекомендував норму споживання овочів — 110—158 кг, фруктів та ягід — 42—84 кг на рік. Колишній ВНДІ консервної і овочесушильної промисловості для умов України рекомендував із середньої норми споживання овочів 134—143 кг в рік, баштанних — 18—27 кг на рік (табл. 1) [4].

Враховуючи порушення міжгалузевих і міжгосподарських фінансово-економічних зв'язків та інші процеси економічної перебудови країни, сьогодні за науково-обґрунтовану норму обрана нижня межа норми споживання овочів — 134 кг на рік, в тому числі капусти білоголової — 29 кг, помідорів — 39, моркви, огірків, буряка столового, цибулі ріпчастої — приблизно по 9, інших овочів — 28, зелених — 7,8 кг на 1 людину протягом року. За даними Державної служби статистики України у 2016 році споживання овочів на одну особу в Україні становило 163,7 кг.

Враховуючи раціональні норми харчування, визначені Міністерством охорони здоров'я, населення країни має споживати 161 кг овочів на особу за рік. Упродовж останніх п'яти років цей показник не опускався нижче рекомендованого рівня [5].

Овочева продукція є не тільки основним джерелом надходження в організм людини вітамінів і мікроеле-

Таблиця 1. Рекомендовані диференційовані норми споживання овочів в Україні у розрахунку на 1 особу (кг)

Вид овочів	Річна норма	У тому числі								
		свіжі					перероблені			
		всього	з поля	зі сховищ	закритий грунт	свіжо-заморожені	всього	консервовані	квашені і солені	сушені
Овочі всього:	134,0	94,3	48,2	32,4	9,9	3,8	39,7	29,1	8,6	2,0
у т. ч. капуста білоголова	29,0	23,8	11,6	12,2	–	–	5,2	–	5,2	–
помідори	39,0	21,1	18,4	–	2,7	–	17,9	17,9	–	–
огірок	10,0	6,6	2,3	–	4,3	1,7	3,4	–	3,4	–
морква	9,0	8,0	2,0	4,3	–	–	1,0	0,5	–	0,5
буряк столовий	10,0	8,5	2,1	6,4	–	–	1,5	1,0	–	0,5
цибуля на ріпку	9,0	7,4	2,0	5,4	–	–	1,6	0,8	–	0,8
Інші овочі	28,0	18,9	9,8	4,1	2,9	2,1	9,1	8,9	–	0,2
в т. ч. часник	0,8	0,6	–	0,6	–	–	0,2	0,2	–	–
капуста цвітна	4,2	4,2	1,6	1,1	–	1,5	–	–	–	–
кабачки і патисони	3,2	0,9	0,9	–	–	–	2,3	2,3	–	–
редиска і редька	3,6	3,6	1,7	1,9	–	–	–	–	–	–
перець	2,8	0,8	0,8	–	–	–	2,0	2,0	–	–
баклажан	2,8	0,8	0,8	–	–	–	2,0	2,0	–	–
бобові	2,8	0,6	–	–	–	0,6	2,2	2,2	–	–
Зелені овочі:	7,8	7,4	4,0	0,5	2,9	–	0,4	0,2	–	0,2
у т. ч. цибуля зелена	2,4	2,4	1,2	–	1,2	–	–	–	–	–
салат, шпинат, щавель	1,4	1,4	0,8	–	0,6	–	–	–	–	–
петрушка, кріп	4,0	4,0	2,0	0,5	1,1	–	–	–	–	–

Джерело: сформовано автором за даними В.В. Писаренко [4].

ментів, а водночас використовується як лікувально-дієтична продукція.

Якщо середньорічна норма споживання становить 160 — 163 кг овочів, то середньомісячна становитиме 13,3 — 13,6 кг з відповідною диференціацією надходження овочів свіжими безпосередньо з поля, з культиваційних споруд закритого грунту, свіжих із сховищ і в переробленому вигляді по окремих місяцях року.

При загальній тенденції до збільшення споживання відмічається значне скорочення чисельності населення країни. Але особливості формування рівня споживання в розрізі регіонів мають відмінності. Найвищий рівень споживання овочів у Херсонській, Черкаській та Кіровоградській областях. У цілому ж від південних до північних областей і на захід він зменшується. Значні зміни спостерігаються в окремі роки і в окремих областях, тобто є особливості у формуванні регіональних ринків овочевої продукції [7] (табл. 2).

Таблиця 2. Споживання основних продуктів харчування населенням України у розрахунку на 1 особу (кг)

Регіон	Роки							
	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Автономна Республіка Крим	111,2	75,8	131	155,8	148,8	159	...	...
Вінницька область	94,3	85,5	151,3	177,7	174,2	175,6	168,6	170,3
Волинська область	79,6	80,7	145,6	157,2	158,9	161,2	152,1	153,6
Дніпропетровська область	110,3	111,1	153,7	165	167,5	165,5	180,6	184,2
Донецька область	103,7	107,7	150,7	169,3	164,3	165,8	159,1	140,9
Житомирська область	83,9	104,2	131,6	138,5	148,2	145,9	147,5	155,3
Закарпатська область	84,9	68,3	128,9	148,8	153	159,4	163,6	154,8
Запорізька область	126,6	123,2	157,7	165,8	172,4	174,5	174,8	173,7
Івано-Франківська область	93	72,3	100,2	117,5	123,4	124,6	131,8	135,1
Київська область	106,7	100,6	139,8	162,5	160,5	157,1	161,4	163,1
Кіровоградська область	128,1	160,9	160	174,3	170,8	170,6	175,4	174,5
Луганська область	99,7	83,2	123,5	138,5	156,6	155	127,4	114,7
Львівська область	78,5	84,4	126,1	147,8	148	144,8	151	150,3
Миколаївська область	123,1	106,5	148,3	195,8	196,6	201,9	188	189,9
Одеська область	83,3	89,5	147,6	174,8	171,3	166,5	173	169,5
Полтавська область	109,9	129,6	172,2	198,9	196,9	190,2	189,5	188,5
Рівненська область	88,3	82,3	129,8	148	150,9	152,7	149,1	141,7
Сумська область	106,3	96,5	150,7	162	157,1	159,9	168,9	168,1
Тернопільська область	86,1	87,6	129,8	149,1	152,1	154,6	167,3	164,8
Харківська область	95,8	90,8	140,9	163,4	165,1	168,4	168,3	173,4
Херсонська область	159,8	175,4	185,3	194,9	195,9	190,3	185,1	166,6
Хмельницька область	78	85,5	120,9	144,1	142,5	140,5	138,4	136,5
Черкаська область	128,1	147,6	166,2	188	191,1	182,5	171,9	177,3
Чернівецька область	97,4	98,3	150,5	167,2	168,8	169,2	171,9	171
Чернігівська область	110,5	141,1	165,9	174,5	174,7	176,3	168,1	169,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

За останні роки овочеву продукцію населення України споживається згідно з нормою харчування. При цьому, наприклад, в 2014 р. по відношенню до 1990 р. обсяги споживання даної продукції збільшилися на 60,7 кг, або на 59,2%, демонструючи стійкий висхідний тренд [6].

Ефективне функціонування регіонального овочевого ринку, насамперед, забезпечується розвитком його власної інфраструктури, яка має відповідати рівню попиту на продукцію та стимулювати відповідне зростання обсягів виробництва овочевої продукції, забезпечувати раціональний рух товарних потоків овочів і сприяти підвищенню обсягів їх виробництва, ефективності зберігання, передпродажної доробки і реалізації. Звісно ж, що держава повинна взяти на себе основну частку витрат по формуванню найбільш складних і капіталомістких елементів інфраструктури. При розробці даної інфраструктури оптового ринку її слід по-

діляти на виробничу і невиробничу. Виробнича інфраструктура включає в себе галузі, що обслуговують саме вирощування та зберігання в галузі овочівництва: транспортне, енергетичне господарство, зв'язок, будівництво та агрохімічні організації, системи овочесховищ і переробних організацій. Рівень її розвитку є одним з основних показників інтенсифікації овочевого виробництва та суміжних з ним галузей.

Невиробнича інфраструктура включає в себе напрямки, які безпосередньо не задіяні в процесі вирощування овочів, але впливають на ефективне функціонування оптового ринку овочевої продукції. Це система освіти, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи забезпечення всіх ланок галузі овочівництва, соціальна інфраструктура, ринкова інфраструктура та ін.

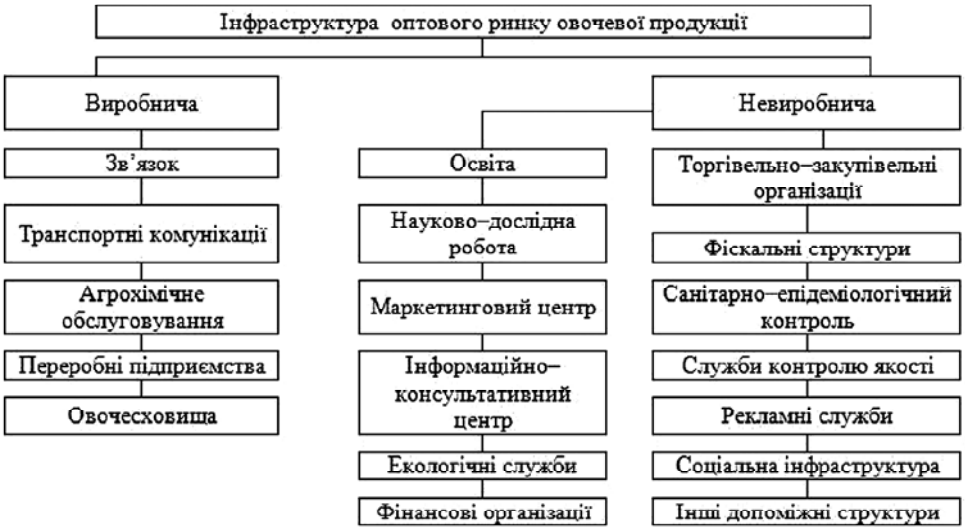

Рис. 1. Основні елементи інфраструктури оптового ринку овочевої продукції

Джерело: розроблено автором.

Одним з напрямків державної підтримки розвитку інфраструктури ринку овочевої продукції може бути стимулювання формування гарантованих каналів збуту у вигляді підтримки організації аукціонів і ярмарок, створення постійно діючих комерційних центрів, роздрібних ринків овочевої продукції. Розвиток і формування інфраструктури регіональних ринків овочевої продукції потрібно проводити за кількома конкурентними між собою і взаємодоповнюючими один з одним напрямками. При цьому процес оздоровлення або створення нових ринкових структур повинен одночасно поєднувати в собі спадкоємність і поетапний розвиток загальнодержавного овочевого ринку. Одним з перспективних шляхів розвитку загальнодержавного ринку овочевої продукції є підтримка створення мережі територіальних оптових ринків. Регіональний оптовий ринок овочевої продукції як саморегулююча система здатна в короткі терміни встановити баланс між попитом і пропозицією овочів, де попит є відображенням доходів населення і його купівельної спроможності.

Основними складовими інфраструктури оптового ринку є виробнича і торговельна частини. Виробнича інфраструктура, для приведення її в стан сталого розвитку, крім заходів цінового регулювання, потребує: детальної оцінки стану інвентарних площ тепличних комбінатів та розробки стратегії розвитку і ув'язки структури виробництва за кожним видом продукції зі станом сфери спо-

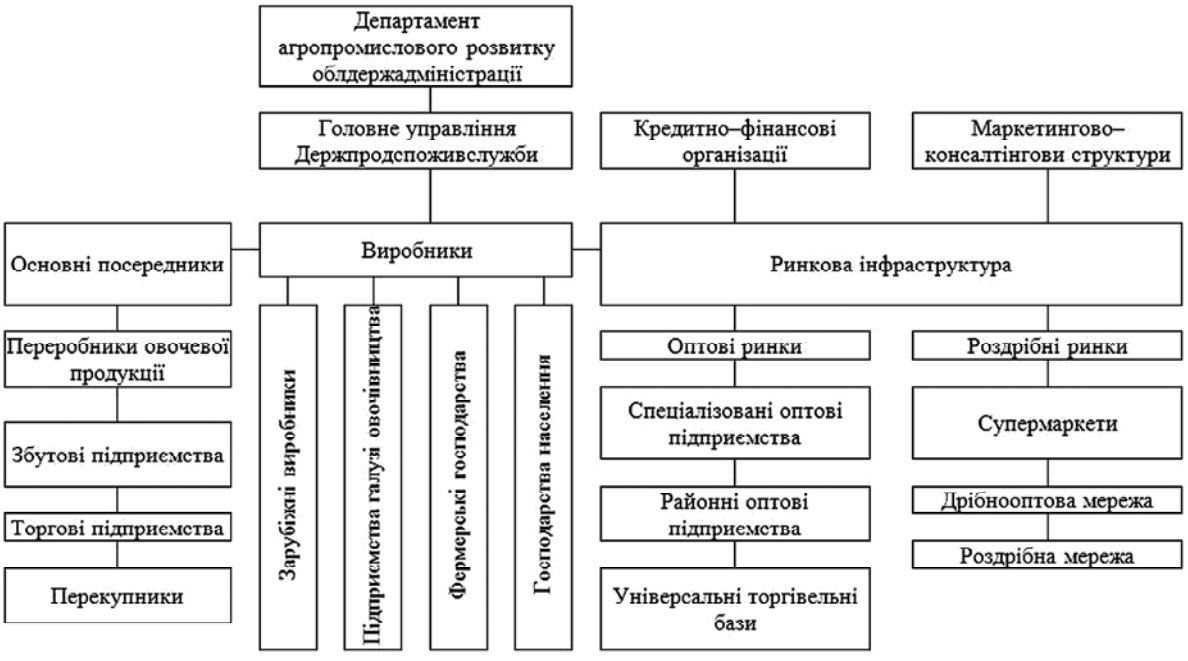

Рис. 2. Схема організаційної структури оптового ринку овочевої продукції м. Харків

Джерело: розроблено автором.

живання. Торгівельна інфраструктура ринку складається з оптового і роздрібного напрямків. Існуючі економічні взаємини між виробниками овочевої продукції і великими оптовими торгівельними підприємствами не забезпечують оптимізації ринкових відносин.

На нашу думку, стратегія розвитку оптової ланки повинна спиратися на створення вертикально інтегрованих структур за участю виробників свіжих овочів і великих оптових підприємств торгівлі. Доцільно знову задіяти систему взаємозв'язків, що вже виправдала себе на практиці: виробники — оптова структура — споживачі, але по якісно новій формі з використанням оптового продовольчого ринку.

Ми вважаємо, що в регіонах, які виробляють у промислових масштабах овочеву продукцію, необхідна організація великих оптових ринків, а в районах, які імпортують продукцію галузі овочівництва, слід створити продовольчі ринки для споживачів. Потреба створення системи оптових ринків овочевої продукції продиктована необхідністю в нових, ефективніших формах реалізації овочів, що дозволяють концентрувати конкретні види овочевої продукції в конкретному місці. У зв'язку з цим рекомендовано схему організаційної структури оптового ринку сільськогосподарської продукції в м. Харків (рис. 2).

Така система розподілу продукції має ряд переваг:

— по-перше, забезпечення великих міст свіжими і якісними продуктами харчування за прийнятними цінами;

— по-друге, підприємства галузі овочівництва отримують гарантований ринок збуту своєї продукції. Оптовий ринок висуває певні вимоги до товаровиробників і постачальників продовольства щодо якості товарів і їх стандартизації, поліпшення упаковки та розширення асортименту;

— по-третє, зростання товарообігу і формування актуальних ринкових цін дозволить підвищити рівень рентабельності;

— по-четверте, суб'єкти господарювання на ринку будуть забезпечені оперативною інформацією про попит і пропозицію, наявність товарів, рівень актуальних цін.

ВИСНОВКИ

Формування системи оптових ринків спроможне позитивно впливати на вирішення проблеми забезпечення населення товарами, сприяти виробникам продукції і переробним підприємствам у зниженні собівартості та нарощуванні обсягів виробництва, посиленні здорової конкуренції на споживчому ринку та здешевлення продовольчих товарів для кінцевого користувача. Інфраструктура ринків сільськогосподарської продукції і продовольства в цілому та її елементи торгівельного, виробничого, фінансово-кредитного призначення потребують значної роботи для розвитку й удосконалення. Без цього не можна розраховувати на нормальне функціонування власне ринку, тобто на збалансованість та стабільність процесу.

Література:

1. Baruk A. Marketing-mix w przedsiebiorstwie / A. Baruk, Lublin: WAR, 2001. — 86 c.

2. Kotler Ph. Kotler o marketingu / Ph. Kotler. — Krakow: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoly Biznesuю, 1999. — 24 c.

3. Гуторов А.О. Виробнича типізація сільськогосподарських підприємств у системі інтеграційних відносин / А.О. Гуторов // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. — 2015. — Вип. 162. — С. 130—138.

4. Писаренко В.В. Маркетинговое исследование потребителей, розничного и оптового сегмента рынка овощной продукции [Електронний ресурс] / В.В. Писаренко // Електронний журнал Agromage. — Режим доступу: http://agromage.com/stat_id.php?id=325

5. Маслак О. Розвиток ринку овочів / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. — 2016. — № 10. — С. 14—15.

6. Близький Р.С. Аналіз експортно-імпортних обсягів продажу овочів в Україні / Р.С. Близький // Економіка, менеджмент, підприємництво: зб. наук. пр. СНУ ім. В. Даля. — 2014. — № 24 (1). — С. 46—52.

7. Запша Г.М. Динаміка споживання продуктів харчування в умовах ринкових трансформацій аграрного сектора / Г.М. Запша // Економіка та держава. — 2015. — № 10. — С. 26—28.

8. Боев В.Р. Формирование рынка сельскохозяйственной продукции, продовольствия и материально-технических ресурсов / В.Р. Боев, А.Е. Романов, А.Ф. Серков и др. // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — № 22. — С. 7—14.

9. Митина И.Ф. Создание рыночной инфраструктуры в районе / Н.В. Митина, И.Ф. Хицков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — № 6. — С. 14—16.

10. Хафизов Д.Ф. Совершенствование подходов к формированию многоукладной экономики в аграрной сфере // Экономика сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности. — 2005. — № 9. — С. 48—49.

References:

1. Baruk, A. (2001), Marketing-mix w przedsiebiorstwie, WAR, Lublin, Poland.

2. Kotler, Ph. (1999), Kotler o marketingu, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoly Biznesuю, Krakow, Poland.

3. Hutorov, A.O. (2005), "Industrial typification of agricultural enterprises in the system of integration relations", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, vol. 162, pp. 130—138.

4. Pisarenko, V.V. (2017), "Marketing research of consumers, retail and wholesale segment of the vegetable market", Elektronnij zhurnal Agromage, [Online], available at: http://agromage.com/stat_id.php?id=325 (Accessed 27 Dec 2017).

5. Maslak, O. (2016), "Development of the vegetable market", Ahrobiznes s'ohodni , vol. 10, pp. 14—15.

6. Blyz'kyj, R.S. (2014), "Analysis of export-import volumes of vegetable sales in Ukraine", Ekonomika, menedzhment, pidpryiemnytstvo: zb. nauk. pr. SNU im. V. Dalia, vol. 24 (1), pp. 46—52.

7. Zapsha, H.M. (2015), "Dynamics of food consumption in the conditions of market transformations of agrarian sector", Ekonomika ta derzhava. vol. 10, pp. 26—28.

8. Boev, V.R. Romanov, A.E. and Serkov, A.F. et al. (2007), "Formation of the market of agricultural products, food and material resources", Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predprijatij, vol. 22, pp. 7—14.

9. Mitina, I.F. and Hickov, N.V. (2001), "Creation of market infrastructure in the district", Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predprijatij, vol. 6, pp. 14—16.

10. Hafizov, D.F. (2005), "Perfection of approaches to formation of multistructure economy in agrarian sphere", Jekonomika sel'skogo hozjajstva i pererabatyvajushhej promyshlennosti, vol. 9, pp. 48—49.

Стаття надійшла до редакції 06.01.2018 р.

УДК 657.6:331.2

А. А. Штех,
магістрант, Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
Н. В. Харченко,
д. е. н., професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ МАЛОЦІННИХ ТА ШВИДКОЗНОШУВАНИХ ПРЕДМЕТІВ

A. Shtekh,
master, Zaporizhya State Engineering Academy, Zaporizhya
N. Kharchenko,
Doctor of Economics, Professor of the Accounting, Analysis, Taxation and Audit Department,
Zaporizhya State Engineering Academy, Zaporizhya

THE WAYS OF THE LOW-VALUE AND FAST-WEARING ITEMS ACCOUNTING IMPROVEMENT

У статті досліджено зміст терміну "малоцінні та швидкозношувані предмети" (далі — МШП), наведено критерії визнання МШП активом, охарактеризовано синтетичний та аналітичний облік МШП. Обґрунтовано необхідність удосконалення синтетичного та аналітичного обліку та надано пропозиції щодотакого удосконалення.

In this article is researched the content of the term "Low-value and fast-wearing items", provided the criteria for recognition the low-value and fast-wearing items as an asset, characterized the synthetic and analytical accounting of the low-value and fast-wearing items. There's also substantiated the necessity of improving the synthetic and analytical accounting and there are also given suggestions for this improvement.

Ключові слова: малоцінні та швидкозношувані предмети, малоцінні, вартісний критерій, строк користування, синтетичний облік, аналітичний облік.

Key words: low-value and fast-wearing items, low value items, cost criterion, period of use, synthetic accounting, analytical accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах становлення ринкової економіки України зростає потреба в удосконалені бухгалтерського обліку, особливо це стосується великих підприємств де існує велика кількість господарських операцій, від відображення правильності яких залежать результати діяльності.

Особливе місце у виробничій діяльності підприємства займають малоцінні і швидкозношувані предмети (МШП), адже вони є засобами праці невисокої вартості з недовгим терміном служби, які відносяться до класу запасів. Малоцінні та швидкозношувані предмети суттєво відрізняються від інших видів запасів, бо МШП багаторазово беруть участь у виробництві та зберігають свою натурально-речову форму до кінця строку корисного використання. Тому нині залишається актуальним питання удосконалення обліку МШП.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основні аспекти удосконалення обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів знайшли своє відображення в наукових працях таких вітчизняних вчених, як: Данілов О.Д., Паєнтко Т.В., М.Ф. Огійчук, В.Я. Плаксієнко, М.І. Беленкова, Сук Л.К., Макаренко А.П., Мелїхова Т.О. та інші. Проте напрям удосконалення обліку МШП потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності малоцінних та швидкозношуваних предметів, виявлення проблемних питань обліку та шляхи їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про наявність та рух МШП і розкриття її у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" [3] та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [2]. У різних літературних джерелах можна зустріти дещо різне тлумачення малоцінних та швидкозношуваних предметів, та основні складові що входять до цього поняття залишаються незмінними (табл. 1).

Відповідно до П(С)БО 9 "Запаси" [3], малоцінні та швидкозношувані предмети визнаються активом, якщо:

— існує імовірність того, що в майбутньому підприємство отримає економічні вигоди, пов'язані з їх використанням;

— вартість МШП може бути достовірно визначена.

У Методичних рекомендаціях, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 10.01.2007 р.№ 2 (із останніми змінами та доповненнями від 30.12.2013 р.) вказані ще два критерії визнання МШП активом:

— підприємству перейшли ризики й вигоди, пов'язані з правом власності або з правом повного господарського оперативного управління на придбані (отримані) запаси;

— підприємство здійснює управління та контроль за МШП.

Основним та єдиним критерієм віднесення активів до МШП в бухгалтерському обліку є строк їх корисного використання:

Таблиця 1. Дослідження визначення терміну "малоцінні та швидкозношувані предмети"

№	Автор, джерело	Визначення
1	2	3
1	О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко [7, с. 256]	МШП – це засоби праці, які підприємство очікує використовувати менше одного року. До МШП також належать ті засоби праці, які, як очікують, використовуватимуть менше одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік
2	М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксієнко, М. І. Беленкова [6, с. 1042]	МШП є засобами праці, але на відміну від основних засобів їх вартість включають у запаси
3	Л. К. Сук [8, с. 663]	МШП – це предмети, які використовуються не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він триває понад один рік. Визначення поняття «малоцінні» у стандартах немає. Підприємство самостійно визначає, які предмети в нього малоцінні і мають обліковуватися на рахунку 22

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [2], для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух малоцінних та швидкозношуваних предметів, що знаходяться у складі запасів призначено рахунок 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети".

Характеристику рахунку 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети" наведено на рисунку 1.

Сальдо на початок періоду	
Дт	Кт
За первинною вартістю придбані (отримані) або виготовлені МШП (+)	За обліковою вартістю відпуск МШП в експлуатацію із списанням на рахунки обліку витрат, а також списання нестач і втрат від псування таких предметів (-)
Сальдо на кінець періоду	

Рис. 1. Характеристика рахунку 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети"

Аналітичний облік МШП ведеться за видами предметів по однорідних групах, установлених, виходячи з потреб підприємства.

Тому для більшої деталізації та відповідності синтетичного та аналітичного обліку пропонуємо розширити робочий план рахунків у залежності від наявності матеріально відповідальних осіб (далі — МВО).

Така деталізація робочого плану рахунків дасть змогу своєчасно і більш точно отримувати інформацію про наявність та рух МШП на підприємстві.

Аналізуючи первинну документацію з обліку МШП ми вважаємо доцільним створення додаткового реєстру оперативного (кількісного) обліку руху малоцінних і швидкозношуваних предметів, які знаходяться в експлуатації (табл. 2). Цей реєстр повинен включати за кожним видом МШП таку інформацію:

— найменування МШП;

— інформацію про надходження МШП;

— інформацію про передачу в експлуатацію МШП;

— інформацію про припинення експлуатації МШП;

— інформацію про вибуття МШП з підприємства;

— інформацію про наявність МШП на підприємстві.

Записи до реєстру повинні здійснюватись на підставі первинних документів, що відображають господарську операцію з МШП з обов'язковим відображенням даних документів в реєстрі.

Вирішуючи поставлені завдання щодо удосконалення обліку МШП на підприємствах, не можливо не приділити увагу покращенню аналітичного обліку. Оскільки аналітичний облік МШП ведеться за видами предметів по однорідних групах [2], установлених, виходячи з потреб підприємства, тому з метою отримання більш оперативної інформації про наявність та рух актуальним було б запровадження "Картки складського обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів" (рис. 2), в якій буде відображатись надходження, вибуття та залишок МШП. Така інформація дуже полегшить оперативний облік.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження було встановлено зміст терміну "малоцінні та швидкозношувані

Таблиця 2. Рекомендовані субрахунки рахунку 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети"

Рахунок	Назва рахунку	Субрахунок 1 порядку	Назва субрахунку	Субрахунки 2 порядку	Назва субрахунку
1	2	3	4	5	6
22	Малоцінні та швидкозношувані предмети	2201	Спецоснастка та спецінструмент	22011	МВО 1
				22012	МВО 2
				22013	МВО 3
				...	тощо
		2202	Інструмент	22022	МВО 1
				22023	МВО 2
				22024	МВО 3
				...	тощо
		2203	Господарський інвентар	22031	МВО 1
				22032	МВО 2
				22033	МВО 3
				...	тощо
		2204	Спеціальний одяг	22041	МВО 1
				22042	МВО 2
				22043	МВО 3
				...	тощо
		2205	Постільна білизна	22051	МВО 1
				22052	МВО 2
				22053	МВО 3
				...	тощо
		2206	Матеріали для соціальних потреб	22061	МВО 1
				22062	МВО 2
				22063	МВО 3
				...	тощо
		2209	МШП власного виробництва	22091	МВО 1
				22092	МВО 2
				22093	МВО 3
				...	тощо

Таблиця 3. Реєстр оперативного (кількісного) обліку руху малоцінних і швидкозношуваних предметів

№	Найменування МШП	Надходження					Передача в експлуатацію				Припинення експлуатації			Вибуття з підприємства				Наявність на підприємстві (у т.ч. в експлуатації)
		Дата	Джерело надходження	К-ть	Первинна вартість	Первинний документ	Дата	Місце експлуатації	МВО	Первинний документ	Дата	Причина	Первинний документ	Дата	К-ть	Причина	Первинний документ	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

предмети" та досліджено їх синтетичний та аналітичний облік. Запропоноване розширення плану рахунків у вигляді додаткових субрахунків до рахунку 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети" дасть змогу своєчасно і більш точно отримувати інформацію про наявність та рух МШП на підприємстві.

Виявивши недосконаліть первинної документації з обліку МШП, було запропоновано створення додаткового реєстру оперативного (кількісного) обліку руху малоцінних і швидкозношуваних предметів, які знаходяться в експлуатації.

Для покращення аналітичного обліку МШП запропоновано введення карток складського обліку МШП, в яких після кожної позиції МШП по надходженню і вибуттю виводиться залишок. І все це дасть змогу уникнути виникнення неправдивих та недостовірних облікових даних та спотворення інформації про фінансовий стан підприємства.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів. — 8-ме вид., доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець. — Житомир: ПП "Рута", 2009. — 912 с.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 № 246 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

4. Меліхова Т.О. Концептуальні основи відображення в обліку надходження ТМЦ та обладнання та обгрунтування віднесення їх до капітальних інвестицій або до запасів / Меліхова Т.О. Манойло Т.В. // Матер. Міжн. Науково-практ. конф. "Економіка і менеджмент — 2013: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку", 24—25 квітня 2014 р. — Т. 5: збір. наук. праць. — м. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2014. — С. 33—35.

5. Макаренко А.П. Стан та перспективи обліку виробничих запасів / Макаренко А.П., Ярданова Т.Г. // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 3. — Київ: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 4—6.

6. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами: підручник / М.Ф. Огійчук, В.Я. Плаксієнко, М.І. Беленкова та ін. / За ред. проф. М.Ф. Огійчука. — 6-те вид., перероб. і допов. — К.: Алерта. 2011. — 1042 с.

7. Данілов О.Д., Паєнтко Т.В. Р 68 Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 256 с.

8. Сук Л.К. Фінансовий облік: навчальний посібник / Л.К. Сук, П.Л. Сук. — 3-є вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2016. — 663 с.

9. Макаренко А.П. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць. — Вип. 22/1. — Переяслав -Хмельницький, 2014. — С. 85—94.

10. Макаренко А.П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Науково-виробничий журнал "Часо-

КАРТКА № ____ СКЛАДСЬКОГО ОБЛІКУ МАЛОЦІННИХ ТА ШВИДКОЗНОШУВАНИХ ПРЕДМЕТІВ
Номенклатурний номер_____

Науменування МШП_____

Дата запису	Номер документа	Номер за порядком	Від кого одержано чи кому відпущено	Надходження	Вибуття	Залишок	Контроль (підпис, дата)
1	2	3	4	5	6	7	8

Рис. 2. Рекомендована картка складського обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів

пис економічних реформ". — Луганськ: Східноукраїнський національний університет. В. Даля, 2014. — № 1. — С. 26—32.

11. Меліхова Т.О. Організація обліку касових операцій / Т.О. Меліхова, Т.В. Монойло // Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах. Т. IV. — Запоріжжя, ЗДІА, 2014. — 61 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http// zgia.zp.ua

12. Меліхова Т.О. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ / Т.О. Меліхова, Т. В. Манойло // Вісник Дніпропетровського національного університету. Сер. "Економіка". — Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. — № 10/1. Т. 22 — С. 158—164.

13. Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку витрат підприємства / Т.О. Меліхова, Г.С. Хайло // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. "Україна-Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції", 25—27 вересня 2014 р.: збір. матер. — Запоріжжя: ЗДІА. Т. I, 2014. — С. 221—224.

14. Меліхова Т.О. Сучасні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Т.О. Меліхова, Д.А. Мась // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 2. — Київ: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.

15. Меліхова Т.О. Проблеми та шляхи удосконалення обліку основних засобів на підприємстві / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Апробація результатів дослідження. Найважливіші положення та висновки магістерської роботи доповідалися на XXI науково-технічної конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА (м. Запоріжжя, 2016 р.).

16. Теорія і методика документування в обліку і аудиті: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА спеціальності 6.030509 "Облік і аудит" денної та заочної форми навчання. / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина. — Ч. 1. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 196 с.

17. Ткач А.А. Розвиток інституту інформаційної безпеки підприємства на основі раціонального документування обліку розрахунків з покупцями / А.А. Ткач, Т.О. Меліхова // Інституціональний вектор економічного розвитку. — Мелітополь, 2012. — № 5 (1). — С. 7—12.

18. Макаренко А.П. Адаптація обліку фінансових інвестицій відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності / А.П. Макаренко, С.С. Лазаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — Вип 2 (14). — Бердянськ, 2011. — С. 102 — 106.

19. Макаренко А. П. Шляхи удосконалення організації обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 33—39.

20. Макаренко А. П. Обгрунтування інформаційної основи обліку ТМЦ на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 2. — Київ: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.

21. Макаренко А.П. Удосконалення організації обліку короткострокової дебіторської заборгованості на підприємстві / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмєдова // Матеріали XXII Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Економіка та менеджмент. Т. IV. — Запоріжжя, ЗДІА, 2017. — 165 с.

22. Макаренко А.П. Фінансовий облік 1: навчальний посібник. — Видання 2-ге, доповнене, перероблене [гриф МОН України] / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Г.М. Безкоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

23. Меліхова Т.О. Вплив обліку оренди на рівень фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська // Культура народов Причерноморья. — Симферополь, 2011. — № 217. — С. 61—63.

24. Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку заробітної плати та аналізу податкового навантаження для підвищення рівня фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Р. Єременко // Економічний вісник Донбасу: наук. журнал. — Луганськ, 2012. — Вип. 1 (27). — С. 150—155.

25. Меліхова Т.О. Документування обліку розрахунків за заробітною платою з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, С. Голубенко // Складні системи і процеси. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 1 (21). — С. 63—67.

26. Меліхова Т.О. Удосконалення аналітичного обліку розрахунків за заробітною платою для підвищення якості контролю / Т.О. Меліхова, М. Єременко // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів "Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні", 28 лютого 2013 р.: збір. наук. праць. — Ірпінь: НУ ДПСУ, 2013. — Ч. 2. — С. 105—107.

References:

1. Butynets', F.F. (2009), Bukhhalters'kyj finansovyj oblik [Accounting and financial accounting], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

2. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Instruction for the use of the Plan of Accounts for Assets, Capital, Commitments and Business Operations accounting at Enterprises and Organizations" (with changes and editions), available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99

3. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Regulation (standard) of accounting 9 "Stocks"" (with changes and editions), available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

4. Melikhova, T.O. and Manojlo, T. V (2014), "The conceptual bases of reflection material values inflows in accounting and justification of their attribution to capital investments or inventories", Ekonomika i menedzhment — 2013: perspektyvy intehratsii ta innovatsijnoho rozvytku [Economics and Management 2013: Prospects for the Integration and Innovation Development], XXIX Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [XXIX International scientific and practical conference], National University, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 33—35.

5. Makarenko, A.P. and Yardanova, T.H. (2016), "Status and prospects of inventory accounting", Sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok [Social-ekonomic development], XXXII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [XXXII International scientific and practical conference], Laboratory of thought, Kyiv, Ukraine, pp. 4—6.

6. Ohijchuk, M.F. Plaksiienko, V.Ya. and Belenkova, M.I. (2011), Finansovyj ta upravlins'kyj oblik za natsional'nymy standartamy [Financial and management accounting according to national standards], 6th ed, Alerta, Kyiv, Ukraine.

7. Danilov, O. D. and Paientko, T. V. (2011), Finansy pidpryiemstv u zapytanniakh i vidpovidiakh [Enterprises' finances in questions and answers], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

8. Suk, L.K. and Suk, P.L. (2016), Finansovyj oblik [Financial accounting], 3rd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova N.S. (2014), "The accounting registers improvement with the aim of enterprise' timely management and its financial security control", Ekonomichnyj visnyk universytetu, Vypusk 22/1, pp. 85—94.

10. Makarenko, A. P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2014), "The information base for simplified reporting is an instrument of management and financial security", Chasopys ekonomichnykh reform, № 1, pp. 26—32.

11. Melikhova, T.O. and Monojlo, T.V. (2014), "The organization of cash operations accounting", Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh [The problems of the economic development in modern conditions], XIX Naukovo-tekhnichna konferentsiya studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA [XIX Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Tea3chers at Zaporizhya State Engeneering Academy], Zaporizhya State Engeneering Academy, Zaporizhya, Ukraine, pp. 61.

12. Melikhova, T.O. and Manojlo, T. V. "Problematic aspects of the inventories and equipment reflection in accounting when referring them to capital investments according to the Regulations (Standards) of the Accounting Standards and International Financial Reporting Standards", Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu. Seriia "Ekonomika", vol. 22, pp. 158—164.

13. Melikhova, T.O. and Khajlo, H.S. (2014), "The conceptual bases of the enterprise expenses accounting", Ukraina — Pol'scha: dialoh kul'tur v konteksti ievrointehratsii [Ukraine — Poland: culture dialogue in the eurointegraition contecst], Mizhnarodna naukovo — praktichna konferenciya [International scientific and practical conference], Zaporizhya State Engeneering Academy, Zaporizhya, Ukraine, pp. 221—224.

14. Melikhova, T.O. and Mas', D.A. (2016), "Modern problems in the receivables accounting", Sotsial'no — ekonomichnyj rozvytok [Social — economic development], XXXII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [XXXII International scientific and practical conference], Laboratory of thought, Kyiv, Ukraine, pp. 22—23.

15. Melikhova, T.O. and Nikolaienko, N.S. (2016), "The problems and ways of improving the accounting of fixed assets at the enterprise", Aprobatsiia rezul'tativ doslidzhennia. Najvazhlyvishi polozhennia ta vysnovky mahisters'koi roboty [Approval of research results. The most important positions and conclusions of the master's work], XXI naukovo — tekhnichna konferentsiia studentiv, mahistrantiv, aspirantiv i vykladachiv [XXI Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at Zaporizhya State Engeneering Academy], Zaporizhya State Engeneering Academy, Zaporizhya, Ukraine.

16. Makarenko, A.P. Panchenko, O.M. Taratuta, L.V. Melikhova, T.O. and Ptitsina, L.A. (2011), Teoriia i praktyka dokumentuvannia v obliku i audyti [The theory and practice of documenting in accounting and audit], Zaporizhya State Engeneering Academy, Zaporizhya, Ukraine.

17. Tkach, A.A. and Melikhova, T.O. "The development of the enterprise Information Security Institute on the basis of rational document accounting of the payments with buyers", Instytutsional'nyj vektor ekonomichnoho rozvytku, № 5 (1), pp. 7—12.

18. Makarenko, A. P. and Lazarenko, S.S. (2011), "The financial investments accounting adaptation according to the international financial reporting standards", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vyp 2 (14), pp. 102—106.

19. Makarenko, A. P. and Lytvynenko, I.O. (2015), "The ways of improvement the organization of accounting and auditing of the material values at the enterprise", Naukovi pratsi Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii, vyp. 2 (11), pp. 33—39.

20. Makarenko, A. P. and Lytvynenko, I.O. (2016), "The justification of the information base for the Material Values accounting at the enterprise", Sotsial'no — ekonomichnyj rozvytok [Social-economic development], XXXII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [XXXII International scientific and practical conference], Laboratory of thought, Kyiv, Ukraine, pp. 22—23.

21. Makarenko, A. P. and Akhmiedova, D.V. (2016), "The improvement of the short — term receivables accounting at the enterprise", XXII Naukovo — tekhnichna konferentsiya studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA [XXII Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at Zaporizhya State Engeneering Academy], Zaporizhya State Engeneering Academy, Zaporizhya, Ukraine, pp. 165.

22. Makarenko, A.P. Panchenko, O.M. and Bezkosta, H.M. (2017), Finansovyj oblik 1 [Financial accounting 1], ZDIA, Zaporizhia, Ukraine.

23. Melikhova, T.O. (2011), Vplyv obliku orendy na riven' finansovoi bezpeky pidpryiemstva / T.O. Melikhova, Yu.V.Podmeshal's'ka // Kul'tura narodov Prychernomor'ia, Symferopol', № 217, pp. 61—63.

24. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M.R. (2012), "The conceptual bases of wage accounting and tax burden analysis for the improvement of financial security level at the enterprise", Ekonomichnyj visnyk Donbasu, Luhans'k, vyp. 1 (27), pp. 150—155.

25. Melikhova, T.O. Holubenko, S. (2012), "The documentation of the payroll accounting for the purpose of strengthen the enterprice's information security", Skladni systemy i protsesy, № 1 (21), pp. 63—67.

26. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2013), "The improvement of the analytical payroll accounting for rising the control quality", Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalters'koho obliku v Ukraini [The state and prospects of accounting development in Ukraine], Vseukrains'ka naukovo — praktychna konferentsiia molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv [All-Ukrainian scientifically practical conference of young scientists, graduate students and students], Irpin', Ukraine, pp. 105—107.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2017 р.

УДК 657

О. С. Горай,
здобувач кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА АКТИВІВ, ЩО ВТРАЧЕНО АБО ПОШКОДЖЕНО В РЕЗУЛЬТАТІ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ОКУПАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Gorai,
Candidate of the Department of Accounting and Audit Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr

ACCOUNTING ACCOUNT OF LIABILITIES AND ASSETS LOSSED OR DAMAGINED IN RESULT OF BOARD ACTION AND BUILDING OF PUBLIC TERRITORIES

У статті досліджено праці вчених, які присвячені відображенню наслідків надзвичайних ситуацій в системі рахунків бухгалтерського обліку. Запропоновано підхід генерування наслідків бойових дій та окупації державних територій на рахунках бухгалтерського обліку, що враховує результати попередників та визначену специфіку таких наслідків. Використання зазначеного підходу до побудови робочого плану рахунків дозволить формувати, зберігати та оприлюднювати інформацію про наслідки бойових дій та окупації державних територій як в частинні об'єктів, що складають господарську діяльність, так і в частинні об'єктів, які її забезпечують. Визначено порядок відображення в розрізі кожної групи об'єктів бухгалтерського обліку, а саме: дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, необоротних активів, запасів, грошових коштів, а також інших витрат, на рахунках яких відображатимуться втрати підприємства.

The article deals with the works of scientists, which are devoted to the reflection of the consequences of emergencies in the system of accounting accounts. The approach of the generation of the consequences of military operations and the occupation of state territories on the accounts, which takes into account the results of precursors and the specific nature of such consequences, is proposed. The use of this approach to the construction of a working plan of accounts will allow the formation, storage and disclosure of information on the consequences of hostilities and the occupation of state territories as part of the objects that constitute economic activity, and in particular objects that provide it. The order of reflection in the section of each group of objects of accounting, namely: accounts receivable, accounts payable, non-current assets, stocks, cash, as well as other expenses on accounts which will show loss of the enterprise, are determined.

Ключові слова: бухгалтерський облік, активи, зобов'язання, бойові дії, облікове відображення.
Key words: accounting, assets, liabilities, military operations, accounting reflection.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для забезпечення повноцінною, достовірної та якісної оцінки господарської діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах надзвичайних ситуацій, бойових дій та окупації державних територій є потреба у відповідному відображенні їх наслідків на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності. Зважаючи на виділені та ідентифіковані нами об'єкти в розділі 1 є потреба у відображенні обгрунтованих властивостей. "На території Луганської області, підконтрольній українській владі, здійснює виробничу діяльність 489 промислових підприємств, з них 9 — великих, 99 — середніх та 381 мале. Основні підприємства зосереджено у містах: Сєвєродонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Кремінна" [2].

Відсутність такої інформаціє унеможливлює прийняття ефективних управлінських рішень та знижує інвестиційну привабливість вітчизняного бізнесу. "Традиційні ризики інвестиційної діяльності в Україні, пов'язані з інституційними чинниками та низькою ефективністю державної політики, нині посилюються політично-економічною нестабільністю. Дія зазначених чинників змушує компанії відмовлятися або відкладати на майбутнє реалізацію інвестиційних проектів. У 2014 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 2451,7 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становило 13592,1 млн дол. (у т.ч. за рахунок курсової різниці — 12246,5 млн дол.). У разі реалізації негативного сценарію масштаби відпливу капіталу надалі збільшуватимуться, оскільки на сьогодні його загальмовано неможливістю продажу активів (насамперед у зоні конфлікту) або невигідністю такого продажу через девальвацію гривні" [6]. "Згідно з дослідженням Національної академії наук України на підставі даних Мінрегіонбуду України, станом на вересень 2014 року у Луганській області внаслідок бойових дій зазнали значних руйнувань 14 міст обласного підпорядкування (1,6 млн осіб) та 8 районів (350 тис. осіб), у Донецькій області з 28 міст обласного підпорядкування (3,67 млн осіб) та 18 районів (650 тис. осіб), зазнали значних руйнувань 21 місто (3,39 млн осіб) та 13 районів (520 тис. осіб)" [3].

У цілому говорячи про наслідки бойових дій для вітчизняних підприємств, варто вказати на таке:

— електроенергетична галузь: в результаті бойових дій працюють тільки 8 ліній електромереж, що знаходяться на балансі Луганської ТЕС;

— газопостачальні підприємства: "Протягом першого півріччя 2015 року на впровадження господарської діяльності ПАТ "Луганськгаз" негативно діяла складна ситуація в регіоні у зв'язку із проведенням антитерористичної операції. У товариства відсутня можливість розпоряджатися майном відокремлених структурних підрозділів: Алчевського, Антрацитівського, Краснодонського, Краснолуцького, Луганського, Стахановського ... Відповідно до інформації газопостачальної компанії, господарським комплексом області за січень — липень 2015 року спожито (без урахування окупованої території) 325,1 млн м^3 природного газу" [3].

— металургійне виробництво: більша частинні металургійного виробництва знаходить на території, що непідконтрольна державній владі (ПрАТ "Алчевський металургійний комбінат", ПАТ "Стахановський завод феросплавів", ПАТ "Луганський трубний завод", Лутугинський державний науково-виробничий валковий комбінат, ТОВ "Метали і полімери"). На підконтрольній державній владі території знаходяться велике металургійне підприємство ХКО ім. Г.І. Петровського і ПАТ "Стахановський завод технічного вуглецю";

— видобуток вугілля: на підконтрольні території знаходяться 4 шахти ПАТ "Лисичанськвугілля" та 4 ДП "Первомайськвугілля". "За оперативними даними обсяг виробництва (видобуток вугілля) за переш півріччя 2015 року склав 562,7 тис. тонн: ДП "Первомайськвугілля" видобуто 209,1 тис. тонн вугілля (50,3% від планового завдання); ПАТ "Лисичанськвугілля" видобуто 353,6 тис. тонн вугілля (83,6% від планового завдання)" [5];

— сільське господарство: "В області сконцентровано 1908,7 тис. га земель сільськогосподарського призначення, або 4,6% до загальної площі сільськогосподарських угідь України, у т.ч. ріллі — 1277,1 тис. га, або 3,9% ріллі України. На територіях підконтрольних українській владі знаходиться 1281,9 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них ріллі — 895,7 тис. га. На сьогодні 10,6 тис. га земель сільськогосподарського призначення підлягають розмінуванню (Новоайдарський, Попаснянський, та Станично-Луганський райони). Виробництво сільськогосподарської продукції, на підконтрольних українській владі територіях здійснюють 988 агропромислових формувань та понад 43,3 тис. особистих селянських господарств. Проведення антитерористичної операції на території Луганської області вплинуло на показники сільськогосподарської галузі. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у першому півріччі 2015 року порівняно з першим півріччям 2014 року становив 69,4% (без урахування частини зони проведення антитерористичної операції)" [1].

Зазначене актуалізує проблеми організації та методики облікового відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій, зокрема розробку процедури відображення на рахунках бухгалтерського обліку із врахуванням властивостей виявлених в 1-му та 2-му розділах. В цьому контексті дослідження побудуємо в розрізі об'єктів бухгалтерського обліку: дебіторська та кредиторська заборгованість, необоротні та оборотні активи, грошові кошти та їх еквіваленти. За кожним об'єктом визначимо особливості сучасного порядку відображення та напрями його розвитку через розробку аналітичного обліку та порядку застосування подвійного запису. В сукупності це стане завершальним етапом формування попередніх розробок та визначить комплексність результатів дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Перш ніж перейти до розробки положень відображення наслідків бойових ді та окупації державних територій в частинні зазначених об'єктів, через застосування елементу методу бухгалтерського обліку подвійний запис, варто визначити механізм генерування інформації про всі наслідки на відповідних рахунках. У розвитку елементу методу бухгалтерського обліку — рахунки в частинні відображення наслідків надзвичайних ситуацій працювали вітчизняні вченні:

Грицишен Д.О. запропонував відображати наслідки надзвичайних ситуацій на рахунку 978 "Витрати від надзвичайних ситуацій". Зокрема автором зазначено, що "запропоновані зміни до Інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку в частині рахунку 97 "Інші витрати" (введено субрахунок 978 "Витрати від НС" для відображення витрат від НС та поточних витрат, пов'язаних з ліквідацією їх наслідків" [4, с. 20]. Заданим рахунком в дисертації вченого запропоновано наступні аналітичні розрізи: 978.1 "Втрати від надзвичайних ситуацій" (978.1.1 "Економічні наслідки надзвичайних ситуацій", 978.1.2 "Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій", 978.1.3 "Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій"), 978.2 "Витрати на ліквідацію

Таблиця 1. Пропозиції щодо відображення наслідків бойових дій на рахунках бухгалтерського обліку

Рахунок		Субрахунок		Аналітичні рахунки 1-го рівня		Аналітичні рахунки 1-го рівня	
Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва
Об'єкти, що складають господарську діяльність							
8-й клас[1]	Транзитні рахунки за запитом	8N	Наслідки надзвичайних ситуацій	8N.1	Наслідки надзвичайних ситуацій природного характеру		
				8N.2	Наслідки надзвичайних ситуацій техногенного характеру		
				8N.3	Наслідки надзвичайних ситуацій техногенного характеру	8N.3.1	Наслідки бойових дій
						8N.3.1	Наслідки окупації окупації державних територій
Об'єкти, що забезпечують господарську діяльність							
97	Інші витрати	978[2]	Витрати від надзвичайних ситуацій	978.1	Витрати необоротних активів в результаті бойових дій та окупації державних територій	978.1.1	Втрачені необоротні активи
						978.1.2	Пошкоджені необоротні активи
						978.1.3	Зменшення корисності необоротних активів
				978.2	Витрати оборотних активів в результаті бойових дій та окупації державних територій	978.2.1	Втрачені оборотні активи
				978.3	Списання дебіторської заборгованості в результаті бойових дій та окупації державних територій	978.3.1	Списана дебіторська заборгованість за видами заборгованості або контрагентами
				978.4	Втрати грошових коштів та їх еквівалентів в результаті бойових дій та окупації державних територій	978.4.1	В національні валюті
						978.4.2	В іноземній валюті

[1] Кольором виділено рахунки запропоновані автором.
[2] Виділення такого класу рахунків запропоновано в дисертації К.Ю. Поляк [7].
[3] Виділення такого рахунку запропоновано в дисертації Д.О. Грицишена [4].

наслідків надзвичайних ситуацій". Особливістю запропонованих аналітичних розрізів є формування інформації про складові сталого розвитку та забезпечення економіко-екологічної безпеки підприємства.

Настенко М.М. досліджувала проблеми організації та методики облікового відображення наслідків надзвичайних ситуацій до реформування бухгалтерського обліку у 2012 р., що передбачало виключення такого виду діяльності як надзвичайна діяльність відповідно до вимог МСФЗ. Саме тому розвиток рахунків за даним об'єктом має свої особливості, а саме витрат та доходів надзвичайної діяльності в аналітичних розрізах за видами звичайної діяльності (99 "Надзвичайні витрати" (991"Надзвичайні операційні витрати", 992 "Надзвичайні фінансові витрати", 993 "Надзвичайні інвестиційні витрати") та 75 "Надзвичайні доходи" (751 "Надзвичайні операційні доходи"; 752 "Надзвичайні фінансові доходи"; 753 "Надзвичайні інвестиційні доходи").

Поляк К.Ю. запропонувала відображати вплив наслідків надзвичайних ситуацій на господарську діяльність підприємства через застосування транзитних рахунків. Зокрема одним із пунктів наукової новизни в дисертації автора зазначено: "методичні положення бухгалтерського обліку наслідків НС на основі застосування транзитних рахунків, зокрема розроблено механізм застосування транзитних рахунків за запитом (8 клас рахунків "Транзитні рахунки за запитом", рахунок 82 "Наслідки НС") та запропоновано фрагмент робочого плану рахунків через розширення аналітичних розрізів до субрахунків 821 "Виробничі витрати спричиненні наслідками НС", 822 "Загальновиробничі витрати спричиненні наслідками НС", 823 "Адміністративні витрати спричиненні наслідками НС", 824 "Витрати на збут спричиненні наслідками НС", 825 "Інші операційні витрати спричиненні наслідками НС", що лягли в порядок облікового відображення, який враховує властивості даного об'єкту управління та дозволяє забезпечувати комплекс інформаційних запитів щодо їх впливу на показники господарської діяльності" [7, с. 7].

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зазначенні вчені розвинули організацію та методику бухгалтерського обліку наслідків надзвичайних ситуацій, що дозволило підвищити якість інформації про господарську діяльність підприємства в умовах надзвичайних ситуацій. Окремі аспекти із пропозиції авторів щодо розвитку рахунків можуть бути використанні для відображення наслідків бойових дій та окупацію державних територій через їх адаптацію та розвиток відповідно до їх властивостей. Зауважимо, що пропозиції М.М. Настенко не відповідають сучасному підходу до поділу господарської діяльності на види, з чим погоджуємося у зв'язку з невідповідністю виділення надзвичайної діяльності принципу відповідності доходів та витрат.

Грицишен Д.О. та Поляк К.Ю. розробили порядок відображення наслідків надзвичайних ситуацій на рахунках бухгалтерського обліку в принципово різних напрямах. Так, Д.О. Грицишен обгрунтував порядок відображення наслідків надзвичайних з позиції їх впливу на об'єкти, що забезпечують господарську діяльність: необоротні та оборотні активи, відходи, зобов'язання що виникли в результаті спричиненої шкоди третім особам. Дисертаційне дослідження К.Ю. Поляк направлене на розвиток

організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку наслідків надзвичайних ситуацій з позиції впливу на об'єкти, що складають господарську діяльність, зокрема виробничих процесів, що відображаються в структурі виробничих витрат та витрат періоду.

Для відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій можливо використання пропозицій як Д.О. Грицишена, так і К.Ю. Поляк щодо відображення наслідків надзвичайних ситуацій. Проте вченими не в повній мірі визначено властивості наслідків саме бойових дій та окупації державних територій та не враховано весь комплекс об'єктів. Саме тому пропонуємо для відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій на рахунках бухгалтерського обліку такий підхід:

— для відображення об'єктів бухгалтерського обліку, що складають господарську діяльність (операційна, фінансова, інвестиційні діяльність) — транзитні рахунки (8-й клас рахунків);

— для відображення об'єктів бухгалтерського обліку, що забезпечують господарську діяльність (необоротні та оборотні активи, зобов'язання, грошові кошти та їх еквіваленти) — рахунки інших витрат господарської діяльності (9-й клас рахунків).

У контексті зазначеного пропонуємо підхід генерування наслідків бойових дій та окупації державних територій на рахунках бухгалтерського обліку, що враховує результати попередників та визначену нами специфіку таких наслідків (табл. 1).

Використання зазначеного підходу до побудови робочого плану рахунків дозволить формувати, зберігати та оприлюднювати інформацію про наслідки бойових дій та окупації державних територій як у частинні об'єктів, що складають господарську діяльність, так і в частинні об'єктів, які її забезпечують. В цьому дослідженні приділено увагу об'єктам, які забезпечують господарську діяльність. Визначимо порядок їх відображення в розрізі кожної групи об'єктів.

1. Бухгалтерський облік дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість є особливим об'єктом управління в мовах впливу бойових дій та окупації державних територій на взаємовідносини між суб'єктами господарювання. Питання облікового відображення впливу наслідків бойових дій та окупації державних території на дебіторську заборгованість, обмовлене, вагомим значення даного об'єкту у формуванні аналітичних показників.

Вітчизняні дослідники наголошують на потреб ефективного управління дебіторської заборгованості в контексті аналітичної оцінки господарської діяльності. Зокрема Я.В. Сливка вказує: "Дієва та чітка організація системи розрахунків з покупцями та замовниками є необхідною умовою оптимізації грошового обороту будь-якого суб'єкта господарювання, а також його стабільного та ефективного функціонування ... Відсутність або неповнота інформації про розрахунки з покупцями та замовниками у звітності підприємства може призвести до некоректних аналітичних розрахунків і висновків щодо динаміки оборотності активів та інших показників ділової активності підприємства, ліквідності балансу та платоспроможності в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Отже, тільки ефективно організований бухгалтерський облік операцій за розрахунками з покупцями та замовниками може забезпечити формування достовірної інформації щодо розрахунково-платіжних операцій підприємства, регулювання порядку їх здійснення з найменшими втратами та прийняття своєчасних управлінських рішень" [8, с. 1].

Федорченко О.Є. зазначає що дебіторська заборгованість "безпосередньо впливають на фінансову стійкість, базу оподаткування підприємства, виконання плану доходів та витрат і, як наслідок, на досягнення стратегічних цілей його розвитку в умовах ринку та забезпечення конкурентоспроможності, прибутковості господарської діяльності" [9].

У контексті цього операції щодо управління дебіторською заборгованість з підприємства, що знаходилися або знаходяться на території бойових ді або окупованих територіях, мають бути відображенні на рахунках зважаючи на можливість її подальшого повернення, законності співпраці з такими підприємствами та наявність з ними зв'язку.

Питання розвитку бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: С.Л. Береза, П.Н. Василенко, Н.В. Гавришко, Й.Я. Даньків, В.Н. Жуков, В.С. Ківачук, М.Р. Лучко, В.Г. Макаров, М.Ю. Медведєв, М.Я. Остап'юк, Д.О. Панков, І.В. Орлов, О.М. Петрук, В.М. Пархоменко, К.В. Романчук, Я.В. Соколов, Я.В. Сливка, І.В. Супрунова, К.С. Сурніна, В.Г. Швець, І.Ф. Шер, І.Й. Яремко. Вченими розробленні теоретичні та організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості підприємства в звичайних умовах його функціонування. Неврахування впливу наслідків бойових дій та окупації державних територій пов'язано з відсутністю на певний час економічного розвитку потреби в таких положеннях.

Відповідно до положень є потреба у відображення на рахунках таких операцій:

— списання дебіторської заборгованості;

— зміна статусу дебіторської заборгованості.

Списати дебіторську заборгованість можливо лише за наявності підтвердженої інформації, що підприємство-боржник діє за законами держави-агресора або незаконних формувань ("Донецької народної республіки" та "Луганської народної республіки"). Офіційним підтвердженням є санкційні списки урядових організацій України або зарубіжних країн та міжнародних організацій. Загалом, інформація про персональні санкції оприлюднюється на офіційному сайті Ради національної безпеки в вигляді указів Президента України. Саме тому пропонуємо, постановою Кабінету міністрів України дозволити підприємствам списувати такий вид заборгованості без рішення суду на витрати підприємства. З відображенням на аналітичному рахунку 978.3. "Списання дебіторської заборгованості в результаті бойових дій та окупації державних територій". Одночасно пропонуємо відображати списання такої заборгованості на позабалансових рахунках. Це пов'язано з потребою зберігання інформації про списану дебіторську заборгованість на випадок можливості її повернення в майбутньому. Для цього пропонуємо такі зміни у веденні позабалансового обліку (табл. 2).

Таблиця 2. Відображення списаної дебіторської заборгованості на рахунках позабалансового обліку

Субрахунок		Аналітичний рахунок	
Шифр	**Назва**	**Шифр**	**Назва**
071	Списана дебіторська заборгованість	071.X.1	Списана дебіторська заборгованість в діяльності контрагента на окуповані території
		071.X.2	Списана дебіторська заборгованість в діяльності контрагента на території АТО непідконтрольній державній владі
		071.X.3	Списана дебіторська заборгованість в результаті неспроможності контрагента погасити її через бойові дії та окупацію державних територій

Таблиця 3. Відображення зміни статусу дебіторської заборгованості на рахунках аналітичного обліку

Субрахунок		Аналітичний рахунок	
Шифр	**Назва**	**Шифр**	**Назва**
341	Короткострокові векселі, одержані в національній валюті	341.X	Короткострокові векселі, одержані в національній валюті від контрагентів, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
342	Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті	342.X	Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті від контрагентів, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
361	Розрахунки з вітчизняними покупцями	361.X.	Дебіторська заборгованість контрагентів, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
371	Розрахунки за виданими авансами	371.X	Розрахунки за виданими авансами контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
374	Розрахунки за претензіями	374.X	Розрахунки за претензіями контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	375.X	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків контрагентами, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
377	Розрахунки з іншими дебіторами	377.X	Розрахунки з іншими дебіторами зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій

Таблиця 4. Порядок облікового відображення списання та зміни статусу дебіторської заборгованості

Зміст господарської операції	Проводка		Первинний документ
	Д-т	К-т	
Відображено списання дебіторської заборгованості контрагентів, що внесенні до санкційних списків	978.3	34, 36, 37	Акт списання дебіторської заборгованості
Відображення списаної дебіторської заборгованості на рахунках позабалансового обліку	071.X.1,2,3	-	
Відображення списаної дебіторської заборгованості на рахунках позабалансового обліку після завершення строку позовної давності	-	071.X.1,2,3	Довідка бухгалтерії
Відображено зміну статусу дебіторської заборгованості через втрату зв'язку із контрагентом	341.X, 342.X, 361.X., 371.X, 374.X, 375.X, 377.X	341, 342, 361, 371, 374, 375, 377	Акт про зміну статусу дебіторської заборгованості

Інформація про списану дебіторську заборгованість в результаті незаконної діяльності контрагентів на території бойових дій та окупації державних територій на позабалансових рахунках має міститися до моменту закінчення строку позивної давності. На наступний день після закінчення строку позовної давності необхідно бухгалтер має здійснити обернений запис на відповідному позабалансовому рахунку.

У випадку зміни статусу дебіторської заборгованості через втрату зв'язку із контрагентами, що знаходяться на території бойових ді або окупованій території є потреба у її відображенні на відповідних аналітичних рахунках, що в результаті мають відобразитися у примітках до річної фінансової звітності (табл. 3).

Розроблені підходи до організації аналітичного обліку дозволяють розкривати таку інформацію у примітках до річної фінансової звітності в частинні характеристики дебіторської заборгованості. Крім того, така інформація є корисною для внутрішніх користувачів при оцінці ліквідності активів підприємства.

Порядок застосування подвійного запису щодо відображення списання та зміни статусу дебіторської заборгованості на запропонованих рахунках бухгалтерського обліку представлено в таблиці 4.

Застосування запропонованого підходу дозволять сформувати інформацію для оцінки аналітичних показників, які характеризують фінансовий стан підприємства, що в результаті забезпечить ефективність управління ліквідністю підприємства.

2. Бухгалтерський облік кредиторської заборгованості.

Досить гостро в сучасних умовах стоїть питання управління кредиторською заборгованістю, яка виникла в результаті договірних відносин з підприємствами, що знаходяться на території бойових дій або окупованих державних територіях. Це обумовлено тим, що окремі контрагенти можуть провадити свою діяльність за законами держави-агресора або незаконних формувань або ж окремими втрачено зв'язок.

Вітчизняними вченими вагоме значення приділено питанню розвитку організації та методики бухгалтерського

Таблиця 5. Пропозиції застосування рахунків бухгалтерського обліку для відображення списання кредиторської заборгованості

Субрахунок		Аналітичні рахунки	
Шифр	**Назва**	**Шифр**	**Назва**
Балансові рахунки			
745	Дохід від безоплатно одержаних активів	745.X	Дохід від списання кредиторської заборгованості, що виникла результаті взаємодії з підприємствами, що функціонують на території бойових дій непідконтрольній державі або окупованих державних територіях
747	Інші непередбачувані доходи	747.1	За видами кредиторської заборгованості
		747.2	
		747.3	
Позабалансові рахунки			
042	Непередбачені зобов'язання	042.X	Списана кредиторська заборгованість, що виникла результаті взаємодії з підприємствами, що функціонують на території бойових дій непідконтрольній державі або окупованих державних територіях

Таблиця 6. Відображення зміни статусу кредиторської заборгованості на рахунках аналітичного обліку

Субрахунок		Аналітичний рахунок	
Шифр	**Назва**	**Шифр**	**Назва**
1	*2*	*3*	*4*
511	Довгострокові векселі, видані в національній валюті	511.X	Довгострокові векселі, видані в національній валюті контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
512	Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті	512.X	Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
621	Короткострокові векселі, видані в національній валюті	621.X	Короткострокові векселі, видані в національній валюті контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
622	Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті	622.X	Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті контрагентам, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
631	Розрахунки з вітчизняними постачальниками	631.X	Розрахунки з вітчизняними постачальниками, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
632	Розрахунки з іноземними постачальниками	632.X	Розрахунки з іноземними постачальниками, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій
681	Розрахунки за авансами одержаними	681.X	Розрахунки за авансами одержаними від контрагентів, зв'язок із якими втрачено через бойові дії та окупацію державних територій

обліку кредиторської заборгованості (Н. д'Анастасіо, В. Бланшар, А. Бомон, С.М. Барац, Ф. Вілла, О.М. Галаган, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, А. Гільбо і Е. Леоте, Л.І. Гомберг, В.М. Гордон, Ф. Гюглі, Е. Дегранж, Р. Делапорт, Я.Д. Крупка, Л. Кріппа, Ю.А. Кузьмінський, Б.Ф. Мовчановський, С.З. Мошенський, Ш. Пангло, Л. Пачолі, О.М. Петрук, Д. Россі, Р. Саватьє, Ж. Саварі, Л. Флорі, І.Ф. Шерр, Дж. Чербоні, Г. Фор), проте невирішеними лишаються питання управління нею в нестандартних умовах, якими виступають наслідки бойових дій та окупації державних територій.

Розробленим нами раніше алгоритмом ідентифікації та первинного спостереження в частинні наслідків бойових дій та окупації державних територій, передбачено два напрями поведінки із кредиторською заборгованістю, яка виникла в результаті взаємодії із підприємства, що знаходяться на території бойових дій або окупованих державних територіях. Таким напрямами є списання або зміна статусу кредиторської заборгованості.

Списання кредиторської заборгованості пропонуємо здійснювати за умови, що підприємство діє за законами держави-агресора або незаконних формувань ("Д/ЛНР"). Основним підтверджуючим документом незаконності функціонування такого суб'єкта господарювання є введення санкції щодо юридичної особи або фізичних осіб-членів правління. При чому такі санкції можуть бути введенні як власне Україною так і іншими країнами світу.

Пропонуємо в підзаконних нормативно-правових актах щодо господарської діяльності вітчизняних підприємств та їх взаємодії з підприємствами на окупованих територіях та територіях бойових дій, що непідконтрольні державній владі, передбачити можливість списання такої кредиторської заборгованості, адже правонаступник підприємства порушую вітчизні на міжнародні норми економічної діяльності і, відповідно, його діяльність є незаконною.

Порядок списання такої заборгованості пропонуємо здійснювати шляхом збільшення доходів підприємства. В цьому випадку можна застосувати два підходи відображення на рахунках 7-го класу "Доходи і результати діяльності" в складі інших доходів, рахунок 74 "Інші доходи":

1) відображення в складі доходів від безоплатно отриманих активів на відповідному аналітичному рахунку 745 "Дохід від безоплатно одержаних активів", за умови, що така кредиторська заборгованості виникла в результаті отриманих активів за договорами купівлі-продажу, поставки та інших;

2) відображення на нововведеному рахунку в складі інших доходів — 747 "Інші непередбачувані доходи". На цьому рахунку пропонуємо відображати всі напрями списаної кредиторської заборгованості в результаті

Таблиця 7. Порядок облікового відображення списання та зміни статусу кредиторської заборгованості

Зміст господарської операції	Проводка		Первинний документ
	Д-т	К-т	
1	*2*	*3*	*4*
Відображено списання кредиторської заборгованості перед контрагентами, що внесенні до санкційних списків	63, 63, 68	747.1 747.2 747.3	Акт списання кредиторської заборгованості
Відображення списаної кредиторської заборгованості на рахунках позабалансового обліку	-	042.X	
Відображення списаної кредиторської заборгованості на рахунках позабалансового обліку після завершення строку позовної давності	042.X	-	Довідка бухгалтерії
Відображено зміну статусу кредиторської заборгованості через втрату зв'язку із контрагентом	511, 512, 621, 622, 631, 632, 681	511.X, 512.X, 621.X, 622.X, 631.X, 632.X, 681.X	Акт про зміну статусу кредиторської заборгованості

взаємодії з підприємствами, що функціонують на території бойових дій непідконтрольній державі або окупованих державних територіях.

Аналогічно до відображення процесу списання дебіторської заборгованості пропонуємо відображати списання кредиторської заборгованості на позабалансових рахунках. Це дозволить контролювати управління зобов'язаннями підприємствами та оперативної отримати інформацію у разі зміни ситуації, наприклад, коли дану заборгованість було куплено іноземним підприємством. У такому випадку, підприємство, що придбало дану заборгованість може претендувати на її повернення.

Особливості застосування зазначених рахунків та формування робочого плану рахунків підприємства в частинні кредиторської заборгованості представлено в таблиці 5.

При втраті зв'язку із підприємством, що функціонує на території бойових дій непідконтрольній державі або окупованих державних територіях, пропонуємо змінити статусу кредиторської заборгованості через застосування відповідних аналітичних рахунків, що представленні в таблиці 6.

Формування робочого плану рахунків за вказаними напрямами дозволить виокремити особливі зобов'язання та врахувати їх при формуванні звітності, зокрема приміток до річної фінансової звітності. Порядок відображення операцій на запропонованих рахунках бухгалтерського обліку представлено в таблиці 7.

Таким чином, запропонований підхід до відображення кредиторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку враховує всі аспекти впливу на даний об'єкт бойових дій та окупації державних територій. Сформована таким чином інформація дозволить будувати факторні моделі аналітичних показників фінансового стану підприємства.

3. Бухгалтерський облік необоротних активів.

В результаті бойових дій та окупації державних територій вітчизняні підприємства втратили об'єкти необоротних активів, а в деяких випадках навіть цілісні майнові комплекси. В окремих випадках необоротні активи були пошкодженні, а в інших до них обмежено доступ. Виходячи з цього, в системі бухгалтерського обліку відображатимуться операції зі:

— списання об'єктів необоротних активів, які втрачені в результаті бойових дій;

— зміна статусу та зменшення корисності об'єктів необоротних активів в результаті обмеження доступу через бойові дії або окупацію державних територій.

Таблиця 8. Пропозиції застосування рахунків бухгалтерського обліку для відображення основних засобів, щодо яких обмежений доступ у результаті бойових дій або окупації державних територій*

Субрахунок		Аналітичні рахунки	
Шифр	Назва	Шифр	Назва
103	Будинки та споруди	103.X	Будинки та споруди, що знаходяться на територій бойових дій непідконтрольній державі
		103.Y	Будинки та споруди, що знаходяться на окупованих державних територіях
104	Машини та обладнання	104.X	Машини та обладнання, що знаходяться не територій бойових дій непідконтрольній державі
		104.Y	Машини та обладнання, що знаходяться на окупованих державних територіях
105	Транспортні засоби	105.X	Транспортні засоби, що знаходяться не територій бойових дій непідконтрольній державі
		105.Y	Транспортні засоби, що знаходяться на окупованих державних територіях
106	Інструменти, прилади та інвентар	106.X	Інструменти, прилади та інвентар, що знаходяться не територій бойових дій непідконтрольній державі
		106.Y	Інструменти, прилади та інвентар, що знаходяться на окупованих державних територіях
109	Інші основні засоби	109.X	Інші основні засоби, що знаходяться не територій бойових дій непідконтрольній державі
		109.Y	Інші основні засоби, що знаходяться на окупованих державних територіях

* Пропозиції стосуються необоротних матеріальних активів. Природні ресурси інші необоротні матеріальні активи не були об'єктом дослідження, що обумовлено галузевою спрямованістю наукового дослідження.

Таблиця 9. Порядок облікового відображення списання та зміни статусу об'єктів необоротних активів

Зміст господарської операції	Проводка		Первинний документ
	Д-т	К-т	
Списання об'єктів необоротних активів			
Здійснено переоцінку втраченого в результаті бойових дій об'єкту необоротних активів на день що передує даті списання об'єкту (дооцінка)	10	411	Довідка бухгалтерії про дооцінку об'єкту необоротних активів
	10	131	
Здійснено переоцінку втраченого в результаті бойових дій об'єкту необоротних активів на день що передує даті списання об'єкту (уцінка)	131	10	Довідка бухгалтерії про уцінку об'єкту необоротних активів
	975	10	
Списано об'єкт необоротних активів в межах амортизації	13	10	Акт про списання об'єкту необоротних активів
Списано залишкову вартість об'єкту необоротних активів	978.1	10	
Зміна статусу об'єктів необоротних активів			
Відображено зменшення корисності об'єкту необоротного активу, до якого обмежено доступ через бойові дії або окупацію державних територій	97	13[1]	Розрахунок бухгалтерії зменшення корисності активів
	97	10[2]	
Відображено зміну статусу об'єкту необоротних активів, до якого обмежено доступ через бойові дії або окупацію державних територій, після зменшення його корисності	103.X, 103.Y, 104.X, 104.Y, 105.X, 105.Y, 106.X, 106.Y, 109.X, 109.Y	103, 104, 105, 106, 109	Акт про зміну статусу об'єкту необоротних активів

[1] За умови складання звітності за П(С)БО.
[2] За умови складання звітності за МСФЗ.

У зв'язку із зазначеним пропонуємо наступні підходи до формування робочого плану рахунків щодо відображення основних засобів із врахуванням специфіки їх подальшого використання та впливу наслідків бойових дій і окупації державних територій (табл. 8).

Списання необоротних активів пропонуємо здійснювати через відображення залишкової та дооціненої вартості об'єкта необоротних активів на запропонованому аналітичному рахунку інших витрат рахунку 978.1 "Витрати необоротних активів в результаті бойових дій та окупації державних територій". Порядок відображення списання та зміни статусу об'єкту необоротних активів на рахунках бухгалтерського обліку представлено в таблиці 9.

Запропоновані напрями відображення необоротних активів використання, яких має особливості через бойові дії та окупацію державних територій, передбачають зміни в діючому бухгалтерському законодавстві зокрема Плані рахунків бухгалтерського обліку та окремих положень Кабінету міністрів України щодо відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій. Без змін у законодавстві вітчизняні підприємства можуть використовувати вказані пропозиції для внутрішніх цілей та забезпечення системи менеджменту.

4. Бухгалтерський облік запасів.

Відображення втрати виробничих запасів через бойові дій та окупацію державних територій пропонуємо здійснювати з використанням рахунку 978.2 "Витрати оборотних активів в результаті бойових дій та окупації державних територій" з вирахуванням вартості отриманих зворотних відходів, що представлено в таблиці 10.

Відображення виробничих запасів, щодо яких відсутня інформація, через їх знаходження на окупованій державній території або території бойових дій відбувається шляхом їх списання за повною вартістю. Це дозволять оцінити реальну ліквідність підприємства.

5. Бухгалтерський облік грошових коштів.

Особливим об'єктом бухгалтерського обліку в частинні відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій є втрачені готівкові кошти. Так, через знищення поміщень каси, захоплення їх терористами або ж у результаті окупації державних територій, готівкові кошти, що знаходилися в касах підприємства

Таблиця 10. Порядок облікового відображення списання та зміни статусу об'єктів необоротних активів

Зміст господарської операції	Проводка		Первинний документ
	Д-т	К-т	
Відображено вартість зворотних відходів отриманих в результаті пошкодження виробничих запасів через бойові дії	209.X «Зворотні відходи»	201 (2, 3, 4, 5, 6, 7)	Акт про списання оборотних активів, накладна
Відображено незворотні відходи отримані в результаті пошкодження виробничих запасів через бойові дії, в кількісному вимірнику	07.X «Незворотні відходи»	-	Акт про списання оборотних активів
Відображено вартість списаних виробничих запасів за мінусом вартості утворених зворотних відходів	978.2	201(2, 3, 4, 5, 6, 7)	Акт про списання оборотних активів

можуть бути втрачені. З даними аналітичного обліку на рахунку 30 "Готівка", субрахунках 301 "Готівка в національні валюті" та 302 "Готівка в іноземній валюті".

Списання втрачених готівкових коштів пропонуємо здійснювати через аналітичний рахунок 978.4 "Втрати грошових коштів та їх еквівалентів в результаті бойових дій та окупації державних територій" з подальшою деталізацією за видами валют. Зауважимо, що для повної оцінки втрачених грошових коштів в іноземній валюті пропонуємо їх списувати за курсом валют Національного банку України, що діє на день складання акту про списання готівкових коштів.

ВИСНОВОК

Таким чином, за результатами дослідження проблем відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій на рахунках бухгалтерського обліку нами розроблено підходи до організації аналітичного обліку кредиторської заборгованості, дебіторської заборгованості, необоротних та оборотних активів, а також інших витрат, на рахунках яких відображатимуться втрати підприємства. Зазначене лягло в розроблено процедуру використання подвійного запису для зберігання, групування та формування даних про наслідки бойових дій та окупації державних територій та генерування інформації для управління ними через використання рахунку 978 "Витрати від надзвичайних ситуацій". В цілому це дозволяє формувати факторні моделі при аналітичній оцінці фінансового стану підприємства.

Література:

1. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики / Доповідь директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України академіка Елли Марленівни Лібанової [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iepd.dn.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83-16.10.2015-1.doc

2. Головне управління статистики у Луганській області: офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lugastat.lg.ua

3. Голоси зі Сходу: Проблемні питання реєстрації, документації, реалізації майнових та житлових прав, призначення соціальних виплат та пенсій внутрішньо переміщеним особам [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%B8_%D0%B7%D1%96_%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%83_UA_WWW.pdf

4. Грицишен Д.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління економіко-екологічною безпекою підприємств: автореф. дис ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спеціальність 08.00.09. — Житомир. 2016. — 32 с.

5. Кузьменко О.М. Втрачені підприємства Луганщини за наслідками проведення антитерористичної операції: неполітизований аналіз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/11/49.pdf

6. Оцінка втрат та механізми відбудови реального сектору економіки Сходу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/realniy_sector.pdf

7. Поляк К.Ю. Бухгалтерський облік та економічний аналіз наслідків надзвичайних ситуацій: дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: 08.00.09. — Житомир, 2017. — 253 с.

8. Сливка Я.В. Бухгалтерський облік і аналіз операцій за розрахунками з покупцями та замовниками: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спеціальність 08.00.09. Житомир, 2012. — 23 с.

9. Федорченко О.Є. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами (на прикладі текстильних підприємств легкої промисловості): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спеціальність 08.00.09 / ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". — К., 2009. — 25 с.

References:

1. Libanova, E.M. (2015), "Restoration of the Donbas: assessment of socio-economic losses and priority directions of state policy", available at: http://www.iepd.dn.ua/wp.doc (Accessed 8 October 2017).

2. The Main Department of Statistics in the Luhansk Oblast (2017), available at: http://www.lugastat.lg.ua (Accessed 5 November 2017).

3. NRC (2016), "Voices from the East: Issues of registration, documentation, realization of property and housing rights, appointment of social benefits and pensions for internally displaced persons", available at: http://unhcr.org.ua.pdf (Accessed 16 November 2017).

4. Hrytsyshen, D.O. (2016), "Accounting and analytical support for the management of economic and environmental safety of enterprises", Ph.D. Thesis, Economy, Zhytomyr, Ukraine.

5. Kuz'menko, O.M. (2015), "Lost enterprises of Lugansk region following the consequences of antiterrorist operation: non-political analysis", available at: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/11/49.pdf (Accessed 25 November 2017).

6. Sobkevych, O.V. Mykhajlychenko, K.M. Shevchenko, A.V. Rusan, V.M. and Bielashov, Ye.V. (2015), "Estimation of losses and mechanisms of reconstruction of the real sector of the economy of the East of Ukraine", available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/realniy_sector.pdf (Accessed 9 October 2017).

7. Poliak, K.Yu. (2017), "Accounting and economic analysis of the consequences of emergencies", Abstract of Ph.D. dissertation, Zhytomyr, 253 s.

8. Slyvka, Ya.V. (2012), "Accounting and analysis of settlements with buyers and customers", Ph.D. Thesis, Economy, Zhytomyr, Ukraine.

9. Fedorchenko, O.Ye. (2009), "Accounting and analysis of settlements with debtors (for example, textile enterprises of light industry", Abstract of Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2018 р.

УДК 35.078

П. С. Покатаєв,
д. н. з держ. упр., доцент, Класичний приватний університет

ПРОЦЕСИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

P. Pokatayev,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Classical Private

PROCESSES OF DECOMMUNIZATION IN UKRAINE: CURRENT PROBLEMS AND PROSPECTS FOR FURTHER REALIZATION

Статтю присвячено питанню декомунізації та відношенню науковців й практиків до цієї проблеми. Акцентовано увагу на проблемі зміни назв міст, сіл, містечок, вулиць та сконцентровано увагу на складнощах, які виникають під час втілення нормативно-правових актів з приводу цього питання, в життя. Проаналізованно досвід європейських країн на шляху впровадження цих реформ у життя. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства під час процедури зміни назв вулиць, використовуючи досвід європейських країн.

Article decommunisation and dedication to the issue of respect of scholars and practitioners to this problem. The attention on the issue of changing the names of cities, villages, towns, streets and focused attention to the difficulties that arise in implementing the regulations on this matter in life. Proanalizovanno European experience in implementing these reforms into practice. Directions of legislation improvement in the procedures for changing street names using country of the European experience.

Ключові слова: декомунізація, громадське обговорення, европейський досвід, органи місцевого самоврядування, процес декомунізації, реформи.

Key words: de-communization, public discussion, the European experience, local authorities, the process decommunisation reforms.

ВСТУП

Незважаючи на те, що Україна дістала незалежності біля чверті сторіччя тому, питання пов'язані з декомунізацією ніколи так гостро не стояли, як зараз.

Декомунізація — система заходів, теоретична і практична діяльність, спрямовані на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння правлячих комуністичних режимів [1].

Активно процес декомунізації в Україні розпочався після розпаду Радянського Союзу, коли населеня масово почало позбуватись комуністичної символіки, але цей процес охопив не значну територію України. Потім ці процеси призупинилися та час від часу піднімались, але цей процес проходив мляво та, можна сказати не помітно. І лише після здійснення Революції Гідності цей процес отримав новий поштовх та почав набирати обертів.

МЕТА СТАТІ

Метою статі є розгляд процесу декомунізації в Україні в частині зміни назв назв міст, сіл, містечок, вулиць, за результатами дослідження досвіду європейських країн запропонувати шляхи вирішення сучасних пролем, що існують.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На законодавчому рівні було зроблено декілька спроб систематизувати цей процес, які вилились у прийняття законів, основними з яких можна вважати: Закон України "Про правовий статус та вшанування борців за незалежність України у XX столітті" [2] (хоча він схожий з редакцією проекту Закону України "Про правовий статус учасників боротьби за незалежність України 20—90-х років XX століття" [3]), Закон України "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років" [4], Закон України "Про доступ до архівів репресивних органів тоталітарного комуністичного режиму 1917—1991 років" [5] та Закон України "Про засудження комуністичного й націонал-соціалістичного тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки" [6]. Після внесення кількох поправок закон був проголосований Верховною Радою та підписаний президентом України.

Сам нормативно-правовий акт грунтується на нормах міжнародного права, які згадуються в документі, а саме:

— резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи №1096 (2006) від 27 червня 1996 року "Щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем", Резолюції №1481 (2006) від 26 січня 2006 року "Щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів", Резолюції № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року "Щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології", Резолюції № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року "Щодо відношення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах — членах Ради Європи";

— Декларація Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року "В пам'ять про Голодомор — штучний голод в Україні 1932—1933 років", Декларація від 2 квітня 2009 року "Щодо європейської свідомості та тоталітаризму",

— спільна заява з нагоди 70-х роковин Голодомору — Великого голоду 1932—1933 років в Україні, прийнятої на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН,

— резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ №SC (09) 3R від 29 червня — 3 липня 2009 року "Щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості".

Поява цього закону була сприйнята неоднозначно як науковцями так і практиками на міжнародному рівні, зокрема й російськими. Міністерство закордонних справ Росії в своїй заяві розцінило "декомунізаційний пакет", прийнятий Верховною Радою, як "антиросійські та антиукраїнські закони".

Доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту Далекого Сходу РАН А. Островський, зазначає: "Реакція відносно П. Порошенка і нової влади України, яка веде боротьбу з комуністичною ідеологією, у Пекіні вже є. Китаєм керує Комуністична партія (КПК), природно, їй це не подобається — зазначає А. Островський. — Китай зазвичай відповідає не одразу, але відповідає дуже жорстко. На експертному рівні різке невдоволення вже є. А раз є на експертному, то буде і на офіційному. Можна не сумніватися" [7].

Заступник директора Центру політичних технологій О. Макарків висловився з цього приводу, що: " .... український Уряд прагне пройти цим шляхом, для створення нової національної держави. При цьому ідеї антикомунізму, на відміну від аспектів українського націоналізму, прийнятні для сучасної Європи" [8].

Також неоднозначно цей Закон був сприйнятий генеральним секретарем РЄ Турбйорн Ягланд: "Я не суддя у таких справах, я можу лише послатися на загальну думку: ми повинні бути обережними у таких діях" [9].

Проте професор Варшавського університету Анджей Шептицький дав позитивну оцінку процесу декомунізації. Думки між українськими науковцями та практиками також різняться.

Свою думку з цього приводу висловив Міністр юстиції Павло Петренко, який важає ці Закони такими, що спираються на міжнародну практику, більшість країн Європи пройшли процес декомунізації "Ми взяли ті закони, які пройшли експертизу в міжнародних організаціях ... Ми орієнтувалися на країни Східної Європи, на країни Балтії, Польщу, Чехію — ті країни, які пройшли процес заборони об'єднань, які дотримувалися цієї ідеології" [10].

Доктор юридичних наук Мережко О. вважає, що Закон України "Про засудження комуністичного й націонал-соціалістичного тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки" зачепає питання свободи слова, на його думку, Закон не стільки забороняє символіку, скільки забороняє сам факт заперечення того, що цей режим був злочинним тому, що в України є великий шанс знову повернутись до цього тоталітарного режиму. На думку директора Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) В. Паніотто, в Україні населення дуже по-різному сприймає одні і тіж моменти історії, і тому в суспільстві немає единої думки з цього приводу. А основним каменем спотикання є визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за Незалежність України, а питання заборони комуністичної символіки, перейменування міст, улиць, сіл носить не такий гострий характер.

"Центр і Захід мають одну точку зору, а Схід і Південь — іншу. Спочатку має бути серйозна інформаційна підготовка і дослідження. Поки в суспільстві не буде переконливої більшості, ці Закони не підтримуватимуть", — вважає В. Паніотто [8].

Маріан Токар, в.о. завідувача кафедри політології і державного управління ДВНЗ "Ужгородський національний університет" вважає, що прийняті Закони — це запізнена реакція влади і, що це потрібно було робити набагато раніше, і влада повина не зменшувати обертів та продовжувати втілення їх в життя. Також схвально сприймає цей пакет професор кафедри міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова О. Брусиловська, та вважає, що Україні потрібна декомунізація.

Велика кагорта істориків підтримують та схвально відгукуються стосовно введення в дію цих Законів, зокрема: Турченко Ф., Мільчев В., Білівненко С., Штейнле О.

Підтримує їх прийняття й директор Українського інституту національної пам'яті В. В'ятрович: "Вірю у вашу відвагу порвати із совковим минулим і готовність вийти на європейську практику і стандарти, зокрема у ставленні до злочинів проти людяності та відкритості інформації. Я вважаю, що ця декомунізація має відбутися і дуже добре, що вона відбувається. І коли говорять, що це робиться замість якихось економічних чи політичних реформ, що це мало би бути після цього. Я завжди відповідаю, що це невід'ємний елемент тих самих реформ. Як свідчить досвід інших країн східної Європи, це має робитися разом з економічними, разом з політичними реформами майбутнього" [11].

Незважаючи на позитивне або негативне відношення до закону, він вже набув чинності, і процес декомунізації в Україні розпочався та набирає обертів. На нашу думку, одним із головних камеменів спотикання в цьому законі є порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

Так, у п. "є", ст. 1 ЗУ "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" зазначено, що назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, починаючи з посад секретаря районного комітету і вище, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, боротьбою проти учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури) підлягають перейменуванню; [6].

Виходячи з даних веб-сайта УІНП, на сьогодні в Україні мають перейменувати більш ніж 940 населенних пунктів [12].

Якщо проанализувати процедуру перейменування міст, сіл, населених пунктів, вулиць потрібно проаналізувати цілий ряд нормативно правових документів а саме:

— Постанова КМУ "Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій" [13]. Якою було установленно "Порядок проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій" [14], та видано Указ Президента України "Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України" [15], Закон України "Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій" [16].

Після їх аналізу процедура перейменування виглядає так: громадянин або група громадян вирішила перейменувати вулицю або населенний пункт звертаються до

органів місцевого самоврядування або до голів міських сільських рад у (залежності назву чого змінюють) з пропозицією.

Якщо це зміна назви вулиці, то протягом 45 діб відбувається її розгляд, якщо цю пропозицію схвалюють, то її виносять на громадське обговорення, яке відбувається протягом двох місяців, потім оголошують результати обговорення. Після чого міський (сільський) голова готує проект рішення про зміну назви та виносить її на розгляд міській сільській або селищній раді після того, як він проходить комісії рада розглядає цей проект та виносить рішення.

Процедура зміни назви сіл та міст більш складна тому, ми зараз не будемо зупинятись на цьому питанні та розглянем її в наступних працях.

На нашу думку, цю процедуру потрібно змінювати, ми погоджуємось з думками багатьох вчених, практиків, що Європейські країни пройшли цей шлях, тому вважаємо доцільним розглянути це питання, порівнюючи з європейським досвідом.

Одна із головних проблем України з цього приводу полягає у пасивному відношенні населення до неї, а недоліком законодавствав є досить малий проміжок часу для проведення обговорення та перейменування. Заслуговує на увагу досвід Словачинни, де у 1918 році столиці дали назву Вільнюсово, а вже у 1919 році вона отримала назву Братислава тому, що місцева громада не сприйняла першу назву.

Якщо дослідіти досвід Болгарії, Угорщини, Румунії, де процес декомунізації відбувався, можна сказати на добровільній основі, тому що знайшов підтримку у більшості мешканців громад, не викликало необхідності встановлювати строки 2 або 6 місяців або кінцеві терміни реалізації. Якщо взяти досвід Польщі, там була створена комісія з кодифікації назв, члени якої повині були перейменувати назви міст з німецької мови на польську. Комісія була створена в 1946 році, а закінчіла свою працю в 1951 році, у результаті чого було перейменовано більше 30 тисяч населених пунктів, міст, сіл, вулиць та річок. Зараз Україна може повторити долю Угорщини котра під час керуваня Прем'єра Орбана зробила спробу провести декомунізацію, але цей намір був невдалим. Тому, на нашу думку, для запобігання цьому, потрібно внести зміни стосовно строків обговореня назви та змінити саму процедуру, адже спочатку потрібно органам місцевого самоврядування створити комісію (до складу якої увійдуть науковці, історики, лінгвісти та якомога менше політиків тому, що це питаня не потрібно переносити в політичну площину). Так, Семенюк О.А. зазначив: "При виборі назви у протиріччя вступають не стільки політичні? — уподобання, скільки групові. Найбільш виразними є опозиції: молодь і люди похилого віку, корінні мешканці (не менше двох поколінь) і ті, хто переїхав до міста нещодавно. Повернутися до історичної назви не дають політичні реалії сьогодення".

Комісія повинна скласти список назв вулиць, міст, сіл, які підпадають під цей Закон, та ті, що ні. Потім цей перелік вона повинна розмістити в засобах масової інформації для ознайомлення громадськості з переліком вулиць, міст, сіл, назву яких повинно бути змінено і чому. Після цього протягом від 3 до 6 місяців (в залежності від розміру населенного пункту), а можливо і збільшити цей термін, якщо в цьому є потреба, вони повинні розпочати збір пропозицій з одночасним залученням представників засобів масової інформації, зокрема Інтернету, тому що під час проведення громадських обговорень, які, зазвичай, відбуваються в день та в робочий час велика кількість населення не має змоги брати в них участь. Саме тому доцільно широко застосовувати Інтернет-ресурс для обговорення та голосування та надати можливість усім бажаючим вносити пропозицію. Надалі в Інтернет-ресурсі необхідно скласти список з урахуванням всіх внесених пропозицій, і лише потім, повинна відбуватися процедура голосування за назви, які були запропоновані, строк теж повинен бути не менше ніж 2—4 місяці тому що в великих містах людині потрібно більше часу, тому що кількість об'єктів для перейменування може бути велика. Потім проект рішення з назвою повинні затвердити органи місцевого самоврядування та скласти кошторис з чітким визначенням терміну його виконання в залежності від обсягів фінансування. Вважаємо, такий спосіб перейменування буде більш доцільний, зменшить напругу в суспільстві та дасть можливість кожному громадяниину взяти участь у цьому процесі.

ВИСНОВКИ

У статті було розглянуто процес декомунізації в Україні. Проаналізовано відношення науковців та практиків до його реалізації. Також було досліджено практику європейських країн у частині зміни назв міст, вулиць, виділено позитивні та негативні тенденції та, з урахуванням цього досвіду, запропоновано вирішення даної проблеми.

Література:

1. Терещенко К.Є. Процес реалізації державної політики відновлення історичної памяті в Україні / К.Є. Терещенко // Закарпатські правові читання. — 2017. — Том 1. — С. 56—60. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/13425

2. Про правовий статус та вшанування борців за незалежність України у XX столітті [Електронний ресурс]: Закон України від 09.04.2015 р., №2538-1. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-19

3. Про правовий статус учасників боротьби за незалежність України 20 — 90-х років XX століття [Електронний ресурс]: проект Закону України від 10 січня 2008 р., № 1319. — Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...54689.

4. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—45 років [Електронний ресурс]: Закон України від 9 квітня 2015 р., № 315-VIII. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-19

5. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 років [Електронний ресурс]: Закон України від 9 квітня 2015 р., № 316-VIII. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/316-19

6. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки [Електронний ресурс]: Закон України від 9 квітня 2015 р., № 317-VIII. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-19

7. Эксперт: Гонения на украинских коммунистов вызывают резкое недовольство Китая: Деловая газета "Взгляд" [Электронный рессурс]. — Режим доступа: https://vz.ru/news/2015/4/8/738871.html. — Текст с экрана.

8. "Декомунізаційний пакет": pro et contra [Електронний ресурс]: Центр досліджень соціальних комуникацый НБУВ. — Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1053:dekomunizatsijnij-paket-pro-et-contra&catid=8&Itemid=350

9. В Європі обережно ставляться до українських законів про декомунізацію [Електронний ресурс]: Depo.ua — суспільно-політичний портал для українців. — Режим доступу: https://www.depo.ua/ukr/svit/v-evropi-oberezhno-stavlyatsya-do-ukrayinskih-zakoniv-pro-22042015100600

10. Міністерство юстиції України в найближчі дні направить у Верховну Раду законопроект про заборону комуністичної і фашистської ідеології [Електронний ресурс]: Агенція Національних новин України "Рідний край". — Режим доступу: http://ukragency.com/

11. Декомунізація є важливим елементом реформування України на шляху до Європи [Електронний ресурс]: 5-канал. — Режим доступу: https://www.5.ua/suspilstvo/dekomunizatsiia-vazhlyvyi-element-reformuvannia-ukrainy-viatrovych-80576.html

12. Як зберегти колективну "пам'ять" народу? [Електронний ресурс]: новини "Час Київщини. — Режим доступу: http://chask.net/?p=45646

13. Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від від 24 жовтня 2012 р. № 989. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/989-2012-%D0%BF

14. Порядок проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 24 жовтня 2012 р., № 989. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/989-2012-%D0%BF

15. Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 23 серпня 2014 р., № 667/2014. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/667/2014

16. Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій [Електронний ресурс]: Закон України від 24 травня 2012 р., № 4865-VI. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/sh

References:

1. Tereschenko, K.Ye. (2017), "The process of implementation of the state policy of restoring historical memory in Ukraine", Zakarpats'ki pravovi chytannia, vol. 1, pp. 56-60, available at: http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/13425 (Accessed 25 Dec 2017).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the legal status and honoring of the fighters for the independence of Ukraine in the twentieth century", r., №2538-1, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-19 (Accessed 25 Dec 2017).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2008),"Draft law "On the legal status of participants in the struggle for the independence of Ukraine in the 20th and 90th years of the XX century", available at: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...54689.. (Accessed 25 Dec 2017).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About perpetuating the victory over Nazism in the Second World War of 1939-45", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-19 (Accessed 25 Dec 2017).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On access to the archives of the repressive bodies of the communist totalitarian regime of 1917—1991", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/316-19 (Accessed 25 Dec 2017).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the Conviction of the Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the Prohibition of the Promotion of Their Symbols", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-19 (Accessed 25 Dec 2017).

7. Delovaja gazeta Vzgljad (2015), "Expert: Persecution of the Ukrainian Communists causes sharp discontent of China", available at: https://vz.ru/news/2015/4/8/738871.html (Accessed 19 Jan 2018).

8. Hranchak, T. (2015), ""Decommissioning package": pro et contra", Tsentr doslidzhen' sotsial'nykh komunikatsij NBUV, available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=-1053:dekomunizatsijnij-paket-pro-et-contra&catid=-8&Itemid=350 (Accessed 25 Dec 2017).

9. Depo.ua (2015), "In Europe, caution applies to Ukrainian laws on decommissioning", available at: https://www.depo.ua/ukr/svit/v-evropi-oberezhno-stavlyatsya-do-ukrayinskih-zakoniv-pro-22042015100600 (Accessed 25 Dec 2017).

10. Ridnyj kraj (2017), "The Ministry of Justice of Ukraine in the coming days will send to the Verkhovna Rada a bill on the prohibition of communist and fascist ideology", available at: http://ukragency.com/ (Accessed 25 Dec 2017).

11. 5-kanal (2015), "De-communism is an important element in reforming Ukraine on its way to Europe", available at: https://www.5.ua/suspilstvo/dekomunizatsiia-vazhlyvyi-element-reformuvannia-ukrainy-viatrovych-80576.html (Accessed 25 Dec 2017).

12. Karpiuk, H. (2016), "How to save the collective "memory" of the people?", Chas Kyivschyny, available at: http://chask.net/?p=45646 (Accessed 25 Dec 2017).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "On approval of the Procedure for conducting public discussion when considering the issues of assigning to legal entities and objects of property rights that are assigned to them, objects of ownership, which belong to individuals, names (pseudonyms) of individuals, anniversaries and holidays , names and dates of historical events", № 989, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/989-2012-%D0%BF (Accessed 25 Dec 2017).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "The procedure for conducting public discussion during consideration of issues related to the assignment of rights to legal entities and objects of ownership, which are assigned to them, to objects of ownership, which belong to natural persons, names (pseudonyms) of individuals, anniversaries and holiday dates, names and dates of historical events", № 989, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/989-2012-%D0%BF (Accessed 25 Dec 2017).

15. President of Ukraine (2014), Decree "About some measures on the regulation of questions of description, order of use and protection of state symbols of Ukraine", № 667/2014, available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/667/2014 (Accessed 25 Dec 2017).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About the assignment of the names (pseudonyms) of individuals, jubilee and holiday dates, names and dates of historical events to legal entities and objects of ownership", № 4865-VI, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/sh (Accessed 25 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 27.12.2017 р.

УДК 339.138

О. М. Непомнящий,
д. н. з держ. упр., доцент, академік Академії будівництва України, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
Т. К. Митропан,
аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

O. Nepomnyashchyy,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Academician of the Academy of Construction of Ukraine, Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv
T. Mitropan,
Post-graduate student of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

TO THE ISSUE OF MANAGING BY THE PROCESS OF PROCUREMENT OF GOODS, WORKS AND SERVICES IN THE FIELD OF CONSTRUCTION IN UKRAINE

У статті розглянуто теоретичні аспекти управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва в Україні, визначено його сутність та особливості, а також основні проблеми, що перешкоджають розвитку підприємств будівельної галузі. Проаналізовано основні етапи процесу закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва і науково обгрунтовано стратегічні напрями його розвитку, що дозволять кількісно і однозначно підвищити обсяги будівельних робіт в Україні.

The article deals with the theoretical aspects of the management of the procurement process of goods, works and services in the field of construction in Ukraine, its essence and features, as well as the main problems hindering the development of construction companies. The main stages of the process of procurement of goods, works and services in the field of construction are analyzed and the strategic directions of its development scientifically substantiated, which allow quantitatively and unambiguously to increase the volume of construction works in Ukraine.

Ключові слова: державне управління, процес закупівлі, будівельні товари, будівельні роботи, маркетингові аспекти управління будівництвом.
Key words: public administration, procurement process, construction products, construction services, marketing aspects of building management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі розвитку будівництва в Україні існує ряд економічних та соціальних проблем, що ще не отримали належної законодавчої, правової та наукової підтримки. Від урегульованості цих проблем залежить підвищення обсягів будівельних робіт та кількості інвестиційних проектів, що, наразі, стримується через брак міжнародних та вітчизняних інвестицій. Важливою складовою управ-

ління процесом будівництва є забезпечення вимог до закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва, що буде головним чином впливати на регулювання ринкових відносин у будівельній галузі [1, с. 6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття свідчить про те, що вагомий науково-практичний внесок у вирішення окремих проблемних питань управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва в України зробили такі науковці (вчені із державного управління, економісти), як: Л.О. Богінська, В.Ю. Божанова, С.В. Глухова, І.В. Гужавіна, М.М. Климчук, Л.Г. Ліпич, К.А. Мамонов, С.Є. Масюк, Т.П. Норкіна, Ю.В. Пинда, Б.Г. Сенів, З.О. Скарбун, Г.Л. Ступнікер, М.С. Татар, І.О. Цимбалюк, М.В. Чорна, І.В. Чорнуха, О.В. Якименко, Л.А. Янковська, В. В. Юрчишин та ін. Попри наявні дослідження, бракує інформації щодо комплексного та глибокого аналізу проблем управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва, від яких залежить поточний стан та подальший розвиток будівельної галузі в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження обрано аналіз процесу закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва для виявлення концептуальних заходів покращення реалізації будівельного проекту в цілому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Процес закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва є однією із функцій управління будівельним проектом, що включає виконання завдань, пов'язаних із вивченням запитів будівельного ринку, потребами клієнтів, доставкою будівельних товарів, ціною, споживчою взаємодією та ін. Управління процесом закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва спрямоване на побудову, зміцнення та підтримку взаємовигідних відносин із замовниками, підрядниками, покупцями для досягнення конкретних цілей будівельного проекту.

Очевидним є те, що кожна будівельна компанія зацікавлена в ефективному управлінні широким спектром будівельних товарів та послуг. Кожна будівельна компанія, без винятку, чи то державна, чи то приватна, працює в постійно мінливому та складному маркетинговому середовищі і, якщо вона хоче бути конкурентоздатною на ринку, вона повинна закуповувати товари чи послуги, що є цінними для конкретного будівельного проекту, в найоптимальніші терміни та за найнижчими цінами.

Найпоширенішими, опрацьованими та застосовуваними у світовій практиці етапами управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва, що висвітлюють різні аспекти діяльності будівельних підприємств і включають чинники внутрішнього та зовнішнього впливу, є:

1. Визначення об'єкта закупівлі для будівельного проекту. На цьому етапі необхідно встановити конкретний об'єкт закупівлі для будівельної діяльності шляхом аналізу його конкурентних переваг. Також необхідно проаналізувати зовнішні та внутрішні переваги об'єкта закупівлі (наприклад, з точки зору кінцевого покупця). Водночас, вибір критеріїв об'єкта закупівлі має відповідати місії та цілям будівельної організації. При цьому необхідно визначити конкурентні переваги реалізації найважливіших критеріїв об'єкта закупівлі, а потім шукати найефективніші шляхи їх досягнення в межах інтересів та можливостей будівельної організації.

2. Ідентифікація партнерів для закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва виходячи з аналізу їх переваг. Цей етап передбачає пошук кращих ділових партнерів і збір доступних даних про них, їх будівельну продукцію та послуги, рівень поставок будівельної техніки, конструкцій [2, с. 125]. Основними джерелами інформації для вибору потенційних партнерів по закупівлі товарів, робіт і послуг у сфері будівництва можуть бути: звіт про діяльність будівельної компанії, журнали, книги, бази даних, інформація зі спеціалізованих конференцій, семінарів, виставок, маркетингових клубів та ін. На додаток до збору якісних та кількісних даних про майбутніх партнерів, цей етап включає дослідження та пояснення процесу чи факторів, що обумовлюють переваги співпраці і мають практичне значення для успішної розробки, реалізації та реформування місії будівельної компанії в цілому.

3. Маркетинговий аналіз інформації про продукцію виробників будівельних товарів, робіт та послуг. Маркетинговий аналіз інформації включає в себе визначення факторів і обставин, що можуть ускладнити та знизити результати виробничо-господарської діяльності будівельного підприємства, що їх необхідно розвивати [3, с. 217]. Мова йде про використання таких маркетингових стратегій обробки інформації, як: сортування і порівняння даних, спостереження, контроль якості даних, що можуть бути здійснені відносно конкурентних факторів, виявлення недоліків у роботі виробників будівельних товарів, робіт та послуг і причини цих недоліків. Досвід розвинених ринків у питанні маркетингового аналізу дозволяє зробити однозначний висновок щодо переваг вибору зовнішніх виконавців щодо збору інформації про майбутніх продавців будівельних товарів, робіт та послуг. Транснаціональні корпорації, що виходять на вітчизняний ринок, притримуються аналогічних підходів, адже вузька спеціалізація, в кінцевому підсумку, набагато ефективніша, ніж спроба все зробити власними силами. Однак, яка б маркетингова стратегія обробки інформації не була реалізована, завжди необхідно пам'ятати про деякі неминучі проблеми: об'єктивність проведення дослі-

дження, відсутність фальсифікації даних, повнота даних, конфіденційність, неупередженість, тощо [4, с. 84].

4. Цілеспрямована реалізація отриманої інформації про продукцію виробників будівельних товарів, робіт та послуг. Реалізація включає в себе не тільки поліпшення процесу закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва, але, в тому числі, і подальший розвиток процесу організації будівництва в цілому, для того, щоб вирішувати проблеми, що можуть виникнути. Згідно із отриманою інформацією, виникають можливості для поліпшення робочого плану організації закупівельного процесу будівельних матеріалів, якщо це необхідно. Розуміння аналізу вигод як безперервного процесу є ключовим критерієм для визначення результатів подальшого розвитку управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва в Україні. Така постановка питання відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку ринкових відносин у будівництві.

5. Контроль управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва та організація зворотного зв'язку. Контроль за процесом впровадження результатів закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва може бути здійснений двома способами:

— відслідковувати розвиток оцінок ефективності організації закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва;

— переглядати тимчасові цілі та стежити за ресурсами та графіками процесів закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва.

Хочеться підкреслити, що методи та засоби на кожному із етапів управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва постійно змінюються. Тобто в середині кожної будівельної компанії має бути створений окремий структурний підрозділ управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг із достатнім рівнем знань та компетентностей.

Наведена інформація свідчить про те, що прийняття своєчасних та обгрунтованих рішень для здійснення управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва потребує належної інформаційної підтримки, для чого мають проводитися маркетингові дослідження. Їх метою є створення інформаційно-аналітичної бази для розробки рекомендацій та прийняття маркетингових рішень, спрямованих на зниження ризиків та рівня невизначеності під час закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що дослідження ринку будівельних товарів, робіт та послуг через збір та обробку необхідної інформації з'єднує товаровиробників із будівельними організаціями і, тим самим, полегшує їх ефективну адаптацію до потреб кінцевих споживачів. Фундаментальною метою управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва в Україні є комплексний і глибокий аналіз проблем, від яких залежить поточний стан та подальший розвиток будівельної галузі. Маркетингове дослідження ринку товарів, робіт та послуг у сфері будівництва є одним із основних функціональних обов'язків фахівця із закупівлі, який визначає необхідність у вивченні відповідних теоретичних навичок та практичних підходів у організації та проведенні управління процесом закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва [5, с. 4].

Література:

1. Олефір А.О. Правовий механізм державних закупівель: стимулювання інноваційності виробництва медичної продукції: монографія / А.О. Олефір. — К.: Юстініан, 2014. — 447 с.

2. Решетілова Т.Б. Маркетингові дослідження: підручник [Електронний ресурс] / Т.Б. Решетілова, С.М. Довгань; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. — Електрон. текст. дані. — Дніпропетровськ: НГУ, 2015. — 357 с. — Режим доступу: http://nmu.org.ua

3. Божанова В. Ю. Методичні підходи до формування антикризової стратегії розвитку будівельних підприємств в сучасних умовах / В.Ю. Божанова, Г.Л. Ступнікер, С. Є. Масюк // Економічний простір. — 2013. — № 78. — С. 214—223.

4. Павловські Г. Щодо проблем розвитку діяльності підприємств будівельної сфери в Україні / Г. Павловські // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". — 2017. — № 3 (2). — С. 124—135. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_3%282%29__30

5. Жегус О. В. Маркетингові дослідження: навчальний посібник / О.В. Жегус, Т.М. Парцирна; ФОП Іванченко І.С. — Х., 2016. — 237 с.

References:

1. Olefir, A.O. (2014), Pravovyy mekhanizm derzhavnykh zakupivel': stymulyuvannya innovatsiynosti vyrobnytstva medychnoyi produktsiyi [Legal mechanism of public procurement: stimulation of innovation of production of medical products], Yustinian, Kyiv, Ukraine.

2. Reshetylova, T.B. (1993), Marketynhovi doslidzhennya [Marketing researches], NGY, Dnipropetrovsk, Ukraine.

3. Bozhanova, V.Yu. Stupniker, G.L. and Masyuk, S.Ye. (2013), "Methodical approaches to the formation of an anti-crisis strategy for the development of construction enterprises in modern conditions", Ekonomichnyy prostir, vol. 78, pp. 214—223.

4. Pavlovsky, G. (2017), "Concerning the development problems of the construction industry enterprises in Ukraine", Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Internauka", vol. 3 (2), pp. 124—135.

5. Zhegus O.V. and Partzerna TM (2016), Marketynhovi doslidzhennya [Marketing researches], FOP Ivanchenko I.S., Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2017 р.

УДК 35

М. І. Іщенко,
д. е. н., професор кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування,
ДВНЗ "Криворізький національний університет"

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН

M. Ishchenko,
doctor of economics, professor of the department of accounting, taxation,
public administration and administration, State University "Krivoy Rog National University"

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ORGANIZING THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN ADDRESSING THE PROBLEM OF HOMELESS ANIMALS

У статті досліджено міжнародний досвід вирішення питання безпритульних тварин. При цьому акцентовано увагу на роль державного управління у розв'язанні проблеми, яка аналізується. Показані напрями державної політики як у східних країнах, так і в економічно розвинених західних державах. Визначено місце муніципалітетів у процесі контролю за чисельністю безпритульних тварин. Розмежовано державні та місцеві заходи, які фінансуються та не фінансуються у процесі вирішення проблеми. Виявлено спільні для різних країн напрями, втілення яких на державному рівні дозволило ефективно мінімізувати кількість тварин на вулицях. Наведено методи контролю за чисельністю безпритульних тварин, які дали найкращі результати. Обгрунтовано доцільність залучення в процес вирішення проблеми громадських організацій із захисту тварин. Доведено, що провідну роль як на державному, так і на місцевому рівнях повинні відігравати просвітницькі програми. Показано, що їх активне застосування впливає на причину появи тварин на вулицях. Зроблено висновок про доцільність комплексної діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування у розв'язанні проблеми наявності безпритульних тварин.

The article examines the international experience of addressing the issue of homeless animals. At the same time, attention is focused on the role of public administration in solving the problem being analyzed. The directions of state policy are shown both in the eastern countries and in the economically developed Western countries. The place of the municipalities in the control of the number of homeless animals is determined. The distinction is between state and local measures that are funded and not funded in the process of solving the problem. The common directions for different countries were revealed, the implementation of which at the state level has allowed to effectively minimize the number of animals on the streets. The methods of controlling the number of homeless animals that give the best results are given. The expediency of involving in the process of solving the problem of public organizations on animal protection is substantiated. It has been proved that educational programs should play a leading role both at the state and at the local level. It is shown that their active application affects the cause of the appearance of animals on the streets. A conclusion was made on the expediency of the integrated activities of public administration and local government bodies in solving the problem of the availability of homeless animals.

Ключові слова: державна політика, місцеве самоврядування, безпритульні тварини, притулки, методи контролю за чисельністю безпритульних тварин.

Key words: state policy, local government, homeless animals, shelters, methods for controlling the number of homeless animals.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У Європі є прислів'я: "Якщо на вулицях немає безпритульних тварин, то немає і безпритульних дітей", адже ставлення до тварини є індикатором гуманності та цивілізованості суспільства. Водночас за даними Всесвітньої організації захисту тварин, Україна входить у п'ятірку країн з найгіршою ситуацією з безпритульними тваринами, разом з Албанією, Азербайджаном, Білоруссю і Вірменією. На державному рівні прийнято ряд

відповідних нормативно-правових актів, проте їх втілення більшою мірою стосується прийнятої політики місцевих органів влади. Доцільно погодитися з Є.В. Міщук, яка вказує на необхідність приділення більшої уваги організаційним формам, які допомагають поширенню передового досвіду, залучати до вирішення проблем вчених та бізнесменів, широкий загал громадськості [1]. Зазначене вказує на необхідність аналізу міжнародного досвіду у процесі вирішення окресленої проблеми із акцентуванням уваги на ролі в ньому державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі більшою мірою досліджуються окремо питання державного управління та проблеми безпритульних тварин. Правовий режим тварин як об'єктів цивільних правовідносин розкрито ще в працях радянських науковців: О.С. Іоффе, А.О. Собчак, Б.С. Антимонова, Д.В. Боброву, О.С. Колбасова та ін. Окремі аспекти захисту тварин від жорстокого поводження з ними розглянуто у ряді робіт з кримінального права — С.А. Хімченко, І.А. Головко, В.А. Копилян, В.В. Кузнєцов, В.С. Мірошниченко, Д.О. Калмиков, А.О. Данилевський; адміністративного права — Н.С. Бондаренко, В.О. Морозова; цивільного права — Д.Є. Захаров; в) міжнародного права — Н.І. Зубченко, О.І. Буткевич, Т.Р. Короткий та ін. Питання державного управління розглянуто в роботах таких дослідників і науковців, як В.С. Адамовська, В.Д. Базилевич, В.Д. Бакуменко, Л.І. Воротіна, В.М. Геєць, А.С. Гальчинський, М.І. Дудченко, П.С. Єщенко, Л.О. Каніщенко, Б.Є. Кваснюк, І.О. Лютий, І.Р. Михасюк, О.Г. Мордвінов, Н.Р. Нижник, Ю.В. Ніколенко, В.Є. Новицький, О.І. Осауленко, Є.Г. Панченко, Ю.М. Пахомов, В.А. Скуратівський, В.П. Тронь, А.С. Філіпенко, В.О. Шамрай, І.С. Ястремський та інших.

ЦІЛІ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у всебічному та грунтовному дослідженні міжнародного досвіду вирішення проблеми безпритульних тварин і з'ясування ролі у цьому процесі органів державної влади та місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Муніципальні притулки на території Малої Азії, Близького Сходу, Південно-Східної Азії, Північної Африки відсутні, а в області їх географічного поширення розповсюджені собаки-парії. Тому при появі спалаху сказу проводиться масовий вилов собак з приспанням, чисельність яких досить швидко відновлюється — до наступного відлову. Проте метою державного регулювання чисельності собак є придушення локального спалаху захворювання [2].

У ряді деяких населених пунктів Індії, Туреччини, Таїланду, Індонезії, Єгипту як основний метод роботи з бездомними собаками застосовується такий метод, як: "відлов / стерилізація / повернення" у місце проживання для собак. Мета такої державної політики — стабілізація чисельності безпритульних тварин та їх вакцинація від сказу. У Таїланді функціонують притулки, обов'язковою є програма реєстрації собак за допомогою чіпування, а також система штрафів за викидання тварин на вулицю.

У Західних країнах досить поширена практика обліку тварин.

В окремих штатах США прийнято "Закон про стерилізацію тварин", відповідно до якого стерилізації підлягають усі домашні тварини, окрім собак-чемпіонів, призерів виставок, собак-поліцейських та поводирів. Невиконання закону карається штрафом до 500 доларів США або примусовими роботами строком до 40 годин.

У Данії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Швеції та Швейцарії закони впроваджуються місцевою владою, муніципальна влада міст співпрацює з зоозахисниками. Державою визначено райони з особливими вимогами щодо вигулу собак. Діє система обов'язкової реєстрації домашніх тварин. У цих країнах щороку перереєстровують собак, що супроводжується збором податку. У Бельгії, Німеччині, Нідерландах діють пільгові програми із стерилізації домашніх тварин. На регіональних рівнях у вищеперелічених країнах діють просвітницькі програми щодо інформування власників домашніх тварин. Заборонено продавати тварин на вулиці чи на стихійних ринках.

Згідно із законом у Нідерландах, міські ради мають сплачувати витрати притулків на утримання вуличних собак впродовж перших 14 днів з моменту їх поселення в притулок. Якщо власник собаки здає її в притулок, він має сплатити штраф. У країні існує "тваринна" поліція, тобто Національна інспекційна служба захисту тварин, в якій працюють 12 інспекторів і понад 200 волонтерів. В одному з муніципалітетів Нідерландів при запровадженні податку на собак з їхніх власників, багато господарів собак викинули їх на вулицю, не маючи змогу сплатити його. Водночас у муніципальних утвореннях, де не ввели цей податок, кількість безпритульних собак не зросла.

Отже, ефективність державної політики у Нідерландах при вирішенні проблеми, що досліджується, полягає в проведенні стерилізації не менше, ніж 70% собак жіночої статі, реєстрації як власників, так і собак, а також втілення просвітницьких програм.

У Великій Британії у відповідності до "Акту про відповідальність за покинуту тварину" кожен орган місцевого самоуправління призначає спеціаліста для роботи з безпритульною твариною, яку поміщають в притулок, де та перебуває 7 днів за державні кошти. Якщо за цей час не знаходиться господар, тварина поступає в руки правозахисників і тоді волонтери шукають нового господаря; в іншому випадку — собаку усипляють.

В Іспанії за залишення тварини без нагляду передбачений штраф у розмірі від 100—600 євро.

В Італії відповідальність за надання притулку безпритульним собакам покладена на місцеві комуни. Крім того, запроваджені програми стерилізації та боротьби з причинами появи безпритульних тварин, а також кримінальну відповідальність як за проявлену жорстокість до тварини, так і за викидання тварини на вулицю [3].

У Німеччині активно застосовуються процедури оподаткування і реєстрації собак (остання передбачає гравірування отриманого номеру на нашийнику, нанесення татуювання на вухо або чіпування тварини [4]). За-

бороняється безконтрольне розведення домашніх тварин; для професійних заводчиків установлено квоту. Держава не виділяє кошти на стерилізацію домашніх тварин. Крім того, на утримання собак стягується податок (до 150 євро на першу і до 300 євро на кожну наступну [4; 5]). У багатьох містах для малозабезпечених верств населення встановлено пільги та знижки на податок. У містах з великою кількістю населення сума податку є вищою [4].

Разом із органами державної та місцевої влади, активну роботу виконують громадські організації — Товариства захисту тварин.

У Німеччині держава захищає права тварин на гуманне ставлення до них, пункт про захист тварин внесений в Конституції (ст. 20-а), діє Закон про захист тварин, а також Розпорядження з утримання собак, законодавчо затверджена система притулків. У країні є професія як "Захисник тварини", діє галузь права — "Права тварин". Викидання домашньої тварини на вулицю прирівнюється до знущання з тварини, в обох випадках карається штрафом в розмірі 25000 Євро. Як і в США та інших країнах, для вирішення проблеми виконувалися три обов'язкові умови: прийняття нормативних актів, що обмежують розмноження тварин, проведення програм стерилізації і робота притулків, виховання і просвітлення населення [4].

На притулки в Німеччині, яких налічується близько 500 держава практично не виділяє грошей. Вони, як правило, організовуються і функціонують під керівництвом Товариств захисту тварин.

Притулки існують на пожертви і невелику дотацію держави. Утримання середнього по величині притулку обходиться приблизно в 1 млн євро на рік. Частина прибутку виходить за рахунок власної діяльності притулку: розподілу (продажу) тварин, організації свят, і т.д. Частину роботи в притулках здійснюють солдати альтернативної служби. Дозволено використовувати притулки як місце проходження шкільної та студентської практики.

У місті Фульде створено центр екологічної освіти, який організовує семінари для дітей та дорослих на теми захисту природи і тварин. Центр створений за сприяння Міністерства освіти землі Гессен. Робота проводиться не тільки силами декількох викладачів Центру, але також за рахунок залучення представників різних наукових організацій і асоціацій [4].

Держава спільно з громадськими організаціями та притулками впливають на громадську думку і на прийняття рішення при купівлі тварини, орієнтуючи людину на придбання безпородних собак і кішок з притулків (зменшуючи тим самим кількість тварин, що розводять в комерційних цілях).

Непрямий метод обмеження кількості домашніх тварин — дозвіл у договорі найму житла встановлювати заборону на утримання в будинку тварини; цей пункт встановлюється на розсуд власника житла [4].

Таким чином, на відміну від Франції, в якій боротьба з викинутими тваринами в літній період обмежується встановленням штрафів та проведенням соціальної реклами, у Німеччині знайдений дієвий альтернативний засіб вирішення проблеми.

У Польщі (м. Варшава) фінансується стерилізація (кастрація) безпритульних тварин та їх лікування і оплачується чіпування домашніх тварин. Варшава утримує міський притулок для бездомних тварин, а також центр з влаштування безпритульних тварин. Присипляння бездомних тварин (евтаназія) як метод боротьби з безпритульними тваринами повністю заборонене. Із бюджету міста фінансується просвітницька діяльність в сфері охорони тварин, виховуючи в суспільстві гуманне ставлення до тварин. Громадські організації з захисту тварин отримують фінансування на свою діяльність — стерилізацію, лікування, годування безпритульних тварин [6].

Таким чином, щоб уникнути появи на вулиці безпритульних тварин, в західних економічно розвинених країнах по кожному пункту їх походження розроблено комплекс заходів державного та місцевого регулювання [4; 7]:

І. Притулки. В європейських країнах притулок — це можливість знайти тварині господаря, тому ефективністю притулку є кількість прилаштованих тварин.

В європейських країнах заборонені "пташині ринки". Усі тварини купуються в притулках або спеціалізованих магазинах, або у сертифікованих заводчиків.

У Західних країнах притулки (діють як центри збору "зайвих" тварин у власників і як центри передачі тварин новим власникам) діляться на три основні категорії [7]:

1. Притулки необмеженого прийому (найчастіше — муніципальні). Після вилову тварини і привозу її в такий притулок настає термін обов'язкової перетримки тварини (в середньому до 14 діб), протягом якого собаки і кішки повертаються власникам, тварини можуть бути передані новим власникам чи громадським притулкам для подальшого утримання. Незатребувані за цей час тварини — присипляються.

2. Притулки обмеженого прийому (найчастіше — громадські). Це притулки без умертвіння тварин, але вони зазвичай мають обмежене число місць для прийому тварин. Вони виконують важливу, але другорядну роль у заходах з контролю чисельності тварин.

3. Приватна організація з державним контрактом — притулки третього типу, належать приватним некомерційним організаціям, що мають контракт з муніципалітетом міста або округу на проведення робіт з контролю чисельності тварин і впровадження в життя правил, що стосуються населення.

В окремих випадках притулок служить лише для утримання виловлених або зданих тварин, в той час як співробітники служби вилову тварин і контролю правил утримання працюють під керівництвом і наглядом департаменту поліції. В інших випадках приватна організація може наймати, навчати і стежити за роботою співробітників служби вилову тварин, а не тільки надавати приміщення для затриманих тварин.

Приватні організації фінансуються з місцевих бюджетів на утримання служби контролю чисельності тварин, хоча вони можуть також збирати приватні пожертвування для фінансування інших програм (порятунок тварин і просвітницькі програми). Основним доходом притулків є пожертвування. Проте європейська особливість податкового законодавства характеризується тим, що будь-яка фізична чи юридична особа має можливість направити частину своїх податків, не до державного бюджету, а в благодійний фонд [4; 7].

II. Реєстрація тварин і податки. Відсутність реєстрації — штраф від 100 до 3000 доларів (США), в Європі від 100 до 5000 євро (в залежності від типу тварини). Крім реєстрації тварини, необхідно внести певну плату за нього, яка йде під приводом муніципального збору.

Так, в США і Канаді ця плата називається ліцензією.

В окремих європейських країнах ця плата називається податком, в інших — ліцензією на володіння, в основі яких — щорічний збір коштів з власників тварин за володіння ними.

При цьому в західних країнах максимальна кількість домашніх тварин, яку можна утримувати одній людині, становить до 6 тварин (в деяких країнах — до трьох, але при цьому кількість собак — не більше 3). Якщо тварин більше — необхідно отримувати розширену ліцензію, вона коштує дорожче (іноді її називають "ліцензія на розплідник").

Для отримання ліцензії на тварину її не треба нікуди везти. Досить або зайти в місцеві центри надання муніципальних послуг, або ж надіслати листа в муніципалітет про реєстрацію тварини. До заяви про реєстрацію тварини додається: довідка про щеплення від сказу, інформація про власника тварини (з адресою та контактними даними), інформація про тварину (порода, кличка тощо), копія квитанції про оплату ліцензійного збору, квитанція про оплату жетона для тварини.

У Великій Британії, наприклад, оформити ліцензію можна з дому.

Службовці графства з оформлення ліцензій (у відділі до 5 чоловік на графство) мають офіційні документи з фотографією. Службовці опитують домовласників, чи є у них тварини — коти або собаки — і пояснюють важливі переваги ліцензування утримання тварин, вимоги закону про ліцензування і як ліцензування допомагає повертати загублених тварин. Службовці можуть приймати платежі і видавати реєстраційні жетони безпосередньо у домі власників тварин [4; 7].

Вартість ліцензії по практично всіх Західних країнах залежить від виду тварини, кількості цих тварин і від інших нюансів, зокрема: стерилізована вона чи ні.

У Канаді власник незареєстрованої собаки може бути притягнутий до відповідальності за порушення законів міста і штату ($ 50.00 штраф).

III. Контроль. У країнах США і Європи безумовне право контролю виконання законодавства у сфері поводження з тваринами мають тільки поліцейські, яким допомагають муніципальні служби контролю або громадські організації. Поліція має право викликати фахівця з вилову тварин і забрати його у власника при недотриманні законодавчих правил, має право накласти штрафні санкції і перевірити власника тварини на предмет його володіння тією чи іншою твариною [4; 7].

Аналогічним чином у США департаменті поліції існує спеціальний відділ (до 5 осіб (в Чикаго)), в обов'язки якого входить проведення розслідувань за страховими випадками поводження з тваринами, повідомленнях про випадків покусів і сказу у тварин.

У західних розвинених країнах будь-який поліцейський зобов'язаний, побачивши тварину на вулицях міста, викликати фахівця з вилову тварини, і простежити, щоб це тварина потрапила до притулків міста. Зобов'язаний допомагати або фіксувати випадки неправильного ставлення до тварин або сигнали "сусідів" на твою тварину. Водночас у поліції є певна служба, яка займається розслідуваннями щодо поводження тварин у місті.

IV. Ідентифікація тварин. При реєстрації права володіння твариною в західних країнах їй присвоюється спеціальний реєстраційний номер. Власники собак або гравірують отриманий номер на нашийнику або наносять татуювання на вухо. І якщо реєстрація тварин в західних країнах це обов'язкова процедура (наявність жетона), що дає можливість зв'язати саму тварину з його господарем, то чіпізація тварини — це вже добровільний процес.

Всесвітнє товариство захисту тварин (WSPA) та Міжнародне відділення Королівського товариства упередження жорстокого поводження з тваринами (RSPCA International, Велика Британія) провели дослідження практики контролю безпритульних тварин в Європі "Огляд стратегій контролю популяцій безпритульних собак і котів у 31 країні", результати яких показали групи країн та кореляції чинників [8]:

1. Країни, визнані такими, в яких ситуація погіршується або є неконтрольованою (5 група): Азербайджан, Албанія, Вірменія, Молдова, Україна. В усіх основною формою регулювання чисельності безпритульних собак є відстріл або/та інші форми вбивства. В усіх кількість безпритульних собак зростає.

2. У 4-й групі з 14 країн половина (7) на загальнодержавному або регіональному рівнях практикують "відлов / стерилізацію / повернення": Греція, Болгарія, Боснія-Герцеговіна, Іспанія, Італія, Мальта, Сербія. Кількість безпритульних собак тут в основному залишається стабільною (у Болгарії — зменшується, у Сербії — збільшується, у Боснії і Герцеговіні — динаміка невідома).

3. Країни, в яких кількість безпритульних собак збільшується: Азербайджан, Албанія, Вірменія, Молдова (метод регулювання — вбивство), Сербія, Фінляндія (відлов без повернення). За всієї відмінності ситуації ці країни мають спільним показником те, що пільгова стерилізація власницьких тварин в них або відсутня (Албанія, Вірменія, Фінляндія), або провадиться силами виключно громадських організацій без участі держави або місцевої влади (Молдова). Лише в Сербії до цієї справи долучено владу. Крім того, аналогічно без участі влади (Албанія — силами ветеринарів, Сербія та Фінляндія — силами громадських організацій), проводиться або зовсім не проводиться (Азербайджан, Вірменія, Молдова) просвіта населення з питання контролю над народжуваністю домашніх тварин. Третій показник — відсутність обов'язкової реєстрації домашніх собак — теж є спільним (крім Сербії).

4. Країни, в яких кількість безпритульних собак залишається стабільною: Греція, Естонія, Італія, Іспанія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Угорщина, Чехія (країни півдня Європи та Прибалтійські). З них у Італії, Іспанії, Мальті практикується відлов/стерилізація/повернення в поєднанні з відловом без повернення, у Греції — виключно відлов/стерилізація/повернення. Естонія, Литва, Польща, Португалія, Угорщина, Чехія — виключно відлов без повернення. В усіх країнах цієї групи, крім Естонії, реєстрація домашніх собак є обов'язковою. Просвіта населення провадиться силами держа-

ви та/або місцевих влад у Естонії, Литві, Польщі; у Греції, Мальти, Угорщині, Чехії — силами громадських організацій; Італія, Іспанія — силами ветеринарів; у Португалії — не проводиться. Греція, Естонія, Італія, Литва, Польща, Угорщина практикують пільгову стерилізацію власницьких тварин, що провадиться в тому числі державою. Іспанія, Мальта, Португалія, Чехія пільгової стерилізації не мають.

5. Країни, де кількість безпритульних собак зменшується: Болгарія, Велика Британія, Ірландія, Словенія, Хорватія. В усіх методом регуляції є відлов без повернення (у Болгарії також "відлов / стерилізація / повернення" та вбивство). Евтаназію здорових не прилаштованих тварин дозволено в усіх, і вона застосовується в усіх, крім Ірландії. В усіх, крім Великої Британії, реєстрація собак є обов'язковою. В усіх просвіта населення здійснюється виключно силами громадських організацій, крім Великої Британії, де вона проводиться на державному рівні. В усіх країнах існує пільгова стерилізація.

6. Країни, де безпритульних собак не існує: Бельгія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Швеція (країни Північної Європи). В усіх (крім Норвегії і Нідерландів) реєстрація є обов'язковою. Просвіта населення здійснюється державою в Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії. У решті країн цієї групи такої потреби немає у зв'язку з високим рівнем свідомості населення в цьому питанні. Пільги при стерилізації держава надає лише в Норвегії. В усіх практиковано відлов і утримання в притулках без повернення. В усіх, крім Німеччини, евтаназію здорових не прилаштованих дозволено. Але в жодній з цих країн її не практикують. У Німеччині евтаназію здорових тварин у будь-яких випадках заборонено на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

За підсумками дослідження практики контролю безпритульних тварин в Європі "Огляд стратегій контролю популяцій безпритульних собак і котів у 31 країні" зроблено такі висновки [8; 9]:

1. Державна політика, спрямована на евтаназію (будь-якими засобами) як метод регуляції кількості безпритульних собак веде до її збільшення і є найбільш не ефективним методом. Практикується виключно в окремих посткомуністичних країнах із сильним впливом мусульманських традицій.

2. Державна політика "відлов / стерилізація / повернення" практикується у країнах півдня Європи. В усіх країнах, де її застосовують, кількість безпритульних собак залишається стабільною або зменшується (Болгарія).

3. Немає кореляції між динамікою кількості безпритульних собак і практикою евтаназії здорових не прилаштованих собак.

4. Є кореляція між динамікою кількості безпритульних собак і застосуванням державою та/або місцевою владою комплексних заходів, спрямованих на перекриття джерел поповнення безпритульних собак: обов'язковою реєстрацією, просвітою населення, пільговою стерилізацією власницьких тварин та відмовою від практики вбивства при відлові.

5. У країнах, де кількість безпритульних собак залишається стабільною, вбивство не практикується, застосовується або "відлов / стерилізація / повернення", або "відлов без повернення", або їх комбінація. Евтаназія здорових не прилаштованих собак може бути як дозволеною і практикуватися, так і забороненою. При цьому стає наочним вплив чинників, спрямованих на перекриття джерел поповнення безпритульних собак: обов'язковою реєстрацією, просвітою населення, пільговою стерилізацією власницьких тварин. Однак на практиці в усіх країнах цієї групи державну та/або місцеву владу долучено до активації лише окремих з названих чинників. Є підстави вважати, що відсутність підтримки з боку державної та/або місцевої влади у активації решти чинників призводить до відсутності відчутних позитивних змін у зменшенні кількості безпритульних тварин. Усі чинники в комплексі задіяно на рівні держаної та/або місцевої влади лише в Литві та Польщі. І саме в них з країн цієї групи, за повідомленнями преси останніх років, помітна тенденція до зменшення безпритульних собак.

6. Жоден із перелічених методів: "відлов / стерилізація / повернення", "відлов без повернення" та евтаназія здорових неприлаштованих тварин як методи регулювання чисельності безпритульних собак без застосування комплексних запобіжних щодо розмноження власницьких тварин заходів не мають визначального впливу на їх кількість.

7. Тільки комплексні заходи з запобігання неконтрольованого розмноженню власницьких тварин, здійснювані силами державної та/або місцевої влади є ефективними щодо регулювання чисельності безпритульних тварин не залежно від того, який метод регулювання їх кількості практикується ("відлов / стерилізація / повернення", "відлов без повернення і довічне утримання", евтаназія здорових не прилаштованих) чи вони практикуються в комплексі [8; 9].

Напрям подальших досліджень полягає в аналізі та відборі тих із існуючих у міжнародному досвіді заходів, які можна булою ефективно втілювати в України. При цьому слід дотримуватися твердження, висловленого В.С. Адамовською, що державне управління (у т.ч. у напрямі вирішення проблеми безпритульних тварин) повинно бути систематичним, цілеспрямованим впливом держави на всі сфери життя суспільства, на свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина (просвітницькі програми) з метою реалізації державної політики, заснованої на принципі публічності [10].

Література:

1. Міщук Є.В. Організація діяльності керівників публічних адміністрацій на сучасному етапі розвитку публічного управління в Україні / Є.В. Міщук // Ефективна економіка. — № 10. — Дніпропетровський державний аграрний університет. — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5213

2. Рибалко В. Світовий досвід у вирішенні проблеми безпритульних тварин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bukvar.su/jekologija/197665-Mirovoiy-opyt-v-reshenii-problemy-bezdomnyh-zhivotnyh.html

3. Набока М. "Тварини у місті". Як вирішити проблему безпритульних тварин? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://jauns.lv/https://www.radiosvoboda.org/a/1614712.html

4. Досвід Німеччини у вирішенні проблем безпритульних тварин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uarp.org/news/1435141374

5. 1999—2003: Statistisches Bundesamt Deutschland: Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse des Offentlichen Gesamthaushalts.

6. Відкритий лист до Президента України В. Януковича та до прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hr-activists.net/news/polsk-zoozakhisniki-proti-znishchennya-bezpritulnikh-tvarin-v-ukra-n

7. Міхно С. Бездоглядні тварини: як на Заході працюють притулки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/247

8. Stray Animal Control Practices (Europe). An Investigation of Stray Dog and Cat Population Control Practices Across Europe. — WSPA and RSPCA, March, 2007. — 55 p.

9. Метельова Т. Аналіз чинників, що впливають на динаміку кількості безпритульних собак у країнах Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kontrast.org.ua/news/1183.html

10. Адамовська В.С. Публічне управління та адміністрування в контексті державного та регіонального управління / В.С. Адамовська // Ефективна екномікa- № 10. — Дніпропетровський державний аграрний університет. — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5212

References:

1. Mischuk, Ye.V. (2016), "Organization of the activities of heads of public administrations at the present stage of development of public administration in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5213 (Accessed 28 Dec 2017).

2. Rybalko, V. (2017), "World experience in solving the problem of homeless animals", available at: http://bukvar.su/jekologija/197665-Mirovoiy-opyt-v-reshenii-problemy-bezdomnyh-zhivotnyh.html (Accessed 28 Dec 2017).

3. Naboka, M. (2009), ""Animals in the city". How to solve the problem of homeless animals?", available at: http://jauns.lv/https://www.radiosvoboda.org/a/1614712.html (Accessed 28 Dec 2017).

4. UARP (2015), "Germany's experience in dealing with homeless animals", available at: http://www.uarp.org/news/1435141374 (Accessed 28 Dec 2017).

5. Statistisches Bundesamt Deutschland (2004), 1999-2003: Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse des Offentlichen Gesamthaushalts, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, Deutschland.

6. Mishchak, Ya. (2012), "Open letter to the President of Ukraine Viktor Yanukovych and to the Prime Minister of Poland Donald Tusk", available at: http://hr-activists.net/news/polsk-zoozakhisniki-proti-znishchennya-bezpritulnikh-tvarin-v-ukra-n (Accessed 28 Dec 2017).

7. Mikhno, S. (2012), "Unchecked animals: how the shelters work in the West", available at: http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/247 (Accessed 28 Dec 2017).

8. WSPA and RSPCA (2007), Stray Animal Control Practices (Europe). An Investigation of Stray Dog and Cat Population Control Practices Across Europe,WSPA and RSPCA, London, UK.

9. Metel'ova, T. (2010), "Analysis of factors influencing the dynamics of the number of homeless dogs in European countries", available at: http://www.kontrast.org.ua/news/1183.html (Accessed 28 Dec 2017).

10. Adamovs'ka, V.S. (2016), "Public administration and administration in the context of state and regional administration", Efektyvna eknomika, vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5212 (Accessed 28 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018 р.

УДК 339.72.015:339.92

Л. Х. Тихончук,
к. держ. упр., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВИХ СПОРІВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ СОТ

L. Tikhonchuk,
PhD Public Administration, Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE SETTLEMENT OF INTERNATIONAL TRADE DISPUTES IN UKRAINE ON THE BASIS OF WTO PROCEDURAL MECHANISMS

Метою статті є дослідження особливостей використання процесуальних механізмів СОТ з урегулювання міжнародних економічних спорів у міжнародній практиці України. В сучасних умовах розробка підходів до використання процесуальних механізмів СОТ з урегулювання міжнародних економічних спорів має значний інтерес та практичну цінність для інтеграції України у світову економічну спільноту. В статті досліджено процесуальний механізм вирішення торгівельних спорів у рамках діяльності СОТ. Розглянуто методологічні підходи до регулювання торгових суперечок у системі СОТ. Наведено основні фази та часові проміжки розгляду торгового спору в Світовій Організації Торгівлі. Систематизовано проблеми, пов'язані з імплементацією міжнародних стандартів врегулювання міжнародних торгових спорів в Україні на основі процесуальних механізмів СОТ.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the use of WTO procedural mechanisms for the settlement of international economic disputes in the international practice of Ukraine. In modern conditions, the development of approaches to the use of WTO procedural mechanisms for the settlement of international economic disputes has considerable interest and practical value for Ukraine's integration into the world economic community. The article investigates the procedural mechanism for resolving trade disputes within the framework of the WTO. The methodological approaches to the regulation of trade disputes in the WTO system are considered. The main phases and time spans for consideration of a trade dispute in the World Trade Organization are presented. The problems related to the implementation of international standards for the settlement of international trade disputes in Ukraine on the basis of WTO procedural mechanisms are systematized.

Ключові слова: торгівельні спори, СОТ / ГАТТ, світова торгівля, міжнародні стандарти торгівлі.
Key words: trade disputes, WTO / GATT, world trade, international trade standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення Світової організації торгівлі можна розглядати як одне з яскравих проявів процесу глобалізації світового господарства, що супроводжується, передачею функцій з розробки та застосування заходів у сфері регулювання зовнішньої торгівлі окремих країн багатостороннім структурам. Такі процеси сприяють упорядкуванню та лібералізації розвитку взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва та більш повного використання переваг світової торгівлі. Проте лібералізація міжнародної торгівлі, поряд з перевагами, має ряд недоліків, а саме: нерівномірність умов розвитку національних ринкових господарств, розширення позицій міжнародних корпорацій, поширення недо-

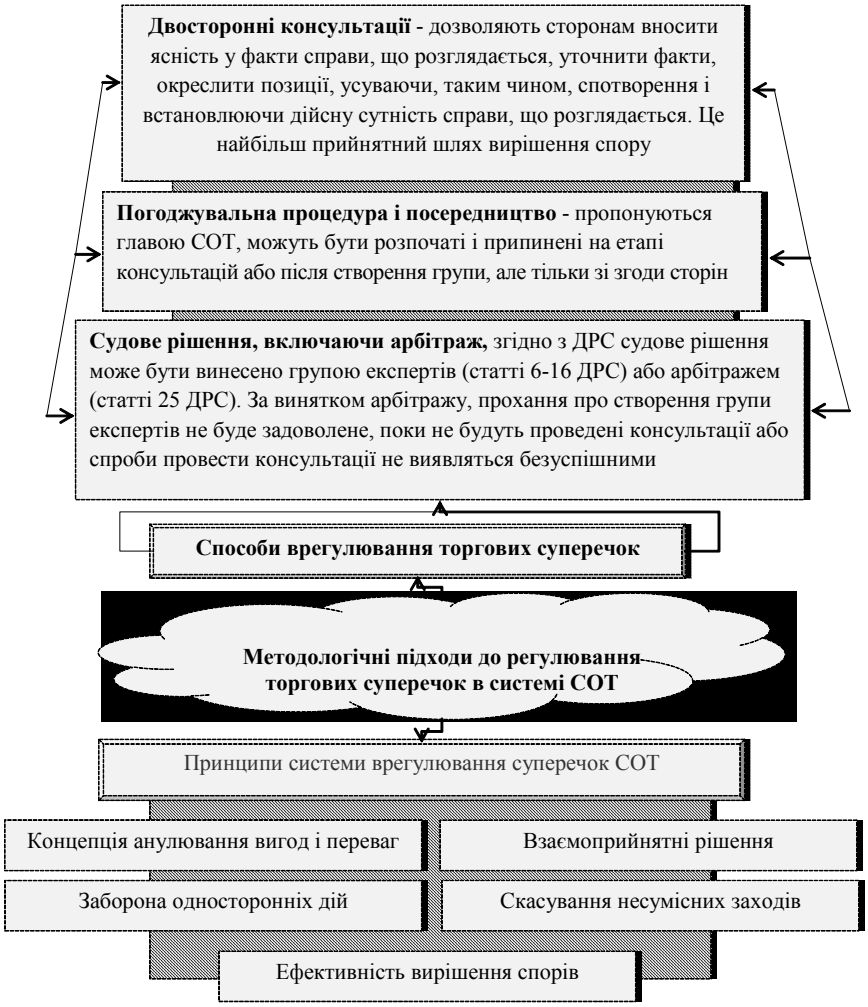

Рис. 1. Методологічні підходи до регулювання торгових суперечок у системі СОТ

Джерело: [1; 4].

бросовісної комерційної практики тощо. Це в свою чергу посилює ризики і створює загрози вітчизняним товаровиробникам і споживачам. Тому в умовах інтеграції України в світову спільноту необхідно реформувати державне регулювання зовнішньої торгівлі, сформувати систему заходів врегулювання міжнародних торгових спорів на основі існуючих процесуальних механізмів міжнародних організацій, а саме СОТ. Діяльність останньої найбільшою мірою відповідає міжнародним стандартам регулювання торгівлі на багатосторонньому рівні. Нормативні документи прийняті в рамках СОТ, узгоджені країнами-членами, і за допомогою них регулюється 95% світової торгівлі. Відповідно заходи щодо лібералізації та врегулювання міжнародних торгових спорів у рамках СОТ, розглядаються як оптимальне рішення для України щодо налагодження та розвитку міжнародних економічних відносин вітчизняними суб'єктами господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теорії та практики вирішення торговельних суперечок в рамках СОТ присвячено наукові публікації багатьох вітчизняних вчених, зокрема, С.Г. Осики, А.С. Лекарь, Т.Ф. Гордєєвої, Т.О. Осташко, О.Ю. Сафонової та ін. Результати їх наукових пошуків становлять значну базу для дослідження особливостей функціонування системи вирішення торгових суперечок в СОТ. Проте в сучасних умовах розробка підходів до використання процесуальних механізмів СОТ з урегулювання міжнародних економічних спорів має значний інтерес та практичну цінність для інтеграції України у світову економічну спільноту.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей використання процесуальних механізмів СОТ з урегулювання міжнародних економічних спорів у міжнародній практиці України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Механізм вирішення торгових суперечок, який використовується в рамках функціонування Світової Організації Торгівлі — це важливий елемент сучасної міжнародної торгівельної системи. За оцінками цієї організації існування цього механізму вносить досить серйозний вклад у забезпечення стабільності світової економіки. Механізм вирішення торгових суперечок у СОТ, створений за результатами Уругвайського раунду в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, та грунтується на єдиних правилах для всіх учасників незалежно від їх політичного впливу та економічної могутності. Такий підхід має дуже суттєве значення для формування системи заходів врегулювання міжнародних торгових спорів для України, бо для не великих держав, які при вирішенні спору на двосторонній основі з більш сильним противником апріорі виявляються в менш вигідному становищі. З моменту формування СОТ, країни-учасники досить часто вирішують торговельні спори за допомогою процесуальних механізмів СОТ. Так, вже станом на початок 2015 р. було зареєстровано 780 звернень для консультацій, 531 доповідь третейських груп за підсумками розглядів, 126 доповідей Апеляційного органу. Найбільш активними країнами-учасниками СОТ у вирішенні спорів є США, Канада і країни Європейського союзу. Інші менш економічно могутні країни-учасники також все частіше звертаються до даного процесуального механізму СОТ. Ще в рамках ГАТТ (1947 р.) в XXIII статті цієї угоди була закладена можливість врегулювання торговельних суперечок. Згідно з якою учасники могли самостійно врегулювати питання, пов'язані з тим, що заходи, які застосовуються однією з країн, ведуть до погіршення умов доступу на ринок інших країн [8]. Також учасники могли направляти свої скарги до робочих груп, а пізніше в групи експертів, які давали рекомендації з приводу того, як повинен був вирішува-

Рис. 2. Основні фази та часові проміжки розгляду торгового спору в Світовій Організації Торгівлі

Джерело: сформовано автором на основі [9].

тися спір [5]. У кінцевому рахунку це призвело до формалізації процесу вирішення спорів та започаткування правил і процедур, у рамках яких повинні діяти його учасники і самі третейські групи. Останні повинні були визначати, чи діє сторона відповідно зі своїми зобов'язаннями чи ні, і чи мало місце погіршення умов доступу на ринок. Протягом 70—80-х років у процесуальному механізмі відбулися істотні зрушення, сфера компетенції третейських груп розширилася і вони стали брати участь також і в імплементації положень ГАТТ. Нові принципи були зафіксовані в Токійському раунді ГАТТ (1973—1979 рр.). Важливим кроком у розвитку механізму вирішення спорів послужило створення юридичного відділу в секретаріаті ГАТТ, який надавав підтримку третейським групам. Більш того, бо члени третейських груп вибиралися за принципом "ad hoc", юристи секретаріату ГАТТ забезпечували спадкоємність і "інституційну пам'ять". Розглядаючи подібну практику, яка в цілому була позитивною, слід відзначити, що допомога в підготовці звітів третейським групам могла супроводжуватися впливом на позицію останніх. Крім того, слід зазначити досить серйозні проблеми виникали при прийнятті рішень. Так, нерідко можна було спостерігати затягування процесу на різних етапах його проведення. Зокрема створення групи експертів могло бути блоковано стороною, до якої пред'являлися претензії. Призначення членів третейських груп могло проходити протягом досить тривалого періоду часу (кілька місяців), а винесення рішення затягувалися на досить довгий термін (більше двох років). У сторін не було можливості подавати апеляцію, а доповідь групи експертів підлягала виконанню, тільки якщо досягався консенсус серед країн, присутніх на його затвердженні. Тобто сторона, що програла мала можливість накласти вето на рішення, прийняте не на її користь [1]. Існування невизначеності в тому, що доповіді будуть прийняті, вважалося серйозним недоліком цієї системи, і країни-учасники зверталися до третейських груп ГАТТ досить рідко. Така система врегулювання торгових суперечок в СОТ характеризувалася наступними принципами. По-перше, концепція анулювання вигід і переваг була основним моментом у системі врегулювання торгових спорів в рамках СОТ і встановлювала презумпцію того, що порушення правил тягне несприятливі наслідки для інших членів. У таких випадках країна-учасник, на якого подана скарга, повинна спростувати скаргу. По-друге, процесуальний механізм СОТ передбачає систему заохочення рішень, що прийняті за взаємною згодою сторін, і які є сумісними з угодами СОТ. По-третє, рекомендації та рішення приймаються відповідно до прав і зобов'язань членів, що випливають з Угоди про СОТ. По-четверте, при відсутності взаємного рішення, положення процесуального механізму врегулювання торгових спорів у СОТ забезпечують скасування вжитих заходів країнами, якщо вони несумісні з Угодою про СОТ [2]. По-п'яте, домовленості про врегулювання торгових спорів сприяють застосуванню багатосторонньої системи врегулювання суперечок замість використання принципу однобічності в питаннях врегулювання конфліктів. Тобто, якщо країни-учасники прагнуть отримати відшкодування в разі порушення своїх прав, вони вдаються до правил і процедур Угоди СОТ і твердо їх дотримуються. По-шосте, з метою ефективного функціонування СОТ і збереження належного балансу між правами і зобов'язаннями країн-учасників всі суперечки повинні невідкладно і ефективно врегульовуватися [6]. Проте на практиці ці задекларовані принципи не завжди спрацьовували і необхідність подальшого реформування процесуальних механізмів вирішення спорів була очевидною для всіх договірних сторін.

Подальше реформування процесуальних механізмів вирішення спорів полягало у створенні нормативного документу "Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів" (ДРС). Відповідно до якого було засновано Орган з вирішення спорів (ОРС), який отримав повноваження створювати групи експертів, приймати звіти груп і Апеляційного органу, контролювати виконання рішень і рекомендацій та інших зобов'язань, які випливають зі створених угод [4; 7]. Загалом формальні риси такої системи врегулювання торгових суперечок СОТ представлено на рисунку 1.

Постійно діючий Апеляційний орган став нововведенням у порівнянні з ГАТТ. Таким чином, групи експертів і Апеляційний орган відповідає за вирішення спорів за всіма угодами СОТ, у тому числі і по самій ДРС. Секретаріат СОТ надає підтримку діяльності ОРС і третейським групам. Брати участь у вирішенні суперечок можуть тільки країни-члени організації, але ініціювати суперечки повинні національні компанії. Як правило, міжнародні торгові суперечки починаються зі скарги на погіршення умов ведення бізнесу та зміни торгового режиму іноземної держави від суб'єкта господарюван-

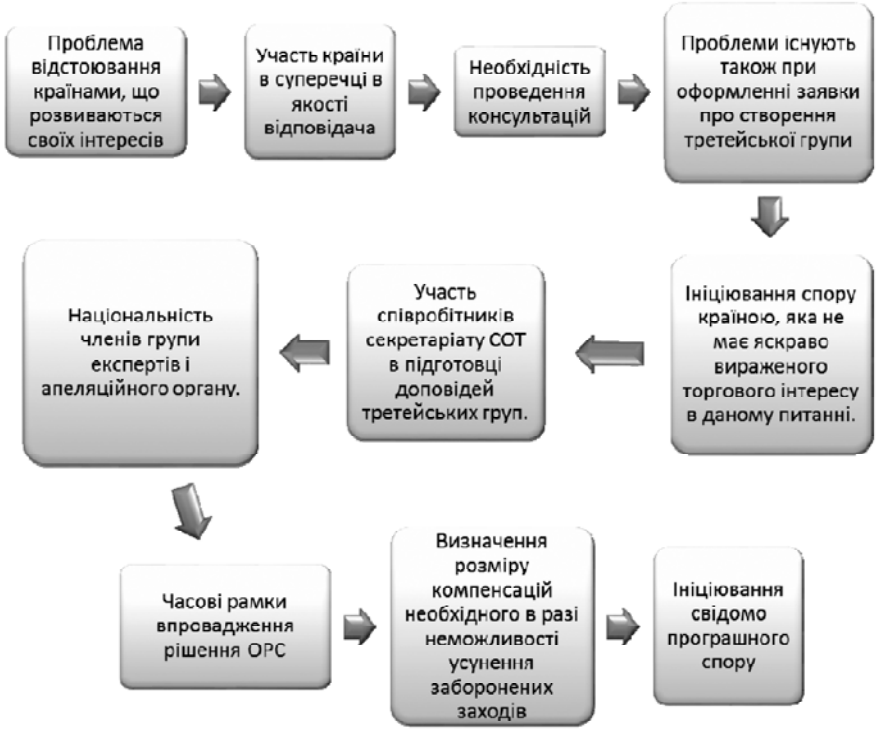

Рис. 3. Систематизація проблем, пов'язаних з імплементацією міжнародних стандартів врегулювання міжнародних торгових спорів в Україні на основі процесуальних механізмів СОТ

Джерело: сформовано автором.

ня певної країни до спеціального уповноваженого органу в національному уряді [4; 7]. Однак далеко не кожна скарга доводиться до формальної юридичної процедури. Цьому сприяють ряд положень документу "Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів". По перше, країною повинно бути прийнято принципове рішення про ініціювання спору. Перед цим їй потрібно чітко уявляти собі, що вона отримає в разі свого виграшу або програшу. Оскаржуючи заходи країни-члена, що знаходяться в протиріччі з рішеннями СОТ, країна ініціатор розслідування, виграви суперечку, ризикує опинитися в ситуації відповідача за аналогічними судовими справами. По-друге, уряд може вирішити, що проблема не варта витрачених зусиль. По-третє, перш ніж доводити справу до суду, виходячи з положень ДРС, країна ініціатор зобов'язана провести консультації зі стороною, яка порушує положення СОТ. Гострі питання можуть бути врегульовані вже на цій стадії. Це дозволяє не відволікати значні фінансові та людські ресурси на ведення справи. Якщо сторонам не вдається досягти компромісу шляхом переговорів, країни звертаються до механізму вирішення спорів, сформульованому в ДРС. Дуже важливою є та обставина, що в "Домовленості" встановлені чіткі часові рамки на кожен з етапів судової процедури. Це дає чіткі орієнтири всім учасникам спору і запобігає зайвому затягуванню справи (рис. 2).

Проте реалізація ДРС також не позбавлене певних недоліків, особливо, що стосується для України, як учасника СОТ (див. рис. 3).

По-перше, це проблеми, пов'язані із відстоюванням інтересів країнами, що розвиваються. Як уже зазначалося, формально доступ до механізму вирішення спорів мають всі країни-члени організації. Однак дані рисунка 4 наочно демонструють, що менш економічно розвинуті країни вдаються до судового розгляду значно рідше, ніж розвинені країни. Тільки двадцять одна скарга в період з 2000 по 2015 рр. надійшла від країн, що входить до групи країн-учасників, таких як Україна. Такі держави часто просто не можуть собі це дозволити в силу як фінансових обставин (процедура розгляду досить дорога), так і відсутності професійних фахівців, які в змозі вести подібні справи.

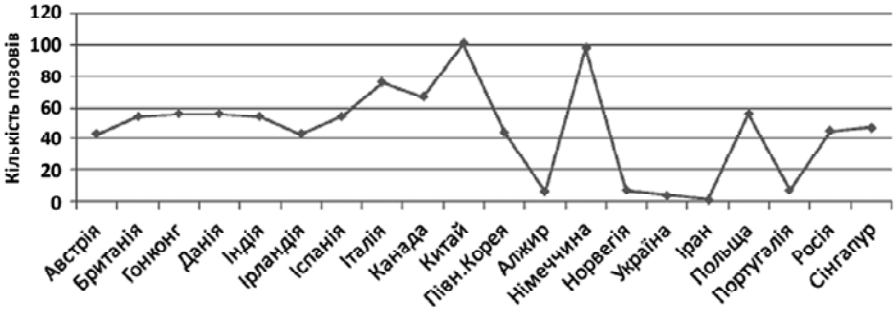

Рис. 4. Кількість позовів до СОТ у рамках торгових спорів за 2000—2015 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [2].

По-друге, член СОТ може не ініціювати розгляд спору в разі, якщо він не в змозі (або не хоче) дотримуватись прийнятого рішення. Однак в умовах, коли країна виступає в якості відповідача, вона зобов'язана "прийняти виклик", незалежно від бажання брати участь в процесі і наявності у неї необхідних для цього фінансових і людських ресурсів.

По-третє, необхідність проведення консультацій. В більшості випадків до моменту початку процедури, прописаної в ДРС, сторони вже вичерпують можливості домовитися. Тому на практиці консультації часто не виконують тих задачі, які на них покладені.

По-четверте, проблеми існують також при оформленні заявки про створення третейської групи. Як уже зазначалося, вона подається в письмовій формі. У ній необхідно вказати, чи проводили країни-учасники спору консультації, специфічні риси існуючої проблеми і дати короткий виклад правової основи для скарги, достатньої для чіткого уявлення проблеми. Проте, якщо проблемні питання не було сформульовано в заявці про створення третейської групи, то їх не можна підняти в ході розгляду. Однак очевидно, що не всі ймовірні варіанти розвитку подій можна визначити заздалегідь. Таким чином, не завжди зрозуміло, наскільки детально повинна бути написана заявка про створення групи експертів, для того щоб бути впевненим, що проблема буде розглянута всебічно.

По-п'яте, ініціатором спору може бути країна, яка не має яскраво вираженого торгового інтересу в цьому питанні. Як вже зазначалося, що розгляд починається зі скарги національної компанії, яка зазнає труднощів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Таким чином, країна, виносить суперечку в СОТ, відстоюючи свої інтереси, і захищаючи місцевих виробників. Проте США було створено прецедент, коли країна, яка не є експортером продукції, ініціювала разом з Гондурасом, Мексикою, Гватемалою, Еквадором і Панамою розгляд справи проти Європейського союзу з приводу імпорту, продажу і доставки бананів. Свою позицію США обгрунтували так, що в майбутньому вони, можливо, стануть експортером цього виду продукції і хочуть підготувати для себе сприятливий грунт. У підсумку позиція США була визнана обгрунтованою [3].

По-шосте, участь співробітників Секретаріату СОТ у підготовці доповідей третейських груп. Певні нарікання викликає і та обставина, що членам групи експертів доповіді допомагають готувати працівники секретаріату цієї організації. Відповідно виникають питання, пов'язані з тим, наскільки незалежною буде ця доповідь [1].

По-сьоме, при вирішенні міжнародних суперечок досить важливим моментом є національність тих фахівців, які розглядають справу, бо приналежність до тої чи іншої держави може зіграти свою роль. У СОТ, при формуванні списку третейських груп, цьому питанню приділяється значна увага, і країни можуть вплинути на склад їх учасників. З одного боку, така практика є досить вдалою, з іншого — вважається, що члени третейської групи повинні давати свої рекомендації виходячи з норм і правил СОТ, а не якихось інших обставин. Що ж стосується постійно діючого Апеляційного органу, то країни не можуть впливати на його склад. Це означає, що при певних обставинах представник певної країни буде брати участь в розгляді апеляції у справі, громадянином якої він є. Тому не позбавленою підстав може вважатися думка, що позиція члена Апеляційного органу в цьому випадку може виявитися трохи упередженою.

По-восьме, часові рамки впровадження рішення ОРС. Досить багато проблем виникає з впровадженням рішення, що виноситься ОРС. Країна повинна зробити це негайно або "протягом розумного періоду часу". У той же час не цілком зрозумілі конкретні рамки цього періоду. Виникає ризик того, що країна, якій наказано усунути причини суперечки, буде навмисно затягувати цей процес. Так, наприклад, в уже згадуваному рішенні про "бананову" суперечку, Європейський союз затягував впровадження заходів, запропонованих ОРС. Це змусило сторони, котрі ініціювали суперечку, знову звернутися до МРС, після чого для ЄС було визначено термін у 15 місяців для усунення практики імпорту бананів, яка суперечить правилам СОТ [10]. Ще одна важлива обставина проявляється в практиці застосування МРС: тимчасові рамки перегляду спору часто виходять за межі графіка, встановленого ДРС. В середньому на вирішення спорів в СОТ витрачається 34 місяці, замість передбачених 15.

По-дев'яте, визначення розміру компенсацій необхідного в разі неможливості усунення заборонених заходів. Компенсація не виражається в якихось фінансових зобов'язаннях щодо галузі країни позивача, зі скарги якої і почалося розслідування. Країна відповідач повинна надати додаткові поступки в якихось інших сферах. Проте, що це будуть за сфери і наскільки серйозно відбудеться відкриття ринків — необхідно вирішувати на додаткових переговорах, які проходять досить напружено. Питання надання додаткових поступок важливе не тільки з зовнішньоекономічної точки зору. Держава ризикує зіткнутися з опозицією всередині країни зі сторони тих галузей, з яких цей захист знімається, що може призводити до конфліктів бізнесу і влади, з одного боку, і представників різних секторів бізнесу з іншого. Національні фірми не завжди захочуть миритися з тим, що їх позиції обмежують в інтересах інших вітчизняних компаній.

По-десяте, ініціювання свідомо програшного спору. Таке можливо в разі, якщо уряд країни знаходиться під сильним тиском національного лобі, незадоволеного тими чи іншими заходами торгової політики, з якими вони стикаються за кордоном і які в повному обсязі відповідають вимогам СОТ. Уряд може продемонструвати свою лояльність бізнесу, почавши справу, а потім, програвши, і пославшись на неможливість задоволення їх запиту у зв'язку з рішенням ОРС. У принципі така практика може мати право на існування. Однак у таких випадках країна відповідач, змушена брати на себе витрати по веденню спору.

Слід зазначити, що керівництво СОТ у курсі тих обставин, які викликають нарікання при застосуванні ДРС. Таким чином, очевидно, що рішення в організації приймаються країнами членами асиметрично. Саме від країн

першого світу залежить, за якими правилами вирішуватимуться суперечки між ними та іншими категоріями країн.

Незважаючи на вищевказані проблеми, механізм вирішення спорів у СОТ працює. Країни, що розвиваються, які приєдналися до СОТ поступово вчаться застосовувати його механізми для відстоювання своїх інтересів. Так, наприклад, Китай відразу ж спочатку приєднання активно брав участь в суперечках в якості третьої сторони, що дало змогу більш глибоко вивчити елементи процедури емпірично. Ключовим моментом успішної роботи цього механізму є та обставина, що багато сторін, програвши справу, прагнуть по можливості виконати рішення ОРС. Це випливає з розуміння усіма країнами-членами СОТ того факту, що система вирішення спорів буде ефективно функціонувати тільки в тому випадку, якщо всі учасники гратимуть за правилами. Як наслідок, навіть політично і економічно потужні гравці, такі як США, Канада, Європейський союз, усувають заходи, по відношенню яких вони програли.

ВИСНОВКИ

Отже, для українських реалій державного управління врегулювання міжнародних спорів на основі процесуальних механізмів СОТ перш за все потрібна імплементація міжнародних стандартів шляхом створення спеціальних інституцій. Оскільки аналізовані країни, що користуються процесуальними механізмами СОТ захищені на двох рівнях. По-перше, це регіональні судові органи, які захищають експортерів у дрібних та середніх за своєю вартістю суперечках, а також органи СОТ. У таких умовах існує нагальна потреба саме розробки нової концепції державного управління вирішенням міжнародних торгових спорів в Україні, бо в порівнянні з країнами першого світу Україна навіть не має аналогічних державних інституцій, які могли б кваліфіковано лобіювати інтереси на міжнародному рівні.

Література:

1. Committee on Anti-Dumping Practices — Reports under Articles 14.4 and 16.4 — (October — November — December 1995) — Note by the Secretariat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://docs.wto.org/gattdocs/q/TR/ADP/W389.PDF

2. Committee on Government Procurement — (Tokyo Round Agreement) — Statistics for 1994 Reported under Article VI:10 of the Agreement — Report by Switzerland [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://docs.wto.org/gattdocs/q/TR/GPR/78A2.PDF

3. Disputes DS158, DS27, DS16. European Communities — Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas (http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/f).

4. Factors shaping the future of world trade (2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm

5. GATT and the Goods Council [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/tratop_e/gatt_e/gatt_e.htm

6. Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement (2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr15_e.htm

7. Trade and development: recent trends and the role of the WTO (2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr14_e.htm

8. Understanding on Rules and Proceedings Governing the Settlement of Disputes. Article 2.1. The results if the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. The Legal Text. Cambridge University Press, 1999. — P. 354.

9. Understanding the WTO: Settling Disputes (http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm)

10. WTO Dispute Settlement: A New International Judicial Process. Certificate in Commercial Diplomacy. Course Modules. — Ottawa, 2006. — P. 15.

References:

1. WTO (1995), "Committee on Anti-Dumping Practices - Reports under Articles 14.4 and 16.4", available at: https://docs.wto.org/gattdocs/q/TR/ADP/W389.PDF (Accessed 01 Dec 2017).

2. WTO (1995), "Committee on Government Procurement — (Tokyo Round Agreement) — Statistics for 1994 Reported under Article VI:10 of the Agreement", available at: https://docs.wto.org/gattdocs/q/TR/GPR/78A2.PDF (Accessed 01 Dec 2017). — Report by Switzerland [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

3. WTO (1996), "Disputes DS158, DS27, DS16. European Communities — Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas", available at: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/f (Accessed 01 Dec 2017).

4. WTO (2013), "Factors shaping the future of world trade", available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm (Accessed 30 Nov 2017).

6. WTO (2015), available at: Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr15_e.htm (Accessed 01 Dec 2017).

7. WTO (2014), "Trade and development: recent trends and the role of the WTO", available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr14_e.htm (Accessed 01 Dec 2017).

8. WTO (1999), Understanding on Rules and Proceedings Governing the Settlement of Disputes. Article 2.1. The results if the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. The Legal Text, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

9. WTO (1995), ""Understanding the WTO: Settling Disputes, available at: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm (Accessed 01 Dec 2017).

10. WTO (2006), WTO Dispute Settlement: A New International Judicial Process. Certificate in Commercial Diplomacy. Course Modules, Ottawa, Canada.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017 р.

УДК 351.72

З. В. Гбур,
к. н. держ. упр., докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України м. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Z. Hbur,
PhD (public administration science), doctoral student,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

У статті визначено сутність поняття "економічна безпека" після аналізу різних підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик, як: стійкість та стабільність, економічна незалежність, самовідтворення та саморозвиток, національні інтереси. Виявлено, що при виникненні і формуванні нових напрямів розвитку, глобалізація створює несприятливі умови для економічної безпеки держави. Сучасний стан розвитку економіки зумовлює необхідність врахування цих викликів з метою забезпечення стабільного розвитку та конкурентоспроможності національної економіки України. Охарактеризовано внутрішні та зовнішні загрози, що зумовлюють недостатній рівень стабільності економіки, а, як наслідок, і відповідно зниження рівня економічної безпеки нашої держави. Наведено найважливіші національні економічні інтереси, від реалізації яких залежить майбутнє України, добробут і процвітання нації, згідно з думкою співробітників Національного інституту стратегічних досліджень, а також запропоновано деякі шляхи вдосконалення політики економічної безпеки.

The article defines the essence of the concept of "economic security" by analyzing various approaches to the interpretation of the concept of economic security of the state with the help of such characteristics as: stability and stability, economic independence, self-development and self-development, national interests. It was revealed that in the emergence and formation of new directions of development, globalization creates unfavorable conditions for the economic security of the state. The current state of development of the economy necessitates the consideration of these challenges in order to ensure the stable development and competitiveness of the national economy of Ukraine. The internal and external threats, which determine the insufficient level of stability of the economy, are described, and as a consequence, and consequently, the level of economic security of our state is lowered. The most important national economic interests, the realization of which depends on the future of Ukraine, the welfare and prosperity of the nation, according to the opinion of the staff of the National Institute for Strategic Studies, and also suggests some ways to improve the policy of economic security.

Ключові слова: економічна безпека, внутрішні та зовнішні загрози, економічна криза, світова економіка.
Key words: economic security, internal and external threats, economic crisis, world economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прискорення розвитку світової економіки, поглиблення її потреб у процесі глобалізації викликає переосмислення пріоритетів у розвитку національних господарств, які прагнуть стати її рівноправними учасниками. З огляду на економічну та культурну успішність країн, які беруть активну участь у міжнародному поділі праці, необхідним і природним є активне входження України в господарську взаємодію зі світом. Україна, незважаючи на посилення колізій, розвитку кризи економічної системи, викликаних кардинальними перетвореннями політичного і економічного характеру, прагне стати органічною складовою світової спільноти. З огляду на це зміцнення і збереження позицій України у світовій економічній системі передбачає, перш за все, забезпечення власної економічної безпеки, що є головною умовою ефективності життєдіяльності суспільства і гарантією незалежності країни. Успішне вирішення завдань щодо усунення зовнішніх і внутрішніх загроз

економічній безпеці можливо через активізацію державної політики та використання практичного досвіду і наукових розробок у цій сфері, що підкреслює актуальність дослідження.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ, НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ЦЯ СТАТТЯ

Вивченням питань економічної безпеки, умов її підтримки і забезпечення, можливостями інтеграції України в умовах трансформаційних перетворень присвячено праці О. Білоруса, І. Бінька, А. Гальчинського, В. Геєця, Б. Губського, Я. Жаліла, Д. Лук'яненка, А. Мазаракі, В. Мунтіяна, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою є визначення сучасного стану економічної безпеки України в умовах світової кризи і перспектив її забезпечення в майбутньому за умови активного впливу держави на попередження виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічній безпеці належить центральне місце в системі національної безпеки, оскільки вона є основою для належного функціонування всіх елементів, що відносяться до цієї системи: політичної, соціальної, військової, екологічної, технологічної, інформаційної безпеки тощо. Це зумовлено тим, що належне забезпечення рівня національної конкуренто спроможності, військово-політичної стабільності, надійної обороноздатності, ефективної соціальної політики, злагоди в моральному і духовному житті суспільства, розвитку науково-технічного прогресу, захисту інформації та запорука безпечного екологічного стану неможливі без ефективного функціонування економіки.

Існує безліч підходів до визначення поняття "економічна безпека". Для характеристики сучасного стану економічної безпеки в Україні варто проаналізувати сутність цього поняття.

У 2003 році Верховною Радою України було прийнято закон "Про основи національної безпеки України". У Законі вказано, що "національна безпека — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам" [1]. Також зазначено, що "об'єктами національної безпеки є людина і громадянин, суспільство та держава" [1].

Як зауважує Скорук О.В., у зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик [13]:

— стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз-факторів;

— економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

— самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

— національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси.

Аналізуючи думки вчених, які притримуються першого підходу, можна виділити О.М. Бандурку, В.Є. Духова, К.Я. Петрова, І.М. Чернякова, які визначають економічну безпеку країни як "здатність її економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав" [3, с. 64].

Науковець В.О. Гончарова стверджує, що "економічна безпека — це такий стан національної економіки, при якому зберігається стійкість і здатність до несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Авторка переконана: перешкоджаючи впливу різноманітним загрозам, неодмінно можна досягти стійкого рівня економічної безпеки держави" [4,с.18].

Схожої думки притримується і А. Равенко. На думку автора, "економічна безпека — це стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства" [11, с. 15].

Шлемко В.Т. було запропоновано наступне визначення даного поняття: "Економічна безпека — це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави" [15, с. 3].

Такий же підхід у трактуванні поняття "економічна безпека" використовує і В.І. Мунтіян. Він вважає, що під економічною безпекою слід розуміти "загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам" [9, с. 10].

До другої категорії можна віднести вчених, які вважають що головною ознакою економічної безпеки є економічна незалежність.

Наприклад, такі вчені, як А. Степаненко та М. Герасимов зауважують, що економічна безпека — це "такий стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність" [14, с. 39].

Науковець В.Г. Андрійчук зауважує, що "економічна безпека — це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання та при якому держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику" [2].

На думку інших дослідників, що використовують третій підхід у тлумаченні цього поняття, слід використовувати самовідтворення та саморозвиток як головні характерні ознаки економічної безпеки. Такий дослідник, як Я. Жаліло зауважує, що під терміном "економічна безпека" слід розуміти "складну багатофакторну категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання" [5, с. 143].

Четвертий підхід характеризується тим, що при визначенні поняття "економічна безпека" за основу беруться національні інтереси держави та окремих регіонів.

Наприклад, на думку В. Сенчагова, "економічна безпека — це такий стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально направлений розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів" [12, с. 99].

Проаналізувавши різні наукові підходи можемо сформувати власне визначення. На наш погляд, економічна безпека держави — це особливий стан економіки, який забезпечується стійкими та обгрунтованими методами нівелювання впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовища, при якому створюються належні умови для розвитку стабільної соціально-економічної системи. Економічний розвиток виступає одним з найважливіших показників стану економічної безпеки країни, а економічна політика держави є наступним важливим чинником, що впливає на темпи економічного зростання і визначає стан зовнішньоекономічної безпеки.

Глобалізація світової економіки є складною, багатовимірною і неоднозначною проблемою, тому з приводу визначення її суті існує багато розбіжностей. Учені сходяться на думці, що глобалізація означає не лише новий кількісний вимір міри інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а головним чином — нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний рівень економічної глобалізації [10].

Однак, при виникненні і формуванні нових напрямів розвитку, глобалізація створює несприятливі умови для економічної безпеки держави. Сучасний стан розвитку економіки зумовлює необхідність врахування цих викликів з метою забезпечення стабільного розвитку та конкуренто-спроможності національної економіки України.

Як зауважує Левчук О.В., найбільш актуальними викликами глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави, є такі [8]:

1. Нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу.

2. Розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг.

3. Поширення кризових явищ.

4. Експансія передових країн світу.

5. Дефіцит ресурсів для розширеного розвитку.

З огляду на це, слід охарактеризувати чинники, що мають вплив безпосередньо на економічну безпеку України. Варто зазначити, що після розпаду СРСР та здобуття незалежності Україна, поступово переходячи від планового до ринкового типу господарювання, почала будувати власну економічну систему. Складність цього процесу посилювалася тим, що в Україні перехід до ринкових відносин відбувся в період світової фінансової кризи, що, в свою чергу, було причиною підриву і без того складної ситуації в економічній сфері. На цьому етапі виникає потреба у нових орієнтирах, методах і способах формування принципово нової моделі національної економічної системи, що здатна забезпечити захист економічних інтересів особи, суспільства та держави. У зв'язку із цим першочергового значення набуває дослідження та практичне вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки України.

Внутрішні та зовнішні загрози зумовлюють недостатній рівень стабільності економіки, а, як наслідок, і відповідно зниження рівня економічної безпеки нашої держави. До зовнішніх загроз слід віднести такі:

— нестабільність національної валюти, що відбувається під час нестабільної ситуації в економіці, в період кризи;

— скорочення іноземних інвестицій;

— нестабільні умови зовнішньої торгівлі;

— великий зовнішній борг, що є тягарем для нашої країни та депресивно впливає на розвиток економіки;

— залежність держави в сфері стабільності постачання енергоносіїв.

Основними внутрішніми загрозами стають: незначна частка інноваційної продукції; неефективне державне регулювання економіки, тобто невідповідність завданням економічного зростання; низька конкурентоспроможність продукції; корупція; невисокий рівень життя більшої частини населення як наслідок нерівномірності розвитку територій, поширення масштабів незайнятості, вплив світової фінансової кризи і т. д.; витік

капіталу за кордон також є фактором, який чинить певний вплив на економічну безпеку.

Потенційними загрозами економічному суверенітету України слід також вважати структурні диспропорції. Адже Україна отримала у спадщину надзвичайно енергоємний промисловий сектор, суттєво змінити структуру якого за роки незалежності виявилось неможливим. Тим паче, що в умовах глобалізації втручання і регулювальна функція міжнародних організацій набуває вирішального значення. Звужується сфера державного контролю через впровадження новітніх технологій та систем електронного зв'язку, розвиток світових комунікаційних мереж. Це потребує відповідних змін у напрямках і засобах економічної політики, підтримки розвитку потенційно пріоритетних високотехнологічних галузей промисловості, посилення ролі транснаціональних корпорацій в інтегрованій системі міжнародного виробництва. Нині склалася така система світоустрою, за якої транснаціональні корпорації контролюють до половини світового промислового виробництва, більше половини світової зовнішньої торгівлі, а також патентів та ліцензій на нову техніку, технологію і, насамперед, енергозберігальну.

Отже, опираючись на власні ресурси та сили, на ефект об'єднаної праці народу, Україна повинна реалізувати свій шанс стати великою конкурентоспроможною політичною нацією з європейським рівнем економіки, як і безпеки загалом.

Серед найважливіших національних економічних інтересів, від реалізації яких залежить майбутнє України, добробут і процвітання нації, співробітники Національного інституту стратегічних досліджень виділяють такі [6]:

— створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої, потужної національної економіки;

— створення надійної системи економічної безпеки України, забезпечення можливості самостійного, прогресивного національно-економічного розвитку;

— здійснення структурної перебудови економіки;

— забезпечення ефективного розвитку національної промисловості;

— здійснення державою протекціоністських заходів, спрямованих на підтримку національного товаровиробника;

— істотне зменшення енергомісткості і матеріаломісткості ВВП;

— здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвиток його наукомістких галузей;

— створення замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції, зокрема військової техніки та озброєння;

— створення рівних соціальних та економічних можливостей для всіх громадян України;

— здобуття Україною належного місця у світовому поділі праці та міжнародній торгів лі, інтеграція у світове господарство;

— побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигідності;

— забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

— удосконалення товарної структури експорту й імпорту;

— забезпечення географічної збалансованості експорту й імпорту;

— нарощування експортного потенціалу, забезпечення позитивного сальдо зовнішньо торговельної діяльності;

— підтримка вітчизняних експортерів, сприяння виробникам імпорто-замінної продукції, особливо критичного імпорту;

— захист національного ринку від несприятливої дії світової кон'юнктури та іноземної конкуренції;

— ефективне використання Україною свого вигідного географічного положення для здійснення міжнародного транзиту.

Проте поки що державні структури в Україні не досягнули економічної рівноваги. Так, зокрема, постійно підтримуються на державному рівні поставки газу, замість того, щоб замінити його використанням електроенергії та іншими видами енергоносіїв. Це — принциповий структурний момент рівноваги, яку Україна прагне досягти.

При формуванні механізмів регулювання світової економіки в умовах глобалізації повинна йти мова про добровільні угоди, згідно з якими держави зобов'язуються дотримуватись багатосторонніх договорів, визначених правил у сфері торгівлі, від виконання яких очікують певних переваг. За таких умов економічна безпека, насамперед, підприємництва України має можливості одержати такі права і переваги у світовій організації торгівлі, які сприятимуть забезпеченню стабільного і довгострокового економічного зростання: розширений і недискримінаційний доступ українського експорту товарів і послуг на ринки країн-членів цієї організації; забезпечення контролю за не об'єктивним ставленням до оцінки українських товарів і послуг на ринках більшості країн світу; встановлення контролю за недопущенням необгрунтованих обмежень щодо ввезення в Україну товарів з інших країн; створення сприятливих умов для українських виробників товарів щодо розвитку конкурентоспроможних у світовому масштабі товарів і постачальників послуг тощо [7].

Стосовно економічної безпеки як підприємництва, так і держави в цілому, йдеться про конкуренцію між секторами світової економіки, які випускають взаємозамінну продукцію. Тому стає неможливим застосування до них законодавства певної країни. Тут потрібні спільні правила конкуренції і юридичної відповідальності, які б поширювались на велике коло країн [7].

Нинішня неузгодженість дій державних структур України використовується тіньовими структурами, які одержують простір до зростання, до розкрадання державного і колективного майна, ухилення від сплати податків, шахрайства з фінансовими ресурсами і зростанням фіктивного підприємництва. За таких умов підприємництво у сфері матеріального виробництва зменшується, а частка підприємств, які займаються готовою та роздрібною торгівлею, посередництвом, зростає. Саме тому ситуація, що нині склалася, передусім потребує регулювання підприємництва. Оскільки міжнародна конкуренція повсякчас зростає, з'являється більше можливостей дроблення виробничих процесів та перенесення окремих ступенів виробництва в інші місця.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що Україні не вдалося створити національну економічну систему, яка б забезпечувала динамічний розвиток держави та її відповідність високим світовим стандартам. У зв'язку з посиленням кризових явищ протягом останнього часу відзначається посилення й загроз для економічної безпеки України. Для попередження негативних проявів в Україні першочерговим постає питання забезпечення належного рівня економічної безпеки з урахуванням всіх можливих загроз та проблем.

Література:

1. Закон України "Про основи національної безпеки України": Закон України № 964-М від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення / В.Г. Андрійчук // Економіка, фінанси, право. — 2013. — № 6. — С. 12—17.

3. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Черников І.М. Основи економічної безпеки: підручник. — Харків: НУВС, 2003. — 236 с.

4. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави: монографія / В.О. Гончарова. — Х.: ХНУ, 2001. — 195 с.

5. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. — К.: Сатсанга, 2001. — 224 с.

6. Жихор О.Б. Економічна безпека [Текст]: підруч. для студ. ВНЗ / [О.Б. Жихор та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.І. Барановського; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). — К.: УБС НБУ, 2015. — 467 с.

7. Кордюк Н.І. Економічна безпека України в умовах глобалізації / Н.І. Кордюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. — 2012. — Вип. 2. — С. 83—89.

8. Левчук О.В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. Економіка і суспільство. 2017. — Вип. № 8. — С. 59—64.

9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. — К.: КВШ, 1998. — 462 с.

10. Поважний С.Ф. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації / С.Ф. Поважний, Г.О. Єпішенкова, А.А. Нікітіна // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія "Державне управління". — 2010. — № 151. — С. 3—14.

11. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. — 1993. — № 11. — С. 15—21.

12. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. — 1995. — № 1. — С. 97—106.

13. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6 (3). — С. 39—42.

14. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 39—54.

15. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Andrijchuk, V.H. (2013), "Ukraine's economic security: state, measurement criteria and preventive measures to strengthen it", no. 6, pp. 12—17.

3. Bandurka, O.M. Dukhov, V.Ye. Petrova, K.Ya. Chernkov, I.M. (2003), Osnovy ekonomichnoi bezpeky [The basis of economic security], NUVS, Kharkiv, Ukraine.

4. Honcharova, V.O. (2001), Vplyv tin'ovoi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Influence of the shadow economy on the economic security of the state], KhNU, Kharkiv, Ukraine.

5. Zhalilo, Ya.A. (2001), Stratehiia natsional'noi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spil'noty [Strategy of National Security of Ukraine in the context of world community experience], K., Ukraine.

6. Zhykhor, O.B. (2015), Ekonomichna bezpeka [Economic security], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

7. Kordiuk, N. I. (2012), "Economic security of Ukraine in the conditions of globalization", Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia ekonomichna, vol. 2, pp. 83—89.

8. Levchuk, O. V. (2017), "Ukraine's economic security in the context of globalization challenges", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 8, pp. 59—64.

9. Muntiian, V. I. (1998), "Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]", K.: KVSh, Kyiv, Ukraine.

10. Povazhnyj, S. F. (2010), "Public administration of the national economy in the conditions of globalization", Zbirnyk naukovykh prats' Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriia "Derzhavne upravlinnia", no.151, pp. 3—14.

11. Revenko, A. (1993), "Problems of formation of national economic security of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, no. 11, pp. 15—21.

12. Senchahov, V. O. (1995), "On the essence and fundamentals of Russia's economic security strategy", Voprosy ekonomyky, no. 1, pp. 97—106.

13. Skoruk, O. V. (2016), "Economic security of the state: the essence, constituent elements and problems of provision", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 6 (3), pp. 39—42.

14. Stepanenko, A. (2002), "Estimation of economic security of Ukraine and its regions", Rehional'na ekonomika, no. 2, pp. 39—54.

15. Shlemko, V. T. (1997), "Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia" [Economic security of Ukraine: the essence and directions of provision], K.: NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2017 р.

УДК 347.77

Р. В. Закусило,
к. т. н., доцент кафедри ХТВМС, заступник директора з наукової роботи,
Шосткинський інститут Сумського державного університету, м. Шостка, Україна

ТЕХНІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

R. Zakusylo,
Ph.D., assistant professor of HTVMS, Deputy Director of Research,
Shostka Institute of Sumy State University, Shostka, Ukraine

TECHNICAL AND LEGAL ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Проведено ознайомлення з правом ЄС і України, Європейським та Українським законодавством, щодо технічних та правових аспектів інтелектуальної власності та патентування. Доведено, що свідоме та послідовне застосування набутих знань у процесі формування правової сфери української держави є необхідною умовою успішного подолання труднощів на шляху України до ЄС. Запозичення позитивного досвіду ЄС у сфері правової охорони інтелектуальної власності забезпечить більшу динаміку в загальному інтеграційному русі нашої країни до Євросоюзу.

The acquaintance with the law of the EU and Ukraine, the European and Ukrainian legislation, on technical and legal aspects of intellectual property and patenting was conducted. It is proved that the conscious and consistent application of acquired knowledge in the process of forming the legal sphere of the Ukrainian state is a necessary condition for successfully overcoming difficulties on the way of Ukraine to the EU. Borrowing the EU's positive experience in the field of legal protection of intellectual property will ensure a great momentum in the overall integration movement of our country in the European Union.

Ключові слова: інтелектуальна власність, євроінтеграція, патент, право, законодавство.
Key words: intellectual property, European integration, patent, law, legislation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Патентне законодавство є стимулюючим фактором технічного прогресу і сприяє інтенсивному розвитку міжнародних економічних, наукових і технічних зв'язків, якщо воно відображає баланс інтересів власника патенту й суспільства в цілому.

Здобуття Україною незалежності спричинило появу низки законів щодо інтелектуальної влас-

ності. А євроінтеграційні процеси останніх років стимулюють приведення діючого законодавства до розумного симбіозу з законодавством Європейського Союзу. Широке коло цих законів та інших нормативних документів правової охорони об'єктів інтелектуальної власності потребує розгляду цілого комплексу теоретичних і практичних питань у галузі винахідницького права, організаційних питань використання відкриттів, винаходів, промислових зразків, товарних знаків, питань економіки винахідництва, патентної інформації, прав авторів винаходів, раціоналізаторських пропозицій і промислових зразків, а також експертизи винаходів та їх ліцензування.

Перші патентні закони з'явилися наприкінці XVIII — на початку XIX ст. одночасно з розвитком і становленням правових положень у державах світу. Перший Конгрес СІЛА прийняв Патентний Закон у 1790 р. Слід зазначити, що в англійських колоніях у Північній Америці застосували англійське патентне законодавство королеви Єлизавети I, яке збереглося на декілька років і після завершення війни за незалежність (1775—1783). Патентне законодавство СІЛА від 1836 р. затвердило його патентну систему.

Перший патентний закон у Франції було прийнято в 1790 р., у Росії — 1812 р. Винахідницька система виникла в тих країнах, які раніше за інших запровадили патентні закони (США, Франція, Англія, Німеччина), і передбачає видавання патенту справжньому автору винаходу. Заявкова система виникла в країнах, що запровадили патентні закони пізніше (Бельгія, Греція, Люксембург), і передбачає видавання патенту особі, котра подала заявку незалежно від участі у створенні винаходу.

У деяких державах патентне законодавство лише зароджується. Так, в Афганістані, Саудівській Аравії, Судані винаходи охороняються через так звані попереджувальні публікації, що наводяться в офіційних виданнях з метою закріпити за автором пріоритет і право на використання винаходів.

Історія виникнення патентних законів нерозривно пов'язана із загальним розвитком і впровадженням нових галузей народного господарства, технологій, техніки тощо. Так, патентні закони про атомну енергію виникли в Англії в 1946 р., у США — 1954 р., в Індії — 1962 р.

Щодо України, то в історичному минулому наша держава ніколи не мала власної правової бази щодо інтелектуальної власності. У дореволюційній Росії (до якої входила більша частина території нинішньої України) патентні закони з'явилися, як це було зазначено вище, у 1812 р.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зі здобуттям незалежності правова система законів патентування значно змінилася, наблизившись до законів європейських держав.

В Україні об'єкти права інтелектуальної власності записані в Законі України "Про власність", "Про наукову технічну інформацію", "Про охорону прав на винаходи і моделі" [1—4].

Особливий інтерес в історичному сенсі представляє розгляд питання охорони інтелектуальної власності, патентування та ліцензування в Україні та ЄС, як представлено у праці Кодинця А. [5] та генезис права інтелектуальної власності Європейського Союзу, що висвітлено у статті Ханіной К. [6], проте проблема висвітлення Європейського правового законодавства та приведення українського права на інтелектуальну власність у відповідність до вимог ЄС обгрунтування раціональної ціни товарів (послуг, робіт) досі залишається недостатньо вивченою, що і визначило напрям даного дослідження.

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ

Євроінтеграція є одним з головних пріоритетів зовнішньої політики України на сучасному етапі її розвитку. Отже, всебічне ознайомлення з правом ЄС і, як наслідок, свідоме та послідовне застосування набутих знань в процесі формування правової сфери української держави — все це є необхідною умовою успішного подолання труднощів на шляху України до ЄС і актуальною науково-практичною задачею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під інтелектуальною власністю, відповідно до практик Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності (далі — ВОІВ) та Світової організації торгівлі (далі — СОТ), розуміють одночасно як промислову власність, так і сферу авторських і суміжних прав. Права інтелектуальної власності мають подвійний зміст: вони надають виключні майнові права, а також, у більшій мірі стосовно авторських прав і в меншій стосовно промислової власності, особисті або немайнові права.

За традицією право інтелектуальної власності поділяється на право промислової власності і авторське право. Цей розподіл закріплено у двох Конвенціях: Паризької Конвенції про охорону промислової власності та Бернської Конвенції про охорону літературних творів та творів мистецтва [6—7].

Конвенційні норм набули розвитку після прийняття Конвенцій завдяки їх переглядам, що мали місце протягом наступних років. Втім, акти прийняті в більш пізні часи, не призвели до змін змісту попередніх редакцій цих Конвенцій. Взагалі, існує певне співіснування різних редакцій актів, завдяки чому всередині обох союзів держав (Паризького і Бернського) одна й та сама держава може керуватись ратифікованою нею більш ранньою редакцією Конвенції, яка залишається в силі для держав, що теж її ратифікували, і, в той же час, у стосунках з іншими державами керуватись більш пізнім редакціями, якщо вони теж ратифіковані обома сторонами. Слід відзначити, що кожний наступний акт є більш досконалим, ніж попередні, зокрема, щодо загального рівня правової охорони.

Останні редакції актів, що мають силу в рамках обох Конвенцій і до яких приєдналась більшість європейських держав, є такими:

1. Стокгольмський акт від 14 липня 1967 року до Паризької Конвенції. Україна, починаючи з 25 грудня 1991 року, а також 25 країн-членів ЄС є учасникам саме цієї редакції Паризької Конвенції.

2. Паризький акт 1971 року до Бернської Конвенції. Україна з 25 грудня 1991 року, а також 24 країни-члени ЄС приєднались саме до цієї редакції Бернської Конвенції. Серед країн ЄС лише Ірландія залишається учасницею Брюссельського Акту.

ВОІВ була заснована Конвенцією, прийнятою у 1967 р. і зміненою у 1979 р. Станом на 24 вересня 2004 р. членами ВОІВ є 181 країн. Україна є членом цієї організації з 26 квітня 1970 року. Усі 25 країнчленів ЄС є членами ВОІВ. ВОІВ — це спеціалізована агенція ООН, яка розташована в Женеві. Це, перш за все, міжнародний форум, на якому звичайно обговорюються на світовому рівні договори, укладені у сфері інтелектуальної власності. Секретаріат ВОІВ, який замінив МОВІВ, забезпечує управління інструментами, в яких безпосередньо зацікавлені підприємства такі, як Мадридський союз або Союз PCT, якщо згадати тільки про найважливіші. ВОІВ створила також Центр арбітражу і посередництва для вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності; діяльність цього центру користується постійно зростаючим успіхом. ВОІВ є дуже незалежною організацією у фінансовому відношенні: внески державчленів становлять лише біля 5—6% від її щорічних надходжень (приблизно 17000 швейцарських франків у 2013 р.) ВОІВ фінансує свою діяльність завдяки надходженням коштів за послуги, надані приватному сектору; це, головним чином, депонування міжнародних патентних заявок, міжнародна реєстрація торговельних марок та промислових зразків, а також сплата за послуги арбітражу (в 2013 р. надходження ВОІВ складали біля 200 000 швейцарських франків).

Шість країн-засновників (Німеччина, Бельгія, Франція, Італія, Люксембург і Нідерланди), укладаючи у Римі Договір від 25 березня 1957 р. про заснування Європейського Економічного Співтовариства, старанно уникали положень, які б наділяли новоутворені інституції повноваженням у сфері інтелектуальної власності. Хоча найпершою метою Договору було започаткувати "спільний ринок", — а, як відомо, у функціонуванні будь-якого ринку першочергову роль відіграють саме права на інтелектуальну власність, — засновники ЄЕС вважали недоцільним дублювати роботу вже існуючого у ВОІВ центру міжнародного співробітництва й паралельно створювати у Брюсселі новий центр переговорів, що несло б у собі ризик перерозподілу влад між національним адміністративним органам й наднаціональним інституціям, ще й за умов нового механізму прийняття рішень, правила застосування якого здавалися у той час невизначеним.

Ця позиція знайшла своє чітке відображення у тексті двох статей Договору про заснування ЄС, які не зазнали жодних змін підчас багаторазового перегляду Договору починаючи з 1958 р. (Єдиний Європейський Акт, Маастрихтський договір, Амстердамський договір, Ніццький договір). Незмінними ці статті увійшли і до тексту Договору, що встановлює Конституцію Європи (Договір підписано у Римі 29 жовтня 2004 р.). Йдеться про статті 295 та 30 Договору про заснування ЄС (далі — ДЄС).

Стаття 295 ДЄС проголошує: "Цей Договір жодною мірою не порушує норми держав-членів, які регулюють систему володіння власністю." Хоча головною функцією цього положення було роз'яснити, що Договір не торкався права держав приватизувати або націоналізувати підприємства, формулювання "система володіння власністю" охоплює також й інтелектуальну власність.

Опосередковано ст. 30 ДЄС також підтверджує намір держав-учасниць відокремити інтелектуальну власність, поряд з сільським господарством, транспортом або торговельною політ кою, від галузей, в яких державні повноваження мали бути передані інституціям Співтовариства. Стаття 30 ДЄС є відхиленням від фундаментального принципу, який гарантує вільне пересування товарів у межах спільного ринку з одночасною забороною на кількісні обмеження імпорту та на "еквівалентні дії" (ст. 28 ДЄС). Натомість ст. 30 ДЄС дозволяє скасовувати цю заборону у випадку, коли національні заходи виправдані низкою причин, серед яких "захист промислової й комерційної власності". При першому знайомстві здається, що це положення закріплює за кожною країною-членом суверенні права у сфері інтелектуальної власності, навіть якщо ці права стають на заваді вільного пересування товарів [8].

Якщо доктрина вичерпання прав у Європейському Співтоваристві насправді обмежила прагнення країн-членів винести питання інтелектуальної власності поза сферу виконання Договору про заснування ЄС, постало багато інших ситуацій, для врегулювання яких слід було визнати, що у галузі інтелектуального права треба було застосовувати й інші аспект права Співтовариства.

Деякі справи, які розглядалися Судом ЄС та стосувалися застосування правил конкуренції ЄС (ст. 81 і 82 ДЄС), поставили питання співвідношення між цими правилами й правами інтелектуальної власності. Велика кількість рішень Комісії й Суду ЄС дали змогу перевірити, чи не блокується реалізація правил конкуренції тим фактом, що дії підприємств, неоднозначні з погляду норм Співтовариства, полягали у користуванні правами на інтелектуальну власність. До того ж, Суд ЄС чітко розмежував поняття "існування права" й "здійснення права" інтелектуальної власності, перше відноситься до сфери національного законодавства, друге може бути обмеженим застосуванням правил конкуренції ЄС. Останні є нормам прямого застосування й санкціонують угод ант конкурентного характеру та зловживання домінуючим положенням на ринку. Якщо до таких дій підприємства вдаються на підставі прав на інтелектуальну власність, треба зважати не на зміст національного законодавства, яке обгрунтовує існування цих прав, а на спосіб, у який підприємства користуються ними. Цивільні санкції та штрафи, які стягуються за порушення у такий спосіб норм Співтовариства, не становлять пріоритетний спір, взаємодію,

взаємну протидію з законодавчою владою країн-членів.

У межах ЄС запроваджено єдину торговельну марку Співтовариства. У місті Аліканте (Іспанія) створено відомство з торговельних марок, яке приймає заявки на реєстрацію єдиної марки для всіх держав-членів ЄС. Цим завершився багаторічний етап роботи з подолання територіального характеру права на торговельну марку. З 1 квітня 2003 року почалася реєстрація за процедурою єдиного промислового зразка Співтовариства [9].

Як безперечний успіх на шляху подальшого зближення європейського законодавства в захисті права інтелектуальної власності розцінюється прийняття у квітні 2004 року Директиви 2004/48/ЄС, що передбачає посилення боротьби з піратством, контрафакцією та іншими порушеннями як у сфері авторського права й суміжних прав, так і у сфері промислової власності. За умовами директиви всі держави ЄС протягом двох років, які відведено на її імплементацію, повинні вжити узгоджених ефективних заходів для захисту прав правовласників і створити для них рівні умови захисту в усьому правовому полі ЄС [10].

Можна констатувати, що сформувався нормативний кістяк загальноєвропейського законодавства в галузі інтелектуальної власності. Він доповнюється рішеннями Суду Європейських Співтовариств, який структурує так зване "живе право" ЄС у сфері інтелектуальної власності.

Зрозуміло, що Україна, як європейська держава, не може бути осторонь цих процесів. Хоча вона не є кандидатом на вступ в інтеграційні структури ЄС, між нею та ЄС встановлені правові зв'язки, які потребують подальшого розвитку. У квітні 2005 року в Брюсселі на засіданні Комітету "Україна — ЄС" було презентовано програму реалізації у 2005 році Плану дій "Україна — ЄС" (так звана "Дорожня карта"), яка передбачає подальше співробітництво нашої країни та Євросоюзу у правовій сфері [11].

В Угоді про партнерство і співробітництво між Євросоюзом та Україною, підписаною в Люксембурзі 16 червня 1994 року, є низка спеціальних норм, присвячених питанням створення належного рівня охорони й реалізації прав інтелектуальної власності. Зокрема у ст.50 угоди зазначено, що "Україна продовжить удосконалювати захист права на інтелектуальну власність для того, щоб до кінця п'ятого року після набуття чинності угодою забезпечити рівень захисту, аналогічний існуючому в Співтоваристві, включаючи ефективні засоби забезпечення дотримання таких прав".

Отже, з підписанням угоди про Асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство з інтелектуальної власності відповідно до законодавства Євросоюзу. Запозичення позитивного досвіду ЄС у сфері правової охорони інтелектуальної власності забезпечить більшу динаміку в загальному інтеграційному русі нашої країни до Євросоюзу.

Українське законодавство у сфері інтелектуальної власності також підлягає поступовій уніфікації та гармонізації з інтелектуальним правом ЄС. Це було передбачено Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Зокрема ця Угода містить окремий Розділ VI "Конкуренція, захист інтелектуальної, промислової і комерційної власності та співробітництво в галузі законодавства". У ньому було передбачено, що Україна продовжить удосконалювати захист прав на інтелектуальну власність для того, щоб забезпечити рівень захисту, аналогічний до існуючого в Співтоваристві, включаючи ефективні засоби забезпечення дотримання таких прав.

Україна приєдналася до багатосторонніх конвенцій у сфері інтелектуальної власності, зокрема серед них:

— Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;

— Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію торгових знаків;

— Німецька угода про міжнародну класифікацію виробів та послуг для цілей реєстрації знаків;

— Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентних процедур;

— Міжнародна конвенція про захист нових сортів рослин (UPOV).

Україна надала компаніям ЄС та його громадянам національний режим щодо можливості визнання і захисту прав інтелектуальної власності. Було налагоджено співробітництво між Україною та ЄС у галузі наукових досліджень та технічних розробок, а також гарантовано можливість судового захисту особистих та майнових прав на інтелектуальну, промислову та комерційну власність.

Відповідно до Розділу IV Закону України "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" інтелектуальна власність включена до пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України.

У 2014 році між Україною та ЄС було укладено Угоду про асоціацію, глава 9 якої присвячена інтелектуальній власності. Метою укладення Угоди про асоціацію в частині інтелектуального права є спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території України та ЄС, а також досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Перш за все йдеться про необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами у сфері інтелектуальної власності, учасниками яких є Україна та держави ЄС (Угода ТРІПС). Крім того, важливим аспектом є можливість взаємної передачі технологій. Це включає заходи щодо спрощення інформаційних потоків, ділового партнерства, ліцензійних та субпідрядних угод на добровільній основі. Однак для цього існує необхідність вдосконалення відповідної законодавчої бази і розвитку людського капіталу.

Угода про асоціацію закріпила Стандарти, що стосуються прав інтелектуальної власності. Стандарти поділені за інститутами і стосуються авторського

права та суміжних прав, торговельних марок, географічних зазначень, промислових зразків, інших об'єктів, права на які випливають з патентів, топографій напівпровідникових продуктів, прав на сорти рослин.

Стандарти визначають основні засади правового регулювання відносин інтелектуальної власності, які повинні застосовуватися як у країнах ЄС, так і в Україні.

ВИСНОВКИ

Патентне законодавство є стимулюючим фактором технічного прогресу і сприяє інтенсивному розвитку міжнародних економічних, наукових і технічних зв'язків, якщо воно відображає баланс інтересів власника патенту й суспільства в цілому. Здобуття Україною незалежності спричинило появу низки законів щодо інтелектуальної власності. З підписанням угоди про Асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство з інтелектуальної власності відповідно до законодавства Євросоюзу. Угода про асоціацію закріпила Стандарти, що стосуються прав інтелектуальної власності. Стандарти поділені за інститутами і стосуються авторського права та суміжних прав, торговельних марок, географічних зазначень, промислових зразків, інших об'єктів, права на які випливають з патентів, топографій напівпровідникових продуктів, прав на сорти рослин. Запозичення позитивного досвіду ЄС у сфері правової охорони інтелектуальної власності забезпечить більшу динаміку в загальному інтеграційному русі нашої країни до Євросоюзу.

Література:

1. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України № 3687-XH від 15.12.1993 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/3687-12

2. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України № 3699-XП від 15.12.1993 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3688-12

3. Про охорону прав на знаки для товарів та послуг: Закон України № 3689-XП від 15.12.1993 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3689-12

4. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України № 752-XIV від 16.06.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/752-14

5. Кодинець А. Реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності: напрями, проблеми, перспективи / А. Кодинець // Теорія і практика інтелектуальної власності. — № 4 (96) 2017. — К., 2017. — С. 49—58.

6. Ханина К. Генезис права интеллектуальной собственности Европейского Союза / К. Ханина // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2004. — №4. — С. 44—54.

7. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. — Женева: ВОИС, 1996. — 46 с.

8. Скордамалья В. Право інтелектуальної власності ЄС: навчальний посібник / В. Скордамалья. — К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. — 2004. — 156 с.

9. Право Европейского Союза / Под ред. С.Ю. Кашкина. — М.: Юрист, 2003. — С. 697—721.

10. Капіца Ю. Напрямки адаптації законодавства України у сфері охорони інтелектуальної власності до законодавства Європейського Союзу / Ю. Капіца // Право України. — 2005. — №1. — С. 66—70.

11. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. — К.: Юринком Інтер, 2003. — С. 513—536.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the protection of the rights to inventions and utility models", available at: http://zakon.rada.gov.ua/go/3687-12 (Accessed 28 Dec 2017).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the protection of rights to industrial designs", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3688-12 (Accessed 28 Dec 2017).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the protection of rights to trademarks for goods and services", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3689-12 (Accessed 28 Dec 2017).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the protection of rights to indicate the origin of goods", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/752-14 (Accessed 28 Dec 2017).

5. Kodynets', A. (2017), "Reform of the legislation in the field of intellectual property: directions, problems, perspectives", Teoriia i praktyka intelektual'noi vlasnosti, vol. 4 (96) 2017, Kyiv, pp. 49—58.

6. Khanyna, K. (2004), "Henezys prava yntellektual'noj sobstvennosty Evropejskoho Soiuza", Intellektual'naia sobstvennost' [The Genesis of Intellectual Property Rights of the European Union], Avtorskoe pravo y smezhnye prava, vol. 4, pp. 44—54.

7. WIPO (1996), Paryzhskaia konventsyia po okhrane promyshlennoj sobstvennosty [Paris Convention for the Protection of Industrial Property], WIPO, Geneva, Switzerland.

8. Skordamal'ia, V. (2004), Pravo intelektual'noi vlasnosti ES [EU intellectual property right], IMV KNU imeni Tarasa Shevchenka.

9. Kashkyn, S. Yu. (2003), Pravo Evropejskoho Soiuza [The law of the European Union], Yuryst, Moscow, Russia.

10. Kapitsa, Yu. (2005), "Directions of adaptation of Ukrainian legislation in the field of intellectual property protection to the legislation of the European Union", Pravo Ukrainy, vol. 1, pp. 66—70.

11. Kubko, E.B. and Tsvetkov, V.V. (2003), Problemy harmonyzatsyy zakonodatel'stva Ukrayny y stran Evropy [Problems of harmonization of the legislation of Ukraine and European countries], Yurynkom Inter, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.12.2017 р.

УДК 351.78; 352

В. В. Федорчак,
к. держ. упр., докторант навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НС

V. Fedorchak,
PhG in Public Administration, Doctoral Student, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR FORMATION OF THE MECHANISMS OF STATE ADMINISTRATION OF THE RISK OF AN EMERGENCY

Установлено, що спроби мінімізації витрат, спрямованих на зниження ризику виникнення НС, наштовхуються на недостатній рівень наукового опрацювання відповідного методологічного інструментарію. Систематизовано, загальні та спеціальні принципи державного управління та планування в умовах ризиків виникнення НС: централізація керівництва; оперативність, ситуаційність, гнучкість і безперервність; терміновість і адресність; забезпеченість; системність; науковість; результативність, раціональність; публічність тощо. Урахування цих принципів обумовлює необхідність обгрунтування методів формування та реалізації державного управління щодо попередження, локалізації і ліквідації НС. Зважаючи на положення загального концепту науки державне управління, виділено правові, економічні, організаційні й інформаційні методи державного управління ризиками виникнення НС. Означені методи та загальні принципи державного управління дозволили виділити загальні та конкретні механізми державного управління ризиками виникнення НС.

It was determined that the attempts to minimize expenditures aimed at the reduction of the risk of emergency onset encounter the insufficient level of scientific study of the relevant methodological tools. The general and special principles of the state administration and planning under the conditions of the risk of emergency onset were systematized: centralization of administrations; responsiveness; situatedness; flexibility and continuity; urgency and targeted orientation; economic security; consistency; scientific character; effectiveness; rationality; publicity etc.. Consideration of these principles specifies the necessity of substantiation of the methods of formation and implementation of the state administration concerning the emergency prevention, localization and response. Considering the provisions of the general concept of the state administration science, legal, economic, organizational and informational methods of the state's management of risks of emergency onset were singled out. The specified methods and general principles of the state administration made it possible to define the general and specific mechanisms of the state management of risks of emergency onset.

Ключові слова: державне управління, принципи, механізми, ризик, НС, безпека.
Key words: public administration, framework, mechanisms, risk, emergency, safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед різних видів ситуацій, з якими в реальній дійсності стикаються суб'єкти історичної дії, особливе місце займають ситуації ризику НС. Функціонуванню та розвитку багатьох суспільних процесів притаманні його елементи, як "загрози". Тому ситуації такого ризику потребують детального розгляду з позиції наукового визначення ролі та місця держави в управлінні ними,

адже якщо існує можливість кількісно й якісно визначити ступінь ймовірності того або іншого варіанту негативного розвитку подій, то можна вчасно відреагувати на них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню та розв'язанню проблем державного управління в контексті забезпечення системи безпеки (держави, суспільства й особистості) в умовах виникнення НС присвячені наукові роботи С. Андреєва, В. Андронова, А. Білоусова, С. Домбровської, М. Кулєшова, А. Коссе, В. Костенко, С. Майстра, А. Максимова, Н. Малишевої, О. Мельниченко, Д. Полковниченка, С. Пономаренка, Р. Приходько, А. Роміна, В. Садкового, О. Соболя та ін. [1—5].

Не применшуючи напрацювань і наукових здобутків цих науковців, відзначимо, що існує необхідність у комплексному дослідженні методологічних засад щодо формування механізмів державного управління ризиками виникнення НС, що й становлять мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливим методологічним аспектом при розробці і функціонуванні механізмів державного управління в умовах НС є основоположні принципи. У науковій теорії стверджується, що принципи (від лат. principium — основа, початок) — це переконання, погляд на речі; вихідне положення якої-небудь теорії. Крім того, Г. Атаманчук підкреслює, що принципи державного управління представляють собою певні закономірності, відносини, зв'язки, керівні засади, що становлять базис для його організації й функціонування, які набувають форми певних правил [1]. Варто підкреслити, що науковці мають різні точки зору на те, скільки може бути основних принципів державного управління (на погляд М. Вебера — 5, А. Файоля — 14 тощо). Значна кількість принципві державного управління зумовила необхідність щодо їх систематизації та виокремлення для цього низки підстав. Погоджуємося із Г. Атаманчуком, що цими підставами можуть служити такі:

1) загальні закономірності, відносини та процеси, покликані забезпечувати міцність держави та суспільства;

2) аналіз і наукове визначення закономірностей і підгрунтя основних елементів системи державного управління (цілей, функцій, методів тощо);

3) аналіз закономірностей реалізації управлінських елементів, які охоплюють різні підсистеми державного управління (територіальні, галузеві, функціональні тощо), ураховуючи його спеціалізацію.

Відповідно до вищезазначеного під принципами державного управління в умовах НС слід розуміти основні правила, положення, керівні норми, що визначають напрямки поведінки і процесів функціонування його системи в надзвичайних ситуаціях. Учені А. Вакарьов, І. Кринична, В. Костенко, А. Столповських та ін. справедливо зауважують, що специфіка цих ситуацій, а також значимість і масштабність зумовлюють у цьому випадку нагальну потребу дотримуватися таких основних загальних і спеціальних державно-управлінських принципів:

— централізація керівництва;
— оперативність;
— директивність, терміновість і адресність;
— забезпеченість;
— комплексність;
— науковість [3].

Автори А. Вакарьов, І. Кринична, В. Костенко, А. Столповських та ін. [там само] наполягають, що основоположним принципом організації робіт щодо запобігання наслідків екстремальних явищ є принцип централізації керівництва. Він має об'єктивно-необхідний характер, адже при виникненні великомасштабних НС беруть участь, як правило, формування, які мають різну відомчу підпорядкованість. Тому існування єдиного органу управління є важливою умовою для координації їх діяльності. Оскільки екстремальні явища в обов'язковому порядку мають певну географічну прив'язку, а в роботах щодо ліквідації НС беруть участь, насамперед, місцеві організації, керівництво всім комплексом відновлювальних робіт повинні здійснювати територіальні органи державного управління. Крім того, при виникненні великомасштабних стихійних лих, аварій або катастроф в якості координуючого органу державного управління в умовах НС можуть виступати комісії з надзвичайних ситуацій.

Наступним принципом, дотримання якого передбачає проведення комплексу заходів із ліквідації наслідків екстремальних явищ й аварійно-відновлювальних робіт, є оперативність. Умови, які виникають у НС, змушують негайно приступати до робіт з порятунку і надання допомоги постраждалому населенню, локалізації факторів впливу та ліквідації наслідків надзвичайних явищ. Тому всі державно-управлінські рішення, як у період виникнення НС, так і при звичайному режимі, в кінцевому рахунку повинні передбачати забезпечення негайного реагування на факти виникнення екстремальних явищ в будь-якому регіоні (області, районі, місті тощо). При цьому організація аварійно-рятувальних робіт покликана забезпечувати їх припинення в максимально короткі терміни, для чого потрібно виконувати роботи в будь-яких умовах, у будь-який час доби, із максимальним використанням типових конструкцій, приймаючи на місці найбільш доцільні технічні рішення. У разі виникнення НС на великих об'єктах господарювання, перш за все, повинно забезпечуватися відновлення випуску основної продукції. Від темпів проведення відновлювальних заходів часто залежить життя і здоров'я потерпілого населення, а також величина комплексного економічного збитку від настання НС.

При здійсненні робіт в екстремальних умовах важливе значення надається дотриманню принципу директивності, терміновості й адресності рішень, які приймаються відповідними комісіями з НС. Під цим принципом мається на увазі, перш за все, обов'язковість виконання підприємствами, організаціями й установами, залучених до робіт із подолання наслідків НС, усіх рішень і планових завдань керівних органів державного управління в чітко встановлені терміни. З метою

розмежування завдань і обов'язків різних підприємств і спеціальних формувань, дані рішення і плани повинні також відзначатися адресністю і доручатися конкретним виконавцям. Особиста відповідальність кожного виконавця повинна стати надійною гарантією високої виконавчої дисципліни й обов'язковості виконання наказів органів державного управління в умовах НС. Саме на цій основі можливо добитися скоординованих і узгоджених дій усіх підвідомчих організацій в екстремальних умовах, які, як відомо, за своїм характером відрізняються хаосом і порушенням раніше існуючих зв'язків.

Проведення робіт з порятунку і надання допомоги постраждалому населенню та відновлення зруйнованих об'єктів вимагає наявності значної кількості спеціальної техніки, матеріалів, палива, фахівців та ін. У зв'язку з цим, значиму роль при плановому регулюванні робіт з подолання екстремальних ситуацій відіграє забезпеченість планових рішень усіма необхідними ресурсами. Зазвичай, при ліквідації наслідків надзвичайних явищ, до виконання відновлювальних робіт залучаються практично всі наявні кошти підприємств, розташовані, як поблизу місця виникнення НС, так і, при необхідності, з інших регіонів. Погоджуємося із І. Криничною, Ю. Щербаком, що в якості подібного, позитивного прикладу можна зазначити те, що в перші ж дні ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у м. Прип'ять і прилеглих районах було направлено понад 400 лікарських і 200 лікарсько-дозиметричних бригад, 1800 лікарів та 2500 середніх медичних працівників, 1500 студентів-старшокурсників медичних інститутів [4]. Це дозволило обстежити близько півмільйона постраждалого населення, а також провести майже 3 млн аналізів продуктів харчування, води, зовнішнього середовища на радіоактивну забрудненість. Для цього в разі, коли наявних коштів недостатньо для відновлення руйнувань, з фондів вищестоящих органів виділяються ресурси, а також використовується допомога, яка надається зарубіжними країнами. Необхідність забезпечення відновлювальних робіт усіма необхідними ресурсами обумовлює, у деяких випадках, створення нових підприємств. Так, у Чорнобилі для проведення робіт під час обвалювання берегів, що знаходяться в зоні підвищеної радіації річок, були спеціально побудовані три бетонні заводи, кожен з яких за потужністю міг забезпечити будівництво середньої ГЕС [там само].

Стихійні лиха, аварії й катастрофи, зачіпаючи різні аспекти здійснення тих чи інших форм господарювання, вимагають комплексного підходу до ліквідації негативних наслідків, тому важливим принципом при плануванні відновлювальних робіт визнано принцип комплексності. Його зміст багатоаспектний і передбачає охоплення всіх стадій екстремальної ситуації і відповідних їм фаз, рівнів і типів державного управління, від оперативного (локального) до стратегічного (загальнонаціонального і міжнародного). При цьому необхідно дотримуватись вимог координації дій між різними територіями (за горизонталлю), у тому числі міжнародне сприяння подоланню важких наслідків стихійних явищ, аварій і катастроф, а також інтеграцію між ієрархічно супідрядними ланками системи державного управління (за вертикаллю).

Іншою стороною здійснення даного принципу є необхідність враховувати при державному управлінні і плануванні всіх аспектів, пов'язаних із відновлювальними роботами та функціонуванням господарюючих суб'єктів в умовах НС. Так, поряд із здійсненням рятувальних і відновлювальних робіт об'єктів виробничого і соціального призначення, велику роль відіграє забезпечення вантажоперевезень і подачі електроенергії, відтворення автомобільних і залізних доріг, ліній електропередачі та зв'язку. Вирішення цих завдань є, як ніколи, актуальним унаслідок того, що подача електроенергії і оптимальна робота всіх елементів інфраструктури — важлива умова ефективного проведення відновлювальних робіт. Як відомо, розгортання рятувальних і відновлювальних робіт після Спітакского землетрусу (Вірменія) у перші дні в значній мірі затримувалося внаслідок руйнування залізниці. Дорожня інфраструктура не справлялася з рухом транспорту, серед якого було багато рятувальної та іншої техніки. Крім того, потрібне було виділення значних ресурсів на відновлення залізничного полотна, що можливо було тільки через 10 днів, по якому в райони лиха необхідно було перевезено 27 тис. вагонів з технікою, продовольством і медикаментами, положення виправилася.

Погоджуємося із В. Костенко, що наступним аспектом комплексності організації і планування ліквідації наслідків НС є координація дій рятувальних, медичних і будівельних формувань, а також усіх інших формувань і служб, які входять до складу Єдиної державної системи цивільного захисту України [3]. Крім того, планування робіт щодо ліквідації наслідків НС, як правило, не обмежується тільки усуненням уже заподіяної шкоди, але включає в себе планування робіт щодо попередження, профілактики, локалізації та ліквідації НС на початку їх прояву (ліквідація розмивів на дамбах, зведення додаткових насипів тощо).

Ще одним важливим принципом організації та планування при здійсненні робіт в екстремальних умовах є принцип науковості, який полягає в якомога більш ретельному опрацюванні питань відновлення постраждалих об'єктів і територій з урахуванням рекомендацій науковців. Непоодинокими, однак, є випадки, коли практичний бік упровадження цього принципу відзначається недосконалістю через неналежне його врахування.

Так, після сповзання на дорогу великого зсуву масою 1 млн т на спуску з перевалу Шар-Куля (Республіка Таджикистан), який стався 9 квітня 1982 року, виникло питання про запобігання можливого повторення цього стихійного лиха. Всупереч рекомендаціям фахівців Управління геології та інституту "Таджікгіпротрансстрой" про профілактику подальшого сповзання грунту шляхом ступінчастого розвантаження зсувного масиву і посадки дерев на голому схилі, усе ж таки було розглянуто варіант обходу зсуву дорогою знизу. Реальних результатів даний проект принести не зміг, оскільки з роками зсув дійшов і туди, але проект знайшов підтримку.

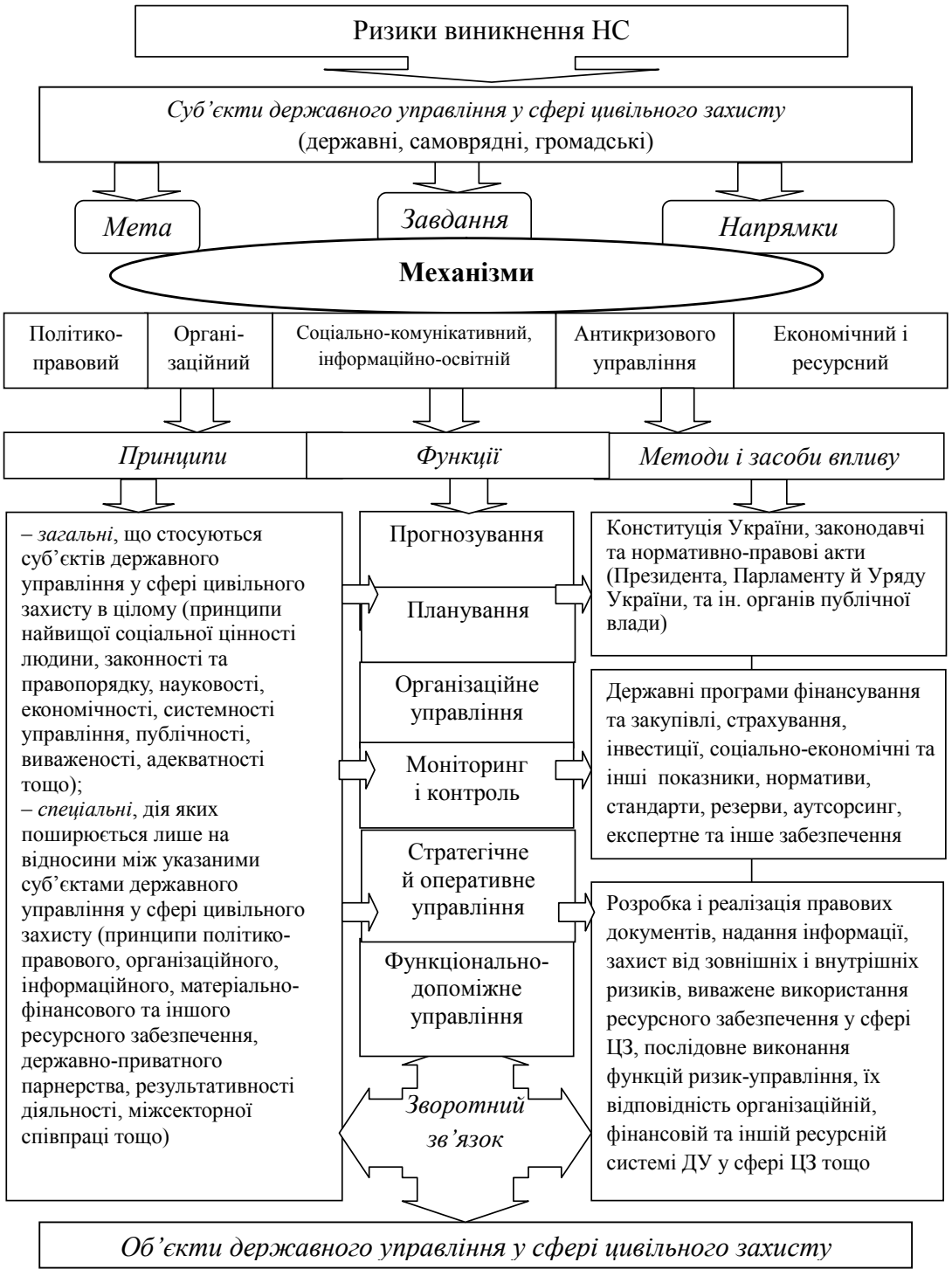

Рис. 1. Система державного управління ризиками виникнення НС

Джерело: складено на підставі [1—5].

За період 1982—1986 рр. на будівництво цього об'єкту було направлено близько 3,5 млн руб. у формі капітальних вкладень, але потім воно припинилося і проблема залишилася відкритою, незважаючи на те, що і в період будівництва, зокрема в 1985 р. зсуви виникали не одноразово.

Крім того, вище вже згадувалося, що відновлення г. Спітака (Вірменія) здійснювалося на тому ж самому місці, де він розташовувався до землетрусу, незважаючи на те, що під цією зоною знаходиться глиняна подушка резонуюча підземні поштовхи.

При будівництві м. Рогун (Республіка Таджикистан) всупереч попереджень учених було вибрано місце, під яким залягав соляний пласт. Через 5 років після будівництва житлових будинків із підвищеним дренажем стічних вод у цій зоні почали утворюватися земляні провали, а деякі висотні будинки дали крен і завалилися.

Варто відзначити, що, незважаючи на застереження вчених-екологів, на початку 80-х років активно здійснювався проект перекидання сибірських річок до Середньої Азії. Це призвело до екологічної катастро-

фи, пов'язаної із засиханням значних площ тайгових угідь. На жаль, подібних прикладів можна навести безліч.

Крім того, В. Костенко, С. Майстро, Є. Маслов, О. Скрипник, І.М. Шпильовий та ін. [3; 5] до принципів державного управління в умовах НС також відносять гарантування державою права на захист життя, здоров'я, майна; економічно обгрунтованого зменшення імовірності виникнення НС і мінімізації їх наслідків; здійснення превентивної безпеки; гласності; вільного доступу громадян до інформації у сфері цивільного захисту, прийняття державно-управлінських рішень, державної служби, роботи з персоналом управління, налагодження раціональних взаємовідносин між державою, суспільством і особистістю тощо.

Зважаючи на загально наукове визначення понять "підхід", "завдання" і "захід", уважаємо що потребує уточнення авторська позиція В. Костенко та Є. Маслова [5] щодо віднесення ними до цих принципів державного управління в умовах НС, зокрема комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту, добровільність залучення людей до здійснення заходів у цій сфері.

Сукупність вищевказаних загальних і спеціальних принципів обумовлює необхідність обгрунтування методів розробки і здійснення планування щодо локалізації і ліквідації НС. Згідно із загальною державно-управлінською концепцією [1; 2] вони (принципи та методи) становлять підгрунтя для формування та функціонування усієї системи та механізмів державного управління зокрема (рис. 1).

Зважаючи на викладене й ураховуючи предмет нашого дослідження, у складі механізмів державного управління в умовах ризиків виникнення НС можемо виокремити загальні та спеціальні (конкретні) механізми, сутність яких потребує окремого розгляду, що буде здійснено нами в подальшому в контексті обгрунтування напрямків їх реалізації та розвитку.

ВИСНОВКИ

Установлено, що спроби мінімізації витрат, спрямованих на зниження ризику виникнення НС, наштовхуються на недостатній рівень наукового опрацювання відповідного методологічного та методичного інструментарію. Систематизовано загальні та спеціальні принципи державного управління та планування в умовах ризиків виникнення НС: централізація керівництва; оперативність, ситуаційність, гнучкість і безперервність; директивність, терміновість і адресність; забезпеченість; системність; науковість; результативність, раціональність і ефективність; інформативність і публічність; технологічність тощо. Урахування цих принципів обумовлює необхідність обгрунтування методів формування та реалізації державного управління щодо попередження, локалізації і ліквідації НС. У згрупованому вигляді дані методи може бути представлено таким чином: науково-теоретичні, експертні, логіко-інтуїтивні, емпіричні, комплексно-комбіновані, а також формальні, зокрема параметричний, заснований на кількісному й якісному описі планованих завдань. Крім того, зважаючи на положення загального концепту науки державне управління, виділено правові, економічні, організаційні й інформаційні методи державного управління ризиками виникнення НС. Означені методи та загальні принципи державного управління дозволили виділити загальні та спеціальні механізми державного управління ризиками виникнення НС. Ці спеціальні механізми у свою чергу є базовими, до яких віднесено політико-правовий, організаційний, інформаційно-освітній, соціально-комунікативний, економічний, ресурсний.

Література:

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. — 2-е узд., доп. — М.: ОМЕГА-Л, 2004. — 580 с.

2. Домбровська С.М. Проблеми та перспективи розвитку державного управління: монографія / С. М. Домбровська, О.О. Гусаров, Ю.Е. Дуднєва; УІПА. — Х.: 2014. — 172 с.

3. Костенко В.О. Характеризація державного управління захистом населення у надзвичайних ситуаціях: автореф. дис.... канд.. держ. упр. за спец. 25.00.01 — теорія та історія державного управління / В.О. Костенко; ХарРІ НАДУ при Президентові України, Харків, 2016. — 20 с.

4. Кринична І.П. Державне управління процесами запобігання та профілактики надзвичайних ситуацій: праксиологічний досвід І.П. Кринична // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. — ДРІДУ НАДУ, 2013. — № 1 (16). — С. 80—88.

5. Маслов Є.П. Державна політика у сфері цивільного захисту України в умовах надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / Є.П. Маслов. — Режим доступу: www.zerkalov.kiev.ua

References:

1. Atamanchuk, G. V. (2004), Teorija gosudarstvennogo upravlenija [Theory of Public Administration], 2nd ed, OMEGA-L, Moscow, Russia.

2. Dombrovska, S.M. Gusarov, O.O. and Dudneva, Yu. E. (2014), Problemy ta perspektyvy rozvytku gosudarstvennogo upravlinnja [Problems and prospects of development of public administration], UIPA, Kharkiv, Ukraine.

3. Kostenko, V.O. (2016), "Characterization governance processes protecting the population in emergency situation", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

4. Krynychna, I. P. (2013), "Praxeological experience of public administration by the processes of emergencies prevention", Aktual'ni problemy dergavnogo upravlinnja, vol. 1 (16), pp. 80—88.

5. StudFiles (2011), "State policy in the sphere of civil protection of Ukraine in emergency situations", available at: www.zerkalov.kiev.ua (Accessed 4 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 03.01.2018 р.

УДК 351.86

Ю. С. Вичалківська,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СИЛОВИМИ ТА СПЕЦІАЛЬНИМИ СТРУКТУРАМИ ДЕРЖАВИ

Yu. Vychalkivska,
applicant of Khmelnytskyi university of management and law

UKRAINE'S RESPONSIBILITY FOR THE ESTABLISHMENT OF DEMOCRATIC CIVIL SURVEY OVER THE POWER AND SPECIAL STRUCTURES OF THE STATE

У статті зазначено, що дієвий демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони необхідний сьогодні для силових структур, керівництва держави та для суспільства загалом. Наголошено, що надійний демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони позитивно впливає на міжнародний імідж держави, політика якої є стабільною і передбачуваною. Обгрунтовано, що вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони є одним із основних напрямів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Зазначено, що Україна має міжнародні зобов'язання щодо встановлення демократичного контролю над сектором безпеки і оборони в рамках членства та співробітництва з ООН, ОБСЄ, Радою Європи, НАТО та ЄС. Проведено аналіз пакету міжнародних нормативно-правових та інших документів, до яких приєдналася Україна щодо встановлення демократичного цивільного контролю над силовими та спеціальними структурами держави.

The article states that effective democratic civilian control over the security and defense sector is needed today for power structures, government and for society as a whole. It is emphasized that reliable democratic civilian control over the security and defense sector has a positive effect on the international image of the state, whose policy is stable and predictable. It is substantiated that the improvement of the system of democratic civil control over the security and defense sector is one of the main directions of the state policy in the sphere of ensuring national security of Ukraine. It is noted that Ukraine has international obligations to establish democratic control over the security and defense sector in the framework of membership and cooperation with the UN, the OSCE, the Council of Europe, NATO and the EU. The analysis of the package of international normative legal and other documents, which Ukraine joined with regard to the establishment of democratic civil control over the power and special structures of the state, was conducted.

Ключові слова: національна безпека, сектор безпеки і оборони, демократичний цивільний контроль, міжнародні зобов'язання.
Key words: national security, security and defense sector, democratic civilian control, international obligations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кращі практики демократичного цивільного контролю управління над сектором безпеки і оборони у державах з парламентсько-президентським державним устроєм базуються на чотирьох основних принципах: системі стримувань і противаг державних інституцій за контролюючої ролі парламенту; прозорості; комунікації представників сектору безпеки і оборони з суспільством

через його законно обраних представників або інших представників громадянського суспільства; підзвітності, яка передбачає, що парламент та інші контролюючі суб'єкти здатні ефективно виконувати свою роль через своєчасне надання їм достатньої інформації та надання необхідних повноважень суб'єктам нагляду. Таким чином, дієвий демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони необхідний сьогодні й для силових структур, керівництва держави та для суспільства загалом.

Для органів державного та військового управління демократичний цивільний контроль є найбільш вигідним. Керівникам органів цей контроль дає чітке визначення повноважень і відповідальності, визначає ефективні шляхи розв'язання нагальних проблем із залученням урядовців і законодавців. Для структур безпеки і оборони чітке визначення стратегічного курсу, функцій і завдань, ефективний механізм виділення у необхідних обсягах бюджетних коштів, а також забезпечення військових потреб та соціального захисту військовослужбовців.

Для керівництва держави це є необхідною передумовою стабільного розвитку країни, гарантією високої ефективності силових структур як інструменту захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Надійний демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони позитивно впливає на міжнародний імідж держави, політика якої є стабільною і передбачуваною. Сильна і боєздатна армія, ефективна розвідка, надійні прикордонні й фіскальні служби, розвинені правоохоронні органи і спецслужби — це потужні важелі, що дають змогу главі державі проводити активну внутрішню і зовнішню політику [1].

Для суспільства демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони — це запорука ефективного використання бюджетних коштів, громадський порядок і спокій у повсякденному житті, захист і допомога на випадок надзвичайних обставин, а також гарантія дотримання прав людини як у самих силових структурах, так і в суспільстві загалом [2].

Відповідно до "Стратегії національної безпеки України", вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони є одним із основних напрямів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, яка взяла у тому числі на себе міжнародні зобов'язання встановлення такого контролю, що зафіксоване у таких документах: "Партнерство заради миру: Рамковий документ", "Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО", а також "Кодексі поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки", затвердженому на Будапештському саміті ОБСЄ у 1994 році.

Отже, для України демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони — це не лише вимога сьогодення, чинник стабільності суспільства на складному етапі його розвитку, та стратегічний напрям розвитку України на тривалу перспективу, але й виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань встановлення такого контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що протягом існування України як незалежної держави з'явилася певна кількість статей, монографій, у яких в основному розглядалися загальні проблеми безпеки країни, зокрема роль та місце збройних сил у новому українському суспільстві та процесу демократизації армії, що знайшло відображення в працях С.І. Білоконя, І.В. Білана, О.А. Бєлова, В.П. Горбуліна, В.В. Говорухи, М.В. Сіцінської, А.І. Семенченка, А.Б. Качинського, В.М. Рижих, О.В. Полторакова, І.А. Храбана, В.А. Ліпкана та ін.

Деякі аспекти практики регулювання цивільно-військових відносин були предметом окремого розгляду зарубіжних науковців, серед яких необхідно виділити таких учених, як: Х. Борн, О.А. Бабанов, О.Г. Волеводз, І. Коул, К. Кинцельбах, С. Ланн, І. Лей, Ф. Флурі, С. Хантінгтон та ін.

На думку міжнародних незалежних експертів, Україні ще не вдалося побудувати повноцінну систему демократичного цивільного контролю з чітким розмежуванням і відповідальності між органами державної влади, цивільними і військовими. Тому сучасний стан демократичного цивільного контролю за діяльністю безпекового сектору держави не можна визнати задовільним, оскільки порушується один із його основних принципів — відповідальність цивільних за рівень ефективності силових та спеціальних структур держави.

Отже, говорячи про стан розробки наукових проблем, пов'язаних з міжнародними зобов'язання України щодо вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони, слід підкреслити, що інтерес до зазначеної теми проявляється виключно для вирішення окремих питань цивільно-військових відносин, тобто дослідження є безсистемними і фрагментарними.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — провести аналіз пакету міжнародних нормативно-правових та інших документів, до яких приєдналася Україна з метою вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні міжнародні зобов'язання України щодо встановлення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони можна умовно поділити на загальні та спеціальні.

Загальні зобов'язання стосуються всієї сфери безпеки держави, у тому числі діяльності правоохоронних органів; спеціальні — правоохоронних органів безпосередньо. Оскільки сфера внутрішнього правопорядку є тією частиною суверенітету, до якої жодна держава не бажає допускати надмірного втручання третьої сторони, то міжнародний правовий доробок у цій сфері містить переважно зобов'язання політичного характеру та загальні принципи [3].

Україна має міжнародні зобов'язання щодо встановлення демократичного контролю над сектором безпеки і оборони в рамках членства та співробітництва з

ООН, ОБСЄ, Радою Європи, НАТО та ЄС, про що детальніше йдеться нижче.

1. Зобов'язання України в рамках членства та співробітництва з ООН. Головним зобов'язанням держави в цій частині є зобов'язання поважати права людини, що випливає із Загальної декларації прав людини (1948 р.) [4] та ратифікації Україною таких документів юридично обов'язкового характеру, як: Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966 р.) [5]; Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.) [6]; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.).

2. Зобов'язання України в рамках членства та співробітництва з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (далі — ОБСЄ).

Документи ОБСЄ мають переважно політично обов'язковий характер для країн, що їх прийняли. Норми, що стосуються демократичного цивільного контролю за діяльністю правоохоронних органів, містять, зокрема, документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру Наради безпеки і співробітництва в Європі (1990 р.) [7]. У документі йдеться про те, що війська і поліція мають контролюватися цивільними органами та бути їм підзвітними (п. 5.6 глави 1).

Головним документом щодо встановлення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони є Кодекс поведінки з політико-правових аспектів безпеки, прийнятий у рамках Будапештського документа 1994 р. "У напрямі справжнього партнерства в новій ері". Кодекс передбачає таке [8]: установлення демократичного парламентського контролю за військовими, воєнізованими формуваннями і силами внутрішньої безпеки, а також за службами розвідки і поліцією є невід'ємною складовою стабільності й безпеки (п. 20); названі формування мають контролюватися демократичними органами, створеними відповідно до Конституції, і бути підзвітними їм (п. 21); збройні сили мають бути політично нейтральними (п. 23); держави-учасниці зобов'язані забезпечити захист прав людини військовослужбовцям, а також співробітникам правоохоронних органів (п. 32).

У квітні 2003 р. прийнятий документ, що передбачає обмін інформацією щодо Кодексу поведінки з політико-правових аспектів безпеки. Згідно з цим документом держави-учасниці зобов'язуються обмінюватися інформацією про: конституційно визначені процедури із забезпечення ефективного демократичного контролю за військовими, воєнізованими формуваннями, силами внутрішньої безпеки, розвідкою і поліцією (п. 3a); конституційно визначені структури, що забезпечують такий контроль (п. 3b); роль і завдання військових, воєнізованих формувань і сил внутрішньої безпеки (п. 3c).

3. Зобов'язання України в межах членства та співробітництва в Раді Європи.

Юридично обов'язковим міжнародним зобов'язанням України, що стосується, серед багатьох інших, і правоохоронної сфери, є зобов'язання поважати права людини, що випливають з Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. (ратифікована 17 липня 1997 р.) [9].

4. Зобов'язання України в рамках співробітництва Україна — НАТО.

Документи, що розробляються в межах співробітництва Україна — НАТО, відбивають проблеми встановлення демократичного цивільного контролю за силовими структурами, можливо, найбільш повною мірою. Вони містять як зобов'язання загального характеру, так і конкретні заходи, що їх зобов'язалася вжити Україна у сфері забезпечення демократичного цивільного контролю за силовими структурами.

Зобов'язання загального характеру — зміцнення верховенства права, сприяння розвитку демократії, забезпечення прав людини — визначає Хартія про особливе партнерство між Україною й Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р., що є політико-дипломатичним документом (ст. 2) [10].

Зобов'язання загального характеру містить також План дій Україна — НАТО від 22 листопада 2002 р., що схвалений рішенням Державної ради з питань Європейської і Євроатлантичної інтеграції України № 2 від 6 лютого 2003 р.

Водночас у документі йдеться про реформування правоохоронних органів України та забезпечення дотримання ними (як і всіма державними структурами) принципу верховенства права (розділ I); визначаються головні принципи реформування оборонного і правоохоронного секторів та перетворення оборонних і правоохоронних структур на демократично контрольовані й ефективні організації (розділ II). Передбачається: зміцнення співпраці військових формувань з парламентом і посилення парламентського контролю, підвищення ролі цивільних осіб у прийнятті рішень у сфері безпеки (ціль II.A.2); боротьба з корупцією і незаконною економічною діяльністю, у тому числі — через діяльність правоохоронних органів (ціль I.1.A.8).

Цільовий План Україна — НАТО на 2003 р. [11], розроблений у рамках Плану дій Україна — НАТО, мав на меті зміцнення цивільного контролю за Збройними Силами України та сферою безпеки в цілому (ціль I.1.A.7), що передбачало прийняття закону про демократичний цивільний контроль за Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, а також підготовку цивільних службовців для правоохоронних органів.

Цільовий План Україна — НАТО на 2004 р. [12] розширює обсяг конкретних зобов'язань України за рахунок більшої уваги до забезпечення демократичності процесу виборів Президента України, зокрема, досягнення "неупередженості до кандидатів з боку органів державної влади і службових осіб цих органів" (Ціль I.1.A.1). Крім того, передбачається розширити взаємодію з Радою Європи з питань забезпечення незалежності суддів, у тому числі у відносинах між органами прокуратури та судами (Ціль I.1.A.2), а також з іншими міжнародними інституціями з питань забезпечення основних прав людини і громадянина, свободи ЗМІ та реалізації принципу верховенства права (Ціль I.1.A.3).

Цільовий План Україна — НАТО на 2008 р. [13] був підписаний 1 квітня 2008 р. У цьому документі йдеться про європейську та євроатлантичну інтеграцію, яка полягає в послідовному процесі зміцнення національної безпеки, поступальному економічному розвитку, ут-

вердженні цінностей демократії, прав і свобод людини, активному, цілеспрямованому та неухильному зближенні з ЄС та НАТО відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України".

Цільовий План Україна — НАТО на 2009 р. [14], що підписаний 2 березня 2009 р., висвітлює цілі політики партнерства України з НАТО. У цьому документі зазначено, що Україна зобов'язується брати активну участь у заходах Програми НАТО "Партнерство заради миру" (ПЗМ) згідно з Рамковим документом Партнерства заради миру, підписаним у 1994 р. Метою участі України в зазначених заходах є використання досвіду і допомоги НАТО у питаннях реформування сектору оборони і безпеки. Україна має продовжувати вживати заходів, спрямованих на досягнення належного рівня військової взаємосумісності зі збройними силами держав -членів НАТО та поглиблення співробітництва в інших сферах.

Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2012 р., що затверджена Указом Президента України від 19 квітня 2012 р. № 273/2012 [15], у якій відносини України з Організацією Північноатлантичного договору мають вагоме значення для забезпечення регіональної та міжнародної безпеки.

Зокрема Україна продовжуватиме конструктивне партнерство з Альянсом, як це передбачено Законом України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", з усіх питань, визначених відповідними двосторонніми документами, що становлять взаємний інтерес, із дотриманням принципів, зафіксованих у Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписаній 9 липня 1997 р., і в Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 р.

З метою забезпечення максимальної результативності конструктивного партнерства з Альянсом з питань, що становлять взаємний інтерес, буде продовжено виконання річних національних програм співробітництва Україна — НАТО.

Виконання Річної національної програми співробітництва Україна — НАТО на 2012 р. (далі — Програма) сприятиме продовженню внутрішньодержавних реформ у безпековій, оборонній, економічній, правовій та інших сферах з урахуванням досвіду виконання відповідних програм протягом 2009—2011 рр. Програма відповідає визначеним Президентом України завданням щодо проведення широкомасштабних внутрішніх реформ, а також програмним засадам діяльності уряду України.

Насамперед необхідно здійснити реформу державного управління. Одним з основних інструментів виконання функцій та завдань держави є державне управління. Україна вживає на постійній основі заходів з підвищення ефективності державного управління, зокрема, шляхом удосконалення системи та структури органів виконавчої влади і сектору безпеки і оборони, а саме: запровадження європейських стандартів державної служби та підвищення її престижу; упорядкування діяльності з надання адміністративних послуг; запровадження елементів електронного урядування; упровадження суспільно орієнтованого та прозорого механізму державного управління; забезпечення надання фізичним і юридичним особам високоякісних адміністративних послуг; підвищення рівня професіоналізму державних службовців; створення належної нормативно-правової бази у зазначеній сфері згідно з європейськими стандартами.

Демократичний цивільний контроль є одним із ключових елементів удосконалення державного управління сектором безпеки, тому подальший розвиток відповідної законодавчої бази передбачається здійснити за такими основними напрямами:

— поетапне збільшення бюджетного фінансування сектору безпеки до рівня, що забезпечує його розвиток, забезпечення прозорості видатків на національну безпеку, запровадження дієвих механізмів боротьби з корупцією і зловживанням службовим становищем;

— дотримання вимог Конституції та законів України щодо прав і свобод громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органах держави, та членів їхніх сімей;

— удосконалення механізмів і впровадження сучасних технологій інформування суспільства, міжнародної спільноти про діяльність інститутів сектору безпеки, у тому числі шляхом щорічного видання "Білої книги", ужиття заходів із залученням недержавних організацій та громадськості;

— удосконалення механізмів президентського і парламентського контролю над сектором безпеки і оборони;

— збільшення частки цивільних осіб у секторі безпеки і оборони.

Україна також повина максимально залучати громадські організації до реформування та вдосконалення механізму здійснення контролю над сектором безпеки. Україна забезпечуватиме використання можливостей Мережі партнерства Україна — НАТО, а також інших механізмів у рамках Спільної робочої групи Україна — НАТО з питань воєнної реформи високого рівня.

Що стосується середньострокових цілей, то необхідно:

— посилити ефективність демократичного цивільного контролю за діяльністю інститутів сектору безпеки;

— забезпечити ефективне функціонування громадських рад при органах державної влади з метою вдосконалення механізму демократичного цивільного контролю над сектором безпеки;

— продовжити співробітництво з Альянсом та застосування досвіду спеціальних служб держав-членів НАТО з питань здійснення демократичного цивільного контролю;

— розширювати діяльність, пов'язану із забезпеченням підтримки Збройних Сил України з боку суспільства, підвищувати ефективність роботи структурних підрозділів Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, які опікуються такою діяльністю;

— використовувати Мережу партнерства Україна — НАТО з метою посилення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки.

Також приорітетним завданням є вдосконалення механізму інформування громадськості про державну політику у сфері національної безпеки і оборони, а також реагування на звернення громадян та критичні публікації з питань національної безпеки і оборони в засобах масової інформації.

Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2015 р., що затверджена Указом Президента України від від 23 квітня 2015 року № 238/2015 [16], у якій зазначено, що умовах тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, проведення на частині території Луганської та Донецької областей антитерористичної операції та загальної ситуації, що склалася внаслідок агресії Російської Федерації стосовно України, Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2015 рік набула особливого значення для забезпечення захисту національних інтересів і безпеки України, передусім у контексті використання потенціалу та практичної допомоги НАТО та держав-членів Альянсу у підвищенні обороноздатності України для протидії агресії Російської Федерації шляхом задоволення невідкладних потреб у короткостроковій перспективі та реформування за стандартами НАТО сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу, зокрема здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2016 р., що затверджена Указом Президента України від від 12 лютого 2016 року № 45/2016 [16], у якій здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони є важливою умовою інтеграції України до європейських та євроатлантичних інституцій та органи сектору безпеки і оборони України повинні бути підзвітні як державній владі, так і суспільству.

Удосконалення правового регулювання здійснення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, а також правоохоронними органами є важливим елементом реформування сектору безпеки і оборони України. Передбачає середньострокові цілі:

— забезпечення здійснення ефективного демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, а також правоохоронними органами;

— забезпечення ефективного функціонування громадських рад при державних органах, які відповідно до законодавства здійснюють керівництво військовими формуваннями, з метою вдосконалення механізму демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, а також правоохоронними органами.

Пріоритетні завдання на поточний рік:

— провести експертні консультації та семінари з питань посилення демократичного цивільного контролю;

— забезпечити щорічне видання "Білих книг" суб'єктами, що входять до складу сектору безпеки і оборони України;

— удосконалити механізм інформування громадськості про державну політику у сфері національної безпеки і оборони України;

— забезпечити на постійній основі інформування громадськості про результати діяльності складових сектору безпеки і оборони України.

Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2017 р., що затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2017 р. № 103/2017 [17], вказує на те що здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони залишається важливою умовою інтеграції України до європейських та євроатлантичних інституцій. Органи сектору безпеки і оборони України повинні бути підзвітні як державній владі, так і суспільству.

5. Зобов'язання України у рамках співробітництва Україна — ЄС.

План дій Європейського Союзу у сфері юстиції і внутрішніх справ містить окремий розділ про співробітництво у правоохоронній сфері (розділ 3.3. План погоджений на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом від 12 грудня 2001 р.).

Пізніше 22 жовтня 2003 р. був затверджений Графік дій ЄС щодо України у сфері юстиції і внутрішніх справ [19]. Ці документи не містять безпосередніх згадок про цивільний демократичний контроль за правоохоронними органами, але в них ідеться про запровадження європейських стандартів у правоохоронній сфері та акцентується увага на захисті персональних даних — проблемі, що законодавчо в Україні поки що не врегульована [20].

Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р. був схвалений План дій Україна — Європейський Союз, де міститься окремий розділ (2.1) щодо посилення стабільності й ефективності, що забезпечують демократію та верховенство права, і подальшого вдосконалення законодавчої бази та практики у сфері утримання під вартою, зокрема, досудового утримання під вартою, з метою ефективного розв'язання проблеми незаконного утримання під вартою, умов перебування під вартою та неналежного поводження із затриманими з боку правоохоронців. Виконання рекомендацій Європейського комітету щодо запобігання тортурам [21].

16 червня 2009 р. під час засідання Ради з питань співробітництва Україна — ЄС політично схвалено "Поряд денний асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію" [22], який є новим практичним інструментом на заміну Плану дій Україна — ЄС для підготовки Сторін до реалізації Угоди про асоціацію до моменту набуття нею чинності. Документ підготовлено на принципах: політичної асоціації та економічної інтеграції, спільної участі, спільної відповідальності та спільної оцінки. Передбачено щорічний перегляд та запровадження механізму моніторингу його реалізації.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода) визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах "політичної асоціації та економічної інтеграції" та є стратегічним орієнтиром системних реформ в Україні. З початком застосування Угоди з Україною, ЄС започаткував процес укладення нового типу угод про асоціацію з країнами-сусідами, які

за своїм змістом охоплюватимуть максимально широке коло питань взаємного інтересу та пропонуватимуть поглиблену співпрацю на основі принципу обумовленості.

Угода є унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки угод про асоціацію, які були укладені ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Євро пи. Угоду можна розглядати як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу — укладення договору про вступ до ЄС.

Зазначимо, що Угода за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним ЄС.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищенаведене, можна зазначити, що проведений аналіз пакету міжнародних нормативно-правових та інших документів, до яких приєдналася Україна, зокрема, взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо встановлення демократичного цивільного контролю над силовими та спеціальними структурами держави, що зафіксоване у документах: "Партнерство заради миру: Рамковий документ", "Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО", а також "Кодексі поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки", затвердженому на Будапештському саміті ОБСЄ у 1994 році, свідчить, що ці документи встановлюють такі головні принципи діяльності національних правоохоронних органів: верховенство права, забезпечення прав людини і громадянина, прозорість діяльності, підзвітність і підконтрольність відповідним органам держави та структурам громадянського суспільства, деполітизація.

У цілому з національного законодавства та міжнародних зобов'язань України у сфері демократичного цивільного контролю над силовими та спеціальними структурами держави випливає, що Україна зобов'язалася дотримуватися універсальних міжнародних принципів у цій сфері.

Отже, співвіднесення цих принципів із результатами аналізу національного законодавства свідчить, що Україна формує внутрішню нормативно-правову базу демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони відповідно до міжнародних вимог і міжнародних зобов'язань держави.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є, на наш погляд, дослідження теоретико-методологічних аспектів забезпечення реалізації механізмів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.

Література:

1. Сіцінська М.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: монографія / М.В. Сіцінська. — К.: НАДУ, 2014. — 364 с.

2. Сіцінська М.В. Аналіз міжнародних зобов'язань України із забезпечення демократичного цивільного контролю над безпековим сектором держави [Електронний ресурс] / М.В. Сіцінська // Держ. упр.: удосконалення та розвиток. — 2011. — № 9. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/ op=1&z=329

3. Бєлов О.Ф. Оборонний огляд та законодавче забезпечення процесу реформування Збройних Сил України / О.Ф. Бєлов // Оборонна політика України: реалії та перспективи: матеріали міжнар. конф. (Київ, 19 верес. 2003 р.). — К., 2003. — 217 с.

4. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]: (прийнята на третій сес. Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (Ш) від 10 груд. 1948 р.). — Режим доступу: www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

5. Міжнародний пакт про громадянські політичні права [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

6. Міжнародна Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації ООН [Електронний ресурс]: міжнар. док.: [Заява від 21 груд. 1965 р.]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_105

7. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру наради безпеки і співробітництва в Європі (1990 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://195.230.157.14/kb/article.phpid=17

8. Кодекс поведінки з політично-правових аспектів безпеки [Електронний ресурс]: прийнятий у рамках Будапешт. документа на саміті НБСЄ 1994 р. — Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/954

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 04 листоп. 1950 р. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

10. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору [Електронний ресурс]: (міжнар. док. від 09 лип. 1997 р.). — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002

11. Цільовий План Україна — НАТО на 2003 рік у рамках Плану дій Україна — НАТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nato.int/docu/basictxt/b030324u.pdf

12. Цільовий План Україна — НАТО на 2004 рік у рамках Плану дій Україна — НАТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eu.prostir.ua/library/610.html

13. Цільовий план Україна — НАТО на 2008 рік у рамках Плану дій Україна — НАТО [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 1 квіт. 2008 р. № 289/2008. — Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/7673.html

14. Цільовий план Україна — НАТО на 2009 рік у рамках Плану дій Україна — НАТО [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 2 берез. 2009 р. № 116/2009. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/2009

15. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна — НАТО на 2012 рік [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 19 квіт. 2012 р. № 273/2012. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/273/2012

16. Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2016 р., що затверджена Указом

Президента України від від 12 лютого 2016 року № 45/2016. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2016

17. Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2017 р., що затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2017 р. № 103/2017. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670

18. Річна національна програма співробітництва Україна — НАТО на 2015 р., що затверджена Указом Президента України від від 23 квітня 2015 року № 238/2015 Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/238/2015

19. План дій ЄС в галузі юстиції та внутрішніх справ [Електронний ресурс]: погоджено на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС 12 груд. 2001 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

20. План дій Україна — Європейський Союз 22 жовт. 2003 р. [Електронний ресурс]: (втратив чинність у зв'язку із схваленням Порядку денного асоціації Україна — ЄС). — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/articleshowHidden=1&art_id=228235195&cat_id=223344678&ctime=1247480372053

21. План дій Україна — ЄС [Електронний ресурс]: схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лют. 2005 р. та Радою з питань співробітництва між Україною і ЄС 21 лютого 2005 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

22. Поряд денний асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20 грудня 2009 р. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_990

References:

1. Sitsinska, M.V. (2014), "Democratic civilian control over the security and defense sector of Ukraine" [Monohrafiia], NADU, Kiev, Ukraine.

2. Sitsinska, M.V. (2011), "Analysis of Ukraine's international commitments to ensure democratic civilian control over the security sector of the state", available at: http://www.dy.nayka.com.ua/ op=1&z=329 (Accessed 24 December 2017).

3. Belov, O. F. (2003), "Defense review and legislative support of the reform process of the Armed Forces of Ukraine", Kiev, Ukraine, 217 p.

4. Universal Declaration of Human Rights (1948), available at: www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (Accessed 24 December 2017).

5. International Covenant on Civil and Political Rights (1966), available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Accessed 24 December 2017).

6. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (1965), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_105 (Accessed 24 December 2017).

7. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the Conference on Security and Cooperation in Europe (1990), available at: http://195.230.157.14/kb/article.phpid=17 (Accessed 24 December 2017).

8. Code of Conduct on Political-Legal Aspects of Security (1994), available at: http://www.minjust.gov.ua/954 (Accessed 25 December 2017).

9. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed 25 December 2017).

10. Charter on a special partnership between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization (1997), available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (Accessed 25 December 2017).

11. Ukraine-NATO Target Plan for 2003 under the NATO-Ukraine Action Plan (2003), available at: http://www.nato.int/docu/basictxt/b030324u.pdf (Accessed 25 December 2017).

12. Ukraine-NATO Target Plan for 2004 under the NATO-Ukraine Action Plan (2004), available at: http://eu.prostir.ua/library/610.html (Accessed 26 December 2017).

13. Ukraine-NATO Target Plan for 2008 under the NATO-Ukraine Action Plan (2008), available at: www.president.gov.ua/documents/7673.html (Accessed 26 December 2017).

14. Ukraine-NATO Target Plan for 2009 under the NATO-Ukraine Action Plan (2009), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/2009 (Accessed 26 December 2017).

15. Decree of the President of Ukraine (2012), "On approval of the Annual National Program of Ukraine-NATO Cooperation for 2012", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/273/2012 (Accessed 26 December 2017).

16. Decree of the President of Ukraine (2016), "Annual National Program of Ukraine-NATO Cooperation for 2016", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2016 (Accessed 26 December 2017).

17. Decree of the President of Ukraine (2017), "Annual National Program of Ukraine-NATO Cooperation for 2017", available at: http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670 (Accessed 27 December 2017).

18. Decree of the President of Ukraine (2015), "Annual National Program of Ukraine-NATO Cooperation for 2015", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/238/2015 (Accessed 27 December 2017).

19. EU Action Plan on Justice and Home Affairs (2001), available at: http://zakon.rada. gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi (Accessed 27 December 2017).

20. Action Plan Ukraine — European Union 22.10.2003, (vtratyv chynnist' u zv"yazku iz skhvalennyam Poryadku dennoho asotsiatsiyi Ukrayina — YeS), available at: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/articleshowHidden=1&art_id=228235195&cat_id=-223344678&ctime=1247480372053 (Accessed 28 December 2017).

21. EU-Ukraine Action Plan (2005), available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi (Accessed 28 December 2017).

22. The agenda of the EU-Ukraine Association for the Preparation and Promotion of the Implementation of the Association Agreement (2009), available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_990 (Accessed 28 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 28.12.2017 р.

УДК 338.018.29

З. М. Бурик,
старший викладач кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування,
Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Z. Buryk,
Senior Lecturer of the Department of Regional Administration and Local Self-Government of Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

IMPROVEMENT OF PROCESSES OF STATE REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті досліджуються проблеми на стадії формування та реалізації стратегії сталого розвитку України. Наведені шляхи подолання проблем із зазначенням принципів дозволяють організувати державне регулювання на науковій основі, підвищити їх дієвість і роль у цілому. З метою вирішення системних проблем державного регулювання запропоновано розробити комплекс стратегічних документів для досягнення сталого розвитку на основі: довгострокова Стратегія розвитку України до 2030 року; середньострокова стратегія сталого розвитку ("Україна-2020"); державні секторальні / галузеві стратегії; регіональні стратегії розвитку; створити. Для забезпечення кооперації та залученості доведено доцільність утворення спеціального центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення сталого розвитку.

For Ukraine, the main strategic goal in the long-term perspective is to create a socially-oriented state with a stable, dynamic, innovative economy. The priority of state regulation of Ukraine should be the concept of sustainable development, aimed at meeting the needs of the present generation, without prejudice to the future, covering the abandonment of the extensive technogenic type of use of renewable and non-renewable natural resources and the transition to a economical type of economy, ensuring a dynamic balance between the potential of nature and the needs of people, achievement of the balance of interests of all subsystems of the socio-economic system in the future. Today, we can state the lack of a well-developed mechanism for regulating the economy based on sustainable development in Ukraine.

The experience of countries working to achieve the goals of sustainable development for more than twenty years, shows many problems that arise at the stage of formation (or adjustment) of the strategy of sustainable development, and at the stage of its realization. The most common problems are: 1. contradictory goals and objectives of economic, social and environmental components of sustainable development; lack of coordination between goals and initiatives of sustainable development strategies and the national budget process. Controversy consists in the need, on the one hand, to ensure sustainable economic development of the state, on the other hand — to ensure the safety of human existence and the environment. 2. lack of interaction in implementing the strategy of sustainable development between different branches of government (at the national, regional and local levels). Clear coordination between national, regional and local levels of government is required. For example, Sweden's innovative experience in developing regional sustainable development strategies shows how the development and preservation of the environment of individual territorial units are combined in the national system. 3. financial problems. 4. lack or low feedback — monitoring, studying the situation, adaptation. Only some countries have developed an integrated set of indicators that allow analyzing the state and interconnection of the economic, social and environmental components of sustainable development.

Ключові слова: державне регулювання, сталий розвиток, державна політика, механізм, держава.
Key words: state regulation, sustainable development, state policy, mechanism, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для України основною стратегічною метою в довгостроковій перспективі має стати створення соціально-орієнтованої держави з стійкою, динамічною інноваційною економікою. Пріоритетом державного регулювання України має стати концепція сталого розвитку, спрямована на задоволення потреб сучасного покоління без шкоди майбутнім, що охоплює відмову від екстенсивного техногенного типу використан-

ня відновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів та перехід до ощадливого типу економіки, забезпечення динамічної рівноваги між потенціалом природи та потребами людей, досягнення балансу інтересів усіх підсистем соціально-економічної системи у перспективі. Нині можна констатувати відсутність в Україні чітко розробленого механізму регулювання економіки на засадах сталого розвитку. Це стосується як неефективних економічних інструментів та важелів упровадження екологічно безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, наполегливості у вирішенні завдань раціонального природокористування та охорони природи, соціальних проблем, так і відсутності державної організаційної структури, здатної керувати вирішенням завдань розвитку економіки на засадах сталої економіки. Наразі численні розроблені стратегії мають декларативний характер. Відповідно, суттєво актуалізується тематика дослідження процесів державного регулювання сталого розвитку України та розробка власних пропозицій, що призведуть до їх удосконалення на перспективу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Велику увагу дослідженню державного регулювання сталого розвитку країни приділили у своїх роботах: І.О. Александров, Н.В. Вишневська, Г.І. Груба, О.Ф. Коновалов, Є.І. Кирильчук, О.В. Логачова, О. В. Половян, М.Ю. Тарасова, Є.В. Хлобистов та інших. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень в даному напрямку, удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку потребують постійної та безперервної наукової розробки. Насамперед, це визначення проблем на стадії формування стратегії сталого розвитку України, огляд Стратегії сталого розвитку "Україна-2020", яка дозволить сформувати напрями щодо удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Головною метою роботи є виявлення та удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України, обгрунтування авторського бачення на проблеми, що перешкоджають формуванню стратегії сталого розвитку України та шляхи їх подолання, узагальнення принципів, які підвищать дієвість і роль у цьому процесі, а також розробка нової моделі регулювання національної економіки на засадах сталого розвитку. Використання отриманих напрацювань автора і теоретичних розробок, дозволить окреслити напрями удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Досвід розвитку України з часів незалежності свідчить, що розв'язання проблем за допомогою виключно ринкових механізмів неможливе, вони потребують державного регулювання і організування з метою створення економічних та організаційних умов для їх ефективного вирішення. Відповідно необхідне й законодавче регулювання процесів переходу до економіки сталого розвитку. Базовою умовою розвитку національної економіки на засадах сталого розвитку є перехід від стихійності до керованості. Саме завдяки корективам держави, спрямованим на структурну перебудову національної економіки можуть бути ліквідовані проблеми у галузях [4]. Досвід країн Європейського Союзу, які працюють у напрямі досягнення цілей сталого розвитку, показує безліч проблем, що виникають як на стадії формування (або коригування) та реалізації державної політики та стратегії сталого розвитку. Найбільш поширеними проблемами є:

По-перше, складність та суперечливість у досягненні цілей і завдань економічної, соціальної та екологічної складової сталого розвитку. Суперечливість полягає у необхідності, з одного боку, забезпечення стійкого економічного розвитку держави, з іншого — дотримання безпеки існування людини та навколишнього природного середовища. Складним залишається питання можливості об'єднання фіскальних пріоритетів і пріоритетів сталого розвитку.

По-друге, відсутність у взаємодії при реалізації стратегії сталого розвитку між різними гілками влади (національним, регіональним та місцевим рівнями). Потрібна чітка координація між національним, регіональним і місцевим рівнями управління. Наприклад, інноваційний досвід Швеції з розроблення регіональних стратегій сталого розвитку свідчить, як поєднують розвиток та збереження довкілля окремих територіальних одиниць у національній системі.

По-третє, відсутність координації між цілями й ініціативами стратегій сталого розвитку та національним бюджетним процесом. Розроблена національна стратегія сталого розвитку та програми не мають достатнього впливу на бюджетні витрати. Спрямування коштів на реалізацію стратегії здійснюється за залишковим принципом. Складним залишається питання можливості об'єднання фіскальних пріоритетів, державних витрат та заходів стратегії сталого розвитку. Відсутність фінансових коштів на реалізацію усіх ініціатив у рамках стратегії сталого розвитку. Відсутність зв'язку між національними стратегіями сталого розвитку та національним процесом розподілу бюджетних коштів.

По-четверте, відсутність або низька дієвість зворотного зв'язку — моніторинг, вивчення ситуації, адаптація. Лише деякі країни розробили інтегрований набір показників, які дозволяють аналізувати стан та взаємозв'язок економічного, соціального й екологічного компонентів сталого розвитку. Недосконалість методів та інструментів комплексного моніторингу стану.

Очевидно, що для їх вирішення необхідним є застосування комплексу заходів та прийомів, досвід країн

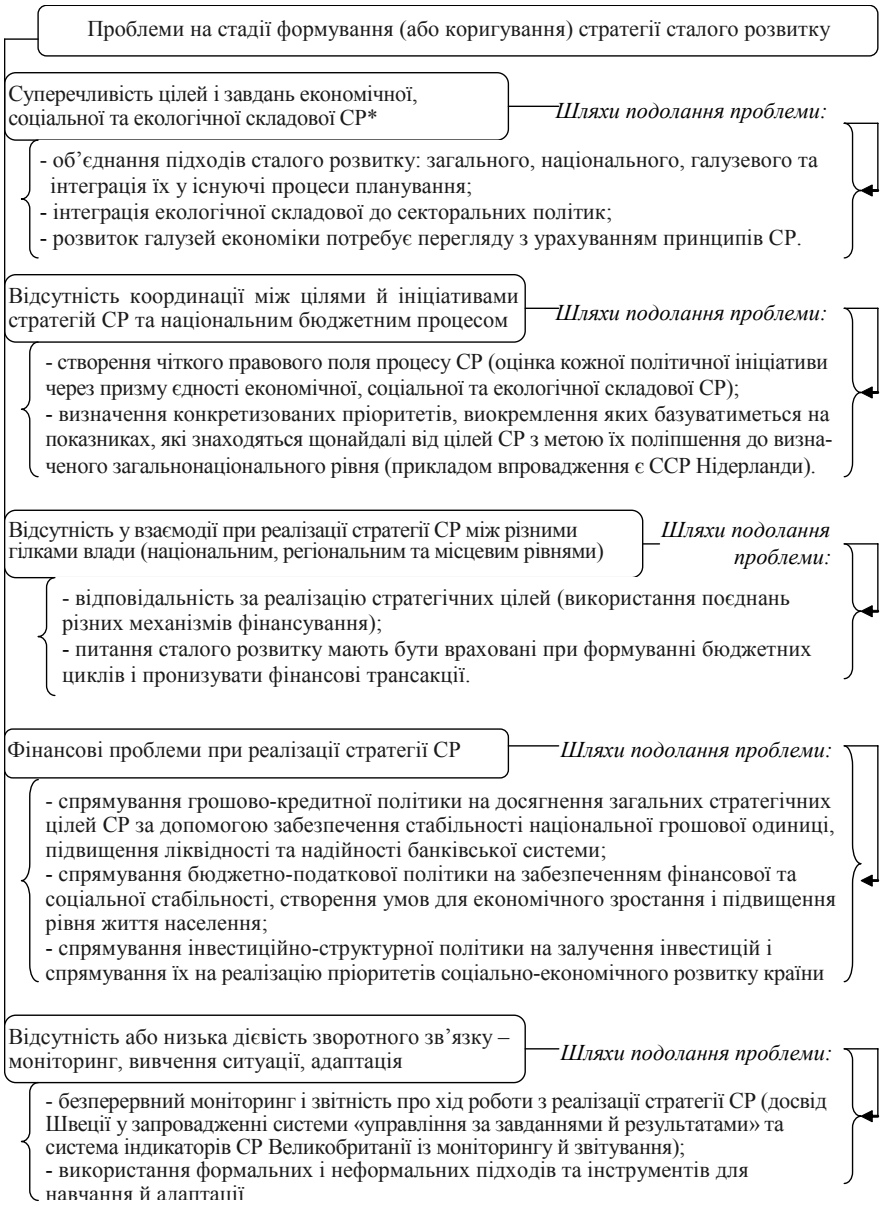

Примітка: * СР – сталий розвиток

Рис. 1. Досвід країн Європейського Союзу щодо вирішення проблем на стадії формування стратегій сталого розвитку*

Джерело: власна розробка автора.

Європейського Союзу щодо вирішення заданих проблемних питань наведено на рисунку 1.

Для вирішення проблем суперечності цілей та завдань різних стратегічних планів сталого розвитку, варто об'єднати усі існуючі підходи у Концепції сталого розвитку а далі інтегрувати їх в усі стратегічні планові документи, зокрема галузеві та регіональні. Пропонуємо для реалізації Концепції сталого розвитку в Україні розробити комплекс стратегічних документів:

— довгострокова Стратегія розвитку України до 2030 року — найбільш загальний документ, що встановлює перспективи розвитку країни у довгостроковому періоді, яка визначатиме головні тренди, виклики, а також шляхи розвитку країни у довгостроковій перспективі: стратегічні сфери, стратегічні цілі та стратегічні пріоритети Довгострокової Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (аспекти: 1) ефективність держави (державного управління); 2) інноватівність та ефективність економіки; 3) урівноваженість потенціалу розвитку регіонів. Визначені три стратегічні сфери, що можна розподілити на певні блоки відповідно до цілей розвитку);

— середньострокова стратегія сталого розвитку ("Україна-2020", "Україна-2025") має визначати дії, які спрямовані: на усунення перешкод розвитку, нейтралізацію "вузьких місць", виявлених у процесі політичної, економічної криз і безпекових загроз, водночас зосереджуючись на суспільно-господарських і територіальних потенціалах, які мають бути відповідним чином підсилені та стимулювати розвиток; інтеграцію навколо стратегічних цілей усіх суб'єктів влади, а також суспільні і господарські організації, які мають приймати участь у процесі розвитку і сприяти йому як на національному, так і на регіональному рівні; визначає способи фінансування запроектованих дій (конкретизуються у багаторічних планах державних видатків на програми розвитку);

Рис. 2. Ключові засади державного регулювання сталого розвитку України

— державні секторальні / галузеві стратегії, які повинні сприяти реалізації встановлених стратегічних цілей; вони уточнюють напрямок дій, реформ, і визначають інструменти виконання державних завдань;

— регіональні стратегії розвитку спрямовані на досягнення завдань сталого розвитку на конкретній території, при цьому не має бути пріоритетів одних територій перед іншими, не має порушуватися територіальна цілісність і суспільна єдність України як унітарної держави.

Вважаємо, що для забезпечення скоординованості усіх стратегічних планів та програм, кооперації та залученості, гармонізованості планів різних сфер та рівнів, контрольованості та відповідальності, є доцільність утворення спеціального центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення сталого розвитку, Агентства зі сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України, діяльність якого повинна бути спрямована на конкретні аспекти реалізації політики сталого розвитку країни та контроль процесу досягнення визначених цілей і забезпечення скоординованої роботи тимчасових робочих та експертних груп, представників міністерств та відомств, місцевих органів виконавчої влади, наукових закладів, бізнесових структур, громадських організацій і засобів масової інформації. Основними завданнями Агентства зі сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України має стати: організація розробки проектів основних документів, що стосуються сталого розвитку (стратегій і плану дій щодо сталого розвитку держави); розроблення пропозицій щодо механізму здійснення заходів, спрямованих на перехід України до сталого розвитку; управління процесом реалізації розроблених планів та контроль діяльності, консультування представників влади для: виявлення проблем у всіх сферах економіки та життя суспільства, проведення моніторингу; стимулювання наукових та інноваційних розробок; сприяння вихованню екологічної свідомості населення. Необхідно напрацювати також ключові компетенції та завдання в діяльності Агентства.

Для вирішення проблем відсутності координації між цілями й ініціативами стратегій сталого розвитку та національним бюджетним процесом необхідно створити чітке правове поле процесу сталого розвитку з визначенням конкретизованих пріоритетів, виокремлення яких базуватиметься на показниках, які знаходяться щонайдалі від цілей сталого розвитку з метою їх поліпшення до визначеного загальнонаціонального рівня. Шляхи подолання проблем: Відповідальність за реалізацію стратегічних цілей. Використання поєднань різних механізмів фінансування. Питання сталого розвитку мають бути враховані при формуванні бюджетних циклів і пронизувати фінансові трансакції. Зокрема система державних закупівель повинна враховувати вимоги переходу до сталого розвитку. Використання комбінацій різних ініціатив (економічних, нормативних, витратних, координаційних). Основними цілями бюджетно-податкової політики з урахуванням стратегії сталого розвитку має стати забезпечення фінансової та соціальної стабільності, створення макроекономічних умов для стійкого економічного зростання і підвищення рівня життя населення з урахуванням розв'язання екологічних проблем. Інвестиційно-структурна політика країни має бути спрямована як на залучення інвестицій і спрямування їх на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку та розв'язання екологічних про-

блем у країні, так і на розвиток політики експорту капіталу на основі використання конкурентних переваг інших країн.

При цьому важлива роль у регулюванні розвитком національної економіки має система моніторингу, адже його висновки формують основу для прийняття управлінських рішень. Система моніторингу повинна відповідати середовищу свого функціонування, сама бути функціональною, відкритою для інформації, здатною до змін — адаптивною, відповідати поточним вимогам і потребам, трансформуватися в разі необхідності. Завдання моніторингу, зокрема його інформаційної складової — високий рівень обробки інформації, аналітичної складової — її опрацювання, консалтингової складової — формування висновків та рекомендацій з метою впливу на ситуацію. Отож, система моніторингу повинна будуватися на принципі регіонального представництва шляхом формування територіальних підрозділів з боку центральної структури.

Для усунення проблем відсутності або низької дієвості зворотного зв'язку — моніторингу, вивчення ситуації, адаптації необхідно здійснювати безперервний моніторинг і звітність про хід роботи з реалізації стратегії сталого розвитку. Моніторинг та звітність про результати сталого розвитку є життєво важливими для розуміння стану речей, постановки довгострокових цілей і середньострокових завдань, для відстежування змін у часі та адекватного перегляду тактики. Необхідним є визначення індикаторів моніторингу, відстеження досягнення критеріїв, можливість оперативного коригування. Індикаторами ефективності стратегії сталого розвитку можуть бути: зростання зайнятості, зростання доходів населення, підприємств, конкурентоспроможність, структурні зміни, розвиток підприємництва. Корисним буде досвід зарубіжних країн щодо залучення незалежних громадських та міжнародних моніторингових та аудиторських агенцій. Необхідним є також визначення відповідальних за реалізацію планів, санкції за неналежне виконання.

Запропоновані шляхи подолання проблем на стадії формування (або коригування) стратегії сталого розвитку вимагають дотримання ключових засад [1], які в сукупності вплинуть на удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України (рис. 2).

Перераховані засади дозволяють організувати державне регулювання на науковій основі, підвищити його дієвість та значення в цілому.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Враховуючи, що сьогодні в Україні відсутній чітко розробленого механізм регулювання економіки на засадах сталого розвитку нами визначені перешкоди, які заважають його формуванню та функціонуванню і тим самим знижують рівень державного регулювання сталого розвитку. Тому, враховуючи основні проблеми на стадії формування стратегії сталого розвитку України нами запропоновано шляхи їх подолання. Це спонукає до удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України. Використання отриманих теоретичних, методологічних і практичних розробок, перш за все, спрямоване на удосконалення процесів державного регулювання сталого розвитку України.

Література:

1. Александров І.О. Стратегія сталого розвитку регіону: [монографія] / І.О. Александров, О.В. Половян, О.Ф. Коновалов, О.В. Логачова, М.Ю. Тарасова; за заг. ред. д-ра екон. наук І.О. Александрова; НАН України. Ін-т економіки промисловості. — Донецьк: Вид-во "Ноулідж", 2010. — 203 с.

2. Вишневська Н.В. Бюджетна політика: регіональний аспект: монографія / Н.В. Вишневська. — Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. — 244 с.

3. Груба Г.І. Ефективність дії сучасних механізмів державного регулювання регіонального розвитку [Електронне наукове видання] / Г.І. Груба // Державне управління: удосконалення та розвиток. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=281

4. Кирильчук Є.І. Бюджетна політика України: сучасні реалії та світова фінансова криза / Є.І. Кирильчук. — Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. — 36 с.

5. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" № 5/2015 від 12.01.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

6. Хлобистов Є.В. Стратегічна екологічна оцінка: проблеми та передумови імплементації / Є.В. Хлобистов // Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища: щорічник наук. праць / Відп. ред. Б.М. Данилишин. — К.: РВПС України. 2006. — С. 42—50.

References:

1. Aleksandrov, I. O. Polovian, O. V. Konovalov, O.F. Lohachova, O.V. and Tarasova, M. Yu. (2010), Stratehiia staloho rozvytku rehionu [Strategy of sustainable development of the region], Vyd-vo "Noulidzh", Donets'k, Ukraine.

2. Vyshnevs'ka, N. V. (2007), Biudzhetna polityka: rehional'nyj aspekt, [Budget policy: regional aspect] RVV Vezha, Luts'k, Ukraine.

3. Hruba, H. I. (2011), "The effectiveness of modern mechanisms of state regulation of regional development" Efektyvnist' dii suchasnykh mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuvannia rehional'noho rozvytku, [Online], vol. 5, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/index.-php?operation=1&iid=281 (Accessed 11 oct 2017).

4. Kyryl'chuk, Ye. I. (2008), Biudzhetna polityka Ukrainy: suchasni realii ta svitova finansova kryza [Budget policy of Ukraine: modern realities and global financial crisis] RVV Vezha, Luts'k, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "Pro Stratehiiu staloho rozvytku "Ukraina — 2020"" available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 (Accessed 12 oct 2017).

6. Khlobystov, Ye. V. (2006), "Stratehichna ekolohichna otsinka: problemy ta peredumovy implementatsii", schorichnyk nauk. prats', pp. 42—50.

Стаття надійшла до редакції 30.12.2017 р.

УДК 339.138

Т. Ф. Нахкур,
аспірант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У БУДІВНИЦТВІ

T. Nahkur,
Post-graduate student of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PUBLIC POLICY OF FORMATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN CONSTRUCTION

У статті здійснено дослідження теоретико-методологічних аспектів державної політики формування інвестиційної діяльності у будівництві. Виявлено, що надійна інвестиційна політика в галузі будівництва (на основі залучення широкого кола джерел інвестицій) сприятиме розвитку державного виробництва в Україні та формуванню майбутньої моделі економіки після виходу із кризи. Також відзначено, що, в умовах економічної нестабільності, стає актуальним забезпечення стійкого функціонування підприємств будівельної галузі, адже останнє впливає на розвиток багатьох інших сфер народного господарства та виступає одним із показників динміки розвитку національної економіки, в цілому.

The article deals with theoretical and methodological aspects of the state policy of formation of investment activity in construction. It is revealed that a solid investment policy in the field of construction (based on the involvement of a wide range of sources of investment) will contribute to the development of state production in Ukraine and the formation of a future economic model after the crisis. It is also noted that in the conditions of economic instability it becomes urgent to ensure the stable functioning of the construction industry enterprises, since the latter affects the development of many other spheres of the national economy and acts as one of the indicators of the dynamics of the development of the national economy, in general.

Ключові слова: державна політика, інвестиції, будівництво, підприємств, моделі економіки після виходу із кризи.
Key words: state policy, investments, construction, enterprises, models of economy after the crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні, для вирішення житлової проблеми, по-перше, потрібно створити сприятливі умови для діяльності компаній, що займаються будівництвом, проектуванням та реконструкцією житлових будівництв. Ці умови включають удосконалення системи кредитування будівництва житла (зокрема комерційних об'єктів), корпоративних та грошових фондів, залучення додаткових міжнародних ресурсів тощо. Перспективними елементами розвитку житлової політики є створення іпотечних, житлових кредитів, страхових компаній та інших структур ринку, що дають можливість фінансувати будівництво житла.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженню впливів державної політики на формування інвестиційного клімату у будівництві присвяче-

но праці таких науковців, як: А.Н. Асаула, В.В. Бузирева, Н.В. Васильєва, Л.О. Воронова, Г.В. Горчаківська, А.В. Кравець, В.М. Котова, О.М. Непомнящого, Д.О. Фаріон та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті обрано емпіричне дослідження теоретико-методологічних аспектів державної політики формування інвестиційної діяльності у будівництві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Звичайно, неможливо повністю впровадити нову житлову політику без реформування системи заробітної плати, що дозволило б створити умови для зацікавленості населення у використанні своїх доходів та заощаджень для будівництва, придбання, оренди житла. Нове житлове законодавство має сприяти підвищенню рівня будівництва шляхом поєднання ринкових та державних регламентів. Іншими словами, нове житлове законодавство повинно підтримувати необхідність забезпечення людей житлом, поєднавши дві системи: систему формування державних ринкових відносин та систему державного регулювання організації управління будівництвом на місцевому рівні [1].

На нашу думку, надійна інвестиційна політика в галузі будівництва (на основі залучення широкого кола джерел інвестицій) сприятиме розвитку державного виробництва в Україні та формуванню майбутньої моделі економіки після виходу із кризи. Також хотілося б відзначити той факт, що в умовах економічної нестабільності стає актуальним забезпечення стійкого функціонування підприємств будівельної галузі, адже останнє впливає на розвиток багатьох інших сфер народного господарства та виступає одним із показників динаміки розвитку національної економіки в цілому.

Отже, розвиток державної інвестиційної регуляції суб'єктів господарювання будівництва передбачає дослідження та аналіз проблематики даного питання. Так, наприклад, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства впроваджує механізми саморегулювання в будівельній галузі з урахуванням того, що сьогодні в більшості країн саморегулювання ефективно діє практично в усіх сферах суспільного життя [2, с. 4] . У галузевому контексті будівництво охоплює один із найбільших секторів економіки, що включає різноманітні будівельні, контрактні, проектні інститути та компанії, науково-дослідні установи, будівельні структури, органи управління будівництвом тощо [3].

Для створення умов довготермінового та сталого розвитку інвестицій у будівництво пропонується розглянути три основні канали для інвестування та відродження основних фондів економіки, що полягають у такому:

1) державне капіталовкладення;

2) капіталовкладення самих компаній та підприємств;

3) інвестиції накопичують державні кошти, інвестиційні фонди та компанії, що акумулюють кошти населення [3].

Державне регулювання інвестиційної діяльності визначається таким: показники економічного та соціального розвитку промисловості України; національні та регіональні програми державного виробництва; чи забезпечують місцевий та державний бюджети фінансування в інвестиційно-будівельній діяльності та ін. Уряд і муніципалітети керують державними інвестиціями. У складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України є відділ будівельного комплексу та матеріалів, що керує операціями з реалізації інвестиційної програми та громадського порядку й допомагає здійснити конкретні заходи для інвестування в бюджетні та позабюджетні кошти. Основою для прийняття рішень щодо інвестування в бюджетний фонд країни є:

— прогнози економічного та соціального розвитку України;

— схема розробки та розгортання продуктивності промисловості;

— цільові наукові, технічні та інтегровані програми будівництва;

— дослідження здійсненності інвестицій у будівництво [4].

Відповідно до ст. 4 ч. 1, ст. 8 та ст. 12 Закону "Про інвестиційну діяльність" інвестор повинен отримати позитивний висновок державної експертизи щодо існуючих стандартних будівельних проектів стосовно епідеміологічного благополуччя, охорони довкілля , безпеки, енергозбереження, пожежної безпеки, дотримання архітектурних вимог (за винятком об'єктів цивільного та виробничого призначення, для затвердження яких комплексний висновок державної експертизи не потрібен).

Засновані на прогнозованому споживанні інвестиції та національні правила в будівельному секторі, що поєднують у собі переваги приватного і державного утворень, досить великі стратегічні плани щодо співвідношення між накопиченням інвестицій в національній економіці та деякими адміністративними функціями, які були розроблені для інвестиційного договору і бюджету держави. Державні регулятори й ринкове саморегулювання на базі інвестицій в основному капіталі повинні зробити свій внесок і в конкретну діяльність інфраструктури економічних відносин з оптимальною організацією [5].

При регулюванні інвестиційно-будівельних проектів необхідно виділяти наступні напрямки ринкової системи:

— антикризовий, антимонопольний закон;

— антивитратний;

— побудова організаційної структури та системи управління, достатній етап переходу до національної регульованої економіки.

Основними напрямами реформування системи регулювання будівництва є:

1. Посилення конкуренції.

2. Ліцензія на діяльність будівельних компаній.

3. Бюджетне та фінансове регулювання.

4. Оподаткування будівельних компаній.

5. Застосування посилених стандартів до періоду будівництва об'єкта.

7. Ціноутворення.

8. Іпотечне кредитування.

9. Диверсифікація [6].

Принципи національного регулювання інвестицій та будівництва в Україні вимагають:

— розширити роль внутрішньої пропозиції інвестицій у національній економіці та збільшити її частку;

— покращити нормативну базу для підвищення інвестиційної привабливості;

— забезпечити позитивну та інноваційну зміну мікроструктури;

— розпочати послідовну децентралізацію інвестиційного процесу (перенесення функції інвестування на суб'єкт господарювання);

— збільшити частку власних коштів економічних суб'єктів у фінансових інвестиційних проектах;

— розподіляти бюджетні кошти на реалізацію проектів з метою забезпечення структурних змін в економіці, в основному в напрямку національних пріоритетів, програм;

— надавати пріоритет попередньо сконструйованому будівництву, реконструкції технології та реконструкції існуючих компаній;

— обов'язкове державне вивчення кожної інвестиційної програми та проекту (для визначення актуальності та соціально-економічної ефективності цілей та пріоритетів);

— переходити від бюджетних закупівель до кредитів та інвестиційних проектів;

— розширити джерело фінансування інвестиційних проектів (змішане фінансування);

— впроваджувати системи страхового інвестування;

— здійснювати контроль над цільовим використанням централізованих інвестицій відповідними державними органами [7].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На нашу думку, надійна інвестиційна політика в галузі будівництва (на основі залучення широкого кола джерел інвестицій) сприятиме розвитку державного виробництва в Україні та формуванню майбутньої моделі економіки після виходу із кризи. Також хотілося б відзначити той факт, що в умовах економічної нестабільності стає актуальним забезпечення стійкого функціонування підприємств будівельної галузі, адже останнє впливає на розвиток багатьох інших сфер народного господарства та виступає одним із показників динаміки розвитку національної економіки в цілому.

Література:

1. Проблеми житлового будівництва в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://infolibrary.com/content/9103_Problemi_jitlovogo_bydivnictva_v_Ykraini_ta_shlyahi_ih_virishennya.html

2. Дослідження проблем розвитку державного регулювання будівельних підприємств в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/29.pdf

3. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях. Центр учбової літератури, 2017. — 228 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1907090751065/ekonomika/peredmova_mizhnarodna_ekonomika_pitannyah_vidpovidyah

4. Народне господарство України у 1991 році [Текст]: Статистичний щорічник / Відп. за вип. В.В. Самченко. — К.: Техніка, 1992. — 468 с.

5. Понуровський О.І. Підвищення інвестиційної привабливості будівельної галузі україни шляхом визначення оптимальних джерел фінансування // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — № 7. — С. 457—461 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/7-2015/99.pdf

6. Сутність регулювання та методи державного регулювання інвестиційно-будівельної діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stud.com.ua/19015/ekonomika/regulyuvannya_investitsiyno_budivelnoyi_diyalnosti

7. Державне регулювання економіки та економічна політика [Текст]: навч. посіб. / Г.С. Третяк, К.М. Бліщук. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 128 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1354091138727/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_investitsiynoyi_diyalnosti

References:

1. Mykhasiuk, I. Mel'nyk, A. Krupka, M. and Zaloha, Z. (2006), "Problems of housing construction in Ukraine and ways to solve them", available at: http://infolibrary.com/content/9103_Problemi_jitlovogo_bydivnictva_v_Ykraini_ta_shlyahi_ih_virishennya.html (Accessed 25 Dec 2017).

2. Selezn'ova, O.O. (2015), "Research of problems of development of state regulation of construction enterprises in Ukraine", available at: http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/29.pdf (Accessed 25 Dec 2017).

3. Kozak, Yu.H. (2017), Mizhnarodna ekonomika: v pytanniakh ta vidpovidiakh [International Economics: Questions and Answers], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Samchenko, V.V. (1992), Narodne hospodarstvo Ukrainy u 1991 rotsi [The national economy of Ukraine in 1991], Tekhnika, Kyiv, Ukraine.

5. Ponurovs'kyj, O.I. (2015), "Increasing the investment attractiveness of the construction industry in Ukraine by identifying the best sources of financing", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 7, pp. 457—461.

6. Stepanov, I.S. (2009), "The essence of regulation and methods of state regulation of investment and construction activities", available at: http://stud.com.ua/19015/ekonomika/regulyuvannya_investitsiyno_budivelnoyi_diyalnosti (Accessed 25 Dec 2017).

7. Tretiak, H.S. and Blischuk, K.M. (2011), Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky ta ekonomichna polityka [State regulation of the economy and economic policy], LRIDU NADU, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2017 р.